

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ
НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

**МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ
ВА АМНИЯТ**

**ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
И БЕЗОПАСНОСТЬ**

**CENTER FOR STRATEGIC RESEARCH UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

**INTERNATIONAL RELATIONS
AND SECURITY**

№4 (4) 2023

Душанбе – 2023

Муассис: Маркази тадқиқоти стратегии

назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Маҷалла соли 2022 таъсис ёфтааст. Дар як сол чор шумора нашр мешавад.

Учредитель: Центр стратегических исследований

при Президенте Республики Таджикистан

Журнал основан в 2022 году. Периодичность издания – 4 раза в год.

Founder: Center for Strategic Research under the

President of the Republic of Tajikistan

The journal was founded in 2022. The journal is published four times per year.

Сармухаррир

Муҳаммадзода П.А., доктори илмҳои сиёсӣ

Ҳайати таҳририя

Усмонзода Х.У., доктори илмҳои фалсафа,

Зиёӣ Х.М., доктори илмҳои фалсафа,

Муҳаммад А.Н., доктори илмҳои сиёсӣ,

Қурбонов А.Ш., доктори илми фалсафа,

Хидирзода М.У., доктори илмҳои фалсафа,

Майтдинова Г., доктори илмҳои таърих,

Саидов А.С., доктори илмҳои фалсафа,

Одинаев Ҳ., доктори илмҳои иқтисодӣ,

Саидмуродов Л.Х., доктори илмҳои иқтисодӣ,

Раҳимзода Ш., доктори илмҳои иқтисодӣ,

Додихудоев Х., номзади илмҳои сиёсӣ,

Сафарализода Х.Қ., номзади илмҳои сиёсӣ,

Назриева О.Ш., номзади илмҳои фалсафа,

Олимзода В., котиби масъул.

Перевод и редакция таджикских текстов: Давлатов З., Сатторов Қ.,

Перевод и редакция русских и английских текстов: Мансур Суруш,
Давлатов У., Шарипов С.

Технический редактор: Олимзода В.

Подписной индекс журнала:

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳри Душанбе хиёбони Рӯдакӣ,
89. Тел: (992 37) 221-11-00, 221-16-36; e-mail: info@mts.tj

МУНДАРИҶА

СИЁСАТШИНОСӢ

<i>МАВҚЕЪ ВА САҲМИ ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН СИПАРИ БОЭЪТИМОДИ МИНТАҚА</i>	
МУҲАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҲМОН.....	9
<i>ҲАМКОРИИ СТРАТЕГИИ ТОҶИКИСТОН ВА ЧИН ДАР ДАВРИ «ҲАРАКАТИ НАВ» ВА «ГАРДИШИ ДУКАРАТА»</i>	
МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛ.....	18
<i>ҶОИДА ВА ЗАРАРИ ШАБАКАҲОИ ИҶТИМОӢ</i>	
САФАРАЛИЗОДА ХУҶАМУРОД ҚУДДУСӢ.....	31
<i>ТАШАББУСҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР САМТИ ТАЪМИНИ АМНИЯТ (дар қаринаи вазъияти Афғонистон)</i>	
ШАРИПОВ САӢҲОМИД САФАРМАДОВИЧ.....	50
<i>ТАҲЛИЛИ ИЛМӢ ВА НАЗАРИЯВӢ ПАДИДАИ ЭКСТРЕМИЗМ</i>	
ДОДИХУДОЕВ ХУРШЕД АЗАМҚОНОВИЧ.....	63
<i>ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН: НАЗАРИ ГЕОПОЛИТИКӢ БА ОН</i>	
АСЛАМОВ Б.С. ТАШРИФЗОДА Ф.Қ.....	69
<i>ЗОҲИРШАВИИ ТАҲДИДУ ХАТАРҲОИ ҲАРБӢ ДАР ШАРОИТИ НАВИ ГЕОПОЛИТИКӢ ВА САМТҲОИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ҲАРБӢ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН</i>	
АЗИЗЗОДА ҲАФИЗ ЧАБОР.....	80
<i>ТАЪСИРИ ТЕРРОРИЗМ БА АМНИЯТИ МИЛЛӢ ВА СУБОТИ СИЁСИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН</i>	
МАДВАЛИЕВ ҚАМОЛИДДИН АЛИҚОНОВИЧ.....	105

ИҚТИСОДИ

*ТАКМИЛИ МЕТОДИКАИ МОНИТОРИНГ ВА АРЗЁБИИ
ИМТИЁЗҲОИ АНДОЗӢ, КИ ФАӢОЛИЯТИ САРМОЯГУЗОРИЮ
ИННОВАТСИОНИИ СУБЪЕКТҲОИ ИҚТИСОДИРО
ҲАВАСМАНД МЕГАРДОНАНД
МИРСАИДОВ АВРОР БОБОЕВИЧ
ЧУМӢАБОЕВ ХУРШЕД ҚОДИРОВИЧ.....117*

*ДАСТРАСӢ БА ФИЗО– ШАРТИ МУҲИММИ ТАӢМИНИ АМНИЯТИ
ОЗУҚАВОРӢ
АШӢУРОВ ИХТИЁР САИДОВИЧ,
САФАРОВА АНОРХОЛ ҚУМАЕВНА.....132*

*ТАҲЛИЛИ БАӢЗЕ АЗ ХАВФҲОИ ЭҲТИМОЛӢ БА РУШДИ ИҚТИСОДИ
МИЛЛӢ: ВАЗӢ ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОН
ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ,
НАҚМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФАРАЛИЕВИЧ.....151*

ФАЛСАФА

*РУШДИ ҲАӢТИ МАӢНАВИИ ҚОМЕАИ ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ
ТАҲАВВУЛОТИ ОЛАМИ МУОСИР
УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН.....160*

*ИДЕОЛОГИЯ ВА ДЕИДЕЛОГИЗАТСИЯ: МОҲИЯТИ ҚАНБАҲОИ
НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛӢ
ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР.....175*

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

*ПОЗИЦИЯ И ВКЛАД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН КАК НАДЕЖНОГО
ЩИТА РЕГИОНА*

МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН.....9

*СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО ТАДЖИКИСТАНА И КИТАЯ В
ЭПОХУ «НОВОГО ПОХОДА» И «ДВОЙНОЙ ЦИРКУЛЯЦИИ»*

МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛЬ.....18

ПОЛЬЗА И ВРЕД СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

САФАРАЛИЗОДА ХУДЖАМУРОД КУДДУСИ.....31

*МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ (в контексте ситуации в
Афганистане)*

ШАРИПОВ САЙХОМИД САФАРМАДОВИЧ.....50

НАУЧНО – ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА ЭКСТРЕМИЗМА

ДОДИХУДОВ ХУРШЕД АЗАМДЖОНОВИЧ.....63

*ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТАДЖИКИСТАНА:
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА НЕГО*

АСЛАМОВ Б.С.

ТАШРИФЗОДА Ф.К.....69

*ПРОЯВЛЕНИЕ ВОЕННЫХ УГРОЗ И ОПАСНОСТЕЙ В НОВЫХ
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ И НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН*

АЗИЗЗОДА ХАФИЗ ДЖАБОР.....80

*ВОЗДЕЙСТВИЕ ТЕРРОРИЗМА НА НАЦИОНАЛЬНУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ
И ПОЛИТИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН*

МАДВАЛИЕВ ДЖАМОЛИДДИН АЛИДЖОНОВИЧ.....105

ЭКОНОМИКА

- СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ МОНИТОРИНГА И ОЦЕНКИ
НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ, СТИМУЛИРУЮЩИХ ИНВЕСТИЦИОННО-
ИННОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУБЪЕКТОВ ЭКОНОМИКИ*
МИРСАИДОВ АВРОР БОБОЕВИЧ
ДЖУМАБОЕВ ХУРШЕД КОДИРОВИЧ.....117
- ДОСТУП К ПРОДОВОЛЬСТВУЮ – ОСНОВНОЕ ТРЕБОВАНИЕ
ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ*
АШУРОВ ИХТИЁР САИДОВИЧ,
САФАРОВА АНОРХОЛ ДЖУМАЕВНА.....132
- АНАЛИЗ НЕКОТОРЫЕ ВОЗМОЖНЫЕ ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ К
РАЗВИТИЮ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: СИТУАЦИЯ И ПУТИ ЕЕ
РЕШЕНИЯ*
ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,
НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ.....151

ФИЛОСОФИЯ

- РАЗВИТИЕ ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ТАДЖИКИСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА В
ХОДЕ СОВРЕМЕННОГО МИРОВОГО РАЗВИТИЯ*
УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН.....160
- ИДЕОЛОГИЯ И ДЕИДЕОЛОГИЗАЦИЯ: СУТЬ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И
ПРАКТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ*
ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР.....175

CONTENT

POLITICAL SCIENCE

*THE POSITION AND CONTRIBUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
AS A RELIABLE SHIELD OF THE REGION*

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON.....9

*STRATEGIC PARTNERSHIP BETWEEN TAJIKISTAN AND CHINA IN THE
ERA OF "NEW CAMPAIGN" AND "DOUBLE CIRCULATION"*

MAITDINOVA GUZEL.....18

THE BENEFITS AND HARMS OF SOCIAL NETWORKS

SAFARALIZODA KHUJAMUROD QUDDUSI.....31

*INTERNATIONAL SECURITY INITIATIVES OF THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN (in the context of the situation in Afghanistan)*

SHARIPOV SAYHOMID SAFARMADOVICH.....50

*SCIENTIFIC AND THEORETICAL ANALYSIS THE PHENOMENON OF
EXTREMISM*

DODIKHUDOEV KHURSHED AZAMJONOVICH.....63

*ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF TAJIKISTAN: A GEOPOLITICAL
VIEW OF IT*

ASLAMOV B.S. TASHRIFZODA F.KH.....69

*MANIFESTATION OF MILITARY THREATS AND DANGERS IN THE NEW
GEOPOLITICAL CONDITIONS AND DIRECTIONS OF ENSURING
MILITARY SECURITY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN*

AZIZZODA HAFIZ JABOR.....80

*IMPACT OF TERRORISM ON NATIONAL SECURITY AND POLITICAL
STABILITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN*

MADVALIEV JAMOLIDDIN ALIJONOVICH.....105

ECONOMY

*IMPROVING THE METHODOLOGY OF MONITORING AND EVALUATION
OF TAX BENEFITS THAT STIMULATE INVESTMENT AND INNOVATION
ACTIVITIES OF ECONOMIC SUBJECTS*

**MIRSAIDOV AUROR BOBOEVICH,
DZHUMABOEV KHURSHED KODIROVICH.....117**

ACCESS TO FOOD – BASIC REQUIREMENT FOR FOOD SECURITY

**ASHUROV IKHTIYOR SAIDOVICH,
SAFAROVA ANORKHOL JUMAEVNA.....132**

*ANALYSIS OF SOME POTENTIAL CHALLENGES AND THREATS TO
DEVELOPMENT THE NATIONAL ECONOMY: SITUATION AND WAYS TO
SOLVE IT*

**ODINAEV AMIN IBRAGIMOVICH,
NAZMUDINOV MANUCHER SAFARALIEVICH.....151**

PHILISOPHY

*THE DEVELOPMENT OF THE SPIRITUAL LIFE OF THE TAJIKISTAN
SOCIETY IN THE COURSE OF THE MODERN WORLD DEVELOPMENT*

USMONZODA HAYRIDDIN USMON.....160

*IDEOLOGY AND DEIDEOLOGIZATION: THE ESSENCE OF THEORETICAL
AND PRACTICAL ASPECTS*

HIDIRZODA MAHFIRAT UMAR.....175

УДК: 323; 327

МАВҚЕЪ ВА САҲМИ ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН СИПАРИ БОЭЪТИМОДИ МИНТАҚА

МУҲАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАҲМОН,

доктори илмҳои сиёсӣ, муовини директори Маркази тадқиқоти
стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

Дар ин мақола мавқеъ ва саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сипари боэътимоди минтақа мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф қўиши намудааст, ки муҳиммият ва зарурати ба вуҷуд овардани «Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм»-ро таҳлил намуда, омилҳои ба вуҷуд овардани раванди мазкур ва ҳадафҳои онро нишон додааст. Ҳамзамон, муаллиф Тоҷикистонро ҳамчун кишвари пешқадам дар мубориза бар зидди терроризму ифротгароӣ дар минтақа ва ҷаҳон арзёбӣ намуда, таъсири Раванди Душанберо ба талошҳои муштаракӣ ҷаҳонӣ дар мубориза бо терроризм баҳогузорӣ намудааст.

Муаллиф хусусиятҳои фарқкунандаи “Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба терроризм ва экстремизм барои солҳои 2021-2025” аз стратегияи қаблро нишон дода, нақш ва вазифаи ҷавонро дар мубориза бо паҳншавии идеологияи террористиву экстремистӣ бо истифода аз сомонаҳои интернетӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ муҳим арзёбӣ намудааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронии хеш дар конференси байналмилалӣ сатҳи баланд зери унвони “Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ оид ба амният ва мудирияти сарҳад чӣхати муқовимат ба терроризм ва пешгирӣ аз таҳарруки террористон” вобаста ба мавқеъ ва саҳми Тоҷикистон дар равандҳои сиёсӣ амниятии минтақа ва ҷаҳон чунин иброз доштанд: “Мо борҳо таъкид кардаем, ки Тоҷикистон дар ҳатти аввали мубориза бо ҳатари ифротгароиву терроризм қарор дошта, на танҳо минтақа, балки қаламравҳои фаротар аз онро аз оқибатҳои фалокатбори ин зухурот ҳимоя мекунад. Ҳукумати Тоҷикистон бо дарназардошти вазъи мураккаби минтақа ба таҳкими доимии ҳифзи сарҳади давлатӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, барои пешгирӣ кардани интиқоли фаросарҳади чангҷӯёни террорист, қочоқи маводди муҳаддир,

силоҳ ва дигар ҷиноятҳои фаромиллӣ тадбирҳои зарурӣ меандешад. Тоҷикистон дар ҳамаи кӯшишҳо ва тадбирҳои байналмилалӣ ба хотири решакардани ин зухуроти номатлуб ғаёлона ширкат намуда, яке аз иштирокдорони ғаёли ҷомеаи байналмилалӣ зиддитеррористӣ гардид» [1].

Вобаста ба нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сипари бозғатимоди минтақа, дар ин ҷо пеш аз ҳама меҳостар муҳимият ва зарурати ба вучуд овардани «Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм»-ро таҳлил намуда, маълум намоем, Тоҷикистон бо кадом мақсад «Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм»-ро ба вучуд овард, ҳадафи раванди мазкур чист ва то имрӯз он чӣ таъсире ба талошҳои муштараки ҷаҳонӣ дар мубориза бо терроризм гузоштааст ё чаро Тоҷикистонро кишвари пешқадам дар мубориза бар зидди терроризм ва ифротгароӣ мегӯем ва маҳз кадом омилҳо боиси он гардид. Ин ва дигар масъалаҳоро дар мақолаи мазкур мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор медиҳем.

Бояд гуфт, ки бӯҳрони Афғонистон, терроризми байналмилалӣ, ифротгароӣ, кибертерроризм, киберҷинояткорӣ, онлайн-экстремизм, қочоқи маводи муҳаддир ҳамчун манбаи асосии маблағгузориҳои гурӯҳҳои ифротӣ ва террористии байналмилалӣ, ҷинояткории муташаккили фаромиллӣ, масоили сарҳадӣ, табиғии намояндагони гурӯҳҳои гуногуни таҳрибкор дар фазои иттилоотӣ, терроризми сарҳадӣ, низои сарҳадӣ, савдои ғайриқонунӣ сиҳо, муҳоҷирати ғайриқонунӣ, таҳдидҳои фаромарзӣ, бозгашти шаҳрвандон аз “нуқтаҳои даргир” дар Афғонистон ва ғаёлиятҳои террористиву экстремистии онҳо алайҳи кишварҳои минтақа, вуруди ҷангҷӯёни созмонҳои ифротӣ ва террористии байналмилалӣ ба кишвари Афғонистон ва зухуроти дигар хавфу хатараҳо ва омилҳои гуногуни муайян боиси зарурати ба вучуд овардани «Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм» мебошад. Зеро дар ин раванд эҳтиёҷ ба рушди ҳамоҳангсозии механизмҳо ва равишҳои муассир ва муштарак дар мубориза бо ҷолишҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дар шароити бӯҳрони Афғонистон афзоиш меёбад.

Бино бар ин метавон гуфт, ки Раванди Душанбе – марҳалаи нави мубориза бо ҷолишҳо ва таҳдидҳои муосир ба ҳисоб меравад.

Муҳимияти мушкилоти болозикрро ба инобат гирифта, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ бо ниҳодҳои СММ, САҲА, Иттиҳоди Аврупо ва кишварҳои Арабистони Саудиву Давлати Қатар дар доираи ин раванд 3-юмин конфронси байналмилалӣро таҳти унвони «Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ оид ба амният ва мудирияти сарҳад ҷиҳати муқовимат ба терроризм ва пешгирӣ аз таҳарруки террористон» (Душанбе, 18 октябри соли 2022) баргузор намуд.

Бояд зикр намуд, ки конфронси мазкур чузъи таркибии «Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм» ба шумор меравад, ки моҳи майи соли 2018 дар пайи баргузорию нахустин конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд таҳти унвони «Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез» (Душанбе, 3-4 майи соли 2018) аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамбастагӣ бо ниҳодҳои СММ, САҲА ва Иттиҳоди Аврупо роҳандозӣ шуда буд. Дар ҳамкорӣ бо Дафтари зиддитеррористии СММ (UNOCT) дар ҷаҳорҷӯби ин раванд, инчунин, конфронси сатҳи баланд таҳти унвони “Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузорию он, аз ҷумла гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинойтҳои муташаккил» 16-17 майи соли 2019 дар шаҳри Душанбе доир гардид.

Конфронси сеюми байналмилалӣ таҳти унвони «Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ оид ба амният ва мудирияти сарҳад ҷиҳати муқовимат ба терроризм ва пешгирӣ аз ҳаракати террористҳо» аз ҷаласаи ифтитоҳӣ расмӣ сатҳи баланд, ҷаласаи вазирон, чор ҷаласаи корӣ мавзӯӣ ва бахши ҷамъбасти иборат буд.

Дар маросими ифтитоҳӣ ин конфронс Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, Дабири кулли СММ Антониу Гутерриш, муовини Дабири кулли СММ, роҳбари Дафтари зиддитеррористии СММ Владимир Воронков ва дигар намоёндогони воломақоми кишварҳои хориҷӣ суҳанронӣ намуданд.

Бояд гуфт, ки Ҳадафи ҳамоиши мазкур дар доираи Раванди Душанбе «тавсеаи ҳамкории дуҷониба, минтақавӣ ва байналмилалӣ ҷиҳати таҳкими назорати сарҳадӣ ва гумрукӣ ба мақсади пешгирӣ ва ошкорсозии ҳаракати террористҳо, аз ҷумла ҷангҷӯёни хориҷии террорист (FTF), муомилоти ғайриқонунии аслиҳои хурд ва сабук, лавозимоти ҷангӣ ва маводди тарканда, таслиҳот ва маводди ҳастай, кимиёвӣ, биологӣ ва радиатсионӣ, инчунин, андешидани тадбирҳои зарурӣ дар бобати таъмини амният ва мудирияти сарҳад, адолати судӣ ва табодули иттилоот мутобиқи меъёрҳои ҳуқуқи инсон, ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона ва паноҳандагон маҳсуб меёбад»[2].

Илова бар ин, мақсади асосии вохӯрӣ рушди ҳамкориҳо оид ба масъалаҳои муҳими амнияти сарҳадӣ мебошад, ки дар Қатъномаи ҳафтуми обзори Стратегияи глобалии зиддитеррористии СММ (GCTS), ки аз ҷониби Маҷмаи Умумии СММ моҳи июни соли 2021 қабул шудааст ва дар доираи Қатъномаҳои дахлдори Шӯрои Амният Созмони Милал: 1373 (2001), 1540 (2004), 2178 (2014), 2309 (2016), 2396 (2017) ва 2482 (2019) пешбинӣ шудааст.

Бояд гуфт, ки Конфронси амнияти Душанбе ба муборизаи муштарак бар зидди таҳдидҳои амниятӣ тақони нав бахшида, «Раванди Душанбе оид ба мубориза бо терроризм» ҳамчун платформаи муҳим барои ҳамкории созанда ва судманд барои ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор ҷиҳати таҳкими амнияти байналмилалӣ ва минтақавӣ хизмат намуд.

Конфронси сатҳи баланд на танҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки барои ҷомеаи ҷаҳонӣ, бешубҳа, муваффақияти муҳим буд, зеро мавзуи терроризм ҳанӯз ҳам муҳим ва ҷиддӣ аст, аз ин рӯ, нақши ташаббускори Тоҷикистон дар ин самт барои пирӯзии ниҳой бар ин бадӣ хеле муҳим аст.

Раванди Душанбе хеле муҳим ва зарур аст, зеро он тамоми ҷиҳатҳои ин мавзуи мураккабро ошкор менамояд. Ғайр аз ин, натиҷаи ин ҳамоиш ҷонибҳои иштирокчии «Эъломияи Душанбе оид ба амният ва мудирияти сарҳад ҷиҳати муқовимат ба терроризм ва пешгирӣ аз ҳаракати террористҳо»-ро қабул намуданд, ки хеле муҳим аст, зеро он барои иҷрои уҳдадорихое, ки дар Эъломия муайян карда шудаанд, ҳамчун дастурамал мусоид хоҳад кард.

Илова бар ин, Тоҷикистон мизбони баргузори чандин чорабиниҳои минтақавию байналмилалӣ дар самти масоили амниятӣ гардидааст, ки таваҷҷуҳи зиёди кишварҳо ва созмонҳои минтақавию байналмилалиро ба худ ҷалб намудааст. Метавон чунин арзёбӣ намоем, ки ин ҳама натиҷаи “Раванди Душанбе” ва таъсири талошҳои ҳукумати кишвар таҳти роҳбарии хирандмандони Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон барои муборизаи муштарак бо терроризму ифротгарой ба ҳисоб меравад.

Бо дар назардошти он, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мубориза бар зидди терроризм ва ифротгарой таҷриба ва саҳми бузург дорад, кишвари моро таҳти роҳбарии Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун давлати пешқадам ва ташаббускор дар ин самт дар сатҳи минтақа ва ҷаҳонӣ эътироф менамоянд.

Бояд қайд намуд, барои кишвари мо масъалаи мубориза бо хавфу хатарҳо ва таҳдидҳо, пеш аз ҳама, ифротгароии хушунатомез ва терроризми байналмилалӣ аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолии давлатӣ хеле муҳим буд. Чунин таваҷҷуҳи ҷиддӣ ба масъалаи таъмини амният аз он далолат медиҳад, ки кишвари мо, мутаассифона, борҳо мавриди ҳамлаи ифротгароён ва террористон қарор гирифта ва таҳдидҳои аз онҳо сар задан то ҳол эҳсос мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон микёси пурраи таҳдиди ифротгароии хушунатомез ва терроризми байналмилалиро дарк намуда, дар мубориза бо ин таҳдидҳо фаъолона иштирок менамояд.

Бояд зикр намуд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкиму тавсеаи ҳамкории бисёрҷониба дар самти мубориза бо терроризм, аз ҷумла

тавассути ҳамкориҳои худ бо Дафтари зиддитеррористии СММ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ ба минтақаи, нақши муассир мебошад.

Маҳз Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз аввалин роҳбарони кишварҳои ҷаҳон ба ҳисоб мераванд, ки тақрибан беш аз бист сол қабл доир ба хавфу хатари терроризма ва экстремизми ҳушунатомез аз минбарҳои байналмилалӣ ва минтақаи изҳор медоштанд, ки бисёре аз кишварҳо хоҳиши дарки масъала, баррасии он ва муборизаи бар зидди ин падидаҳои номатлубро намерасонданд ва муборизаро дар ин самт дертар оғоз намуданд.

Тоҷикистон дар сафи пеши мубориза бо терроризм қарор дорад, зеро марзи он бо Афғонистон 1400 километр, ки 60 дарсади марзи умумии минтақаи Осиёи Марказӣ бо ин кишварро ташкил медиҳад. Ин маънои онро дорад, ки тамоми мушкилоте, ки дар ин қаламрав ба миён меоянд, пеш аз ҳама, ба души Тоҷикистон меафтад.

Дар чунин шароит Тоҷикистон ҷиҳати таҳкими сарҳадот чораҳои зарурӣ андешида истода, тайи ду соли охир зиёда аз 175 иншооти сарҳадиро сохта ба истифода додааст. Қобили зикр аст, ки ҳамзамон бо ин сохтмони 30 иншооти дигар идома дорад ва Тоҷикистонро лозим аст, ки дар оянда боз 300 иншооти марбутаро бунёд намояд[1].

Беш аз 20 сол аст, ки Тоҷикистон аз минбарҳои баланди созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақаи таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳониро ба мушкилоти Афғонистон ҷалб мекунад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид кардаанд, ки авзоъ дар Афғонистон метавонад ба амнияти субот ва оромии натавонанд Тоҷикистон, балки минтақаи Осиёи Марказӣ ва ҷаҳон таъсири мустақим дошта бошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон хатарҳои аз Афғонистон барояндаро ҷиддӣ қабул карда, хати сарҳади давлатиро бо ин кишвар мустақкам намуда ва ба таъхир андохтани онро мувофиқи мақсад намешуморад.

Инчунин, мисоли дигар, масъалаи баргардонидани оилаҳои ҷангҷӯён аст, ки масъала хеле ҷиддӣ мебошад. Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба уҳдадорӣҳои худ дар мавриди баргардонидани шаҳрвандони худ, ки ба қаламрави Ироқи Сурия афтада буданд, бояд хеле масъулиятшиносона муносибат намоянд. Чунин як иқдоми муҳимро ҷониби Тоҷикистон бо дастури бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон амалӣ намуд. Мутаассифона, имрӯз на ҳама кишварҳо ба ин иқдом омодаанд. Ҳама баъзе кишварҳои ҷаҳон аз баргардондани шаҳрвандони худ даст кашиданд.

Дар натиҷаи тадбирҳои мушаххаси Ҳукумати Тоҷикистон зиёда аз 400 нафар шаҳрвандони кишвар, асосан занону кӯдакон, аз Сурия ва Ироқ, ҳамчунин зиёда аз панҷ ҳазор донишҷӯёни тоҷик бо мақсади пешгирии аз

ҳамроҳшавии онҳо ба гурӯҳҳои террористиву ифротгарой аз муассисаҳои таълимии динии кишварҳои хориҷӣ ба Ватан баргардониди шуданд[1].

Илова бар ин, метавон гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2016 инҷониб аз аввалинҳо шуда ду Стратегияи миллии муқовимат бар зидди ифротгарой ва терроризмро қабул ва маврид амалӣ қарор дод. Стратегияи амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2021-2025 хусусиятҳо ва зухуроти нави падидаи ифротгароиву терроризмро дар бар мегирад. Барои мисол, дар ин Стратегия ба нақши кишрҳо ва соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла маориф, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҷавонон ва дигар ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ диққати махсус зоҳир гардидааст. Хусусияти дигари фарқкунанда он аст, ки дар Стратегия роҳҳои ба ҳаёти муқаррарӣ баргардонидани шахсони гузаштаи экстремистиву террористидошта, ки дар айни замон мушкилии нав ва хеле ҷиддӣ барои ҷомеаи мо ба ҳисоб меравад, дарҷ гардидаанд.

Ҳадафи асосии татбиқи Стратегияи мазкурро баланд бардоштани фарҳанги сиёсиву ҳуқуқии кишрҳои гуногуни аҳоли, пеш аз ҳама ҷавонон, бартараф намудани омилҳои ба экстремизм мусоидаткунанда, баланд бардоштани нақш ва ҷойгоҳи низоми маориф дар самти пешгирии ифротгароиву террористӣ ва аз ҳама муҳим – баланд бардоштани самаранокии ҷораҳои пешгирикунанда, инчунин, мустаҳкам намудани ҳамкории ниҳодҳои гуногуни ҷомеа дар самти пешгирӣ ва муқовимат ба экстремизму терроризм ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, яке аз ҳадаф ва вазифаҳои дигари Стратегия – муқовимат ва пешгирии истифодабарии интернет бо ҳадафҳои экстремистиву террористӣ ба ҳисоб рафта, дар ин самт ҷаҳолнокии ҳар як узви ҷомеаро тақозо менамояд[3].

Ба ҳамагон маълум аст, ташкилот ва гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ бештар ҷавононро бо дарназардошти норасоии таҷрибаи кофии зиндагӣ ва дигар омилҳо ба сафи худ ҷалб менамоянд. Ҷавонони кишвар ҳамчун кишри ҷаҳоли ҷазои маҷозӣ ва ҷомеаи иттилотии кишвари мо ба ҳисоб мераванд. Аз ин рӯ, нақш ва вазифаи ҳар як ҷавони ватандӯст дар ин ҷода муҳим ба ҳисоб рафта, бо истифодаи дуруст ва оқилонаи сомонаҳои интернетӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ дар таъмини амнияти иттилоотии кишвар, аз ҷумла дар мубориза бо паҳншавии идеологияи террористиву экстремистӣ бояд саҳмгузор бошанд. Ҷавонон бояд зиракии сиёсиро аз даст навода, ҳадафи гурӯҳҳои экстремистию террористӣ қарор нагиранд ва ҳамсолони худро аз ин равандҳо низ эмин нигоҳ доранд. Албатта, ки баланд бардоштани фарҳанги сиёсӣ-ҳуқуқӣ ва оиладории ҷавон мувофиқи мақсад аст. Нақши волидайн ва ҷомеа дар тарбияи насли наврасу ҷавон дар ин самт низ муҳим ба ҳисоб меравад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо кишварҳо ва созмонҳои байналмилалӣ минтақавиро дар самти мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм фаъолона ба роҳ мондааст, ки ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст.

Тоҷикистон ҳамчунин кишвари ташаббускори ташкили Камарбанди амниятӣ дар атрофи Афғонистон ва инчунин, таъсиси Маркази зидди маводи муҳаддири СҲШ дар шаҳри Душанбе мебошад, ки дар баррасии ҷонибҳо мебошад.

Дар умум метавон гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон худро ҳамчун шарикӣ бозғамӣ дар мубориза бо ҷолишҳо ва таҳдидҳои муосир муаррифӣ кардааст. Ҳамин тариқ, бо мақсади саҳм гузоштан дар татбиқи ҳадафу вазифаҳои Шурои Амнӣ Созмони Милалӣ Муттаҳид ва табодули таҷрибаи ғании Тоҷикистон дар муқовимат ба таҳдидҳои амниятӣ, барқарории сулҳу субот тавассути гуфтушунидҳо, инчунин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тасмим гирифтанд, ки номзодҳои Тоҷикистонро ба узвияти ғайридодӣ Шурои Амнӣ Созмони Милалӣ Муттаҳид барои солҳои 2028-2029 пешбарӣ намоянд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои муқолаи созанда бо тамоми давлатҳо ва сохторҳои ҳамгирӣ дар ҳалли ҷолишҳои кунунӣ ва хатарҳои амнӣ минтақавӣ ва имкониятҳои рафъи онҳо омода буда, минбаъд низ дар ин самт ташаббускорӣ ва саҳмгузори худро идома медиҳад.

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд зери унвони “Ҳамкорӣ байналмилалӣ ва минтақавӣ оид ба амнӣ ва мудирӣ сарҳад ҷиҳати муқовимат ба терроризм ва пешгирӣ аз таҳарруқи террористон”// <http://www.president.tj/node/29326>, 18.10.2022 10:40, шаҳри Душанбе

2. <https://www.dushanbectprocess.org/>

3. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 // <https://www.ahd.tj/docs/kitobhona/ter-ek.pdf>

ПОЗИЦИЯ И ВКЛАД РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН КАК НАДЕЖНОГО ЩИТА РЕГИОНА

МУХАММАДЗОДА ПАРВИЗ АБДУРАХМОН,

доктор политических наук, заместитель директора Центра стратегических
исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г Душанбе, проспект Рудаки 89;
тел.: (+992)-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

В данной статье рассматривается позиция и вклад Республики Таджикистан как надежного регионального щита. Автор попытался проанализировать актуальность и необходимость создания "Душанбинского процесса по борьбе с терроризмом", показал его факторы и цели. В то же время, автор оценивая Таджикистан как лидера в противодействии экстремизму и терроризму в регионе и мире, показывает влияние Душанбинского процесса на совместные международные инициативы по борьбе с терроризмом.

Автор показывая отличительные особенности Стратегии противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан на 2021-2025 гг. от предыдущей стратегии, оценивает роль и задачу молодежи в противодействии распространению экстремистской и террористической идеологии с использованием Интернета и социальных сетей как важную.

Ключевые слова: Таджикистан, Душанбинский процесс, Душанбинская декларация, регион, надежный щит, ООН, национальная безопасность, региональная безопасность, терроризм, насильственный экстремизм, кибертерроризм, национальная стратегия, контртеррористическая стратегия, иностранные боевики-террористы (ИБТ)

THE POSITION AND CONTRIBUTION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AS A RELIABLE SHIELD OF THE REGION

MUHAMMADZODA PARVIZ ABDURAHMON,

D. Sc. in Political Science, deputy director of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave 89;
tel.: (+992)-372-27-86-96; e-mail: mts-05022019@mail.ru

This article examines the position and contribution of the Republic of Tajikistan as a reliable regional shield. The author has tried to analyze the relevance and necessity of creating the "Dushanbe Process for Combating

Terrorism," showing its factors and goals. At the same time, the author has evaluated Tajikistan as a leader in countering extremism and terrorism in the region and the world, and shows the impact of the Dushanbe Process on joint international counter-terrorism initiatives.

The author, showing the distinguishing features of the Strategy for Countering Extremism and Terrorism in the Republic of Tajikistan for 2021-2025 from the previous strategy, estimates the role and task of young people in countering the spread of extremist and terrorist ideology using the Internet and social networks as important.

Keywords: *Tajikistan, Dushanbe process, Dushanbe declaration, region, reliable shield, UN, national security, regional security, terrorism, violent extremism, cyberterrorism, national strategy, counter-terrorism strategy, foreign terrorist fighter (FTF)*

УДК:327

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО ТАДЖИКИСТАНА И КИТАЯ В ЭПОХУ «НОВОГО ПОХОДА» И «ДВОЙНОЙ ЦИРКУЛЯЦИИ»

МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛЬ,

доктор исторических наук, профессор кафедры зарубежного
регионоведения и внешней политики Российско-Таджикского
(Славянского) университета, директор Центра геополитических
исследований РТСУ, член-корреспондент Таджикской Академии
архитектуры и строительства

734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мирзо Турсунзаде 30;
тел. (+992) 93-531-63-33; guzel-maitdinova@mail.ru

В статье дан анализ таджикско-китайского сотрудничества на современном этапе, акцентируя внимание на анализе тенденций в китайской внешней политике после XX съезда Коммунистической партии Китая. В статье дан анализ влияния ведущих акторов в условиях усиления соперничества внешних сил. В статье подчеркивается важность принятия государствами Центральной Азии согласованных позиций в ответ на конкурентную борьбу внешних сил, которые могут противодействовать реализации права на развитие новых государств и отразиться на сохранение стабильности региона.

Ключевые слова: Китай, международное сотрудничество, регион, развитие, стабильность, внешняя политика, стратегия, модернизация, безопасность, интеграция

Одним из стратегических направлений геополитики Таджикистана является китайский вектор. 20 мая 2013 г. два государства подписали Совместную декларацию об установлении отношений стратегического партнёрства. Наряду с Договором о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между РТ и КНР от 15 января 2007 г. Декларация стала основой международно-правовой базы современного китайско-таджикского взаимодействия, в которую входят в общей сложности более 200 межгосударственных и межправительственных соглашений.[10] Интересы Таджикистана в Китае связаны, прежде всего, с укреплением политических и экономических связей для реализации своей Национальной стратегии развития и обеспечения своей национальной безопасности. Реализуя свои интересы, Таджикистан стремится сохранить баланс интересов других своих стратегических партнеров, прежде всего, в соответствии со своей

внешнеполитической концепцией. В настоящее время подходы Китая во внешней политике обозначены следующим образом: «Все страны должны укреплять солидарность под флагом ООН, осуществлять совместное развитие, защищать общую безопасность и создавать общее будущее. Международные нормы должны основываться на международном праве и разрабатываться всеми, нельзя навязывать международному сообществу правила, установленные в одностороннем порядке небольшим числом государств, неговоря уже об исключительности и двойных стандартах. ООН должна рассматривать ответ на общие вызовы в качестве отправной точки, отводить видное место продвижению реализации Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, гарантировать всем странам, особенно развивающимся, справедливую выгоду от многостороннего сотрудничества. ООН должна быть платформой для проведения диалога и сотрудничества, и ни одна страна не может определять свою политику в отношении ООН как “стратегическую игру”, не может односторонне преследовать монопольные преимущества при условии нанесения ущерба интересам других стран» [6]. Данный тезис имеет важное значение и для новых государств Центральной Азии. Новые акторы встали на путь модернизации, успешно проводят равно векторную внешнюю политику для реализации своих национальных стратегий развития во имя устойчивого развития. Китай в Таджикистане, как во всей постсоветской Азии, проявляет осторожный прагматичный стратегический подход, и в большей мере с учетом интересов своего стратегического партнера – России, особенно в условиях обострения китайско-российско-американского соперничества, осознавая, значимость российско-китайского сотрудничества на глобальном и региональном уровнях, а также понимая его важность в условиях принятия новой оборонной доктрины США в 2022 году, где одной из важнейших задач американской внешней политики является сдерживание политики двух государств. На этом фоне особую озабоченность вызывает у стран Центральной Азии опубликованная в октябре 2022 года новая Оборонная стратегия США и Стратегия национальной безопасности, где в Оборонной стратегии конкретизированы инструменты достижения целей, указанных в Стратегии нацбезопасности: "от защиты американского народа до обеспечения глобальной безопасности, использования новых стратегических возможностей, а также реализации и защиты демократических ценностей". Оборонная стратегия состоит из трех частей: собственно, Оборонной стратегии, Обзора ядерных вооружений и Обзора противоракетной обороны. Китай в стратегии назван "самым главным стратегическим конкурентом на ближайшие десятилетия", основываясь на действиях КНР в Индо-Тихоокеанском регионе, по реформатированию международной системы в

соответствии со своими устремлениями, а также на завершении модернизации китайских вооруженных сил. США намерены расширить сеть союзников (AUKUS (трехсторонний формат Австралия–США–Великобритания) и партнеров (Япония, Австралия и Индия) и создать, как они видят, «устойчивую архитектуру безопасности». Причем с Индией (государством – членом ШОС) будут усиливать "партнерство для повышения ее способности сдерживать агрессию КНР".

Важное значение для китайской внешней политики в Центральной Азии имеет проведенный 26-29 октября 2020 года 5-м пленум ЦК КПК 19-го созыва, где Китай утвердил доктрину «двойной циркуляции» в качестве повестки экономического плана на 2021–2025 годы, ориентированный теперь на модель китайской экономики спроса — внешний и внутренний, не закрываясь от внешнего мира, переориентировать экономику на внутренний рынок (при одновременном содействии дополняющих друг друга внутренних и международных двойных циркуляцией). Рассматривая значение китайского фактора в системе международных отношений в Центральной Азии еще раз следует акцентировать внимание на международный контекст последнего XX съезда китайской компартии. Форум китайских коммунистов проходил в условиях формирования нового мироустройства и соответственно изменяющейся роли и действий Китая на международной арене. На съезде была дана установка – построить к 2035 году «развитое социалистическое общество», завершение строительства которого намечено к столетию компартии Китая -2049 году. Реализации китайских планов могут серьезно помешать противостояния КНР и коллективного Запада во главе США в Индо-Тихоокеанском регионе, где сосредоточены основные стратегические интересы Китая. Китай уже не будет, видимо, следовать конфуцианской традиции «держаться в тени», а будет более заметно действовать в условиях обострения давления коллективного Запада, создания в зоне стратегических интересов Китая военно-политических блоков AUKUS, QUAD, PBP, технологического конфликта с Западом. В настоящее время КНР обладает военным, экономическим и технологическим потенциалом, что позволяет бросить вызов международной системе. Китай уже ведет более активную внешнюю политику мировой державы, провозглашая концепцию создания "сообщества единой судьбы человечества", выдвигая глобальную инициативу «Один пояс-один путь», которая поддержана 140 государствами, подписавшими соглашения об участии в проектах. Инициативы уже олицетворяют китайскую геоэкономическую мощь в современном мире и, что Китай становится одним из ведущих участников в формирования нового мироустройства.

В контексте объявленной оборонной доктрины США в центральноазиатском регионе можно ожидать усиления конкурентной борьбы с применением гибридных возможностей США-КНР-России. Тому свидетельством является проект американского бюджета на 2023 финансовый год, который непосредственно опирается на новую оборонную стратегию, где одним из приоритетов стратегии является «укрепление и усиления мер сдерживания Китая». В ней также говорится, что «Россия остается серьезной угрозой, но Китай и его амбиции являются вызовом номер один». Соединенные Штаты будут продолжать активно конкурировать с КНР, в том числе путем объединения усилий с союзниками и партнерами по всему миру, многие из которых уже включились в экономическую войну с Китаем. Озабоченность стран Центральной Азии вызвано тем, что в числе основных противников указаны Россия и Китай, являющиеся стратегическими партнерами государств региона (Россия еще является и союзником многих стран ЦА) и любое противоборство стержневых государств международных отношений будут отражаться на устойчивом развитии государств региона. Китай неизменно декларирует мирное разрешение споров путем диалога и консультаций, поддерживает расширение глобального партнерства, защиты международной системы, с ядром ООН, международного порядка, основанного на международном праве, а также становления сообщества единой судьбы человечества. Китай для центральноазиатских государств является одним из главных экономических и торговых партнеров и любые противодействия экономической политике Китая будут отражаться на реализации национальных стратегий развития, тем более, что практически все страны региона в настоящее время сопрягают свои модернизационные стратегии с китайской инициативой «Пояса и пути». В этих условиях государства региона, видимо, и дальше будут придерживаться равновекторной политики в соответствии со своими национальными интересами и стратегиями развития, но координируя свои действия со своими стратегическими партнерами и союзниками. Видимо реализация новой Оборонной доктрины США будет отражаться на темпах реализации крупных стратегических коммуникационных и энергетических проектов с участием китайского и российского капитала в контексте их сдерживания в регионе.

На XX съезде КПК еще раз было подчеркнута важность следующего принципа в китайской политике: «...четко и всесторонне претворять в жизнь новую концепцию развития, твердо придерживаться реформаторского курса на социалистическую рыночную экономику, продолжать на высоком уровне расширять открытость внешнему миру, ускорять процесс создания новой архитектуры развития, рассматривающей внутреннюю циркуляцию

национальной экономики как основу и предполагающей взаимное стимулирование двойной циркуляции – внутренней и международной».[12,28] В ходе работы XX съезда КПК было объявлено о новой китайской стратегии "всеобщего благосостояния" после выполнения программы "общества средней зажиточности", а также было озвучено на форуме о начале нового этапа развития государства под названием "нового похода", как бы . продолжения "Великого похода» 1934-1936 годов. Эпоха «Нового похода» - эра построения социально-экономической модели "социализма с китайской спецификой". Решения прошедшего XX съезда КПК окажут серьезное влияние и на развитие экономики государств Центральной Азии, для реализации коммуникационных и энергетических проектов, открытием китайского рынка для центральноазиатских производителей, особенно для сельхозпродукции.

Китай, исходя из новых приоритетов, в центральноазиатском регионе, будет проводить в таджикистанском векторе ту внешнюю политику, которая будет максимально содействовать реализации новой китайской модели развития страны - «двойной циркуляции» и построения социально-экономической модели «социализма с китайской спецификой». Курс Китая в Таджикистане обозначен его стратегическими и тактическими задачами: борьба с «тремя злами»; обеспечение безопасности в пограничных районах; содействие экономическому развитию Таджикистана для стабильности своего Западного края по формуле: «стабильность соседей-стабильность Западного края»; обеспечение открытости для Китая природных ресурсов, доступ к таджикскому рынку продукции провинциальных производителей, продвижение своей «мягкой силы». Таджикско-китайское взаимодействие отчетливо проявляется в таких сферах, как глобальное регулирование интернета, борьба с киберпреступностью, реформирование международных финансовых институтов и расширение в них прав развивающихся стран. Таджикистан и Китай тесно сотрудничают в рамках глобальных организаций (ООН, ВТО) и в ШОС. Важным формой взаимодействия является формат безопасности («четверки» - «Афганистан-Таджикистан-Китай-Пакистан» - четырехсторонний механизм координации и сотрудничества по борьбе с экстремизмом, терроризмом и оперативным обменом информацией. В декабря 2022 года Китай озвучил свое намерение о необходимости расширения взаимодействия с ОДКБ. Китай объявил о заинтересованности в объединении усилий со странами-участницами ОДКБ и другими членами международного сотрудничества для претворения в жизнь выдвинутой председателем КНР Си Цзиньпином инициативы по глобальному развитию и безопасности. [5] В настоящее время Китай завершил реформу национальной обороны и вооруженных сил, реорганизовал систему

руководства и командования народной армией, систему современных вооруженных сил и систему военных установок, успешно выполнил задачу по сокращению числа военных, состоящих на действительной службе, на 300 тыс. человек. В результате народная армия КНР обрела совершенно новые системы, новую структуру, новую архитектуру и новый облик, заметно повысился уровень модернизации вооруженных сил и их способность ведения реальных боевых действий. [12,12] В этих условиях китайский опыт военной модернизации важен для стран ОДКБ с практической точки зрения.

Стратегическое партнерство Таджикистана и Китая основывается на взаимной поддержке основных интересов (суверенитета, безопасности и территориальной целостности), и на совместных усилиях по сопряжению Национальной стратегии развития Таджикистана -2030 и китайской инициативы «Пояса и Пути» для формирования партнерства развития и безопасности, а также для укрепления и углубления политического, торгово-экономического, военного, военно-технического, гуманитарного сотрудничества. [11] Таджикистан рассматривает китайскую инициативу «Один пояс - один путь» как "возможность для решения задачи взаимного экономического роста". Таджикистан намерен стать "связующим мостом" между Китаем и сопредельными государствами региона, а также привлечь дополнительные источники финансирования для реализации своей Национальной стратегии развития в коммуникационные проекты страны и в свои экономические проекты для реализации четвертой национальной стратегии- вторичной индустриализации страны для становления индустриально-аграрной страной к 2030 году.[3] Китай входит в первую тройку (после России, Казахстана) торговых партнёров Таджикистана и ключевых инвесторов в таджикскую экономику. В настоящее время общий объём китайского капитала в экономике Таджикистана приближается к 3 миллиардам долларов, [16] а объём торговли только за 9 месяцев 2022 года увеличился на 82% по сравнению с аналогичным периодом прошлого года.

В Таджикистане действуют около 200 компаний из Китая и 70 предприятий с его участием, которые осуществляют свыше 50 инвестпроектов. [18] Для реализации своей новой доктрины Китая необходимы все больше природных ресурсов. Основным интерес у китайского бизнеса в Таджикистане вызывает сфера добычи полезных ископаемых, и прежде всего драгоценных металлов. Главным производителем золота в Таджикистане является совместное таджикско-китайское СП "Зарафшон", 75 % акций которого принадлежат китайской Zijin Mining Group. В 2018 г. на него пришлось 70 % из рекордных 6,4 т золота, добытых в РТ. [8] Корпорации из КНР также занимаются производством серебра, угля, свинца, цинка и меди (Зарнисорский горно-

обогатительный комбинат), ведут геологоразведку, в том числе нефти и газа на юге страны (участок Бохтар). Во многих случаях свои активы китайские корпораций выкупили у западных инвесторов. Структуры из КНР участвуют в модернизации таджикского алюминиевого гиганта ТАЛКО, строят малые нефтеперерабатывающие заводы, арендуют земельные участки для выращивания хлопка, пшеницы и другой сельхозпродукции. [8]

Для Таджикистана важна помощь Китая для реализации ряда стратегических задач в сфере строительства коммуникаций, в строительстве энергетических и других стратегических объектов и в создании индустриально-аграрной экономики. За последние годы Китай создал в Таджикистане новую отрасль промышленности – производство цемента, которая удовлетворила не только внутренние потребности, но и успешно экспортируется ее продукция в Узбекистан, Афганистан и Кыргызстан. [20]

Между тем, серьезно затрудняет взаимодействие двух стран низкое качество инфраструктуры в Таджикистане. Таджикистан заинтересован получить на внутренний рынок Китая доступ экологически чистой таджикской сельхозпродукции (фруктов, овощей, орехов, и др.) [7], однако, есть понимание, что чрезмерная зависимость от китайского рынка может повлечь за собой и негативные последствия. КНР может использовать доступ к своему рынку, как рычаги давления для достижения определенных целей. [10]

Китай активно включился в работу по модернизации таджикских автомобильных дорог, в частности транспортного коридора Душанбе – Куляб – Хорог – Мургаб – Кульма, который связывает восточный и центральный Таджикистан с СУАР КНР и является одним из главных каналов доставки китайских товаров в РТ. В настоящее время Таджикистан планирует реконструировать совместно с Китаем Памирский тракт между Хатлонской областью и ГБАО, и, по оценкам Министерства транспорта РТ, потребует не менее 1 млрд долл. [21] Важным для Таджикистана является реализация проекта железнодорожной линии Китай – Кыргызстан – Таджикистан – Афганистан – Иран, согласованный в конце 2014 г. В августе 2016 г. Китайская корпорация железнодорожных конструкций ввела в строй участок железной дороги Вахдат – Яван протяжённостью 46 км и стоимостью 72 млн долл. [1] Участок связал Душанбе с Курган-Тюбе (с 2018 г. – г. Бохтар) и тем самым облегчил перевозки между предприятиями, входящими в республиканский промышленный комплекс по производству алюминия. Данную железнодорожную линию можно рассматривать в качестве составной части проекта железной дороги из Китая в Афганистан.

Китай содействовал созданию объединенной энергетической системы центрального и северного Таджикистана. В ноябре 2018 г. ТВЕА сдала ЛЭП

500 кВ между Душанбе и строящейся Рогунской ГЭС стоимостью 79 млн долл.[15] Китайские операторы расширяют оптико-волоконные каналы, соединяющие Таджикистан с дата-центрами в СУАР, и поставляют в РТ телекоммуникационное оборудование.[10] Например, в рамках реализации таджикско-китайской инициативы "Безопасный город" компания Huawei установила в Душанбе 855 видеокамер для фиксации дорожных нарушений общей стоимостью 22 млн долл.[4] На современном этапе таджикско-китайских отношений страны наращивают взаимодействие с оборонными, правоохранительными и специальными ведомствами. В соответствии с Декларацией об установлении отношений стратегического партнёрства 2013 г., оба государства воздерживаются от любых действий, направленных против безопасности друг друга, включая участие во враждебных союзах, заключение договоров или создание на своей территории иностранных военных баз, угрожающих другой стороне. [14]

В настоящее время Китай значительно расширил помощь пограничным войскам Таджикистана. Как известно, к 2012 году все делимитационные и демаркационные работы на Государственной границе двух стран были завершены. В том же году были также подписаны межправительственное Соглашение о режиме Государственной границы между Таджикистаном и Китаем, и трехстороннее Соглашение между Таджикистаном, Китаем и Афганистаном о точках стыка Государственных границ трех стран.[17] В целях принятия превентивных для безопасности СУАР КНР, в октябре 2016 г. было подписано таджикско-китайское межправительственное соглашение о выделении китайского гранта на модернизацию пограничной инфраструктуры Таджикистана в сопредельных с Афганистаном районах. В соответствии с договоренностями, китайской стороной построены три комендатуры, пять пограничных застав и постов, один учебный центр в труднодоступной горной местности. В настоящее время Китай планирует построить второй военный объект для Таджикистана, который будет расположен в отдаленном селении Вахан, в Горно-Бадахшанской автономной области страны и принадлежать он будет специальному отряду быстрого реагирования — силам специального назначения, подведомственным управлению по борьбе с организованной преступностью МВД Республики Таджикистан. На реализацию проекта Китай выделит около \$10 млн.[22]

Кроме того, специальные службы Таджикистана и Китая координируют совместную работу через Региональную антитеррористическую структуру (РАТС) ШОС в Ташкенте и сотрудничают напрямую. Они занимаются выявлением каналов финансирования террористов, обеспечивают безопасность зарубежных объектов. В ноябре 2019 года при

финансовой поддержке Китая в Душанбе был создан Центр по борьбе с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом. В рамках совместной борьбы с наркоугрозой Агентство по контролю за наркотиками РТ (АКН) и Министерство общественной безопасности КНР (МОБ) обмениваются информацией и проводят совместные оперативно-розыскные мероприятия. Китайская сторона оказывает АКН помощь: предоставляет оборудование, транспорт и содействует в подготовке кадров. [10] С 17 августа по 20 августа 2021 года прошли совместные таджикско-китайские учения по «борьбе с терроризмом в горных условиях» в Ромитском ущелье, вблизи города Душанбе. Еще ранее Китай профинансировал строительство полигона в Ромитском ущелье, где сейчас проводятся совместные учения МВД Таджикистана и Министерства общественной безопасности КНР. При финансовой поддержке Китая в Таджикистане в целях укрепления таджикско-афганской границы были вновь отстроены 4 пограничные заставы и учебный центр Погранвойск.[2] Все эти меры являются частью реализации таджикской инициативы по созданию пояса безопасности вдоль таджикско-афганской границы и носят превентивный характер перед потенциальными новыми угрозами региональной безопасности, связанные с афганской проблемой. Следует отметить, что в контексте сохранения региональной стабильности, важное значение имеет и саммит в Китае внешнеполитических ведомств соседних к Афганистану государств, России, где обсуждались подходы к решению афганской проблемы. Мы считаем, что именно соседние с Афганистаном государства должны совместными усилиями поддерживать региональную безопасность, учитывая, что вызовы и угрозы, которые могут исходить из этой страны, будут влиять, прежде всего, на стабильность и развитие приграничных государств. В данном контексте, в Южной и Центральной Азии было бы актуально создание еще одного формата новой системы безопасности, который бы укрепил сотрудничество государств, расположенных по периметру границ Афганистана (Таджикистан, Узбекистан, Туркменистан, Иран, Китай, Пакистан, Индия) и государств имеющих приоритетные интересы в афганском государстве (Россия, Казахстан, Кыргызстан, учитывая фактор таджикско-афганской границы как внешних пределов зоны ответственности ОДКБ) – формат 7+3 для координации и объединения усилий для принятия превентивных мер от новых вызовов и угроз современности.

В настоящее время Министерство общественной безопасности Китая активно развивает связи и с МВД Таджикистана. Для контактов с таджикскими коллегами при посольстве КНР в Душанбе находится официальный представитель Министерства Общественной безопасности. Ведомство безвозмездно снабжает таджикских партнёров полицейским

оборудованием, техникой, спецодеждой, участвует в учениях горных и специальных подразделений. Стороны планируют строительство нового здания Академии МВД РТ, подготовку специалистов по борьбе с киберпреступностью. По данным Министерства обороны РТ, на вооружении армии республики стоят отдельные образцы китайского производства, а таджикские слушатели проходят краткосрочные курсы в военных учебных заведениях КНР. Народно-освободительная армия Китая оказывает Минобороны Таджикистана материально-техническую помощь. В мае 2016 г. в Душанбе открылся Дом офицеров, построенный при финансовой поддержке Китая, выделившего на эти цели грант в размере 19 млн долл.[8] Военные ведомства также поддерживают специальные каналы связи, участвуют в совместных военных учениях по линии ШОС и на двусторонней основе. В октябре 2016 г. в антитеррористических учениях ВС Таджикистана и НОАК в Ишкашимском районе ГБАО было задействовано 10 тыс. чел.[13]

Таким образом таджикско-китайское сотрудничество вступает в новую эпоху стратегического взаимодействия. Оно охватывает широкий спектр от политического, экономического, гуманитарного до военного и военнотехнического взаимодействия, которое содействует устойчивому развитию и реализации национальных интересов двух государств. Новые вызовы региональному развитию и стабильности требуют новых подходов к региональному сотрудничеству. В настоящее время важно было бы занять государствам Центральной Азии согласованную позицию в ответ на конкурентную борьбу внешних игроков, которые могут противодействовать реализации права на развитие новых государств Центральной Азии, отразится на стабильности региона, а также может сказаться на темпах реализации национальных стратегий развития и модернизации новых государств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Быть или не быть железной дороге «Китай–Иран через Таджикистан» // Sputnik Таджикистан. 2019. 30 января. URL: https://tj.sputniknews.ru/country/20190130/102813_0232/zheleznaya-doroga-china-iran-tajikistan.html
2. Близ Душанбе проходят таджикско-китайские антитеррористические учения // <http://rferl.c.goolara.net/Click.aspx?id=0111037533-79703994363>
3. Выступление Президента РТ Эмомали Рахмона на "Диалоге по вопросам укрепления партнёрства в области взаимно-связанности" в рамках саммита АТЭС // Президент Республики Таджикистан. Офиц. сайт. 2014. 8 ноября. URL: <http://www.president.tj/ru/node/7860>.
4. Дан старт проекту "Безопасный город" // Радио "Озоди". 2013. 31 октября. URL: [4http://rus.ozodi.org/content/secure-city-starts-dushanbe-/25153475.html](http://rus.ozodi.org/content/secure-city-starts-dushanbe-/25153475.html)

5. Китай планирует расширить сотрудничество с ОДКБ // <https://www.toptj.com/News/2022/12/07/kitay-planiruet-rasshirit-sotrudnichestvo-s-odkb#:~:text=07.12.202203%3A05,%D0%98%D1%81%D1%82%D>

6. Китайский представитель призвал мировое сообщество практиковать подлинный мультилатерализм // <https://www.toptj.com/News/2022/12/16/kitayskiy-predstavitel-prizval-mirovoo-soobshestvo-praktikovat-podlinny-multilateralizm#:~:text=16.12.202210%3A30,%D0%98%D1%81%D1%82%D>

7. Maitdinova G. Tajik-Chinese relations in formation of the polycentric world. Postsovetskie issledovaniya = Post-Soviet Studies. 2021;4(4):255–264. (In Russ.)

8. Открытие Дома офицеров Министерства обороны Республики Таджикистан // Президент Республики Таджикистан. Офиц. сайт. 2016. 5 мая. URL: <http://www.president.tj/ru/node/11653>

9. Отношения Таджикистана с Китаем // Министерство иностранных дел Республики Таджикистан. Офиц. сайт. URL: <http://mfa.tj/?l=ru&cat=91&art=21>

10. Попов Д.С. Таджикско-китайские отношения на современном этапе: проблемы и перспективы // <https://riss.ru/article/4689/>

11. Посол КНР в Таджикистане – о саммите ШОС и таджикско-китайских отношениях // <https://www.toptj.com/News/2022/09/26/posol-knr-v-tadzhikistane-%E2%80%93-o-sammite-shos-i-tadzhiksko-kitayskikh-otnosheniyakh#:~:text=26.09.202212%3A03,%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D>

12. Си Цзиньпин. Высоко неся великое знамя социализма с китайской спецификой, сплоченно бороться за всестороннее строительство модернизированного социалистического государства // Доклад на XX Всекитайском съезде Коммунистической партии Китая. 16 октября 2022 года. Пекин, 2022.

13. Совместные таджикско-китайские военные учения: Террористы рвутся в Китай через Таджикистан // Озодагон. 2016. 20 октября. URL: <http://catoday.org/public/centrasia/sovmestnye-tadzhiksko-kitayskie-voennye-ucheniya-terroristy-rvutsya-v-kitay-cherez-tadzhikistan>

14. Совместная декларация Республики Таджикистан и Китайской Народной Респуб-

лики об установлении отношений стратегического партнёрства от 20 мая 2013 г.

15. Таджикистан вернёт Китаю кредит за ЛЭП "Рогун – Душанбе" через 25 лет // Sputnik Таджикистан. 2019. 29 марта. URL: <https://tj.sputniknews.ru/country/20190329/1028576284/Tajikistan-china-rogun-lep-kredit.html>

16. Таджикистан и Китай: тридцать лет добрососедства, дружбы и сотрудничества // <http://russian.people.com.cn/n3/2022/0104/c95181-9940586.html#:~:text=4%20%D1%8F%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8F%20>

17. Таджикистан и Китай обсудили реализацию межправсоглашения о режиме границы // <https://www.toptj.com/News/2022/01/29/tadzhikistan-i-kitay-obsudili-realizaciyu-mezhpravsohlasneniya-o-rezhime-granicy#:~:text=29.01.202207%3A50,%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%>

18. Чоршанбиев П. Китай создаст в Таджикистане крупные предприятия с полным производственным циклом // ASIA-Plus. 2018. 30 октября. URL: <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20181030/kitai-sozdast-v-tadzhikistane-krupnie-predpriyatiya-s-polnim-proizvodstvennim-tsiklom>

19. Чоршанбиев П. Золотые слитки Нацбанка Таджикистана за год подорожали на 6 % // ASIA-Plus. 2019. 26 марта. URL: <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20190326/zolotie-slitki-natsbanka-tadzhikistana-za-god-podorozhali-na-6>

20. Чоршанбиев П. Таджикистан увеличил годовой объём экспорта цемента до 1,4 млн тонн // ASIA-Plus. 2019. 28 января. URL: <https://news.tj/news/tajikistan/economic/20190128/tadzhikistan-uvulichil-godovoi-obem-eksporta-tsementa-do-14-mln-tonn> (дата обращения: 03.05.2019).

21. Чоршанбиев П. Почти три миллиарда долларов. Столько нужно, чтобы дороги в Таджикистане стали идеальными // ASIA-Plus. 2018. 11 июля. URL: <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180611/pochti-tri-milliarda-dollarov-stolko-nuzhno-chtobi-dorogi-v-tadzhikistane-stali-idealnimi>

22. Уступит ли Россия Среднюю Азию Китаю? // <https://centrasia.org/newsA.php?st=1643494560>

ҲАМКОРИИ СТРАТЕГИИ ТОҶИКИСТОН ВА ЧИН ДАР ДАВРИ «ҲАРАКАТИ НАВ» ВА «ГАРДИШИ ДУКАРАТА»

МАЙТДИНОВА ГУЗЕЛ,

доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи минтақашиносии хориҷӣ ва
сиёсати хориҷии Донишгоҳи славянии Русия ва Тоҷикистон, директори

Маркази тадқиқоти геополитикии ДСРТ, узви вобастаи Академияи

меъморӣ ва сохтмони Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Мирзо Турсунзода 30;

тел. (+992) 93-531-63-33; guzel-maitdinova@mail.ru

Дар мақола ҳамкориҳои Тоҷикистону Чин дар марҳалаи кунунӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, ба таҳлили тамоюлҳои сиёсати хориҷии Чин пас аз Анҷумани 20-уми Ҳизби Коммунисти Чин тавачҷуҳ зоҳир мегардад. Дар мақола таъсири фаъолони пешбар дар шароити рақобати афзояндаи қувваҳои беруна таҳлил карда мешавад. Дар мақола аҳамияти қабули мавқеъҳои ҷамоҳангшуда аз ҷониби давлатҳои Осиёи Марказӣ дар воқуниш ба муборизаи рақобатии қувваҳои беруна, ки метавонанд ба

татбиқи ҳуқуқи рушди давлатҳои нав муқобилат карда, ба суботи минтақа таъсир расонанд, таъкид шудааст.

Калидвожаҳо: Чин, ҳамкориҳои байналмилалӣ, минтақа, рушд, субот, сиёсати хориҷӣ, стратегия, навсозӣ, амният, ҳамгирӣ

STRATEGIC PARTNERSHIP BETWEEN TAJIKISTAN AND CHINA IN THE ERA OF "NEW CAMPAIGN" AND "DOUBLE CIRCULATION"

MAITDINOVA GUZEL,

Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Foreign Regional
Studies and Foreign Policy of the Russian-Tajik (Slavic) University, Director of
the Center for Geopolitical Studies of RTSU, Corresponding Member of the

Tajik Academy of Architecture and Construction

734025, Tajikistan, Dushanbe, str., Mirzo Tursunzade 30;

tel: (+992) 93-531-63-33; guzel-maitdinova@mail.ru

The article presents an analysis of Tajik-Chinese cooperation at the modern stage, focusing on the analysis of trends in Chinese foreign policy after the XX Congress of the Communist Party of China. The article provides an analysis of the influence of leading actors in conditions of increased rivalry of external forces. The article emphasizes the importance of the adoption of agreed positions by the Central Asian states in response to the competitive struggle of external forces that can oppose the realization of the right to develop new states and affect the preservation of the stability of the region.

Keywords: China, international cooperation, region, development, stability, foreign policy, strategy, modernization, security, integration

УДК: 327.88

ҶОИДА ВА ЗАРАРИ ШАБАКАҲОИ ИҶТИМОӢ

САФАРАЛИЗОДА ХУҶАМУРОД ҚУДДУСӢ,

номзади илмҳои сиёсӣ, дотсент, мудири кафедраи равандҳои сиёсии

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17;

тел.: (+992) 98 812 7383; e-mail: quddusov@mail.ru

Дар шароити рушди бемайлони технологияҳои иттилоотӣ ва ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ унсурҳои таркибии ҳаёти ҷамъиятии кишварҳои имрӯзаро ташкил медиҳад. Мушоҳидаҳо ва оморҳои расмӣ нишон медиҳанд, ки сол то сол сафи истифодабарандагони ин гуна шабакаҳо рӯ ба афзоиш аст. Дар баробари тавсеаи миқёси истифодабарии шабакаҳои иҷтимоӣ шиддати ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ низ бештар гардида истодаанд. Айни замон тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ паҳн гардидани гояҳои экстремистӣ ва террористӣ, таҳмил шудани фарҳанги бегона, паҳн шудани иттилооти носоҳеҳ ва извоангез, мағзишӣ ҷавонону наврасон, манипулятсияи сиёсӣ ва аз ҷама бадтар кӯшиш ташкил намудани бетартибҳои сиёсӣ ва инқилобҳои ранга ба мушоҳида мерасанд. Таҳлилу таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни раванди тавсеаи шабакаҳои иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки ҷоидаи асосӣ насиби моликони шабакаҳои иҷтимоӣ ва зарари он насиби истифодабарандагон мегардад. Аз ин рӯ, зарурати бознигарии бо унсурҳои нав пурраи муаммалтар намудани фарҳанги иттилоотӣ ҷавонон амали саривақтист.

Калидвожаҳо: шабакаҳои иҷтимоӣ, талафоти вақт, ҷангҳои иттилоотӣ, паҳн гардидани иттилооти носоҳеҳ, фарҳанги бегона, тамаддуни муосир, технологияҳои иттилоотӣ.

Ҷама гуна дастоварди инсоният дар баробари манфиат, инчунин, метавонад бар зарари одамон, давлатҳо ва миллатҳо низ истифода бурда шавад. Барои он, ки ин воқеият эътироф гардад, бояд ба инобат гирифт, ки ин ё он дастовард аз ҷониби кӣ ва бо кадом мақсад истифода шуда истодааст. Дар ҷунин қолаб таҳлилу баррасӣ намудани дастовардҳои ҷанд даҳсолаи охир имкон медиҳад, ки ба манфиати кӣ ва бар зарари кӣ истифода шудани дастовардҳои мазкур муайян карда шавад. Шабакаҳои иҷтимоии фазои интернет низ ҳамчун дастоварди навбатии инсоният аз як ҷониб, агар барои беҳтар намудани робита бо ҷомеа, ташаккул додани

афкори чамъиятӣ ва хубтару беҳтар намудани усулҳои иттилоърасонӣ хизмат намоянд, аз ҷониби дигар, як қатор хавфу хатарҳоро ба вучуд оварда истодаанд. Аз нуқтаи назари манфиатоварии онҳо агар ба ин масъала назар афканем, мушоҳида мегардад, ки заминаи пайдоиши шабакаҳои иҷтимоӣ дар навбати аввал характери тичоратӣ дорад. Моликони шабакаҳои мазкур тавассути ин навъи технологияи иттилоотӣ маълумоти зиёдро ҷамъоварӣ намуда, коркард мекунанд ва сипас онро ба фурӯш мебароранд. Иттилооти тавлиднамудаи ширкатҳои технологӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирии ширкатҳои истехсоли ва азхуд намудани бозорҳо хизмат менамоянд. Ғайр аз ин, ширкатҳои технологӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ба ҷамъоварии иттилоот ва ташкил намудани захираҳои калони иттилоотӣ машғуланд, то ки дар оянда истифодаи зехни сунъиро имконпазир гардонанд. Самаранокии истифодаи зехни сунъӣ аз захираҳои иттилоотӣ вобаста мебошад. Бо ин мақсад ширкатҳои технологӣ кӯшиш менамоянд, ки барои афзоиши шумораи истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ ҳар гуна усулҳоро ба кор баранд. Аз ҷумла, ҳавасманд намудани истифодабарандагон, додани маблағ, ҷолиби диққат намудани фазои маҷозии шабакаи иҷтимоӣ, аз байн бурдани сензура, пешбурди реклама ва ғайра. Ин аст, ки солҳои охир шумораи истифодабарандагони интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ рӯ ба афзоиш ниҳодааст. Дар баробари ширкатҳои технологӣ, инчунин, як қатор давлатҳо (субъектҳои геополитикӣ) ва созмонҳои экстремистӣю террористӣ низ шабакаҳои иҷтимоиро ба манфиати худ истифода намуда истодаанд. Шабакаҳои иҷтимоӣ ба ин гурӯҳи субъектҳо имконият додаанд, ки иқтидори иттилоотӣю технологии интернетро барои амалӣ намудани мақсадҳои худ истифода баранд. Ин аст, ки тули даҳ соли охир дар фазои маҷозии интернет тарғибу ташвиқи идеологияи радикалистӣ, ғояҳои ифротгарой ва террористӣ, мағзшӯӣ намудани ҷавонон, паҳн кардани иттилооти бардурӯғ ва иғвобарангез, таъсири манфӣ расонидан ба афкори чамъиятӣ, ташкил намудани бетартибҳои сиёсӣю иҷтимоӣ ва инқилобҳои ранга, пешбурди ҷангҳои иттилоотӣю идеологӣ хеле зиёд гардидаанд. Ғайр аз ин, шабакаҳои иҷтимоӣ сарчашмаи афзоиши иттилооти бесифат, омили дур шудани ҷавонон аз донишҳои илмӣю назариявӣ, сабаби талаф ёфтани вақти одамон, паҳн гардидани фарҳанги бегона, бештар шудани таъсири иттилооти бардурӯғу носоҳеҳ ба афкори чамъиятӣ ба шумор мераванд. Аз ин рӯ, муайян бояд кард, ки шабакаҳои иҷтимоӣ ба ғоидаи кӣ ва бар зарари кист.

I. Шабакаҳои иҷтимоӣ дар хизмати кӣҳо қарор доранд?

Ширкатҳои технологӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ барои амалӣ намудани тичорати иттилоотӣ ба ҷамъоварии маълумот машғул ҳастанд,

ширкатҳои истеҳсоли барои баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти худ ба чунин иттилоот ниёз доранд. Дар раванди ташаккули низоми сармоядорӣ ва тавсеаи миқёси минтақавию ҷаҳонӣ он рақобати иқтисодӣ ва баланд бардоштани иқтисодии рақобатпазирии иқтисодиёти милли хеле зарур мебошад. Ҳанӯз дар нимаи дууми асри XIX К.Маркс ва Ф.Энгелс дар асари худ «Манифести Ҳизби Коммунистӣ» дар асоси омӯзиши қонунҳои рушди таърихӣ ба хулосае омада буданд, ки буржуазия (низоми сармоядорӣ) деҳотро тобеи шаҳрҳо менамояд ва ҷи гунае ки деҳот аз шаҳрҳо вобаста мегардад, ҷомеаҳои анъанавӣ низ аз ҷомеаҳои мутамаддин, халқҳои деҳқон (аграрӣ) аз халқҳои буржуазӣ (саноатӣ), Шарқ аз Ғарб вобаста мегарданд [10, с.43-44]. Чунин омилро ба инобат гирифта, як қатор давлатҳои олам ба масъалаи рушди иқтисоди бозаргонӣ ва баланд бардоштани иқтисодии рақобатпазирии иқтисодиёти худ диққати хосса зоҳир менамоянд ва барои расидан ба ин ҳадаф шароити мусоид фароҳам месозанд, то ки вобастагии худро аз кишварҳои тараққикардаи сармоядорӣ коҳиш диҳанд. Ҳатто Ҷумҳурии Мардумии Чин, ки низоми давлатдорӣ худро дар асоси системаи якҷаҳизбӣ ва барномаи сиёсии ҳизби дар мамлакат ягонаи коммунистӣ ташаккул медиҳад, бо дарки ин воқеият дар соҳаи иқтисодиёт иқтисоди бозаргониро интихоб намуда, ташаккул медиҳад. Умуман, дар замони имрӯза ғолибан ҳамаи давлатҳо ба рушди иқтисоди бозаргонӣ диққат медиҳанд ва аз ин рӯ, дар бозорҳои ҷаҳонӣ рақобати иқтисодӣ сол то сол шадидтар ва мураккабтар мегардад. Бо мақсади ба даст овардани муваффақият давлатҳои милли бо назардошти имкониятҳои мавҷуда ва сатҳу сифати дарки воқеияти замона барои фаъолияти ширкатҳои молиявӣ истеҳсоли ҳама гуна шароитро фароҳам меоранд.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити имрӯза иттилоот омили муҳимтарини баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт гардидааст. Ҳанӯз соли 1815 тоҷири муваффақи англис Натан Родшилд эътироф намуда буд, ки «касе, ки дорои иттилоот аст, вай ҷаҳонро тасарруф менамояд» [14]. Пайдоиши ин «ҷумлаи стратегӣ» таърихи худро дорад. 18-июни соли 1815 артиши Наполеон дар шаҳри Ватерлоои Нидерланд дар муқориба бо артиши шарикони стратегии Англия мағлуб мегардад. Н.Ротшилд ба воситаи хабаррасонҳои худ аз ин воқеа аввалин шуда огоҳӣ пайдо менамояд ва субҳи 19-июни соли 1815 ба шаҳри Лондон омада, саҳмияҳои худро бо нархи арзон ба фурӯш мегузорад. Бонкдорони дигар чунин ҳолатро дида, фикр мекунанд, ки англисҳо дар муқориба мағлуб шудаанд ва саҳмияҳои худро саросемавор бо нархи арзон ба фурӯш мегузоранд. Дар ин раванд қоғазҳои қиматнок дар Англия, Австрия ва Пруссия ҳар лаҳза беқурб мешаванд. Баъди нисфирузи агентҳои ширкати

Ротшилд ҳамаи саҳмияҳоро бо нархи арзон харидорӣ менамоянд. Дар бораи он ки дар муҳориба англисҳо нею Наполеон мағлуб шудааст, баъди як рӯз хабардор мешаванд. Бисёре аз саҳмиядорони фиребхӯрда худкушӣ менамоянд, аммо Н.Ротшилд бештар аз 40 млн фунт стерлинг фоида ба даст меорад. Минбаъд Н.Ротшилд ва тими ӯ кӯшиш менамуданд, ки ҳама гуна иттилоот аввал ба дасти онҳо афтад [17]. Чунин ҳолат бори дигар шаҳодат аз он медиҳад, ки касе ки соҳиби иттилоот аст, метавонад ҷаҳонро идора намояд. Чунин қонуният дар солҳои минбаъда ва дар шароити муосир ҳазорҳо маротиба дурустии худро нишон додааст. Айни замон низ мубориза барои иттилоот хеле тезутунд аст. Ҳатто гуфтан мумкин аст, ки ба даст овардани иттилоот ва мубориза барои он яке аз унсурҳои муҳимтарини ҷангҳои иттилоотии имрӯзаро ташкил медиҳад.

Воқеан ҳам дар ҳама давра замон иттилоот арзиши олӣ дошт ва сарчашмаи асосии муваффақият ва музаффарият ба шумор мерафт. Айни замон низ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, бахусус дар соҳаҳои сиёсат ва иқтисод, бо харчи камтар фоидаи бештар насиби нафароне мешавад, ки иттилооти «зарурӣ»-ро дар ихтиёри худ доранд. Аз ин рӯ, айни замон барои муваффақ шудан дар соҳаи тичорат иттилоотро мефурӯшанду меҳаранд. Дар чунин шароит «бозори иттилоот» рӯз то рӯз рушд менамояд ва шумораи ширкатҳои тавлидкунандаи он зиёд мешавад.

Бо дар назардошти гуфтаҳои боло қайд намудан бамаврид аст, ки шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ аз аввалин лаҳзаҳои ташкилёбии худ хусусияти тичоратӣ доштанд ва чунин боқӣ хоҳанд монд. Яъне шабакаҳои иҷтимоиро, пеш аз ҳама, барои ҷамъоварии иттилоот сохта, ба истифода додаанд. Сол то сол бехтару хубтар гардидани равзанаҳои (интерфейси) шабакаҳои иҷтимоӣ ҳеҷ гоҳ маънои онро надорад, ки моликони ширкатҳои мазкур доимо дар фикри фароғату истироҳати истифодабарандагон ҳастанд. Ба баъзе истифодабарандагони ғайбӣ додани маблағ низ маънои онро надорад, ки шабакаҳои мазкур ба ғайбӣ ба шардӯстонаю хайрхоҳона машғуланд. Баръакс, онҳо барои диққатҷалбкунанда шудани шабакаҳои мазкур ва бештар гардидани истифодабарандагони ин шабакаҳо чунин корро анҷом медиҳанд, зеро чи қадаре, ки истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ бештар шаванд, ҳамон андоза дар серверҳои моликони онҳо иттилооти бештар ҷамъоварӣ мешавад. Сипас ин иттилоот коркард гардида, ба мизочон (аниқтараш ба истехолкунандагони молу маҳсулот – ба ширкатҳои истехсолӣ) фурӯхта мешавад. Иттилооте, ки ба фурӯш бароварда мешавад, ҷавобгӯии талаботи бозор аст. Ба ибораи дигар ширкатҳое, ки тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ба ҷамъоварии маълумот машғул ҳастанд, таъбу завқи харидоронро пеш аз дигарон муайян менамоянд ва маҳсулоте, ки дар асоси чунин иттилоот тавлид мегардад, дар

бозор зуд харидор пайдо менамояд. Ҳар амале, ки истифодабарандаи шабакаи иҷтимоӣ дар фазои маҷозии интернет анҷом медиҳад, иттилооте мебошад, ки минбаъд коркард мешавад. Масалан, дар саҳифаи интернетии худ ворид намудани расмҳо, матнҳо, видеороликҳо, сабтҳои аудиоӣ, писандидан, напсидан, шарҳнависӣ, ба дигарон фиристодани матлабҳо ва ғ. аз он қабил амалҳои маҷозие ба шумор мераванд, ки барои муайян намудани таъбу завқи одамон кӯмак мерасонанд.

Дар соҳаи сиёсат низ вазъият чунин аст. Айни замон дар арсаи байналмилалӣ ширкатҳои давлатию ғайридавлатие мавҷуданд, ки самти фаъолияти онҳоро «консалтингӣ сиёсӣ» ташкил медиҳад. Масалан, дар ИМА ширкати ғайритижоратии «RAND Corporation» барои иҷрои вазифаҳои стратегӣ дар доираи фармоишҳои Кохи Сафед, Пентагон ва дигар сохторҳои давлатӣ ба онҳо маълумоти стратегӣ пешниҳод менамояд. Ғайр аз ин, СММ, Комиссияи Аврупоӣ, Бонки Ҷаҳонӣ, фондҳои Сорос ва Рокфеллер, донишгоҳҳои Гарвард ва Стэнфорд ва баъзе ширкатҳои фаромиллӣ аз хизматрасонии «RAND Corporation» истифода менамоянд [2]. Инчунин, як қатор ширкатҳои дигаре мавҷуданд, ки самти фаъолияти онҳоро «консалтингӣ байналмилалӣ» ташкил медиҳад. Чунин ширкатҳо низ ба иттилооти зиёд ниёз доранд, то ки сатҳи сифати хизматрасонии худро беҳтар созанд. Айни замон аз хизматрасонии чунин ширкатҳо баъзе давлатҳо ва ширкатҳои истеҳсолие, ки ба онҳо ниёз доранд, истифода мебаранд. Ҳатто ташкилотҳои террористию экстремистӣ низ ба хизматрасонии чунин ширкатҳо рӯ овардаанд ва барои баъзеи онҳо ҳадафмандона чунин имкониятҳо ба таври ройгон пешниҳод карда мешавад. Моҳияти ин масъала дар он ифода меёбад, ки зехни сунӣ (шабакаҳои иҷтимоӣ, сомонҳои хабарӣ, видеопорталҳо, сомонҳои агентҳои иттилоотӣ ва ғайра.) барои муайян намудани вазъи афкори ҷамъиятӣ, руҳия ва боварҳои мардум истифода мешаванд. Чунин маълумот ба яроқи иттилоотӣ табдил дода шуда, дар ихтиёри ҳаводорону ниёзмандон гузошта мешавад.

Барои он, ки самаранокии зехни сунӣ баланд бардошта шавад, захираҳои азими иттилоотӣ (big date) лозиманд. Аз ин рӯ, ҷамъовариҳои иттилоот барои баланд бардоштани имкониятҳои зехни сунӣ ба роҳ монда шудааст. Дар робита бо ин гуфтан зарур аст, ки ҷамъовариҳои иттилоот, афзун гардонидану дар серверҳои азим нигоҳ доштани онҳо бо мақсади беҳтару хубтар намудани истифодаи зехни сунӣ анҷом дода мешавад. Олими хитой ва яке аз созандагони назарияи зехни сунӣ Кай Фу Ли қайд менамояд, ки тавсеаи электрификатсия бо шарофати мавҷудияти шарту шароити зерин ба амал омад: сузишвории истихроҷшудае, ки барои истеҳсоли қувваи барқ зарур буд; соҳибкдороне, ки бо истифодаи қувваи

барқ корхонаҳои навро ба кор андохтанд; муҳандисон-электрикҳое, ки фаъолияти онҳоро танзим менамуданд; дастгирии давлатие, ки барои рушди инфрасохтори он зарур буд. Ба ҳамин монанд барои он, ки дар асри XXI зехни сунӣ дар хизмати инсоният қарор дода шавад, ҷаҳор шарт зарур аст: маълумот ва иттилооти барзиед; соҳибкорони ба истифодаи зехни сунӣ завқманд; мутахассисони соҳаи зехни сунӣ; дастгирии давлатӣ [9, с.27]. Чӣ гунае мушоҳида мегардад, яке аз шартҳои асосии истифодаи зехни сунӣ иттилоот ва маълумоти барзиед мебошад. Яъне чӣ қадаре, ки иттилооти бештар мавҷуд бошад, сифати амалҳои иҷронамудаи зехни сунӣ низ ҳамон андоза бештар мешавад. Барои мисол, имрӯзҳо дар шароити афзоиши ҳаҷми иттилоот дар соҳаҳои маориф ва илм бо мақсади муайян намудани аслияти матнҳои эҷодӣ таҳқиқоти барномаи «Антиплагиат» истифода бурда мешавад. То кадом андоза дуруст будани натиҷа ва ҳулосаи санҷиш аз он вобаста аст, ки дар бойгонии электронии барномаи «Антиплагиат» чӣ қадар иттилооти электронӣ мавҷуд аст ё ин барнома ба кадом бойгонӣҳо пайваست карда шудааст. Агар матне, ки аз асарҳои дигар рӯйбардор шудааст, дар бойгонии иттилоотии электронӣ ворид набошад, онро барномаи антиплагиат ҳам намеёбад. Яъне, иттилоот бояд пурраю мукамал бошад. Ғайр аз ин, истифодаи зехни сунӣ суръати қору амалҳоро бамаротиб ва ҳатто садҳо маротиба метезонад. Дар мисоли истифодаи барномаи антиплагиат ин воқеиятро нишон додан мумкин аст. Масалан, агар 100 саҳифаи матни таҳқиқотиро ба 10 олими соҳавӣ супоранду аз онҳо хоҳиш намоянд, ки аслияти ин матнро муайян созанд, чи қадар вақт лозим меояд? Онҳоро зарур аст, ки шумораи зиёди китобҳоро ҷарағ зананд ва шояд барои анҷом додани ин амал чандин ҳафтаҳову моҳҳо зарур шавад. Аммо дар барномаи антиплагиат ин корро бо дар назардошти суръати интернет дар муддати як дақиқа анҷом додан мумкин аст. Натиҷа ва ҳулосаи антиплагиат нисбат ба аслияти матни мазкур аз ҳаҷми бойгонии иттилоотӣ вобастааст. Ба ҳамин монанд ҳама гуна зехни сунӣ ва натиҷанокии онҳо аз ҳаҷми иттилоот вобаста мебошад. Бо ин мақсад ширкатҳои тавлидкунандаи технологияҳои ҷадид (масалан, Google, Microsoft, Apple ва ғ.) кӯшиш менамоянд, ки тавассути ҷамъовариҳои иттилоот бойгонӣҳои азими иттилоотӣ ташкил намоянд. Дар ин кор шабакаҳои иҷтимоӣ истифода бурда шуда истодаанд.

Чӣ гунае аз андешарониҳои Кай Фу Ли мушоҳида мегардад, барои рушди зехни сунӣ дастгирии давлатӣ низ зарур аст. Давлатҳое ки чунин заруратро дарк кардаанд, дастгирии ҳудро нисбат ба ширкатҳои тавлидкунандаи технологияҳои ҷадид дарёғ намедоранд. Дар ин маврид ёдовар шудан аз андешаҳои Президенти Федератсияи Русия В.В. Путин хеле муҳим мебошад. Ба андешаи ӯ, давлате, ки дар сохтану истифода

бурдани зехни сунъӣ муваффақияти бештар пайдо менамояд, ҳукмрони ҷаҳон мегардад [12]. Ин аст, ки як қатор давлатҳо, аз қабили ИМА, Чин, Сингапур, Австралия, Олмон, Фаронса, Британияи Кабир ва чанде дигарон дар ин самт кӯшишҳои зиёд анҷом дода истодаанд.

Истифодаи зехни сунъӣ аллакай самаранокию натиҷанокии ҳудро нишон дода истодааст. Аз як ҷониб, агар шабакаҳои иҷтимоӣ барои ҷамъоварии иттилоот истифода шаванд, аз ҷониби дигар, ҳуди онҳо зехни сунъие мебошанд, ки ба моликони худ млрд-ҳо доллар ғоида оварда истодаанд. Калонтарин ширкатҳои технологияи ҷаҳон, ба монанди «Apple», «Microsoft», «Alphabet Inc», «Facebook», «Alibaba Group», «Tencent Holdings», «Samsung Group», «Amazon», «eBay», «IBM», «Baidu», «Google» ва даҳҳо ширкати дигар дар шабакаи интернет хизматрасониҳои электронӣ ташкил намуда, ҳамагӯза ба ҷамъоварии иттилоот машғул мебошанд. Аз ҷумла шабакаҳои иҷтимоӣ, бозиҳои интернетӣ, видеопорталҳо, порталҳои мусиқӣ, сомонаҳои рекламавӣ, низомии интиқоли пул ва харидҳои электронӣ ва монанди инҳо аз ҷониби ширкатҳои мазкур сохта, пешкаши истифодабарандагони интернет гардонида шудаанд.

Дар шароити имрӯза тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ ба амал бароварда мешаванд. Айни замон шабакаҳои иҷтимоӣ василаи муҳими пешбурди ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ ба шумор мераванд. Аксарияти иттилооти тарғиботӣ, ки дар фазои интернет паҳн мешаванд, маҳз ба воситаи шабакаҳои иҷтимоӣ интиқол меёбанд. Онҳое ки имконияти васеи иттилоотӣ доранд, дар ҷангҳои иттилоотӣ муваффақият ба даст меоранд. Дар шабакаҳои иҷтимоӣ, инчунин, татбиқи сиёсати дугонро низ мушоҳида намудан мумкин аст. Барои мисол, як қатор давлатҳо шабакаҳои иҷтимоии YouTube, Facebook, Twitter, Instagram ва чанде дигаронро уҳдадор намудаанд, ки ҳама гуна иттилооти хусусияти террористӣ экстремистӣ доштара дар кӯтоҳтарин муддат аз саҳифаҳои худ тоза намоянд. Аммо ин талабот нисбат ба давлатҳои абарқудрат, пуштибонони ширкатҳои технологӣ ва шарикони стратегӣ онҳо татбиқ мешавад, зеро дар муқобили Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӯза даҳҳо видеоролику маводҳои экстремистӣ террористӣ дар шабакаҳои мазкур ҷоп менамоянд, аммо онҳоро моликони шабакаҳои иҷтимоӣ пок намеkunанд. Чунин воқеият бори дигар шаҳодат аз он медиҳад, ки шабакаҳои иҷтимоӣ, инчунин, барои дастгирии созмонҳои экстремистӣ террористӣ низ иттилоотӣ мешаванд. Аз ин рӯ, онҳоро василаи муҳими пешбурди ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ номидан мумкин аст.

Нақши шабакаҳои иҷтимоӣ дар ташкили ҳаракатҳои эътирозӣ соли 2011, замоне ки мавҷи инқилобҳо кишварҳои арабиро фаро гирифта буд, баръало ба мушоҳида расид. Он замон шабакаҳои иҷтимоии “Twitter” ва

“Facebook” ба эътирозгарон имкон доданд, ки фаъолияти худро ҷамоаҳои созанд ва одамони зиёдро ба эътироз даъват намоянд. Чунин вазъиятро таҳлилгарон инқилоби интернетӣ ва баъзан «инқилоби твиттерӣ» ё «инқилоби фэйсбукӣ» номида буданд. Моҳи феввали соли 2011 дар сомонии расмӣ оҷонсии иттилоотии «Ал-Ҷазира» (Қатар) нисбат ба воқеаҳои баҳори араб чунин хулосаҳо навишта буданд: «Иттилоот – тавоноӣ аст. Дар асри иттилоотӣ бошад, “YouTube”, “Facebook” ва “Twitter” яроқи муосири сафарбар намудани омма мебошанд» [19]. Шабакҳои телевизионии CNN бошад воқеаҳои мазкурро инқилоби интернетӣ ва инқилобҳои насли дуюм муаррифӣ карда буд [20]. «Ташкилкунандагони инқилобҳои ранга тавассути иқтидори манипулятивии ВАО-и муосир (интернет, шабакаҳои иҷтимоӣ) онҳоро тавре рӯнамоӣ менамоянд, ки ба инқилобҳои объективӣ шабоҳати бештар пайдо мекунанд. Аммо таҳлили равандҳои сиёсии ҷомеа, махсусан раванди ба амал омадани инқилобҳои ранга, ба инобат гирифтани заминаҳои пайдоиш ва натиҷаҳои он нишон медиҳанд, ки ба таври объективӣ шакл гирифтани вазъият натиҷаи назарфиребии сиёсӣ аст» [13, с.63].

Чунин тамоюлотӣ рушди технологияҳои иттилоотиро ба инобат гирифта, дар баъзе кишварҳо як қатор шабакаҳои иҷтимоиро аллакай созишҳои экстремистӣ эълон намудаанд. Барои мисол аз моҳи март соли 2022 бо қарори Суди шаҳри Москва фаъолияти шабакаҳои иҷтимоии “Facebook” ва “Instagram” экстремистӣ дониста шуда, дар ҳудудҳои Русия дастнорас гардонид шудаанд. Молики шабакаҳои мазкур ширкати “Meta Platforms Inc” аз ҷониби мақомоти додгоҳии Русия созишҳои экстремистӣ дониста шудааст [5]. Дар як қатор кишварҳо аллакай ба сохтани шабакаҳои иҷтимоии ватанӣ ба таври ҷиддӣ машғул шуда истодаанд. Дар ин самт Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Ҷумҳурии Ислонд Эрон муваффақияти бештар доранд. Дар Чин шабакаҳои иҷтимоии «WeChat», «Sina Weibo», «Douyin/TikTok», «Youku/Tudou», «Tencent QQ» ва дар Эрон бошад шабакаҳои иҷтимоии «Gap», «Soroush», «iGap», «Parsijoo», «Cloob», «Cafe Bazaar», «DigiKala» ва «Aparat» пурра ҷойгузини шабакаҳои иҷтимоии кишварҳои хориҷӣ шудаанд [7].

Дар маҷмӯъ, таҷрибаи давлатҳои гуногун нишон медиҳад, ки онҳо барои пешгирӣ намудани таъсири манфии шабакаҳои иҷтимоӣ вобаста ба имкониятҳои техникаӣ технологияи худ роҳи усулҳои гуногунро истифода мекунанд. Як гурӯҳ давлатҳо шабакаҳои иҷтимоиро дар ҳолатҳои ғавқулӯда муваққатан дастнорас мегардонанд. Гурӯҳи дуюми давлатҳо баъзе шабакаҳои иҷтимоиро ба таври доимӣ дастнорас гардонид, тадриҷан ба танзими шабакаҳои дигар мегузаранд. Гурӯҳи сеюми давлатҳо, ки имкониятҳои зиёди технологӣ доранд (масалан Чин), шабакаҳои иҷтимоии

барои онҳо зарароварро дастнорас гардонида, ба ҷойи онҳо шабакаҳои иҷтимоии ватаниро, ки танзимашон осон аст, пешкаши шаҳрвандон менамоянд. Дар баъзе давлатҳои дигар шабакаҳои иҷтимоии шубҳанок ба таври доимӣ дастнорас гардонида мешаванд ва дар чунин ҳолат шаҳрвандон аз шабакаҳои дигаре, ки дастрас ҳастанд, истифода меkunанд [18]. Аз таҳлили ин масъала ба хулосае омадан мумкин аст, ки аз ҳама бештар чунин шабакаҳои иҷтимоӣ, ба монанди Twitter, Instagram, Facebook, YouTube, LinkedIn ва мессенҷерҳои Skype, Whatsapp, Viber, Zello дар кишварҳои гуногуни олам ҳамчун шабакаҳои шубҳаовар ва хатарзо дастнорас гардонида мешаванд.

Дар фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон тӯли чанд соли охир аст, ки созмонҳои экстремистии террористӣ тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ғояҳои тундгарой ва ифротгароии ҳешро тарғиб менамоянд. Дар натиҷаи чунин фаъолияти таблиғотӣ, қисме аз ҷавонони кишвар, бахусус муҳоҷирони меҳнатӣ, дар шабакаҳои иҷтимоӣ мағзшӯйӣ гардида, ба доми созмонҳои фаъолиятшон мамнуъ афтадаанд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки як қатор созмонҳо бо мақсади ҷалби ҷавонон ба сафҳои худ шабакаҳои иҷтимоиро ҳамчун василаи пешбурди фаъолияти таблиғотӣ истифода мебаранд. Аз ҷониби дигар, боз созмонҳои низ ҳастанд, ки ба иғвоангезию паҳн намудани ғояҳои ифротгарой машғул гардида, қасд доранд, ки дар ҷомеаи Тоҷикистон бетартибҳои сиёсӣ ташкил намоянд. Дар муқобили Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин ҳуҷумҳои иттилоотиро, ки дар шабакаҳои иҷтимоӣ хеле зиёд ба назар мерасанд, дар фаъолияти ташкилоти экстремистии террористии «Ҳизби Наҳзати Исломи», созмони экстремистии «Гуруҳи 24» ва ташкилоти экстремистии террористии «Паймони миллии Тоҷикистон» мушоҳида намудан мумкин аст. Ҷомеаи Тоҷикистон мавҷи хеле баланди ҳуҷумҳои иттилоотиро моҳҳои апрел ва майи соли 2022, замоне ки бемории сироятии «КОВИД-19» паҳн шуда истода буд, мушоҳида намуданд. Он замон ташкилоти номбаргардида аз вазъи барояшон муносиб истифода намуда, меҳостанд мардумро ба эътироз даъват намоянд. Дар кишварҳои гуногуни олам ҳамаи неруҳои кишвар барои бартараф намудани бухрони баамломада муттаҳид мешуданд, аммо созмонҳои дар боло номбаргардида тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ меҳостанд, ки дар Тоҷикистон бетартибӣҳоро ташкил кунанд. Аз ин рӯ, бо дарназардошти воқеаву ҳодисаҳои даҳ соли охир, ки зерӣ таъсири технологияҳои иттилоотии навин ба амал омадаанд, гуфтан мумкин аст, ки шабакаҳои иҷтимоӣ айни замон василаи муҳимтарини пешбурди ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ мебошанд. Дар чунин маврид шабакаҳои иҷтимоӣ ба манфиати неруҳоест, ки тавассути онҳо мақсадҳои худро амалӣ месозанд.

II. Зарару зиёни шабакаҳои иҷтимоӣ

Як қатор олимони рушди бемайлони технологияҳои иттилоотиро ба инобат гирифта, аз пайдоиши одамони типӣ нава ҳамчун «аборигенҳои рақамӣ» ном мебаранд [3]. Аборигенҳо як гурӯҳ одамон мебошанд, ки аз тамаддуни инсонӣ маҳруманд. Бинобар ин, худро аз ҷаҳони мутамаддин дар қанор нигоҳ медоранд ва дар ҷангалҳо ба мисли одамони ибтидоӣ умр ба сар мебаранд. Дар замони муосир низ ба абориген табдил ёфтани одамони ҷаҳони мутамаддин воқеияти худро дорад. Чунин тамюлотро дар ибтидои асри XX олими испаниягӣ Хосе Ортега-и-Гассет мушоҳида намуда, муайян карда буд, ки як қатор одамон зерин таъсири омилҳои гуногун аз тамаддун дур шуда, ба сӯи ҷоҳилият ҳаракат менамоянд. Ӯ муътақид буд, ки «тамаддун сунӣ аст ва аз ин рӯ, санъату ҳунармандиро металабад. Агар неъматҳои тамаддун ба шумо писанд бошад нисбат ба худ он ғамхорӣ нанамоед, тамаддунро аз даст медихед. ... Тамаддуни рушдбанд мисли мушқилии пурзор аст. Чӣ қадаре, ки дастовардҳои зиёд шавад, ҳамон андоза ҳатари онҳо бештар мешавад. Чӣ қадаре, ҳаёт хуб шавад, ҳамон қадар вай мураккаб мешавад. Бо мураккаб шудани мушқилот воситаҳои ҳалли онҳо низ мураккаб мешаванд. Аз ин рӯ, ҳар як насл воситаҳои мазкурро бояд ба пуррагӣ аз бар намоянд» [11, с.90-93]. Яъне ҳар насл ҳамчун василаи интиқоли донишҳою дастовардҳои моддию маънавӣ ба насли дигар бояд доништа шаванд. Мутаассифона, рушди тамаддун дар назди насли имрӯзаву оянда мушқилиҳои нава ба навро эҷод менамоянд. Яке аз сабабҳои асосии ба вучуд омадани бухронҳо маҳз аз пешрафти тамаддун вобаста аст. Дар ин раванди ҷаҳоншиносии донишҳо, барои ҳалли масъалаҳои нава қорношоям гардидани онҳо, ба талаботи давру замон ҷавобгӯ набудани ҷаҳонбинии одамон, аз рушди замон қафо мондани одамон ва ғайра. масъалаҳои мебошанд, ки низми таҳсилоти миллий ва сатҳи донишомӯзии одамон вобаста аст. Дар шароити имрӯза муносибат ба дониш ва раванди донишомӯзӣ низ ба мушқилии ҷиддӣ мувҷӯх шудааст. Барои мисол, тахминан 200-250 сол пеш аксари одамон (одатан, оммаи мардум) бинобар сабаби рушд нақадани соҳаи ноширӣ барои мутолиа китоб намеёфтанд. Зеро ҳамаи китобҳо бо меҳнати дастӣ ва бо заҳмати зиёд нусхабардорӣ мешуданду дастраси доираи маҳдуди одамон буданд. Дар шароити муосир рушди соҳаи ноширӣ ва бахусус рушди технологияҳои иттилоотӣ, на танҳо ин мушқилро ҳал намуд, балки мушқилии навабиро ба вучуд овард. Айни замон шумораи китобу мақолаҳо ва сомонаҳои иттилоотӣ хабарӣ ҷунун зиёд шудаанд, ки одамон дигар наметавонанд ҷиро мутолиа намоянд. Бо чунин мушқилӣ на танҳо оммаи мардум, балки зиёиён низ рӯбарӯ шудаанд. Як нафар, агар то охири умр китобҳо, мақолаҳо ва матнҳои як шоҳи маҳдуди илму мутолиа

кардан хоҳад, барои ин умраш нокифоягӣ мекунад. Пас чи бояд кард? Таҳилу мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки зерӣ таъсири омилҳои гуногун, аз ҷумла риоя нашудани талаботи соҳаи ноширӣ ва бештар шудани «афроди эҷодкор» рӯз то рӯз ҳаҷми матнҳои бесифат зиёд шуда истодааст. Афзоиши матнҳои бесифат¹ сарчашмаҳои гуногун доранд. Яке аз сарчашмаҳои афзоиши матнҳои бесифат шабакаҳои иҷтимоӣ мебошанд. Аз сабаби он, ки вазифаи аслии шабакаҳои иҷтимоӣ муайян кардани вазъи афкори ҷамъиятӣ мебошад, онҳо на дар хизмати истифодабаранда, балки дар хизмати моликони ин шабакаҳои қарор доранд. Аз аввал то ба имрӯз шабакаҳои иҷтимоӣ бо мақсади интиқоли дониши системавӣ ё баланд бардоштани маърифати одамон ташкил нашудаанд, зеро чунин навъи фаъолият бо мақсади моликони шабакаҳои мазкур мувофиқат намекунад. Донишҳои бесифат дар китобу мақолаҳои дида мешаванд, ки муаллифони онҳо дар ҳақиқат бо нияти интиқоли дониш ва ташаккул додани афкори дигарон онҳоро таҳия кардаанд. Чизи дигар ин аст, ки донишро ҳама вақт аз нафароне омӯختан мумкин аст, ки агар нисбат ба мо дахҳо маротиба дониши бештар дошта бошанд. Дар шабакаҳои иҷтимоӣ матлабҳои паҳн мешаванд, ки онҳоро бе ёрии дигарон ҳудумон низ медонем, пас аз ин фазо чизе омӯختан ғайриимкон аст. Албатта, эътироф бояд кард, ки шабакаҳои иҷтимоӣ хабарҳои рӯзро ба одамон саривақт мерасонанд, аммо дар ин самт низ мушкилиҳои ҷиддӣ ба назар мерасанд. Масалан, таҳрифи хабар, нодуруст шарҳ додани он, паҳн намудани хабар барои таъсиррасонӣ намудан ба афкори ҷамъиятӣ ва ғ.

Шабакаҳои иҷтимоӣ сарчашмаи асосии паҳншавии иттилооти пастсифат ва сабаби авҷ гирифтани инфодемия (вирусҳои иттилоотӣ) мебошанд. Бо мураккаб гардидани ҳаёти ҷамъиятӣ ва рушди соҳаҳои ҷомеа барои инсон талабот ба дониш низ меафзояд. Барои он, ки инсон талаботи худро дар сатҳи зарурӣ қонеъ намояд, ўро зарур аст, ки аввал донишҳои барои анҷом додани ин корро ба даст оварад. Дар асри XX барои онҳое, ки талаботи одамон қонеъ карда шавад, онҳоро зарур меомад, ки таҳсил намуда, соҳиби маълумоти олиӣ касбӣ шаванд. Имрӯз бошад, ба даст овардани маълумоти олиӣ касбӣ кафили қонеъ гардидани талаботи одамон буда наметавонад, зеро мутахассисони асри XX бояд нисбат ба мутахассисони асри XXI чандин маротиба дониши бештар дошта бошанд ва сол то сол донишу ҷаҳонбинии худро бояд такмил диҳанд. Аз ин рӯ, дар замони имрӯза, ки рушди илму техника бо суръати баланд ба пеш ҳаракат намуда истодааст, илмомӯзию донишандӯзӣ бояд то охири умр дома ёбад,

¹ Китобҳо, мақолаҳо ва умуман иттилооте, ки сохтори мушаххас надоранд, матнҳои бесифат мебошанд.

вагарна муваффақ шудан дар пешбурди кору фаъолият ва таъмин намудани
маишати зиндагӣ, аз ҳама муҳим таъмини амнияти миллӣ ва пешрафти
ҷамъиятӣ хеле душвор мегардад. Мутаассифона, дар шароити имрӯза
илмомӯзию донишандӯзӣ ба мушкилоти ҷиддӣ мувочех мешавад. Чунин
ҳолат аз омилҳои зерин вобаста мебошад: инқилоби ҷоруми саноатӣ,
рушди технологияҳои иттилоотӣ, рушди соҳаи ноширӣ, тавсеаи шабакаи
интернет ва ғайра. Таҳлил ва мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки зиёд
гардидани маводи ҷопӣ ва иттилоот бар зарари илму дониш ва зехну
тафаккур анҷом ёфта истодааст. Яъне на ҳамаи маводе, ки ҷоп мешавад ва
пахн мегардад, босифат ва дорои доиниши системавӣ аст. Дар ибтидои
асри XVII, замоне ки ҳанӯз инқилобҳои саноатӣ, бахусус инқилоби ҷоруми
саноатӣ ба вучуд наомада буд, олими англис Фрэнсис Бэкон чунин ҳолатро
дарк намуда, ҳамаи китобхоро ба се гурӯҳ ҷудо намуда буд. Аз нуқтаи
назари ӯ, «баъзе китобхоро танҳо ҷашидан даркор аст ба с, қисми дигари
китобхоро фуру бурдан лозим, вале қисми ками онҳоро ҳоидану ҳазм
намудан зарур меояд». Аммо дар баробари эътироф намудани ин воқеият,
инчунин, шинохти чунин матнҳо низ хеле мушкул аст. Аз ин рӯ, дар чунин
шароит одамон бояд қобилияти шинохта тавонистани матнҳои босифат ва
бесифатро дошта бошанд. Бинобар ин, дар ҳолати бетағйир боқӣ мондани
вазъият на танҳо дониши одамон боло намеравад, балки паст гардидани он
ба амал меояд, ки натиҷаи он коҳиш ёфтани обруи илму дониш дар ҷомеа,
паст гардидани сифати раванди омода намудани кадрҳо, радикализатсияи
ҷомеа, мағзшӯӣ шудани онҳо ва ғайра мешаванд. Чунин қонуният ба
ҳалқиятҳо ва миллатҳои замони муосир низ тааллуқ дорад.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки иттилооти носоҳеҳ ва овозаҳои
бардурӯғ, ки асоси илмӣ надоранд, дар ҷомеаҳои метавонанд ба афкори
ҷамъиятӣ таъсири манфӣ расонанд, ки агар аъзоёни ҷомеа ҳанӯз қобилияти
фарқ намуда тавонистани дониши босифат ва бесифатро надошта бошанд.
Дар чунин ҳолат тафаккури танқидӣ ва таҳлили танқидӣ низ вучуд дошта
наметавонад. Аз ин рӯ, паҳн гардидани иттилооти носоҳеҳ ва овозаҳои
бардурӯғ яке аз нишонаҳои инфодемия ва инфопандемия мебошад,
инчунин паҳн гардидани иттилооти бесифат ва пастсифат низ метавонад
хусусияти дигари онҳоро ташкил намояд.

Бояд гуфт, ки мафҳумҳои «эпидемия» ва «пандемия» асосан дар
алоқамандӣ бо паҳншавии бемориҳои сироятӣ истифода бурда мешаванд.
Мафҳумҳои мазкур аз рӯи танҳо як нишона аз ҳамдигар фарқ менамоянд.
Замоне мафҳуми “эпидемия” истифода бурда мешавад, ки агар бемории
сироятӣ дар ҳудуди як шаҳр, як минтақа ё як мамлакат паҳн шуда бошад.
Замоне бемории сироятӣ дар ҳудуди якҷанд мамлакат паҳн мешавад ва
хавфи ба мамлакатҳои дигар низ ворид шудани онҳо низ ба мушоҳида

мерасад, он гоҳ ин гуна вазъро пандемия меноманд. Барои мисол, бемории сироятии “COVID-19” бори аввал моҳи декабри соли 2019 дар Ҷумҳурии Мардумии Чин пайдо шуд, аммо дар як муддати кӯтоҳ дар мамлакатҳои зиёди олам паҳн гардид. Чунин вазъро ба инобат гирифта, моҳи марти соли 2020 Созмони Ҷаҳонии Тандурустӣ (СҶТ) паҳншавии бемории сироятии мазкурро пандемия эълон намуд. Ёдовар шудан ба маврид аст, ки дар мақолаи мазкур маънои этимологию аслии мафҳумҳои мазкурро мадди назар карда, дар мувофиқа бо предмети таҳқиқоти худ маъноҳои маҷозии онҳоро истифода менамоем.

Мафҳумҳои «инфодемия» ва «инфопандемия» низ бо паҳншавии вирусҳои зараровару сироятӣ алоқаманданд, аммо на бо вирусҳои биологӣ, балки бо вирусҳои иттилоотӣ. Аз ин рӯ, зеро ин мафҳумҳо низ паҳншавии вирусҳои иттилоотӣ дар назар дошта мешавад. Бояд ёдовар шуд, ки мафҳуми «инфодемия» аллакай аз ҷониби олимони, коршиносони, ходимони сиёсӣ чамъиятӣ мавриди истифода қарор дорад. Мафҳуми «инфодемия» ҳамчун шакли кӯтоҳшудаи ибораи «эпидемияи иттилоотӣ» соли 2003 пайдо гардидааст. Бори аввал онро сиёсатшиноси амрикоӣ Дэвид Роткопф дар газетаи «The Washington Post» истифода намуда буд. Он замон ӯ дар мавриди паҳншавии бемории сироятии SARS қайд намуда буд, ки «баъзе хабарҳои бо тарсу овозаю дурӯғпардозӣ омехташудае, ки ба воситаи технологияҳои иттилоотии замони муосир ба гушаю канори олам интиқол ва паҳн гардид, ба иқтисодиёти миллӣ ва байналмилалӣ, ба сиёсат ва ҳатто ба амният таъсири амиқ расониданд» [6]. Соли 2020 дар шароити паҳншавии бемории сироятии «COVID-19» Созмони Ҷаҳонии тандурустӣ паҳншавии иттилооти носоҳеҳ ва овозаҳои бардурӯғро «инфодемия» номида буд [4]. Дар мурочиатномаи якҷояи СҶТ бо СММ оқибатҳои нугувори ин падида пешгӯӣ гардида, зеро таъсири он зарар расонидан ба саломатии ҷисмонӣ рағбатӣ одамоне, ба вучуд овардани фазои тарсу ҳарос, зеро шубҳа қарор додани муваффақиятҳои соҳаи тандурустӣ, дар муносибат ба меъёрҳои ҳифзи саломатӣ тағйир додани рафтори одамоне, маҳдуд намудани имкониятҳои давлат ва коҳиш додани самаранокии чораҳои пешгирикунандаи паҳншавии беморию оқибатҳои нугувори инфодемия муаррифӣ кардаанд. Ҳатто 19 майи соли 2020 дар ҷаласаи Ассамблеяи Ҷаҳонии тандурустии давлатҳои узви СҶТ дар робита бо пешгирии бемории сироятии “COVID-19” қатъномаи «WHA73.1» қабул гардида буд, ки дар он низ ба масъалаи паҳншавии иттилооти носоҳеҳ ва пешгирӣ намудани он таваҷҷуҳ зоҳир гардидааст. Дар қатъномаи мазкур қайд мегардад, ки ҳалли масъалаи инфодемия унсурҳои муҳимтарини мубориза бо пандемияи “COVID-19” мебошад. Давлатҳои узви СҶТ бояд дар бораи “COVID-19” иттилооти соҳеҳро паҳн намоянд ва дар муқобили

овоzaҳои бардурӯғ ва иттилооти нoсаҳeҳ бo иcтифoдa аз тeхнoлoгияҳoи иттилоoтӣ иcтoдaгaрӣ кунaнд [15]. 24 июни cоли 2021 якe aрбoбoни дaвлaтии Русия A.Пoпoвa инфoдeмиярo якe аз тaҳдидҳoи ҷaҳoни мyocир мyаррифӣ нaмудa, бa вoситaи иттилоoти бaрдурӯғ ва нoсaҳeҳ гyмрoҳ гaрдидaни шaҳрвaндoнрo нaтиҷaи ин пaдидa нoмидa бyд. Бoяд гyфт, ки хaрчaнд пaҳншaвий вa ҳaдaфмaндoнa пaҳн нaмудaни иттилоoти нoсaҳeҳрo дaр шaрoити пaҳншaвии бeмoрии cирoятӣ ҳaмчун инфoдeмия мyаррифӣ нaмудa бoшaнд, oнрo дaр cоҳaҳoи дигaри ҳaёти ҷaмъиятӣ бa oсoнӣ мyшoҳидa нaмудaн мyмкин aст. Aз ҷyмлa, дaр cоҳaи cиёcaт, иктисoдиёт, фaрҳaнг, иҷтимоиёт вa ғ. Aз ин рӯ, бo бoвaрии кoмил гyфтaн мyмкин aст, ки инфoдeмия вa инфoпaндeмия ҳaмчун мaфҳyм тaърихи ҷaндoн зиёд нaдoрaнд (дy дaхcолa пeш иcтифoдa шyдaaнд), aммo ҳaмчун пaдидa тaърихи зиёд дoрaнд. Чӣ гyнaе, ки аз шaрҳи мoҳияти ин мaфҳyмҳo мyшoҳидa мeгaрдaд, инфoдeмиярo бo пaҳншaвии иттилоoти нoсaҳeҳ вa oвoзaҳoи бaрдурӯғ aлoқaмaнд мeнaмoянд. Aммo пaҳншaвии иттилоoти бeсифaт, пaстcифaт вa oрӣ аз дoнишҳoи илмиpo чӣ гyнa пaдидa мeтaвoн yнвoн нaмyд. Дaр шaрoити aфзoиши шумoрaи иcтифoдaбaрaндaгoни шaбaкaҳoи иҷтимоӣ, бo интeрнeт ҷaнг эълoн нaмудaн ҳeч зaрyрaтe нaдoрaд. Интeрнeт бa нeрyҳoи cиёcӣ вa oдaмoни aлoҳидa зaрaр нaмeрacнaд, бaлки шиноc нaбyдaн бo имкoниятҳoи интeрнeт вa нaдoниcтaни cиррy aсрoри тeхнoлoгияҳoи иттилоoтиy нaзaрфирeбӣ зaрaрy зиёни бeштaр дoрaд. Дaр ихтиёр дoштaни иттилоoти зaрyрӣ ҳoкимият aст. Фaрқ кaрдa тaвoниcтaни иттилоoти лoзимa аз нoлoзим caрчaшмaи aфзoиши ҳoкимият aст. Дaр мyвoфикa бo мaқcадҳoи хyд иcтифoдa бyрдa тaвoниcтaни иттилоoти лoзими вa кoҳиш дoдaни тaъcири иттилоoти рaқиб ҳoкимияти дyкaрaтa aст.

Мyшoҳидaҳo нишoн мeдихaнд, ки дaр зaмoни имрӯзa тeхнoлoгияҳoи иттилоoтӣ, бaхyсyс шaбaкaҳoи иҷтимоӣ, вaсилaи пaҳн гaрдидaни фaрҳaнгӣ бeгoнa низ мeбoшaнд. Чӣ гyнaе мaълyм aст, иттилоoт вa дoниш дaр бaрoбaри дигaр нишoнaҳo инчyнин хyсyсияти cинycолӣ низ дoрaнд. Мyтaacсифoнa, иттилоoтe ки айни зaмoн дaр шaбaкaҳoи иҷтимоӣ пaҳн мeгaрдaд, дaр aкcар мaвpид бo cиннy cоли иcтифoдaбaрaндaгoн мyвoфикaт нaмeкyнaд, ки дaр нaтиҷa пcиxoлoгияи нaвpacнoн вa ҷaвoнoн мeтaвoнaд oсeб бинaд. Macaлaн, пaҳн гaрдидaни иттилоoт вa мaвoдҳoи гyнoгyн дaр бoрaи хyшyнaт, зӯрoвaрӣ, ҷинoятy ҷинoяткoрӣ, oдaтҳoи бaди инcонӣ, иcтифoдaи нaзaрфирeбӣ, тaблиғи фaрҳaнгӣ бeгoнa вa ғ. мeтaвoнaнд бa зeҳнy шуyри қишрҳoи гyнoгyни ҷoмeа тaъcири мaнфӣ рacнaнд.

Дaр бaрoбaри ҳaмaи ин, шaбaкaҳoи иҷтимоӣ вaқти пyрқиммaти oдaмoнpo тaлaф мeдихaд. Дaр ҳaёти инcон вaқт хeлe aрзишмaнд aст. Дaр мyқoиcа бo мoлy caрвaт, cлoмaтӣ, хyшбaхтӣ вa илмy дoниш, ки oнҳo низ бaрoи инcон хeлe aрзишмaндaнд, вaқт ҳaмчун aрзиши oлӣ дoимo кaм

мешавад ва онро ҳеҷ кас наметавонад, ки барои худ зиёд намояд. Вақтро метавон идора намуд, сарфакорона истифода бурд ва дар қорҳои муҳиму зарурӣ истифода кард. Одамоне, ки вақти зиёди худро дар шабақаҳои иҷтимоӣ мегузаронанд, аллакай ба вируси инфодемия мубтало шудаанд ва талафоти вақтро дигар эҳсос намеkunанд. Ҳангоми ҳӯрокхӯрӣ, вақти қор, вақти истироҳат ва қариб, ки ҳама вақт дар фазои маҷозии шабақаҳои мазкур ҳузур доранд. Дар замони худ Саъдии Шерозӣ суҳанҳои ҷолибе гуфта буд: «Ҳаргиз вучуди ҳозире ғоиб шундаед? Ман дар миёни чамъу дилам ҷойи дигар аст». Одамони шабақаҳои иҷтимоӣ ҷисмашон дар байни дигарону фикрашон дар фазои маҷозӣ аст. Агар тасаввур намоем, ба ҳисоби миёна агар як узви фаъоли шабақаи иҷтимоӣ дар як шабонарӯз ба ҳисоби миёна се соат вақти худро дар фазои маҷозӣ ба тамошои видеоролиқҳои ғайриҳифзаи манипулятсионӣ ва мутолиаи матнҳои гуногунмазмунӣ хабарӣ (таҳлилий не, хабарӣ, тавсифӣ, ҳикоявӣ, ҳаҷвӣ ва баъзан васфӣ) сарф намояд, дар як сол 1008 соат вақти худро ин ҷо сарф намудааст. 1008 соат баробар ба 42 рӯз, ё худ 1,5 моҳ мешавад. Агар тӯли 42 рӯз як нафар ба мутолиаи «китобҳои бузург» (китобхое, ки муаллифонашон нобиганд ва бо мақсади интиқоли дониш онҳоро таҳия кардаанд, на бо мақсади дигар) машғул шавад, дар тафаккури худ ду-се консепсияи илмӣ назариявии аслиро метавонанд ҷойгир намоянд. Ё ин ки ин вақтро метавонанд ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ сарф намояд. Мутаассифона, талафоти вақт дар шароити имрӯза яке аз сабабҳои асосии зиёд шудани бухронҳо мегардад. Олими англис ҳанӯз дар асри XVIII дар таълимоти худ исбот намуда буд, ки талафоти вақт яке аз сабабҳои рӯ ба таназзул ниҳодани иқтисодиёти милли мебошад [16].

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, дар ҳар як ҷомеа ҷонибдорон ва муҳолифони шабақаҳои иҷтимоӣ мавҷуданд. Онҳое, ки зарару зиёни шабақаҳои иҷтимоиро дарк накардаанд, ҷонибдорони ин гуна шабақаҳо мебошанд. Ғайр аз ин, ҷонибдорони ашаддии шабақаҳои иҷтимоӣ нафароне мебошанд, ки дар зиндагӣ ва фаъолият мақсади мушаххаси касбӣ надоранд. Антропологи фаронсавӣ Гюстав Лебон иброз намуда буд: «онҳое, ки манфиатҳои дарозмуддати худро дар муқобили манфиатҳои яқрӯзаю дурӯзаи худ қарор медиҳанд ва барои амалӣ намудани манфиатҳои дарозмуддати худ мақсад қабул намуда, амал карданро сар меkunанд, аллакай ба дастоварди бузурге ноил шудаанд» [8]. Донишманди амриқӣ Мортимер Адлер бошад, иброз медорад, ки «дастоварди асосии ман дар зиндагӣ ин аст, ки ман медонам чиро намедонам ва чаро намедонам. Чунин ҳолат имкон медиҳад, ки ман барои ислоҳи вазъият кӯшиш наоям» [1]. Бо дарназардошти ду иқтибоси овардашуда гуфтан мумкин аст, ки онҳое, ки манфиатҳои дарозмуддат надоранд ва норасоии касбии худро дарку

эътироф накардаанд, мухлисони ашаддии шабакаҳои иҷтимоӣ мебошанд. Бараъке олим, омӯзгор, зиёӣ ва умуман корманде, ки меҳода дар оянда мутахассиси хуб бошад донишу малакаҳои худро такмил диҳад, ҳеҷ гоҳ шабакаҳои иҷтимоиро заминаи муваффақияти худ интиҳоб намекунад, зеро дар шабакаҳои иҷтимоӣ дониши системавӣ, илмию назариявӣ вучуд надорад. Он ҷо макони паҳншавии иттилооти манипулятивӣ ва иттилооти хабарӣ асту бас.

Ҳамин тариқ, таҳқиқи ғоида ва зарари шабакаҳои иҷтимоӣ интернетӣ нишон медиҳад, ки пурра аз истифодаи интернет даст кашидан номумкин аст, зеро дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва тавсеаи технологияҳои зехни сунӣ истифодаи интернет ба монанди истифодаи қувваи барқ аст. Чӣ гунае қувваи барқ барои истифодаи дастгоҳҳои электрикӣ зарур аст, интернет низ барои истифодаи зехни сунӣ ногузир мебошад. Яъне бе истифодаи шабакаи интернет мавриди истифода қарор додани зехни сунӣ ғайриимкон аст. Ғайр аз ин, дар шароите, ки зарурати истифодаи интернет бебаҳс аст, масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ идеологии ҷомеа хеле муҳим мешавад, зеро дар шароити тавсеаи технологияҳои иртиботӣ василаҳои иттилоотӣ аз ҷониби нерӯҳои таҳрибкор дар ҷангҳои иттилоотӣ васеъ истифода мешаванд. Аз ин рӯ, баланд бардоштани фарҳанги иттилоотӣ қавонун, ба донишомӯзӣ ҷалб карда тавонистани онҳо, ташаккули мафкураи танқидӣ, шинохти иттилооти зарурӣ аз нозарур, дониши босифат аз бесифат кафили ҳимояи ҷомеа аз таҳдиду хатари шабакаҳои иҷтимоӣ мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Адлер М. Как читать книги. Руководство по чтению великих произведений / Пер. с англ. 8-е изд. –М.: Манн, Иванов и Фербер, 2021. – 336 с.
2. Американская РЭНД корпорэйшн. Крупнейшая в мире «фабрика мысли» в поисках внешних врагов [Электронный ресурс]. –URL: http://www.noravank.am/rus/articles/detail.php?ELEMENT_ID=18045 (дата обращения: 12.10.2022 г.)
3. Бойд Д. Все сложно. Жизнь подростков в социальных сетях / Пер. с англ. –М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2020. –352 с.
4. Борьба с инфодемией на фоне пандемии COVID-19 ... [Электронный ресурс]. –URL: <https://www.who.int/ru/news/item/23-09-2020-managing-the-covid-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation> (дата обращения: 07.04.2022 г.)

5. В России признали экстремистской организацией владельца Facebook и Instagram [Электронный ресурс]. –URL: <https://lenta.ru/news-2022/03/21/metaextr/> (дата обращения: 10.10.2022 г.)

6. Годовщина инфодемии ... [Электронный ресурс]. –URL: <https://voxukraine.org/ru/godovshhina-infodemii-s-kakimi-fejkami-o-covid-19-ukraina-i-mir-boryutsya-uzhe-bolshe-goda/> (дата обращения: 07.04.2022 г.)

7. Импортозамещение социальных сетей: кейсы Китая и Ирана [Электронный ресурс]. –URL: <https://vc.ru/marketing/381706-importozameshchenie-socialnyh-setey-keysy-kitaya-i-irana> (дата обращения: 08.08.2022 г.)

8. Лебон Г. Психология народов и масс / Пер. с фр. –М.: Изд-во АСТ, 2019. – 384 с.

9. Ли Кай Фу. Сверхдержавы искусственного интеллекта. Китай, Кремниевая долина и новый мировой порядок / Пер. с англ. –М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. –240 с.

10. Маркс К. Манифест коммунистической партии: принципы коммунизма / Пер. с нем. К. Маркс, Ф. Энгельс. –М.: Эксмо, 2022. –С.43-44. (320 с.)

11. Ортега-и-Гассет Хосе. Восстание мас. Пер. с исп. –М.: Изд-во АСТ, 2017. – 256 с.

12. Путин: лидер по созданию искусственного интеллекта станет властелином мира, 01.09.2017 [Электронный ресурс]. –URL: https://tass.ru/obschestvo/4524746?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com (дата обращения: 28.11.2022 г.)

13. Сафарализода Х.К. Цветные революции как угроза политической стабильности общества // Международные отношения и безопасность. – 2022. – № 2 (2). – С. 59-77.

14. Секрет фирмы. Кто владеет информацией, тот владеет миром [Электронный ресурс]. – URL: https://www.moscowtorgi.ru/news/-bezopasnost_biznesa/869/ (дата обращения: 25.09.2022 г.)

15. Семьдесят третья сессия Всемирной ассамблеи здравоохранения, резолюция № WHA73.1 от 19 мая 2020 г. [Электронный ресурс]. –URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA73/A73_R1-ru.pdf (дата обращения: 07.04.2022 г.)

16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Пер. с англ. –М.: Эксмо, 2020. – 1056 с.

17. «Финансовый Бонапарт»: как Натан Ротшильд заработал на войне с Наполеоном [Электронный ресурс]. –URL: <https://quote.rbc.ru/news/article/5ef611439a79476b038d2af4> (дата обращения: 17.05.2022 г.)

18. 12 стран, где заблокированы социальные сети [Электронный ресурс]. –URL: <https://smmplanner.com/blog/12-stran-gde-zablokirovany-socialnye-seti/> (дата обращения: 25.09.2022 г.)

19. Social networks, social revolution [Electronic resource]. –URL: <https://www.aljazeera.com/program/empire/2011/2/21/social-networks-social-revolution/> (accessed: 06.11.2022)

20. CNN: The face of Egypt's revolution [Electronic resource]. –URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9MeeMfjZhTA> (accessed: 06.11.2022)

ПОЛЬЗА И ВРЕД СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

САФАРАЛИЗОДА ХУДЖАМУРОД КУДДУСИ,

кандидат политических наук, доцент, заведующий кафедрой политических процессов Таджикского национального университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 17;
тел.: (+992) 988-12-73-83; e-mail: quddusov@mail.ru

В условиях неуклонного развития информационных технологий и формирования информационного общества социальные сети являются неотъемлемым элементом общественной жизни современных стран. Наблюдения и официальная статистика показывают, что число пользователей таких сетей год за годом растет. Вместе с расширением использования социальных сетей возрастает и интенсивность информационных и идеологических войн. В настоящее время через социальные сети наблюдается распространение экстремистских и террористических идей, навязывание чужой культуры, распространение недостоверной и провокационной информации, промывание мозгов молодежи, политическое манипулирование, попытки организации политических беспорядков и цветных революций. Анализ и исследование различных аспектов процесса развития социальных сетей показывает, что основную пользу получают владельцы социальных сетей, а их вред и негативное последствие касаются пользователей. Поэтому необходимость пересмотра и формирования информационной культуры молодежи новыми элементами является своевременным действием.

Ключевые слова: социальные сети, потеря времени, информационные войны, распространение недостоверной информации, чужая культура, современная цивилизация, информационные технологии.

THE BENEFITS AND HARMS OF SOCIAL NETWORKS

SAFARALIZODA KHUJAMUROD QUDDUSI,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Head of the
Department of Political Processes of the Tajik National University

734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki avenue 17;
tell: (+992) 988-12-73-83; e-mail: quddusov@mail.ru

In the context of the steady development of information technologies and the formation of the information society, social networks are an integral element of the social life of modern countries. Observations and official statistics show that the number of users of such networks is growing year by year. Along with the expansion of the use of social networks, the intensity of information and ideological wars also increases. Currently, through social networks, there is the spread of extremist and terrorist ideas, the imposition of a foreign culture, the dissemination of false and provocative information, brainwashing of youth, political manipulation, attempts to organize political riots and color revolutions. Analysis and research of various aspects of the development of social networks shows that the owners of social networks receive the main benefit, and their harm and negative consequences concern users. Therefore, the need to revise and form the information culture of young people with new elements is a timely action.

Key words: social networks, loss of time, information wars, dissemination of false information, foreign culture, modern civilization, information technology.

УДК:327.01(575.3)

ТАШАББУСҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДАР САМТИ ТАЪМИНИ АМНИЯТ
(дар қаринаи вазъияти Афғонистон)

ШАРИПОВ САЙҲОМИД САФАРМАДОВИЧ,

номзади илмҳои таърих, сардори Раёсати таҳлил ва ояндабинии

сиёсати дохилии Маркази тадқиқоти стратегии

назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ 89;

тел: (+992) 938-48-58-46. e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

Дар мақола воқеияти ҷаҳони муосир бо дарназардошти тамоюлҳои нав дар низоми таъмини амнияти байналхалқӣ ва минтақавӣ инъикоси худро ёфтааст. Яке аз чунин воқеиятҳо дар замони муосир вазъи мураккаби амниятӣ дар Афғонистон ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, барои Тоҷикистон, ки бо Афғонистон 1400 километр хатти сарҳад дорад ва он 60 фоизи сарҳади умумии минтақаи Осиёи Марказиро бо ин кишвар ташиқил медиҳад, масъалаи таъмини сулҳи пойдор ва таҳкими минбаъдаи он, аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Дар мақола аввалин талошҳои ҷониби Тоҷикистон, аз ҷумла, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аз минбарҳои баланди созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, баргузориҳои ҳамоишҳои сатҳи баланд, дар самти муҷовимат бо зидди се “изм”, ки “устухоне дар гулӯи башарият” мебошанд ва онҳо дар аксар вақт монеаи рушди босуботи ҷомеаҳои гуногун, аз ҷумла Афғонистон ғаштаанд, мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор дода шудаанд. Зиёда аз ин, дар мақола муҳимтарин масъалаҳои таъмини амнияти минтақавӣ ва байналхалқӣ, муборизаи воқеӣ бар зидди хатарҳои ғайрианъанавӣ, мавқеи расмӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба қазияи Афғонистон оварда шудааст, ки на танҳо ҷавобгӯи манофеи Тоҷикистон, балки кишварҳои минтақа ва ҷаҳон мебошанд.

Дар маҷмӯъ, мавзӯи баррасишаванда дорои мубрамияти хоса ва аҳамияти баланди илмӣ ва амалӣ мебошад.

Калидвожаҳо: *се «изм», субот, тамоюл, амнияти минтақавӣ ва байналмилалӣ, сулҳи пойдор, таҳдидҳои ғайрианъанавӣ, Афғонистон, ташаббусҳои амниятӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷаҳони муосир, сиёсати “меъёрҳои дугона”.*

Дар ибтидои даҳаи сеюми асри ХХІ мазмун ва хусусияти муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати ҷаҳонӣ ба таври кулӣ дигаргун гардида, барои ташаккул ва таҳкими низоми бисёркутубӣ заминаҳои зарурӣ ба вуҷуд омад, ки далели он пайдо шудани марказҳои нави қудрат ва нуфуз, аз қабيلي Чин, Ҳиндустон, Покистон ва дигар акторҳои минтақавӣ, ба монанди Туркия, Эрон, Ҷопон ва ғайра мебошад. Сарфи назар аз ҳамаи мушкилоти мавҷуда дар ин раванд, робитаҳои иқтисодии ҷаҳонӣ барпо карда шуда, иттиҳодияҳои ҳамгирӣ бунёд карда мешаванд. Сарҳадҳои миёни ниҳодҳои дохилӣ ва хориҷӣ бисёр давлатҳои ҷаҳон торафт аз байн рафта, барои ба амал баровардани манфиатҳои миллии халқҳо дар арсаи байналмилалӣ истифода бурдани имконияту захираҳои сиёсии давлат, муқовимат ба ҷолишҳо ва таҳдидҳо ба мавҷудияти тамаддуни муосирӣ башарӣ, амнияти он зиёд мегардад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар чунин вазъи мураккаб сиёсати баъзе аз давлатҳо ба нобуд сохтани айният ва соҳиббисхтиёрии дигар кишварҳо равона гардидааст. Аз ин рӯ, мураккабӣ, гуногуншаклӣ ва муттазод будани вазъи кунунии байналмилалӣ, номуайянии сиёсати ҷаҳонӣ муосир, ҷолишҳои мавҷуда ва таҳдидҳои амнияти байналмилалӣ ҷораҳои муассирро барои таъмини амнияти миллий, аз кишварҳо фароҳам овардани шароит барои амалӣ намудани манфиатҳои миллиро тақозо менамояд.

Бо ин мақсад бояд фаъолияти тамоми ҷузъҳои низоми амнияти миллии кишварҳо ва ҳама намудҳои амният–давлатӣ, ҷамъиятӣ, иттилоотӣ, экологӣ, иқтисодӣ, нақлиётӣ, энергетикӣ, амнияти шахсӣ ва дигар соҳаҳои ба ҳамин монандро таҳким ва такмил дода шаванд. Омили зарурии ҳалли ин мушкилот таҳлил ва пешгӯии ҷолишҳо ва таҳдидҳои эҳтимолӣ ба амнияти миллии кишварҳо, андешидани ҷораҳои зарурӣ дар самти безаргардонии онҳо мебошад. Вазъи баамаломеда дар инзоми муносибатҳои байналхалқӣ ҳамеша мавриди тавачҷӯҳи хоси роҳбарияти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон қарор гирифта, гувоҳи он суҳанронҳои сатҳи байналмилалию минтақавӣ ва паёмҳои солони Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақомоти олии қонунгузори мамлакат Маҷлиси Олӣ ба ҳисоб меравад.

Бешубҳа, асоси пешрафти ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии дилхоҳ кишварро бе сулҳу субот ва оромии сартосарӣ дар давлат тасаввур намудан ғайриимкон аст. Вобаста ба ин, Ҳукумати Тоҷикистон бахусус Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба масъалаи таъмини суботи сиёсӣ ва амнияти давлатии кишвар диққати махсус зоҳир менамоянд.

Ҳоло масъалаи таъмини амнияти миллӣ дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии Тоҷикистон мавқеи муҳимро соҳиб аст. Дар ин росто бояд таъкид намуд, ки таъмини суботи дохилӣ аз вазъи минтақа ва ҷаҳон, аз ҷумла субот дар марзҳои давлатӣ вобастагии калон дорад. Ба ин мазмун, сиёсати хориҷӣ давоми мантиқии сиёсати дохилӣ ба ҳисоб рафта, мақсади он расидан ба аҳдофи миллии кишварҳо ба ҳисоб меравад.

Дар ин замина Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба вазъи байналмилалӣ ва таъмини сулҳу суботи ҷаҳонӣ ҳамеша, ҷомеаи ҷаҳонро барои ҳамкориҳои муштарак бо хатарҳои замони муосир, аз ҷумла, мубориза бар зидди се “изм”-и¹ байналмилалӣ даъват менамоянд. Бо ин ҳол, маҳз дар ҳуҷҷатҳои расмӣ давлатӣ, аз ҷумла, Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон вусъати терроризми байналмилалӣ, қочоқи воситаҳои нашъадор ва силоҳ, ҷинояткориҳои муташаккили фаромиллӣ ба сифати таҳдиду ҷолишҳое ном бурда мешавад, ки дар пасманзари таъсири бевоситаи раванди ҷаҳонишавӣ ба амал омада, хусусияти глобалӣ касб намудаанд ва ба омилҳои нигаронкунандаи ҷомеаи инсонӣ табдил ёфтаанд [6].

Дар ин радиф, бояд иброз дошт, ки “хатарҳои замони муосир, вазъият дар Ховари Миёна ва Афғонистони ҳамсоя моро водор месозанд, ки ба масъалаи таъмини амният диққати аввалиндараҷа диҳем”[10]. Ҳоло ҷомеаи ҷаҳонӣ дарк намудааст, ки вазъи кишвари Афғонистон ё минтақаи Ховари Миёна на танҳо ба вазъи минтақавӣ ва кишварҳои алоҳида ҳалал ворид менамояд, балки вазъи тамоми ҷаҳонро ноором месозад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи таъмини амнияти миллӣ, дахлнопазирии сарҳади давлатӣ ва пешгирии хатарҳои фазоянда аз вазъи сиёсӣ дар Афғонистон алоқамандии зич дорад.

Дар робита бо ин, масъалаи таъмини сулҳу субот дар Афғонистон на танҳо барои Тоҷикистон, балки барои кишварҳои Осиё ва Аврупо низ муҳим мебошад. Ҷониби Тоҷикистон, аз ҷумла Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон борҳо аз минбарҳои баланд иброз доштааст, ки масъалаи таъмини сулҳу субот дар Афғонистон барои мо аҳамияти муҳим дорад ва “Тоҷикистон аз Ҳукумати Афғонистон дар доираи талошҳои пайвастаи он ҷиҳати истиқрори сулҳу субот ва бозсозии кишвар ҳамеша пуштибонӣ мекард ва дар ин мавқеъ минбаъд низ устувор хоҳад монд”[13].

Бояд таъкид дод, ки аввалин ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи байналмилалӣ оид ба Афғонистон аз ҷониби Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон зиёда аз 20 сол муқаддам ироа гардида буд. Ҳанӯз 8 июни соли 1998 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар

¹ Терроризм, экстремизм ва сепаратизм.

Чаласаи махсуси 20-уми Маҷмаи Умумии СММ суҳанронӣ намуда, ҷомеаи ҷаҳонро барои ҳамкориҳои муштарак ва таъсиси “камарбанди амниятӣ дар атрофи Афғонистон” даъват намуда буд [3. С-15].

Дар он замон, аксари донишмандон ва сиёсатмадорони сатҳи баланд дар ғарб бар он назар буданд, ки мушкилоти Афғонистон ин мушкилоти минтақа аст, на аз онҳо. Илова бар ин, чунин мешумориданд, ки сабабҳои пайдо шудани ин мушкилот рақобатҳои носолими қавмиву этникӣ дар минтақа мебошанд. Вақт нишон дод, ки ҳамаи он ҳушдорҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон воқеӣ будаанд. Беэътиноии аксар кишварҳои бузург нисбати мушкилоти Афғонистон ба тавлиди хатару таҳдиди глобалӣ оварда расонид.

Қайд намудан зарур аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати таъмини сулҳу субот дар Афғонистон ҳамеша мавқеи ҳолисона дошта, он дар муҳимтарин ҳуҷҷатҳои расмӣ давлатӣ ва суҳанронҳои роҳбарияти олии мамлакат инъикоси ҳудро ёфтааст. Мавқеи кишвари мо таъмини шароити мусоид ҷиҳати рушди иқтисодии ин мамлакат ва ба ин васила таъмини рушди устувори Афғонистон мебошад. Масалан, дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст: “Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшишҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳукумати Афғонистонро дар ҳалли ҳамаҷонибаи қазияи кишвар ва эҳёи иқтисодии он дар марҳалаи гузариш ба Афғонистони ҳудкифо пуштибонӣ мекунад ва тавсеаи ҳамкориҳои гуногунсоҳаи мутақобилан судмандро бо ин кишвари дӯсту ҳамсоя бар мабной муштаракоти таърихӣ, забонӣ ва фарҳангии миёни ду халқ аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии худ мешуморад” [6].

Омили асосии тавачҷуҳ ба таъмини амният ва сулҳу субот, пешгирӣ аз тамоми хатарҳои мебошад, ки на танҳо ба Тоҷикистон, балки ба тамоми кишварҳои қораи Осиё ва Аврупо таҳдид менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори ҳарчи зудтар барқарор гардидани сулҳи пойдор дар Афғонистон буда, оромӣ, амният ва суботи сиёсии ин кишвари ҳамҷаворро ҷавобгӯи манфиатҳои миллии худ медонад.

Имрӯзҳо бар асари ноамниҳо дар нуктаҳои гуногуни олам, аз ҷумла дар Афғонистон таҳдидҳои амниятӣ ба минтақаи Осиёи Марказӣ рӯ ба афзоиш мебошанд. Тоҷикистон, бинобар мавқеи ҷуғрофии худ, дар марзи аввали муқовимат бо таҳдиду хатарҳои муосир қарор дорад.

Ба ҳама маълум аст, ки таъмини сулҳу субот дар Осиёи Марказӣ бо вазъи амниятӣ дар Афғонистон робитаи ногустанӣ дорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Афғонистон сарҳади тӯлонӣ (беш аз 1400 километр) дорад, нисбат ба вазъи кунунӣ дар ин кишвари дӯсту ҳамсоя, аз ҷумла, дар минтақаҳои шимоли он бетафовут буда наметавонад. [17]

Қиддияти вазъият дар Афғонистон танҳо баъди амалҳои террористии даҳшатовари 11 сентябри соли 2001 дар Нью-Йорк таваҷҷуҳи кишварҳои оламо ба худ ҷалб намудааст. Аммо ин падидаи номатлуб, аллакай, ҳислати ҷаҳонӣ касб намуда, пеши роҳи онро гирифтани хеле мушкил шуд.[12]

Дар самти мусоидат ба таъмини суботи сиёсӣ дар Афғонистон аз моҳи октябри соли 2001 баъди амалиёти зиддитеррористӣ дар Афғонистон, Тоҷикистон таъмини бемамонияти кумакҳои башардӯстиро ба аҳолии Афғонистон ба уҳда гирифта, тартиби гумрукӣ ва сарҳадиро сода намуда, фазои хушкӣ ва ҳавоии худро барои анҷоми амалиёти наҷотдиҳӣ ва башардӯстии аҳаммияти фаромиллидошта пешниҳод менамояд. [4. С-39]

Дар ин замина Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон борҳо қайд намудаанд, ки “кумак ба эҳёи иқтисодӣ ва рушди иҷтимоии Афғонистон беҳтарин роҳи истиқрори сулҳу субот дар ин кишвар ва таъмини амният дар минтақа мебошад» ва «бо дарназардошти воқеияти кунунӣ ва бо мақсади таъмини амнияти устувор ҷиҳати пешгирӣ аз хатарҳои афзояндаи терроризму ифротгароӣ ва дигар таҳдидҳои замони муосир мо омодаем ҳамкориҳои густурдаро бо созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ва кишварҳои шарик тақвият бахшем».[16]

Бояд ибраз намуд, ки солҳои охир пойтахти Тоҷикистон шаҳри Душанбе борҳо ҷиҳати таъмини субот дар Афғонистон ва амнияти минтақавӣ макони баргузориҳои бузургтарин ҳамоишҳои сатҳи байналхалқӣ гардидааст, ки зимни онҳо намояндагони доираҳои гуногуни илмӣ-таҳқиқотӣ, созмонҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ васоити ахбори оммаи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ милли ба ҳам омадаанд, ки ин аз мавқеи калидии Тоҷикистон дар самти ба эътидол овардани вазъият дар Афғонистон дарак медиҳад.

Дар робита бо ин метавон якҷанд ташаббуси дигари Тоҷикистонро дар самти баргузориҳои ҳамоишҳои сатҳи байналхалқӣ ба монанди, Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд «Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез» (3-4 майи соли 2018, Душанбе) ёдовар шуд. Дар рафти конфронс 400 нафар аз 46 кишвари олам, 30 созмони минтақавӣ байналхалқӣ, инчунин намояндагони ниҳодҳои илмӣ-таҳқиқотӣ иштирок намуданд. [2]

Дар Конфронс Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон суҳанронӣ намуда ибраз доштанд, ки “таърих ва таҷрибаи талхи бисёр кишварҳои олам, аз ҷумла Тоҷикистон гувоҳ аст, ки дар мубориза бо қувваҳои бадҳоки ҷаҳонӣ ва таҳдидҳои глобалӣ танҳо бо роҳи ҳамкорӣ ва ҷаъолияти муштарак метавон пирӯз гардид. Гуфта шуд, ки ки мутаасифона, то ба ҳол аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеъгирии яғона

нисбат ба мафҳумҳои терроризм ва экстремизм ба назар намерасад. Инчунин, Эмомалӣ Раҳмон пешниҳод намуданд, ки хусусияти глобалии хатари терроризм ва ифротгароӣ чиддан тақозо менамояд, ки нисбат ба ин ду мафҳум мавқеъ ва меъёрҳои ягонаву умумӣ таҳия ва қабул карда шаванд.” [12]

Инчунин, 17 майи соли 2019 бо ташаббуси Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар шаҳри Душанбе конфронси дурӯзаи сатҳи баланд «Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ дар мубориза бо терроризм ва манбаъҳои маблағгузори он, аз ҷумла гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинояткории муташаккил» баргузор гардид. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин чорабиниро дар ҳамкории зич бо САҲА, Созмони Милали Муттаҳид ва Иттиҳоди Аврупо баргузор намуд. [8]

Дар рафти баргузори конфонси мазкур намоёндагони 50 кишвар ва беш аз 27 созмони байналмилалӣ ва минтақавӣ дар он ҳамоиш ширкат намуд. Ҳадафи Конфронс таҳкими ҳамкорӣҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, муайян кардани усулҳои самараноки мубориза бо маблағгузори терроризм, табодули донишу таҷриба дар ин самт, ҳамчунин мусоидат ба муҳокимаи коршиносон дар мавриди воқуниш ба шаклҳои тағйирёбандаи маблағгузори созмонҳои террористӣ буд. Конфронси мазкурро беш аз 200 рӯзманигори дохилӣ ва хориҷӣ бозтоб намуданд. [5]

Зиёда аз ин, санаҳои 18-19 октябри соли 2022 дар Душанбе Конфронси байналмилалии сатҳи баланд таҳти унвони «Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ оид ба амният ва мудирияти сарҳад ҷиҳати муқовимат ба терроризм ва пешгирӣ аз ҳаракати террористҳо» баргузор гардид [19]. Дар рафти Конфронси болозикр дастовардҳо дар самти идоракунии самараноки сарҳад ва роҳҳои имконпазири бунёди иқтисодӣ фанӣ ва технологияи амнияти сарҳадот ва мубориза бо терроризм, инчунин аҳамияти таҳкими ҳамкорӣ дар самти пешгирии ҳаракати террористҳо, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, аслиҳа ва ҷинояткории муташаккили фаромиллӣ баррасӣ шуданд [20].

Дар робита ба манбаъҳои маблағгузори терроризми байналмилалӣ, аз ҷумла, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинояткории муташаккил бояд зикр намуд, ки соли 1998 дар баромади Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Маҷмаи Умумии СММ боло рафтани нархи воситаҳои нашъадор омили фароҳам овардани шароити мусоид ҷиҳати афзоиши сатҳи ҷинояткорӣ ва дастгирии терроризми байналхалқӣ доништа шуд. Гуфта мешуд, ки агар соли 1991 гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир 10 килограммро ташкил менамуд, чунин нишондода дар соли 1997 ба 4,5 тонна ва дар се моҳи соли 1998 тақрибан 1189 килограммро ташкил медод. [3. С-15]

Аз соли 1994 то имрӯз аз тарафи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои низомии Тоҷикистон беш аз 120 тонна маводи нашъаовар мусодира гардидааст.[10] Тибқи иттилоъи Оҷонсии назорати маводи нашъаовари ҷумҳурӣ дар соли 2018 кормандони ҳифзи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 3,6 тонна маводи муҳаддир мусодира намуданд. Нишондоди мазкур дар соли 2019 ба 1,6 тонна баробар мебошад, ки ин таносуб нисбат ба соли 2018 тақрибан ду баробар кам мебошад. [11] Дар соли 2021 аз ҷониби тамоми ниҳодҳои дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми 4 тоннаву 83,2 кг қочоқи маводи муҳаддир мусодира гардидааст. [1]

Дар ин радиф метавон гуфта, ки Тоҷикистон аз солҳои аввали Истиқлол стратегияҳои миллӣ ва барномаҳои кутоҳмуддат ва дарозмуддатро дар мубориза бар зидди маводи муҳаддир қабул намуда, ҳуҷҷатҳои заминавии минтақавӣ ва байналхалқӣ аз қабili конвенсия ва ёддоштҳоро дар мубориза бар зидди маводи муҳаддир ба тасвиб расонидааст. Тоҷикистон ҳамкориҳои судмандро бо Барномаи СММ оид ба назорати байналмилалӣ маводи муҳаддир ба роҳ монда, дар асоси тавсияҳои он қонунҳои марбутаро қабул менамояд. [3]

Пӯшида нест, ки дар вазъият душвор ва печидаи байналхалқӣ кишварҳои дунё дар танҳои наметавонанд дар муқовимат бо хавфи таҳдидҳои афзояндаи амниятӣ осоиш комёб гарданд ва сулҳу суботро таъмин намоянд.

Дурустии роҳи интиҳобкардаи кишвари мо бар асоси татбиқи манфиатҳои миллии он дар асоси таҳлили вазъии имрӯзаи ҷомеаи ҷаҳонӣ ва тамоюлҳои муносибатҳои байналмилалӣ собит мегардад. “Сиёсати «дарҳои кушода» чун меҳвари аслии муносибатҳои мо бо ҷаҳони муосир воқеӣ, дурусту судовар будани худро нишон дод. Доираи шарикони Тоҷикистонро афзоиш бахшида, барои таъмин намудани иштироки густурдаи кишварамон дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ заминаи мусоид фароҳам овард.”[10] Масъалаи мазкур бо манфиатҳои миллии мо, тақвияти шинохти мусбати Тоҷикистон ба ҳайси давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд, инчунин, инкишофи муносибатҳои боварӣ, дӯстӣ ва ҳамкорӣ бо тамоми кишварҳои олам дар асоси манфиатҳои мутақобила ҷавобгӯ мебошад. [6]

Тақвияти ҳамкориҳои густурда бо шарикони байналмилалӣ мо яке аз омилҳои муҳими татбиқи ҳадафҳои медонем, ки дар Стратегияҳои миллии мо оид ба муқовимат бо терроризм ва ифротгароӣ барои солҳои 2016-2020 [14] ва Стратегияи нави муқовимат бо зухуроти мазкур дар кишвар барои солҳои 2021-2025” дарҷ гардидаанд. Стратегияи нави муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 ҷиҳати иҷрои дастури супоришҳои, ки дар Паёми

Президента Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январӣ соли 2021 зикр гардида буд, мутобиқ ба иқдоми Тоҷикистон оид ба амалисозии Стратегияи глобалии зиддитеррористии Созмони Милалӣ Муттаҳид ва қатъномаҳои Шуроӣ амнияти Созмони Милалӣ Муттаҳид қабул гардидааст.

Стратегия мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм муайян намуда, ба муттаҳид намудани тадбирҳои мақомоти давлатӣ ва созмонҳои байналмилалӣ дар ин самт равона шудааст. [7] Стратегия дар самти таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ, васеъ намудани заминаҳои ҳуқуқӣ-байналмилалӣ, тақвият бахшидани ҳамкории дуҷониба ва бисёрҷониба дар соҳаи муқовимат ба экстремизм, терроризм, сепаратизми байналмилалӣ, ҷинойткорӣ муташаккилонаи фаромиллӣ ва ҳуқуқвайронкунии дигарӣ хусусияти байналмилалӣдоштаро фаро мегирад. Инчунин, тақмили ҳамкории бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳадамоти махсуси кишварҳои хориҷӣ ва ташкилоту ҳадамоти махсусгардонидашудаи байналмилалӣ доир ба ташкили муқовимат ба экстремизм ва терроризм, аз ҷумла оид ба масъалаҳои пайгирӣ ва назорат бурдан ба ҷойивазкунии экстремистони таҷовузкор, мусоидат ба тақвияти зарфиятҳои субъектони муқовимат ба экстремизм ва терроризм, муҳимтарин масъалаҳои мебошанд, ки инъикоси ҳудро дар стратегия ёфтаанд.

Мавқеи аслии Ҷумҳурии Тоҷикистонро нисбат ба таъмини сулҳу суботи сартосарӣ дар Афғонистон дар шакли зерин баён намудан мумкин аст:

– Яқум, муқоризаи самарабахш алайҳи терроризму ифротгароӣ ва тундгароии ҳушунатангез дар Афғонистон ба ҳеҷ ваҷҳ сиёсати “меъёрҳои дугона”-ро намензарирад ва кишварҳои манфиатдор бояд аз истифодаи он қатъиян ҳуддорӣ намоёнд;

– Дуюм, истифодаи сиёсати “меъёрҳои дугона” боиси тавсеаи ҷуғрофияи хатару таҳдидҳои хатарбор дар шаклу усулҳои пешгуинашаванда гардида, ваъятро дар Афғонистон боз ҳам даҳшатнок мегардад;

– Сеюм, Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчамъ сохтани тамоми мардум ва таъсис додани ҳукумати фароғири манфиатҳо ва намоёндагонӣ ҳамаи қавму миллатҳо, инчунин нерӯҳои сиёсро ягона роҳи расидан ба суботи оромӣ дар Афғонистон медонад;

– Чаҳорум, Тоҷикистон бо мақсади таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва суботи сартосарӣ дар Афғонистон таъмини беамонияти кумакҳои башардӯстонаро ба аҳолии ин кишвар ба уҳда гирифта, тартиби гумрукӣ ва сарҳадиро содда намудааст. Инчунин фазои хушкӣ ва ҳавоии ҳудро барои анҷоми амалиётҳои наҷотдиҳӣ ва башардӯстӣ аҳамияти

фаромиллидошта пешниҳод менамояд, ки аз мавқеи хайрхоҳонаи Тоҷикистон нисбат ба ин мамлакати ҷангзада дарак медиҳанд. Кишвари мо расонидани кумакҳои саривақтиро ба мардуми Афғонистон, бахусус, дар давраи даҳсолаи гузариш дар Афғонистон (солҳои 2015-2024) дар ҷаҳорҷӯби ҳама гуна муколамаву ҳамоишҳои мавҷуда амри муҳим меҳисобад;

– Панҷум, сохти давлатдорӣ ва тарзи идораи давлат бо майлу ирода ва раъйи худи мардуми Афғонистон муайян ва муқаррар карда шавад. [9]

Бо ин ҳол, мушкилоти Афғонистон натавонад хушдор барои кишварҳои минтақаи мо, балки омили дарёфти роҳҳои муассири ҳамкории судманд дар самти манофеи тамоми минтақа мебошад, ки бешубҳа Афғонистон низ як ҷузъи он ба ҳисоб меравад.

Тоҷикистон дастгирии раванди талошҳо ҷиҳати ҳамгироии минтақаро бо кишварҳои хориҷӣ, ки дар самти мушкилоти Афғонистон таҷриба ва имконоти кофӣ доранд ва метавонанд барои таъмини амният ва суботи байналхалқӣ мусоидат намуда, омили расидан ба ба сулҳи пойдор ва ба мақсад мувофиқ медонад.

Дар ин замина Тоҷикистон ҳамкории судмандро бо кишварҳои бузурги минтақа ва ҷаҳон, аз қабили Федератсияи Русия, Чин [18. С.41] ва дигар кишварҳои ҳамшарики мо дар доираи созмонҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ, ба мисли Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Аҳднонаи амнияти дастаҷамъӣ ва Созмони ҳамкории Шанхай роҳандозӣ намуда, ҳамеша дар пайи дарёфти роҳҳои самарабахш ҷиҳати таъмини сулҳу субот дар Афғонистон мебошад. [12]

Дар маҷмӯъ, чунин мавқеъгирии Ҷумҳурии Тоҷикистон одилона ва ҳолисона буда, ба меъёрҳои умумиэтирофшудаи байналмилалӣ мувофиқат менамояд, зеро, бо назардошти сохтори сиёсии Афғонистон ва тақвияти ба меъёру арзишҳои воқеии исломӣ ба ҳеҷ ваҷҳ имкон намедихад, ки қавму миллатҳо ва гурӯҳҳои этникӣ аз ҳам ҷудо карда шуда, манофеи ин ё он тараф ба инобат гирифта нашавад. Маҳз мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таъсиси ҳукумати фароғири манфиати намоёндагони ҳамаи қавму миллатҳо ва ғурӯҳҳои сиёсӣ баёнғари эҷоди фазои солими пешбурди сиёсати дохилӣ ва хориҷии Афғонистон, таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва сулҳу суботи сартосарӣ дар ин кишвар мебошад.

АДАБИЁТ

1. В АҚН рассказали сколько наркотиков было изъято в 2021 году. [электронный ресурс]. URL: <http://avesta.tj/2022/02/17/v-akn-rasskazali-skolko-narkotikov-bylo-izyato-v-2021-godu>. (дата обращения: 10.02.2022).

2. В Душанбе состоится международная конференция по противодействию терроризму. [электронный ресурс]. URL: <https://vestikavkaza.ru/news/V-Dushanbe-sostoitsya-mezhdunarodnaya-konferentsiya-po-protivodeystviyu-terrorizmu.html>. (дата обращения: 01.01.2022).

3. Генеральная ассамблея. Выступление Президента Республики Таджикистан Э. Рахмон. Девятая специальная сессия. 2-е пленарное заседание. Официальные отчеты. 8 июня 1998. Нью –Йорк. A/S-20/PV.2.-C.15.

4. Дипломатия Таджикистана: вчера и сегодня. В двух томах. Том 1. (Под общей редакцией Хамрохона Зарифи) Серия: Внешняя политика Таджикистана. Душанбе: «Ирфон», 2009, 296 с.

5. Душанбинский процесс - новый этап в борьбе с современными вызовами и угрозами. [электронный ресурс]. URL: http://narodnaya.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=9061:2019-06-12-11-01-36&Itemid=216. (дата обращения: 10.02.2022).

6. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, №332. [манбаъи электронӣ]. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/988/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston>. (санаи мурочиат: 15.02.2022).

7. Қабули стратегияи муқовимат ба терроризм ва экстремизм. [манбаъи электронӣ]. URL: <http://www.prokuratura.tj/point22/66-toik/news/1229-piramidai-moliyav-19.html>. (санаи мурочиат: 12.02.2022).

8. ОБСЕ поддерживает конференцию в Душанбе по противодействию терроризму. [электронный ресурс]. URL: <https://www.osce.org/ru/-programme-office-in-dushanbe/420092>. (дата обращения: 16.01.2022).

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 21.12.2021. [манбаъи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/27417>. (санаи мурочиат: 20.02.2022).

10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2017. Душанбе. [манбаъи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/16771>. (санаи мурочиат: 22.02.2022).

11. Свыше 1,6 тонн наркотиков изъято в 2019 году в Таджикистане. [электронный ресурс]. URL: <http://avesta.tj/2020/02/17/svyshe-1-6-tonn-narkotikov-izyato-v-2019-godu-v-tadzhikistane>. (дата обращения: 21.02.2022).

12. Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи “Муқовимат ба терроризм ва ифротгароии хушунатомез”. 04.05.2018. Душанбе. [манбаъи электронӣ]. URL: <http://prezident.tj/node/17564>. (санаи мурочиат: 11.01.2022).

13. Сухбати телефонии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Президенти Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон. [манбаъи электронӣ]. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/7134/suhbati-telefonii-prezidenti-jumhurii-tojikiston-bo-prezidenti-jumhurii-islomii-afgoniston>. (санаи мурочиат: 12.01.2022).

14. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №776 аз 12.11.2016, Дар бораи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба

экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020. [манбаъи электронӣ]. URL: https://mit.tj/sites/default/files/strategiyai_milli.pdf. (санаи мурочиат: 10.01.2022).

15. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Замимаи 1 ба фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июни соли 2021, № 187. [манбаъи электронӣ]. URL: [https://www.anticorruption.tj/images/PDF/ter-ek.pdf](https://www anticorruption.tj/images/PDF/ter-ek.pdf). (санаи мурочиат: 10.03.2022).

16. Шарипов С. Паёми Пешвои миллат ва таҳлили воқеияти ҷаҳони муосир. 26.12.2017. [манбаъи электронӣ]. URL: <http://khovar.tj-/2017/12/payomi-peshvoi-millat-va-ta-lili-vo-eiyati-a-oni-muosir>. (санаи мурочиат: 20.02.2022).

17. Шарипов С.С. Аз паём то паём- таҳлили баъзе аз ҷанбаҳои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дурнамои он. [манбаъи электронӣ]. URL: 11.03.2022. <https://mo.tnu.tj/tj/az-pajom-to-pajom-ta-lil-baze-az-anba-oi-rushdi-um-urii-to-ikiston-va-durnamoi-on/>. (санаи мурочиат: 25.03.2022).

18. Шарипов С.С. Аҳамияти кишварҳои Осиёи Мараказӣ барои Ҷумҳурии мардумии Чин. Паёми ДМТ. 2020. № 6. – С.41.

19. Иштирок дар Конфронси байналмилалӣ “Ҳамкории байналмилалӣ ва минтақавӣ оид ба амният ва мудирияти сарҳад ҷиҳати муқовимат ба терроризм ва пешгирии аз таҳарруки террористон”. [манбаъи электронӣ] URL: 18.10.2022. <http://www.president.tj/node/29327>. (санаи мурочиат: 25.11.2022).

20. Чорабиниҳои канорӣ дар доираи Конфронси зиддитеррористии Душанбе. [манбаъи электронӣ] URL: <https://www.mfa.tj/tg/-main/view-/11372/chorabinihoi-kanori-dar-doirai-konfronsi-zidditerroristii-dushanbe>. (санаи мурочиат: 05.12.2022).

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ (в контексте ситуации в Афганистане)

ШАРИПОВ САЙХОМИД САФАРМАДОВИЧ,

кандидат исторических наук, начальник Управления
анализа и прогнозирования внутренней политики ЦСИ
при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;
тел: (+992) 938-48-58-46. e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

В статье отражены реалии современного мира с учетом новых тенденций в системе международной и региональной безопасности. Одной из таких ситуаций в наше время является сложная ситуация с учетом безопасности в Афганистане.

Поэтому для Таджикистана, который имеет 1400-километровую границу с Афганистаном, что составляет 60 процентов общей границы Центральной Азии с этой страной, вопрос обеспечения прочного мира и его дальнейшего развития, что способствует развитию нашего сотрудничества имеет первостепенное значение.

В статье проанализированы первые усилия Таджикистана в лице Лидера нации Эмомали Рахмона с трибун международных и региональных организаций по борьбе с тремя «измами», которые являются «костью в горле человечества» и часто мешают устойчивому развитию различных обществ, в том числе и Афганистана.

Более того, в статье освещаются важнейшие вопросы региональной и международной безопасности, реальная борьба с нетрадиционными угрозами, официальная позиция Республики Таджикистан по Афганистану, что отвечает интересам не только Таджикистана, но и стран региона и мира.

В целом рассматриваемая тема имеет особую актуальность и важное научное значение и может быть изучена в качестве научного исследования различными исследовательскими кругами.

Ключевые слова: три «изма», стабильность, тенденция, региональная и международная безопасность, прочный мир, нетрадиционные угрозы, Афганистан, инициативы в области безопасности, Республика Таджикистан, современный мир, политика «двойных стандартов».

INTERNATIONAL SECURITY INITIATIVES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN (in the context of the situation in Afghanistan)

SHARIPOV SAYHOMID SAFARMADOVICH,

Candidate of Historical Sciences, Head of the Department for Analysis and
Forecasting of Domestic Policy of the Center for strategic research
under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki ave 89;
tell: (+992) 938-48-58-46; e-mail: sayhomid.tj.93@mail.ru

This article reflects the realities of the modern world, taking into account new trends in the system of international and regional security. One of such realities in modern times is the complicated security situation in Afghanistan.

Therefore, for Tajikistan, which shares a 1,400-kilometer border with Afghanistan, which accounts for 60 percent of Central Asia's total border with this country, the issue of ensuring lasting peace and its further development,

which promotes the development of our cooperation, this is of paramount importance.

The article analyzes the first efforts of Tajikistan in the person of the Leader of the Nation Emomali Rahmon from the stands of international and regional organizations to combat the three "isms" that are "bones in the throats of humanity" and often hinder the sustainable development of various societies, including Afghanistan.

In addition, the article highlights the most important issues of regional and international security, the real fight against non-traditional threats, the official position of the Republic of Tajikistan on Afghanistan, which is not only in the interests of Tajikistan, but also the region and the world.

In general, the topic under consideration has a special relevance and important scientific significance and can be studied as a scientific research by various research circles.

Keywords: *three "isms", stability, trends, trends, regional and international security, lasting peace, non-traditional threats, Islamic Republic of Afghanistan, security initiatives, Republic of Tajikistan, modern world, "double standards" policy.*

УДК:329

НАУЧНО – ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА ЭКСТРЕМИЗМА

ДОДИХУДОВ ХУРШЕД АЗАМДЖОНОВИЧ,

кандидат политических наук, старший научный сотрудник Института
философии, политологии и права им. А. Баховаддинова НАНТ
тел.: (+992) 918-75-64-75; e-mail: lettera76@mail.ru

В настоящем сам практический интерес к феномену экстремизма является все более актуальным и востребованным в современном научном сообществе. Объективное же понимание столь сложного феномена коим является экстремизм невозможно без скрупулезного теоретического анализа. В данной статье автор проводит научно - теоретический анализ феномена экстремизма. В статье отмечены причины непосредственно оказавшие наиболее сильное влияние на предметный интерес со стороны крупных мыслителей, философов и общественных деятелей. Так большое внимание в статье уделяется научному труду знаменитого итальянского философа и политического деятеля Антонио Грамши, а также теории «относительной депривации», американского исследователя Теда Роберта Гурра, анализируется технология как «окно Овертона» Джозефа Овертона.

Ключевые слова: экстремизм, теория, феномен, анализ, безопасность, фактор, государство.

Проблемы обеспечения государственной безопасности традиционно издревле относится к той категории научных знаний, которая всегда вызывает самый повышенный интерес со стороны не только широкой общественности, но и представителей государственных деятелей, военной элиты, научных групп, экспертного сообщества и аналитических кругов. Государства, начиная с древности, стремились совершенствовать свои подходы и методы, нацеленные на снижение уровня существующих в обществе рисков, вызовов и угроз.

Сам интерес к данной проблематике во многом заложен в её сущности, ведь именно фактор безопасности напрямую формирует обратную связь, т.е., отношение человека к государству и государства к человеку. Существующие факты и тенденции наглядно свидетельствуют о том, что проблемы обеспечения безопасности изо дня в день только

актуализируется. В наши дни продолжается поиск наиболее оптимальной и универсальной научной теории в области безопасности.

Нынешнее состояние национальной безопасности Республики Таджикистан сформировалось в результате масштабных геополитических трансформаций. Произошедшие изменения сильно повлияли буквально на все сферы жизни общества, включая фактор безопасности. Они видоизменили формы угроз и методы их воздействия на личную безопасность граждан. Так на первый план вышли те угрозы, которые оставались, долгое время в тени, в частности, проблема экстремизма.

Сегодня на наших глазах наблюдается укрепление и расширение экстремистских группировок. Географический охват деятельности многих организации впечатляет за короткий исторический промежуток, трансформировавшись от локальных до глобальных. Сам масштаб вовлечения граждан в экстремистские группировки говорит о том процесс пропаганды экстремисткой идеологии, имеет хорошо отлаженный и профессионально организованный характер их деятельности. Также отличительной и принципиальной чертой заключается в том, что данная угроза не является проблемой одного отдельно взятого государства, или же отдельно взятой религии, а имеет более широкий характер планетарного масштаба.

Активная подрывная деятельность экстремистов привлекает к себе повышенное внимание со стороны всех заинтересованных кругов. В этой связи, наибольшую ценность приобретает задача научного осмысления данного феномена. Главным образом путем разработки качественно новых подходов и методологии в теоретическом и практическом плане, позволяющие наиболее правильно и объективно оценить характер и масштаб влияния насильственного экстремизма на национальную и региональную безопасность.

В настоящее время ситуация находится в таком виде, что до сих пор нет единого разработанного универсального определения экстремизма. В научном сообществе до сих пор не сложилось единого мнения по данной проблематике, позволяющего раскрыть всю его деструктивную сущность. Все старания, несмотря на неоднократные усилия, оказались тщетными по причине сложности и многообразия проявления экстремизма.

Современный экстремизм как политическое мировоззрение и учение начал формироваться в Европе в середине 19 столетия. Именно в этот исторический период была сделана первая попытка обосновать и оправдать экстремизм как неотъемлемую часть политической жизни общества. Первым крупным трудом, который оказал, большое влияние является работа немецкого публициста радикала Карла Петера Гейнцена

«философия бомбы». Провозгласивший, что запрет убийства неприменим в политической борьбе, и что фактическая ликвидация сотен и тысяч людей может быть оправдана, исходя из «высших интересов человечества». Он был уверен, что с помощью экстремистских акций даже небольшая группа единомышленников сумеет создать хаос в самом сильном государстве. [1;9]

Безусловно большое влияние оказала теория молекулярной революции итальянского политического деятеля и философа Антонио Грамши, сформулированные им в знаменитых тюремных тетрадах во время его заточения. Центральной основополагающей концепции Грамши является учения о гегемонии как о пути развала государства. Учение о гегемонии Антонио Грамши это - часть общей теории революции как слома государства и перехода к новому социально-политическому порядку. Согласно Грамши, власть господствующего класса держится не только на насилии, но и на согласии. Механизм власти - не только принуждение, но и убеждение. [2]

Грамши утверждает, что гегемония не застывшее, однажды достигнутое состояние, а динамичный, непрерывный процесс. Гегемония — не просто согласие, но благожелательное (активное) согласие, при котором граждане желают того, что требуется господствующему классу. При этом он подчеркивает, что "гегемония, будучи этико-политической, не может также не быть экономической". Соответственно подрыв гегемонии влечет за собой и подрыв основ всего государства. Наиболее эффективной формой воздействия на гегемонию власти является подрыв его идеологических устоев путем непрерывного влияния на обыденное сознание, на повседневные мысли среднего человека. Самым действенным методом воздействия является неустанное повторение одних и тех же утверждений, чтобы к ним привыкли и стали принимать не разумом, а на веру, главным же проводником в разрушении гегемонии должна выступать интеллигенция.

Ценность учения Антонио Грамши заключается в том, что спустя полтора столетия она фактически сильно актуализировалось, став, востребованным радикально - экстремистскими группами. Сегодня по своей сути многие экстремисты используют метод предложенный Грамши. Как показала практика они в своей пропаганде и агитации стремятся воздействовать не на разум, а на чувство простого человека, в речи отсутствует какая-либо логика и анализ, при этом свою идеологию и мировоззрения они преподносят как единственное правильное и справедливое. Происходящие общественно-политические процессы вокруг трактуют очень узко исходя только из собственной идеологии и политических целей.

Одним из основных проблем в исследовании на протяжении долгого времени остается закоренелое отношение и восприятие научным сообществом причины появления экстремистов, в обществе исключительно проводя устойчивую связь между экономическим положением и ростом социального насилия. Тем самым традиционно они делали упор на обострившую социально-экономическую ситуацию, которая в действительности служит сильным катализатором политических процессов в обществе. Тем не менее, придерживаясь подобной точки зрения, не позволяла им объективно исследовать и другие источники роста экстремистских идей.

В этой связи первым крупным научным прорывом позволившая отойти от устоявшегося стандартного подхода, можно назвать теорию «относительной депривации», предложенную американским исследователем Тедом Робертом Гурром. Согласно этой теории, люди начинают проявлять наибольшее недовольство и склонность к насилию при расхождении между ценностными ожиданиями группы и ее нереализованными ценностными возможностями. Т. Гурр сформулировал три модели относительной депривации:

1. Ценностные ожидания остаются теми же, а возможности убывают;
2. Ценностные ожидания возрастают, а возможности остаются прежними;
3. Ценностные ожидания возрастают, а возможности убывают. [3]

Мотивационные факторы необходимо рассматривать в контексте действующих в обществе механизмов проникновения и закрепления в различных идей и взглядов. Одной из самых успешных моделей проникновения идей в настоящее время по праву считается теория Джозефа Овертона известной как «Окно Овертона» или же «Теория разрушения». Следуя её установкам, можно внедрить и легализовать даже в самом высокоморальном обществе неприемлемую для него любую социальную маргинальную идеологию, или же воззрение. Сама концепция состоит из шести этапов, если на начальном первом этапе идея воспринимается социумом как немыслимое, то на последнем шестом этапе она становится действующей нормой. Каждый из шести этапов в конечном итоге направлен на принятие обществом новой морали, новых ценностей и новых взглядов. Интерес к данной теории вызван тем, что экстремисты очень активно используют её механизмы, для продвижения своей идеологии среди населения подобные подходы серьезно усложняют задачу предотвращения экстремизма.

Проведенный анализ наглядно свидетельствует о том, что исследуемая проблема всегда находилось в поле зрения мыслителей,

философов и политиков. Причина данного интереса на наш взгляд обуславливается двумя основными факторами:

Первый фактор данного интереса кроется в природе самого экстремизма, так как побудительным мотивом данного могут стать различные социальные факторы, в том числе политические, экономические, культурные, идеологические, религиозные и иные;

Второй фактор заключается в том, что данное явление стало оказывать серьезное влияние на общественно - политические процессы в государстве. Часть граждан стали активно использовать экстремистскую деятельность для продвижения своих целей. Как историческое явление общепризнанно имеет очень длительную историю, так первым упоминанием относят к деятельности древнееврейской боевой группировки сикариев, действовавшая в I в. н.э. на территории древней Иудеи против римлян и иудейской знати призывавшие к миру с Римом. За это время экстремизм только совершенствовался, становясь все более изощренным, разрушительным и опасным для государств и общества превратившийся реальную угрозу для всего человечества.

Наконец, третий фактор по нашему глубокому убеждению, эффективная борьба с таким сложным явлением как экстремизм не возможна без его постоянного скрупулезного всестороннего научного осмысления, данного. Только посредством научно-теоретического анализа феномена экстремизма можно достигнуть прогресса в его решении. Так на практике это будет способствовать как объективному пониманию причин присоединения к деструктивным организациям, так и что более важно выработки конкретных адресных шагов на преодоление проблемы экстремизма.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Политический экстремизм: основные тенденции и причины эскалации: информационно-аналитический вестник / под ред. А. П. Кошкина. – Вып. 8. – М.: ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г. В. Плеханова», 2017. – 9 с.

2. Мармазова О. И., Мармазова Т. Р. Контргегемония Антонио Грамши как неотъемлемая часть неомарксистской политической теории. Режим доступа. <https://cyberleninka.ru/article/n/kontrgegemoniya-antonio-gramshi-kak-neotiemlemaya-chast-neomarksistskoy-politicheskoy-teorii>

3. Сергеев С. А. Исследования экстремизма и радикализма в зарубежных и отечественных социальных науках. С. - 5. Режим доступа. <https://kpfu.ru/docs/F110664239/Statya.Ekstremizm.radikalizm.sokr.bibliograf.pdf>

ТАҲЛИЛИ ИЛМӢ ВА НАЗАРИЯӢ ПАДИДАӢ ЭКСТРЕМИЗМ

ДОДИХУДОЕВ ХУРШЕД АЗАМҶОНОВИЧ,

номзади илмҳои сиёсӣ, ходими калони илмии Институти фалсафа,
сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баховаддинова АМИТ
тел.: (+992) 918 – 75 – 64 - 75; e-mail: lettera76@mail.ru

Дар айни замон таваҷҷуҳи амалӣ ба падидаи ифротгароӣ дар ҷомеаи илмӣ муосир рӯз то рӯз аҳаммият ва талабот дорад. Дарки объективии чунин падидаи мураккаб, монанди ифротгароӣ, бидуни таҳлили амиқи назарияӢ ғайриимкон аст. Муаллиф дар ин мақола падидаи ифротгароиро таҳлили илмӣ-назарияӢ анҷом додааст. Дар мақола сабабҳои қайд карда мешавад, ки бевосита аз ҷониби мутафаккирон, файласуфон ва арбобони ҷамъиятӣ ба таваҷҷуҳ ба мавзӯ бештар таъсир расониданд. Ба кори илмӣ файласуф ва сиёсатмадори машҳури итолияӢ Антонио Грамши, инчунин, назарияи «махрумияти нисбӣ» аз ҷониби пажӯҳишгари амрикоӣ Тед Роберт Гурра таваҷҷуҳи зиёд зоҳир мешавад, ки технология ҳамчун «равзанаи Овертон»-и Ҷозеф Овертон таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо: экстремизм, назария, падида, таҳлил, амният, омил, давлат.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ANALYSIS THE PHENOMENON OF EXTREMISM

DODIKHUDOEV KHURSHED AZAMJONOVICH,

candidate of Political Sciences, Senior Researcher at the A. Bakhovaddinov
Institute of Philosophy, Political Science and Law NAST
tel: (+992) 918-75-64-75; e-mail: lettera76@mail.ru

In the present, the practical interest in the phenomenon of extremism itself is increasingly relevant and in demand in the modern scientific community. An objective understanding of such a complex phenomenon as extremism is impossible without a thorough theoretical analysis. In this article, the author conducts scientific-theoretical analysis of extremism phenomenon. The reasons which directly influenced the subject interest of major thinkers, philosophers and public figures are noted in the article. Thus, much attention in the article is paid to the scientific work of the famous Italian philosopher and political figure Antonio Gramsci, as well as the theory of "relative deprivation", American researcher Ted Robert Gurr, analyzes technology as "Overton's window" by Joseph Overton.

Keywords: extremism, theory, phenomenon, analysis, security, factor, state.

УДК:323; 327

ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН: НАЗАРИ ГЕОПОЛИТИКӢ БА ОН

АСЛАМОВ Б.С.,

ходими калони илмӣи шуъбаи адъюнктураи Академияи
ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон
734024, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Мастонгулов 3;
тел. (+992) 93-922-50-76; e-mail. aslamov.bozorali.64@mail.ru,

ТАШРИФЗОДА Ф.Қ.,

муаллими калони кафедраи фанҳои ҷамъиятии факултаи №2-и
Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734024, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Мастонгулов 3;
тел. (+992) 918+81-81-89.

Дар мақола суҳан дар бораи ташаккули афкори амнияти миллии Тоҷикистон аз нигоҳи таърихӣ ва геополитикӣ рафта, муаллифон дар асоси адабиёти илмӣ мавзӯро таҳқиқ намуда, сиёсати хориҷии Тоҷикисторо дар шароити муосир бо дарназардошти манфиатҳои миллии баён намудаанд.

Калидвожаҳо: амният, геополитика, манфати миллии, гоя (идея), панисломия, пантуркия, истиқлол, мавқеи геополитикӣ, консепсия

Амнияти миллии ҷузъи ҷудонопазири сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон махсуб меёбад. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» (аз 15.03.2016, № 1283) чунин омадааст, «Амнияти миллии ҳолати муҳофизатии манфиатҳои ҳаётан муҳимми кишвар аз таҳдидҳои воқеӣ ва эҳтимолии дохилию берунӣ махсуб меёбад. Мафҳуми амнияти миллии ба мафҳуми манфиатҳои миллии вобастагии зич дорад. Манфиатҳои миллии маҷмуи эҳтиёҷоти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва эҳтиёҷоти дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки аз амалишавии онҳо қобилияти давлат дар таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд, арзишҳои ҷамъият ва ниҳодҳои асосии давлатдорӣ вобаста мебошад» [1, с.1].

Дар моддаи 43-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Ҳифзи Ватан, ҳимояи манфиатҳои давлат, таҳкими истиқлол, амният ва иқтисоди муқаддаси он вазифаи муқаддаси шаҳрванд аст. Тартиби хизмати ҳарбиро қонун муайян мекунад» [2, с. 22].

Вақте сухан дар бораи ҷанбаи геополитикии амнияти миллии меравад, мо бояд донем, ки он меҳвари сиёсати дохилӣ ва берунии ҳар як кишвари мустақилро ифода менамояд. Ҳеч як давлат дар танҳой ва бидуни муносибатҳои муштараки минтақавӣ ва байналмилалӣ арзи вучуд карда наметавонад. Дар баробари воридшавӣ ба арсаи муносибатҳои байналмилалӣ давлатҳо кӯшиш ба ҳарч медиханд, ки манфиатҳои миллии хешро ҳамеша ҳифз намоянд.

Мафҳуми «Манфиати миллий» бори аввал соли 1935 аз ҷониби олимони америкой Р.Нибур ва Ч. Бирду ба илм ворид гардид, вале классики он сиёсатшиноси америкой Г. Моргентау (1904-1980) маҳсуб меёбад. Ӯ ба афкори файласуфони Ғарб Ф. Нитсше, Н.Макиавелли, Т.Гоббс шиносӣ пайдо намуда, усули реализми сиёсии худро пешниҳод намудааст, ки чӯзӣ ҷудонопазири онро муносибатҳои байналхалқӣ ва манфиатҳои миллий ташикл медиханд.

Принсипҳои асосии манфиатҳои миллий аз нигоҳи Г.Моргентау инҳоянд:

- Манфиат категорияи обективӣ буда, аз қувва иборат аст;
- Манфиатҳои миллий сиёсатро муайян мекунанд;
- Манфиатҳои миллий аз ҳолат, вақт, замон ва шароит вобастагӣ доранд [3, с.13].

Манфиати миллий қобилияти дарк намудани талаботи ҳаётан муҳимми ҷомеа, давлат ва сарварони сиёсии он мебошад. Манфиати миллий дар натиҷаи густариш ёфтани муносибатҳои иқтисодӣ, сиёсӣ-ҳуқуқӣ, ҳарбӣ, молиявӣ ва илмӣ-техникӣ метавонад нуфузи геополитикии давлатро афзун гардонад.

«Мафҳуми «амният» яке аз объектҳои асосии таҳқиқот дар соҳаи рушди устувор ба ҳисоб рафта, гарчанде ба категорияи фалсафӣ дохил нашавад ҳам, аз рӯйи мавқеи худ мафҳуми хусусияти илмӣ дошта буда, кӯшиши равшан намудани мафҳуми умумииилмиро дорад. Зери мафҳуми амният тарзи маҳсули ҳастии ин ё он объект фаҳмида мешавад, ки хусусияти системавӣ, таркибӣ дошта, хислати асосии миқдориро дар система ҳангоми таъсири манфӣ расондан ба дигар равандҳо ва предметҳо доро аст», – менависад профессор Д.Ю. Нечаев [4,с. 470-471].

Чӣ тавре маълум намудем, амният ин мавҷудияти ҳимояи қавӣ аз хатар ё ҳолате мебошад, ки ба он хатар таҳдид менамояд. Амният бо мафҳумҳои амнияти шахсӣ, ҷомеа ва давлат вобастагии зич дорад. Муҳаққиқон дараҷаҳои зерини амниятро муайян намуданд:

- амнияти маҳаллӣ;
- амнияти минтақавӣ;
- амнияти давлатӣ;

– амнияти байналмилалӣ;

Манфиатҳои милли дар дар дараҷаи давлатӣ ба вазъи геополитикии минтақа ва ҷаҳон, робитаҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ вобастагии зиҷ доранд.

Геополитика таълимот дар бораи арзиши сиёсӣ стратегӣ аз рӯйи мавқеи географӣ буда, мақоми ин ё он давлат ва миллатро дар таърихи ҳеш амалӣ менамояд. Новобаста аз таърихи чандинҳазорсолаи тоҷикон, мавҷудияти давлати бузурги Сомониён давлатҳои кадимаи Суғд, Бохтар, Хоразм доираҳои геополитикии давлатҳои хориҷии манфиатдор ҳамеша кӯшиш менамуданд, ки бар зидди ташаккуди давлатдории миллии тоҷикон дар қаламрави Осиёи Марказӣ баромад намоёнд. Ин раванд дар марҳалаи азхудкунии Осиёи Марказӣ аз ҷониби империяи Британияи Кабир ва империяи Русия нимаи дуюми асри 19 оғоз ёфт. Дар ниҳоят Осиёи Марказиро империяи Русия тасарруф намуда, генерал-губернатории Туркистонро таъсис дод. Яъне мавҷудияти геополитикии тоҷикон ҳамчун наҷоди ориёӣ ба назари эътибор гирифта нашуд. Ин имкониятро ба вучуд овард, ки дар солҳои 20-30-уми асри бист ҷараёни пантуркия ба муқобили ташкили давлати миллии тоҷикон руирист баромад намоёнд. Махсусан, муборизаҳои сиёсӣ аз ҷониби Русия, Туркия, Британияи Кабир ба марҳалаи нав гузаштанд. Бо таъсири доираҳои болшевикии Русия, 2 сентябри соли 1920 дар маркази тоҷикнишини Бухоро Инқилоби халқӣ ғалаба кард. Дар ин инқилоб аскарон ва генералҳои рус мавқеи муҳим бозиданд. 14 сентябри соли 1920 Кумитаи Инқилобӣ ва Шурои Комиссарони Халқии Бухоро таъсис ёфт. 6-8 сентябри соли 1920 Анҷумани якуми умумибухороӣ Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Бухороро эълон намуд. Мутаассифона, дар сохтори идоракунии он қавмҳои туркӣ бо ғояҳои пантуркистӣ афзалият доштанд. Моҳи апрели соли 1917 миллатчиёни буржузии турктабор Анҷумани мусалмонони Туркистонро гузаронида, дар байни аҳолии ғояҳо панисломия ва пантуркизмро тарғиб менамуданд, худро ҷадид номида, дар асл меҳостанд, ки сохти қуҳнаи феодалиро барқарор нигоҳ доранд. «Пешвоён ҷадидҳо – М. Бехбудӣ, Мунавварқорӣ Абдурашидов, Абдурауф Фитрат ба тарғибу ташвиқи ғояҳои пантуркизм аҳаммияти махсус дода, бо ҳамин роҳ байни меҳнаткашони маҳаллӣ ва камбағалони рус низоъ меандохтанд. Дар ин қор «Тӯрон» ном гурӯҳи буржуазии маҳаллӣ, ки сонитар ба Ташкилоти федералистони Турк («Турк адам марказият»)» табдил ёфт, мақом намоён дошт» – менависад, Б.Ғафуров [5, с.271]. Тақя ба мавқеи афкори илмии С.Ятимов, «идеяҳо, дар умум, ҳеҷ қоре қарда наметавонанд. Барои роҳандозӣ қардани идеяҳо одамон лозиманд, ки ин қувваи амалиро истифода баранд» [6, с.30]. Соли 1924 аз ҷониби комиссияи Ҳизби Болшевикии ВКП (б) бар хилофи манфиатҳои миллии тоҷикон

тақсимои милли-худудӣ гузаронид шуд. Мутаассифона, ҳуди роҳбарони тоҷик низ ба идеяи пантуркисти гаравида буданд. Онҳо зидди таъсиси Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон баромад мекарданд. Дар ибтидои асри 20 шумораи умумии тоҷикон дар қаламрави Осиёи Миёна 1 миллиону 890 ҳазорро ташкил меод. Ҷӣ тавре рақамҳо нишон медиҳанд, новобаста аз раванди ассимилятсияи халқу миллатҳо, шумораи тоҷикон аз дигар халқҳои туркзабони Осиёи Миёна дар ин давра зиёдтар буд. Олимони маъруфи сатҳи ҷаҳонӣ Е.Э. Бертелс, И.С. Брагинский, В.В.Бартолд, С.Айнӣ, А.Лоҳутӣ таърих, адабиёт ва фарҳанги тоҷиконро ба тамоми ҷаҳониён муаррифӣ намуда, асарҳои калонҳаҷмро дар мавзӯҳои гуногуни илмӣ – бадеӣ таълиф намуданд. «Мутаассифона, бо тасдиқи Ҳокимияти Шуроҳо тоҷикон амалан ба ҳайати халқҳои асосии Осиёи Миёна ворид карда нашуданд», – менависад Р.Масов [7,с.53]. Ниҳоят 14 октябри соли 1924 Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар ҳайати ҶШС Ўзбекистон таъсис ёфт. 2 январи соли 1925 ВМКБ дар ҳайати ҶМШС Тоҷикистон таъсис ёфт. 15-19 октябри соли 1929 Анҷумани 3-юми умумитоҷикии Шуроҳо Ёломияро дар бораи табилии ҶМШС Тоҷикистон ба ҶШС Тоҷикистон қабул намуд. Барои таъсиси Ҷумҳурии Мухтор ва ҶШС Тоҷикистон дар пасманзари он бозиҳои геополитикии давлатҳои манфиатдор дар Осиёи Марказӣ таҳрезӣ гардида буд. Давлатҳои манфиатдор Русия, Британияи Кабир ва Туркия буданд. Бахусус, дар нимаи 2-юми асри 19 ҷараёни пантуркисти зидди давлати миллии тоҷикин дар Осиёи Марказӣ пайдо гардида буд. Пантуркистон, ки онҳоро Туркия пуштибонӣ мекард, мақсад доштанд, ки иттиҳоди ягонаи давлатҳои туркиро дар Осиёи Марказӣ бе дар назардошти манфиатҳои тоҷикон созмон диҳанд. Дар навбати хуб Британияи Кабир аз васеъшавии Артиши Сурх дар қаламрави Осиёи Марказӣ ва ғалабаи Инқилоби халқии Бухоро (1-сентябри соли 1920) норозигӣ баён менамуданд. Британияи Кабир чунин мешуморид, ки нуфузи Русия метавонад дар давлатҳои Шарқ, аз ҷумла Афғонистону Эрон зиёд гардад. 8-маи соли 1923 вазири корҳои дохилии Британияи Кабир Н.Керзон ба ҳукумати Шуравӣ нотаи эътирозӣ пешниҳод менамояд, ки бо номи «Ултиматуми Керзон» дар таърих маълум аст. Дар матни нотаи эътирозӣ чунин омада буд, ки Британияи Кабир сиёсати пешгирифтаи Русияро дар Шарқ маҳкум намуда, эътироз баён мекунад. Таъсири нотаи эътирозӣ дар Осиёи Марказӣ чандон ба назар нарасид. Баръакс, 5-уми декабри соли 1929 ҶШС Тоҷикистон ба ҳайати ИҶШС (СССР) ворид шуд. Аз соли 1929 то соли 1991 ҶШС Тоҷикистон дар ҳайати ИҶШС (СССР) боқӣ монд. Дар давраи мавҷудияти давлати Шуравӣ Тоҷикистон ягона кишвари дорои тамаддуни ориёӣ буд, ки роҳбарияти Шуравӣ муносибатро бо давлатҳои Афғонистон, Эрон, Ҳиндустон,

Покистон тавассути он амалӣ мегардонданд. Худи Тоҷикистон дар ин давра сиёсати берунии худро мустақилона пеш бурда наметавонист. Баъд аз ба даст овардони Истиқлол (9 сентябри соли 1991) вазъи геополитикии минтақа ва ҷаҳон тағйир ёфт. Тоҷикистон дар ҳайати ИДМ чун давлати соҳибхитӣ шомил гашт. Акнун таваҷҷуҳи на танҳо Русия, Британия, Туркия, балки таваҷҷуҳи дигар давлатҳо аз қабилӣ ИМА, Иттиҳоди Аврупо, Кишварҳои Арабӣ, Чин, Покистон, Эрон, Афғонистон ба Осиёи Марказӣ, алалхусус ба Тоҷикистон, афзуд.

«То давраи пошхӯрии ИҶШС ва воқеаҳои ҷочиаовари Тоҷикистон дар миёнаи солҳои 1970 дар марказҳои таҳлилии давлатҳои Ғарб ва кишварҳои мусалмонӣ барномаи муштараки шикасти сохти коммунистӣ дар ҷумҳуриҳои мусалмоннишини Иттиҳоди Шуравӣ тахрирӣ гардида буд», – менависанд, Н.М.Назаршоев ва И.Х. Бониезов [8,с.514].

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳамсоғӣ ва ҳаммарзӣ бо Афғонистон (1400 км) қарор дошт, дар натиҷаи таъсири сиёсати якҷояи бозсозӣ ва ошкорбаёнӣ М.С. Горбачёв (1985-1991) ба гирдобҳои ҳаракатҳои тундгароӣ-иифротӣ зерӣ нисбати «демократия» гирифта шуд. Ҳанӯз моҳи ноябри соли 1990 Президенти ИҶШС М.С. Горбачёв дар маҷлис ба роҳбарони ҷумҳуриҳои иттифоқӣ барномаи аз бӯҳрон баровардани мамлакатро, ки аз ҳашт қисм иборат буд, пешниҳод намуд, вале ин барномаи таҷилӣ наметавонист интизомро дар мамлакат мустаҳкам намуда, фазои иқтисодиро муътадил гардонад. Раиси Шуроӣ Вазирони ИҶШС В.С.Павлов моҳи апрели соли 1991 дар назди вакилони халқ суҳанронӣ намуда, қайд кард, ки дар мамлакат вазъияти ҳалокатовари иқтисодӣ ба амал омадааст. Пеш аз ҳама, вайрон шудани робитаҳои иқтисодии байни ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ба пош хӯрдани ИҶШС бевосита таъсир расонда истодааст. Аз ҷумла, аз бӯҷети ҷумҳуриҳои иттифоқӣ 40 дарсади маблағҳо ро нагирифта, сатҳи истеҳсолии мамлакат дар як сол 5 дарсад ва даромади миллӣ то 10 дарсад кам шудаанд. Сабаби дигари пош хӯрдани ИҶШС ба ҳалли муаммоҳои муносибатҳои миллии солҳои 80-ум ва 90-ум робита дорад. Дар ин солҳо ИҶШС 15 ҷумҳурии иттифоқӣ, аз ҷумла Тоҷикистонро дар бар гирифта, дар якҷоягӣ 270 миллион аҳоли дошт ва дар миқёси байналмилалӣ яке аз давлатҳои сермиллат ба ҳисоб мерафт. Дар ИҶШС зиёда аз сад миллату халқият зиндагӣ мекарданд. Дар Иттиҳоди Шуравӣ масъалаи миллии ҳалли дурусти худро ёфта бошад ҳам, иҷро нагардидани нақшаҳои ислоҳоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, тадбирҳои экологӣ ва дар рафти ошкорбаёнӣ афзудани баъзе муаммоҳо ба тезугунд гардидани муносибатҳои миллии оварда расониданд. Дар миқёси ИҶШС масъалаҳои баҳсталаби худудӣ ба амал омаданд, вале давлати Шуравӣ аз уҳдаи ҳалли ин мушкилиҳо баромада наметавонист. Ба ин воқеаҳои нохуше, ки дар Вилояти Мухтори Қаробоғи

Кӯҳии Ҷумҳурии Озарбойҷон рух доданд, мисол шуда метавонанд. Ҳанӯз моҳи октябри соли 1987 арманиҳои ин вилоят, ки аксари аҳолии минтақаро ташкил медоданд, талаб намуданд, ки Қаробоғи Кӯҳӣ ба Ҷумҳурии Арманистон ҳамроҳ карда шавад. Оид ба ин масъала дар ҳудуди Арманистон ва Озарбойҷон гирдиҳамоиҳо ва дар Қаробоғи Кӯҳӣ задухӯрдҳои ҳарбӣ ба амал омада, чандин нафар шахсон ҳалок ва мачруҳ гаштанд. Соли 1988 дар байни Арманистон ва Озарбойҷон ҳатто задухӯрди ҳарбӣ рух дод. Ҳамин тавр, дар охири асри XX дар Иттиҳоди Шӯравӣ мушкилоти ҳудудӣ ва муайян намудани сарҳад дар байни ҷумҳуриҳои мамлакат ба миён омад. Ба ин ҳалли масъалаи ҳудудӣ дар байни ноҳияи Исфараи Тоҷикистон ва вилояти Ботканди Қирғизистон низ мисол шуда метавонад.

Идеяи таҳмилии марказҳои таҳлилии давлатҳои хориҷӣ амалӣ шуда, ба Тоҷикистон дар намуди экспансияи идеологӣ ва аз байн бурдани давлат ва ҳувияти миллӣ ба ҳаракат даромад. Ба ҳаракатҳои тундгароии Тоҷикистон, ки худро «Иттиҳоди неруҳои демократӣ» меномиданд, дар асл ТЭТ «Ҳизби Наҳзати Исломӣ» (29 сентябри соли 2015 бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриқонуният ба ғардидааст) аз хориҷа роҳбарӣ менамуд. Оқибати ин бозихиҳои геополитикӣ ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ гашт, ки аз 5-уми майи соли 1992 то 27-июни соли 1997 идома ёфта, ба Тоҷикистони соҳибистиклол зарари гарони моддӣ ва маънавӣ расонид, аз ҷумла як миллион тоҷикон фирорӣ гашта, 150 ҳазор ҳалок гардида 55 ҳазор кӯдакон ҷанг монданд, зарари иқтисодӣ ба 10 миллион доллари амрикоӣ расид. Хушбахтона, бо ибтиқори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 27-июни соли 1997 ба чандин даври музокироти душвор бо муҳолифин дар шаҳри Москва Созишномаи умумии истикрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ба имзо расид. Тоҷикистон ба марҳалаи нави рушди иқтисодӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ ворид гашт.

Бенҷамин Дизраели менависад: «Барои Англия на душмани доимӣ ва на дӯстони доимӣ лозим аст, балки танҳо манфиатҳои абадии Британияи Кабир вучуд доранд». Ин мақоли қадимаи геополитикӣ, ки аз ҷониби собиқ сарвазири Британияи Кабир Бенҷамин Дизраели (1804-1881) замоне гуфта шуда буд, то ҳол арзиш ва қимати худро дар масоили таъмини амнияти миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, гум накардааст.

Қабл аз он ки дар бораи роҳи тайнамудаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зарфи Истиклол ва мавқеи кишварамон дар ҷаҳони имрӯза сухан бигӯем, бояд бидонем, ки раванди ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кадом давра оғоз ёфт ва кадом марҳалаҳоро сипарӣ намуд, то ба ҷойгоҳи кунуниаш бирасад. Бояд аз

назари коршиносон ва диди мунсифона баҳо диҳем, ки чӣ гуна як кишвари ошубзадаву дар ҳоли ҷанг қарордошта ба оромтарину босуботтарин кишвари минтақа ва яке аз мамлакатҳои осоиштаву бо низом дар ҷаҳон табдил ёфт. Бегумон, ин ҳама дастоварду комёбиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон натиҷаи барномарезии дақиқ, талошҳои пайгирона ва хизматҳои софдилонаи фарзанди фарзонаи тоҷик, Қаҳрамони миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аст.

Нигоҳе аз дариҷаи имрӯз ба рӯзҳои аввали таъсиси давлатдории тоҷикон пас аз Истиқлол ва ташаккули заминаҳои сиёсати хориҷӣ нишон медиҳад, ки роҳандозии сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ низ дар он шабу рӯз чун ҷузъи раванди умумии ҳаводиси кишварҳои пасошуравӣ сурат мегирифт. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муайян кардани сиёсати хориҷии худ ба комёбиҳои назаррас марҳала ба марҳала ноил гардид. Аз 26-уми феввали соли 1992 ҳамчун иштирокчи Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо ва аз 2-юми мартӣ ҳамон сол узви комилҳукуки Созмони Милали Муттаҳид гардид. Мутаассифона, ҳукуматдорони вақт натавонистанд низоми муносибатҳои байналмилалиро дуруст ба роҳ монда, ҷомеаи ҷаҳониро ба танзими вазъи ноором ва бӯҳронии сиёсӣ иқтисодии кишвар ҷалб созанд. Бо авҷ гирифтани нооромиҳои дохил, шурӯъ аз тобистони соли 1992, муносибатҳои дӯҷониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ тадриҷан рӯ ба коҳиш ёбӣ ниҳода, як қатор намояндагҳои дипломатӣ ва созмонҳои байналмилалӣ ҳайатҳои худро ихтисор ва фаъолиятшонро муваққатан манъ карданд. Сабабгори аслии инро метавон ба вазъи нооромии давлати тозаистиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон рабт дод, зеро ба ҳамагон маълум буд, ки шароити ҳамонвақта метавонист ба ҳамкориҳои дипломатии ин давлати навбунёд бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ таъсири ҳамаҷонибаи худро расонад.

Хушбахтона, бо ба сари қудрат омадани Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон як такони ҷиддӣ дар сиёсати хориҷии кишвар ба амал омад. Аз ҳамон вақте Пешвои миллат ба вазифаи Раиси Шурои Олӣ интиҳоб шуданаш, моҳи ноябри соли 1992 дар Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон рисолати ҳифзи Истиқлоли Ҷумҳурии тозабунёди тоҷиконро бо дарки комили масъулият барои ояндаи миллату давлат бар зиммаи худ гирифт. Аз ҳамон лаҳзаҳои душвор сиёсати хориҷии Тоҷикистон оҳиста- оҳиста рушд намудан гирифт.

Бо талошу дастгириҳои Пешвои миллат оташи ҷанги шахрвандии давлат хомӯш гардида ва дар арсаи сиёсии кишвар пешравии назаррас ба ҷашм мерасад.

Заминаҳои ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро метавон аз даврони Шуравӣ ёдовар шуд, зеро Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон 12-уми майи соли 1944 дар давраи Чанги дуҷониба таъсис ёфта буд. Соли 1991 ҳангоми соҳибистиклол шудани ҷумҳурӣ дар ин вазорат теъдоди умумии кормандони дипломатӣ ва техникӣ ҳамагӣ ба понздаҳ нафар мерасид. Моҳи январӣ соли 1992 дар асоси Вазорати корҳои хориҷӣ Вазорати робитаҳои хориҷӣ таъсис ёфт, ки ҳалли масъалаҳои вобаста ба ҳамкориҳои иқтисодии хориҷӣ низ ба уҳдаи он гузошта шуд. Вале ин таҷриба дурустии худро собит накард ва моҳи июли ҳамаи сол вазорати зикршуда барҳам дода шуда, дар заминаи он Вазорати корҳои хориҷӣ ва Кумитаи ҳамкориҳои иқтисодии хориҷӣ таъсис ёфт.

Ҳамин тариқ, аввалин санадҳои муайянкунандаи масири сиёсати хориҷии Тоҷикистон ин Қонун “Дар бораи хизмати дипломатӣ” ва Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Дар баробари ин, шабакаи васеи намоёндагӣҳои дипломатӣ ва муассисаҳои консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа ба роҳ монда шуд, ки барои таъмин намудани робитаҳои доимӣ ва пайгирии рафти иҷроии тавофуқҳо бо кишварҳои дӯсту ҳамёр нақши муҳим мебозад. Ҳамаи ин таъбири ибтикорҳо ба он овард, ки имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати ҷаҳонӣ ҷойгоҳи худро мустаҳкам намуда, доираи муносибату ҳамкориҳои худро сол то сол тавсеа мебахшад.

Бояд таъakkур дод, ки эҳёи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароите шуруъ шуд, ки рӯйдодҳои сиёсии кишвар дар соли 1991-1992 ва омилҳои берунае, ки онҳоро ба ҳаракат оварда буданд, ба нуфузи байналмилалӣ, хусусан ба мавқеи кишварамон дар минтақа, ҳалали ҷиддӣ ворид намуда буданд. Президенти кишвар дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20-уми апрели соли 2012 оид ба ташаккули сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ сухан ронда, аз ҷумла чунин иброз намуд: “...ба иллати оғоз ёфтани ихтилофоти дохилӣ, шиддат ёфтани он ва ниҳоят, забона задану доман паҳн кардани оташи ҷанги таҳмилии шахрвандӣ, раванди шаклгирӣ ва татбиқи сиёсати хориҷии мо бо мушкилоти зиёди мухталиф рӯбарӯ шуд”.

Дар Иҷлосияи XVII Шурои Олӣ аз ҷониби Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон нуктаҳои муҳими тақдирсоз баён гардид, ки заминаи аввалини Консепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистонро ташкил дод: “Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар асоси эҳтироми меъёрҳои умумибашарӣ, принципҳои ҳукуки байналмилалӣ ва ба мадди назар гузоштани манфиатҳои олии Тоҷикистон фаъолият хоҳад кард. Тоҷикистон манфиатдор аст, ки сиёсати мутавозину прагматиро пеш гирад, ки аз пайравии якҷониба ҳолӣ бошад”.

Усулҳои асосии сиёсати хориҷии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи стратегияи фарогири рушди кишвар пурра барои ҳалли масоили афзалиятноки он, аз ҷумла, таҳкими суботи Ваҳдати миллӣ, тақвияти ислоҳоти сиёсӣ иқтисодӣ, тавсеаи рухҳои демократии давлатдорӣ ва ташкили ҷомеаи шахрвандӣ, таъмини пешрафти босуръати ҳамачониба ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегияи ҷумҳурий равона гардиданд.

Дар замони муосир мақсаду маром ва Стратегияи сиёсати хориҷии Тоҷикистонро ҳифзи манфиатҳои давлат ва миллат, қабл аз ҳама, таъмини амнияти миллӣ, суботи сиёсӣ иқтисодӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои рушду такомули иқтисоди кишвар мебошад.

Ин нукта мусаллам аст, ки пешбурди сиёсати хориҷии муваффақ ва мутобиқ бо ниёзҳои манфиатҳои миллӣ бе доштани заминаи қавии ҳуқуқӣ ва мушаххас будани самтҳои ҳамкориҳои хориҷӣ муяссар намегардад. Роҳбарияти ҷумҳурий ҳангоми таҳияи сиёсати хориҷӣ ба ин натиҷа расид, ки барои амалӣ кардани ин мақсад таҳияи санади алоҳида зарур аст. Панҷ ҳавзаеро, ки Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Концепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон дақиқ намуда буд, дар он вақт Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи маҳалли ҷуғрофӣ, мавқеи геополитикӣ ва манофеи иқтисодӣ дохил мешуд ва аз ин ҷиҳат бояд ҳангоми таҳияи Концепсия ба назар гирифта мешуданд:

Ҳавзаи якум – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил аст, ки бо вучуди душвории солҳои аввали ташаккулаш ба сӯйи таҳкими равобити ҳамачиҳата тамоюли ботинӣ дорад.

Ҳавзаи дувум – Осиёи Марказист, ки кунун рӯ ба ваҳдати иқтисодӣ сиёсӣ қарор дорад.

Ҳавзаи сеюм – фазои зисту амали давлатҳои ҳамсоии форсизабон аст, ки ҳанӯз ба ягон иттиҳоди муштарак сиёсӣ ё иқтисодӣ нарасида бошанд ҳам, онҳоро нафақат ҳамбастагии таърихӣ ва мазҳабию фарҳангӣ, балки дурнамои воқеии рушди миллӣ бо ҳам наздик мекунанд.

Ҳавзаи чаҳорум – доираи нуфузи давлатҳои мусалмоннишини Шарқ аст, ки онҳоро нафақат ягонагии дину оӣин ва суннатҳои руҳонӣ, балки имконот ва эҳтиҷоти рушди миллӣ низ ба ҳам меаӣиванданд.

Ниҳоят, ҳавзаи панҷум – ҷомеаи байналмилалист, ки ҳамбастагии зоҳирию ботинӣ беш аз пеш қувват мегирад ва ҳам оҳиставу пайваста ба сӯйи тамаддуни воҳиди умумибашарӣ роҳ меаӣивомояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист дар зарфи истиқлолаш дар сиёсати хориҷии худ бо роҳбари созандаву арзанда ба комёбиҳои назаррас ноил гардад. Ҳамин буд, ки сиёсати сулҳҷӯена ва бунёдкоронаи Асосгузори

сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мавқеи худро пайдо кард ва тавонист, ки Тоҷикистонро ба ҳайси як субекти муносибатҳои байналмилалӣ дар арсаи ҷаҳони машҳур сохт. Тоҷикистон тадриҷан ҷаҳони муносибатҳои худро дар ҷомеаи байналмилалӣ вусъат намуда, ширкати намоёндогии худро дар мамлакатҳо ва созмонҳои байналхалқӣ васеъ менамояд. Мазмун, моҳият, ташаккул ва шаклгирии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз вазифаи бунёдкоронаи давлати мустақили мо маншаъ мегирад ва ба вазифаҳои умдатарини сиёсати дохилӣ зич алоқаманд аст. Аз ҳамин лиҳоз, метавон гуфт, ки сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ, алҳол дар сатҳи ташаккул ва боз ҳам васеътар шудан қарор дорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ бо пеша қардани сиёсати мавқегирии геополитикӣ ва сиёсати хориҷии худ ба муваффақиятҳои бузург ноил гардида, дар арсаи байналмилалӣ ҷойгоҳи бузургро соҳиб мебошад.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният». Аҳбори маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2011, №6, мод. 434; с. 2014, №11, мод. 646; Қонуни ҚТ аз 15.03.2016 с., № 1283).-С.1.
2. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, «Нашриёти Ганҷ», - 2019.-С.22.
3. Муҳаммад Б.С., Муҳаммад С.А., Самиёзода Б.С. Геополитика. Назария ва равандроҳои муносири геополитикии ҷаҳон. Душанбе, «Сармад -Компания», 2021.-С.13.
4. Нечаев Д.Ю. Безопасность и устойчивые развитие, как общественные проблемы научного поиска и философско-методологического анализа //Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов. М., Академия Управления МВД России, 2008.-С.470-471.
5. Ятимов С.Асарҳо. Ҷилди 11. Масъалаҳои забоншиносӣ дар таълимоти Пешвои миллат. Душанбе: «Нашриёти муосир», 2020.-С.30.
6. Ғафуров Б.Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва давраи нав. Китоби 1,2. Душанбе:» «Ирфон», 1996.-С.271.
7. Масов Р. Таджики: история с грифом «совершенно секретно», Душанбе, 1995.-С.53.
8. Назаршоев Н.М., Бониезов И.Х. Военная история Таджикистана. Том 2. Худжанд, «Хуросон», 2019.-С.514.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТАДЖИКИСТАНА: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА НЕГО

АСЛАМОВ Б.С.,

старший научный сотрудник отдела адъюнктуры академии МВД
Республики Таджикистан

734024, Таджикистан, г. Душанбе, улица. Мاستонгулов 3;
тел: (+992) 93-922-50-76; e-mail: aslamov.bozorali.64@mail.ru,

ТАШРИФЗОДА Ф.К.,

старший преподаватель кафедры общественных дисциплин факультета №2
Академии МВД Республики Таджикистан

734024, Таджикистан, г. Душанбе, улица. Мастонгулов 3;
тел. (+992) 918-81-81-89.

В статье речь идет о формировании национальной безопасности Таджикистана с исторической и геополитической точек зрения. Авторы на основе научной литературы исследовали эту тему и изложили внешнюю политику Таджикистана в современных условиях с учетом национальных интересов.

Ключевые слова: безопасность, геополитика, национальный интерес, идея, панисламизм, пантюркизм, независимость, геополитическая позиция, концепция

ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF TAJIKISTAN: A GEOPOLITICAL VIEW OF IT

ASLAMOV B.S.

Senior Researcher at the Adjuncture Department of the Academy of the Ministry
of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan

734024, Tajikistan, Dushanbe, street. Mastongulov 3;
tell: (+992) 93-922-50-76; e-mail: aslamov.bozorali.64@mail.ru

TASHRIFZODA F.KH.

Senior Lecturer, Department of Social Disciplines, Faculty No. 2, Academy of
the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan

734024, Tajikistan, Dushanbe, street. Mastongulov 3;
tell: (+992) 918-81-81-89.

The article deals with the formation of Tajikistan's national security from a historical and geopolitical point of view, the authors studied this topic on the basis of scientific literature and outlined foreign Tajik policy in modern conditions, taking into account national interests.

Keywords: security, geopolitics, national intires, idea, pan-Islamism, pan-Turkism, independence, geopolitical position, concept

УДК: 327.8

ЗОҲИРШАВИИ ТАҲДИДУ ХАТАРҲОИ ҲАРБӢ ДАР ШАРОИТИ НАВИ ГЕОПОЛИТИКӢ ВА САМТҲОИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ҲАРБӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

АЗИЗЗОДА ҲАФИЗ ҶАБОР,

унвонҷӯи шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва
ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33;
тел: (+992) 935-72-45-55.

Дар мақолаи мазкур нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои таҳкими пояҳои давлатдорӣи миллӣ, таъмини амнияти миллӣ ва суботи сиёсӣ мавриди таҳлилу баррасии ҷамаҷониба қарор гирифта, ташаббусҳои олии Роҳбари давлат ҳамчун қутбнамо дар татбиқ ва таъмини масоили мазкур намунаи олии эътироф гардидааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлол ба масъалаҳои ҷудогонаи амнияти миллӣ ва паҳлуҳои муҳталифи он олимону муҳаққиқони ватанӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ташаббусҳо ва дастурҳои олии Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро барои манфиатҳои ҳаётан муҳимми мамлакат асоснок намудаанд. Инчунин, яке аз масъалаҳои муҳимтарини таъмини амнияти ҳарбӣ ин муайян намудани таҳдидҳои ҳарбӣ ва пешгирӣ кардани онҳо мебошад. Муаллиф дар ин замина, равандҳо ва омилҳои муҳимтарини ҳамкориҳои ҳарбии Тоҷикистонро бо давлатҳои узви Созмони Аҳднонаи Амнияти Дастаҷамъӣ ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай, таҳлилҳои афзалитдоштаро ҳамчун надидаи воқеии ҳаёти амнияти ҳарбӣ нишон додааст. Инчунин, дар мақола ба баланд бардоштани иқтидори ҳарбии мудофиавии мамлакат ва фаъолияти қорҳои ҳарбӣ-тарбиявӣ низ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ташаббулҳои ёфтани робитаҳои мутақобилаи ҷомеа ва Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакатро ҳам яке аз омилҳои муассир эътироф намудааст.

Калидвожаҳо: *Пешвои миллат, Қувваҳои Мусаллаҳ, иқтидори мудофиавии кишвар, дастовардҳои низоми демократӣ, амнияти ҳарбӣ, суботи сиёсӣ, манфиатҳои миллӣ, пешгирӣи таҳдиду хатарҳо, нақши муассисаҳои олии ҳарбӣ, таъмини амният.*

Равандҳои ҷаҳонишавӣ вобастагии байниҳамдигарии давлатҳои миллиро рӯз то рӯз афзоиш медиҳад. Чунин вазъият дар соҳаи ҳарбӣ ва

амнияти ҳарбӣ низ дида мешавад, зеро дар чунин шароит таҳдиду хатарҳое пайдо шудаанд, ки онҳоро ҳеҷ як давлат дар танҳой безарар гардонидани наметавонад. Ғайр аз ин, алоқамандӣ ва вобастагии давлатҳо аз низоми муносибатҳои байналмилалӣ низ бештар мешавад. Чунин ҳолат дар бисёре аз мавридҳо низоҳҳои гуногунро ба вуҷуд меоварад. Бинобар ин, дар шароити муосир мустақилона таъмин намудани амнияти ҳарбии кишвар дар баъзе мавридҳо (масалан, дар муносибат бо терроризм, тундгарии динӣ, низоҳҳои минтақавӣ ва ғайра) ҳатто барои давлатҳои абарқудрат ғайриимкон гардида истодааст.

Хусусиятҳои яроку аслиҳа ва техникаи ҳарбии замони муосир таносуби иқтисодии ҳарбӣ ва рушди иҷтимоӣ иқтисодии давлатҳоро ба дигаргунии ҷиддӣ рӯ ба рӯ намудааст. Имрӯзҳо мушоҳида намудан мумкин аст, ки ҳатто мамлакатҳои аз лиҳози иқтисодӣ на он қадар зиёд рушдкарда, аммо дорои яроқи ҳастай бо абарқудратҳои иқтисодии ҷаҳонӣ рақобат менамояд ва баръакс, абарқудратҳо наметавонанд, ки афзалиятҳои иқтисодии худро барои ҷорӣ намудани ҳукмронии ҳарбӣ ва барои ба даст овардани бартариятҳои стратегӣ истифода баранд. Аз ин ҷо мушоҳида намудан мумкин аст, ки мувофиқат намудани низоми амнияти миллии давлатҳои алоҳида бо низомҳои амнияти минтақавӣ байналмилалӣ ногузир гардида, кафили таъмини амният, бахусус амнияти ҳарбӣ, мебошад. Ин буд, ки тайи чанд даҳсолаи охир шумораи созмонҳои минтақавӣ рӯ ба афзоиш ниҳод. Ташкил намудани ин навъи созмонҳо кӯшишест, ки барои ташаккули низоми амнияти дастаҷамъӣ равона карда шудааст. Аз ҷумла, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ, Созмони Ҳамкории Шанхай ва ғайра бо ҳамин мақсад ба вуҷуд оварда шуда, тадриҷан ташаккул дода мешаванд.

Ғайр аз ин, ҳар як давлат ҳақ дорад, ки барои таъмини амнияти ҳарбии худ роҳи усулҳо, шаклҳо, воситаҳо ва захираҳои заруриро истифода барад. Чунин ҳолат бо мавҷудияти як қатор омилҳои объективӣ субъективӣ алоқаманд мебошад. Бинобар ин, дар рафти таъмини амнияти ҳарбӣ ва бахусус барои ташаккули механизмҳои ҳарбӣ-сиёсии амнияти миллий бояд омилҳои мазкур ба инобат гирфта шаванд.

Пеш аз ҳама, зимни таъмини ҳама гуна амният дар маҷмӯъ, ва амнияти ҳарбӣ дар алоҳидагӣ бояд омилҳои геополитикӣ ба инобат гирифта шаванд. Ин масъала низ паҳлуҳои гуногун дорад ва аз мавқеҳои гуногун баҳогузори карда мешавад. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, омилҳои геополитикиро ҳамчун таносуби нишондодҳои ҷуғрофӣ бо маҷмӯи ресурсҳои давлат ва иттиҳоди давлатҳо дар ҳавзаи ҷуғрофии мазкур, ки ба мавқеи минтақавӣ глобалии субъекти геополитикӣ таъсири амиқ мерасонад, муаррифӣ намудан мумкин аст. Омилҳои геополитикӣ ва

мачмуи захираҳои дар ихтиёри субъекти он қарордошта ба равандҳои ташаккулёбии низоми манфиатҳои ҳаётан муҳимми он, дар амал татбиқ намудани онҳо, аз ҷумла, безаргардонии таҳдиду хатарҳои аз ҷониби субъектҳои дигари геополитикӣ зоҳиршуда таъсиргуздор аст. Омилҳои географӣ дар баробари нишондодҳои ҷуғрофӣ ва ҳудудӣ, инчунин, фазоҳои дорои хусусияти стратегиро низ дар бар мегиранд. Аз ҷумла, микёси ҳудудҳои давлат, мавқеи ҷойгиршавии онҳо, дарозии сарҳадоти давлатӣ ва хусусиятҳои иқлимии он, шароити иқлим, рушди инфрасохтори нақлиёт ва иртибот, мавқеи субъект дар фазоҳои идеологӣ, иттилоотӣ, фарҳангии минтақа ва ҷаҳон, инчунин, захираҳои табиӣ ва демографӣ низ барои субъекти геополитикӣ хеле заруранд[6]. Бинобар ин, замоне ки бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ, таъсири омилҳои геополитикӣ ба амнияти миллию ҳарбӣ ва бахусус таҳдидҳои ҳарбӣ меғӯем, бояд омилҳои дар боло номбаршуда ба инобат гирифта шаванд.

Омилҳо ва воқеиятҳои геополитикӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба амнияти милли ва ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири амиқ мерасонанд. Бархӯрди манфиатҳои геополитикии абарқудратҳо дар минтақаи мазкур, ба амал омадани низоми нави муносибатҳо дар фазои пасошӯравӣ, тағйирёбии тавозуни қувваҳо, ҳалли низоъҳои сарҳадӣ, мубориза бо терроризм, тундгароии динӣ, ҳаракатҳои ҷудоихоҳӣ ва ғ. таҳдиду хатарҳои мебошанд, ки зарурати баланд бардоштани иқтидори мудофиавии давлатро ба миён мегузоранд. Дар маҷмӯъ, воқеиятҳои геополитикие, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба вучуд омадаанд, ба амалишавии манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таъсиргуздорӣ менамоянд. Таъсири омилҳои таърихӣ, этникӣ, мазҳабӣ, фарҳангӣ, хоҷагидорӣ, маъмурию ҳудудӣ ба давлатҳои минтақа бо вазъияти геополитикии Осиёи Марказӣ алоқамандии зич доранд [1].

Ғайр аз ин, дар доираи қонуниятҳои дигари таъмини амнияти ҳарбӣ, ки онро дар мисоли алоқамандии соҳаҳои амнияти милли асоснок намедум, инчунин, омилҳои сохторӣ низ метавонанд ба амнияти ҳарбии давлат таъсиргуздор бошанд. Ниҳодҳои сиёсӣ иқтисодӣ, сатҳи самаранокии онҳо, имкониятҳои истифодаи иқтидори иқтисодӣ, технологӣ ва захираҳои инсонӣ барои таъмини амнияти ҳарбӣ сарчашмаи пайдоиши омилҳои сохторӣ мебошанд. Ҳатто дар ин замина вобаста ба нақши ниҳодҳо дар таъмини амният фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои этникӣ ва мазҳабиро низ ба инобат гирифтани зарур аст. Самти сиёсат ва мақсадҳои сиёсии давлат, сафарбарии иҷтимоии ҷомеа ва сатҳи ризоияти милли оид ба масъалаҳои таъмини амнияти ҳарбӣ, самаранокии корҳои идорӣ ва сатҳи амалишавии ҷорабинҳои гуногуни давлатию

чамъиятӣ низ метавонанд бо омилҳои сохторӣ робитаи зич дошта бошанд [23].

Ғайр аз ин, дар самти ташаккули низоми таъмини амнияти ҳарбӣ ва рушди иқтисодии ҳарбии мамлакат омилҳои фарҳангии демографиро низ ба инобат гирифтани зарур мебошад. Дар ин замина шуури ҳарбии ҷомеа, анъанаҳои таъмини амнияти ҳарбӣ, сифатҳои шахсии касбии нафароне, ки қарорҳои ҳарбӣ-сиёсӣ қабул мекунанд ва онҳоро ба амал мебароранд, хеле таъсиргуздор мебошанд [3].

Бо дар назардошти омилҳои геополитикӣ, сохторӣ, фарҳангӣ ва демографӣ дар ҳаритаи сиёсии олам сатҳи гуногуни ҷаҳолнокии геостратегӣ ва геополитикии давлатҳоро нишон додан мумкин аст.

1. Симоҳои ҷаҳоли геостратегӣ – давлатҳое мебошанд, ки берун аз қаламрави худ метавонанд ҳокимияти ҳешро амалӣ намоянд ва ба дигарон таъсиргуздор кунанд.

2. Давлатҳои тозаистиклол, ки дар самти рушди иқтисодии геополитикии худ дар сатҳи гуногун амал намуда истодаанд.

3. Марказҳои геополитикӣ – давлатҳое, ки на аз рӯйи иқтисодии ҳарбӣ ва амалу рафтор, балки аз рӯйи мавқеи ҷуғрофияшон барои симоҳои ҷаҳоли геополитикӣ аҳамияти стратегӣ доранд ва аз ин рӯ, таҳдиду хатарҳои бештаре метавонанд дар оянда эҳсос намоянд [2].

Бо дар назардошти ин гуна вазъ, гуфтан мумкин аст, ки имконият ва роҳи усулҳои таъмини амнияти ҳарбӣ дар кишварҳои мазкур ба таври гуногун ба роҳ монда шудаанд. Аз ин рӯ, пеш аз он, ки низоми таъмини амнияти ҳарбӣ ташаккул дода шавад, аввал хусусияти геополитикии давлат ва сипас маҷмуи омилҳои ба амнияти ҳарбӣ таъсиррасон бояд ба инобат гирифта шаванд. Омилҳои дар боло номбаргардида (геополитикӣ, сохторӣ, фарҳангии демографӣ) аз як ҷониб, агар сарчашмаи пайдоиши таҳдиду хатарҳо маҳсуб ёбанд, аз ҷониби дигар, ба воситаи идоракунии самаранок онҳоро ба захираҳои муҳимтарини таъмини амнияти ҳарбӣ табдил додан имконпазир аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон симои ҷаҳоли геополитикӣ ба шумор намеравад, зеро Тоҷикистон берун аз ҳудудҳои худ ҳеҷ гоҳ кӯшиши ҳукмронӣ намудан ва ғасб қардани захираҳои берунаро нақардааст. Ҳатто чунин мавқеи давлат дар Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ нишон дода шудааст. Дар Доктринаи ҳарбӣ гуфта мешавад, ки бо дарназардошти он, ки низоъҳои мусаллаҳона метавонанд на танҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки барои тамоми минтақаи Оиёи Марказӣ хатари ҷиддӣ дошта бошанд, зарур аст, ки:

–принсипи ҳамзистии осоишта, ҳалли сиёсии баҳсу муноқишаҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, эҳтироми истиклол ва тамомияти арзии

давлат, дахлнопазирӣ ба корҳои дохилии онҳо ва дастнорасии сарҳади давлатӣ риоя карда шавад;

–чанг, истифодаи қувваи ҳарбӣ ё таҳдид бо қувва барои расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ғайра рад карда шавад;

–ҳама гуна амали терроризми байналмилалӣ, экстремизми сиёсӣ, сепаратизм, қочоқи маводи нашъаовар маҳкум карда шавад [4].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлоли сиёсӣ давлату ҳукумат барои таҳкими пояҳои давлатдорӣ миллий, таъмини амнияти миллий ва суботи сиёсӣ корҳои бузургеро анҷом додаанд. Ҳарчанд Тоҷикистон давлати тозаистиклол ба шумор равад ҳам, дар самти ба захираҳо (ресурсҳо)-и муҳимтарини таъмини амнияти ҳарбӣ табиӣ додани омилҳои сохторӣ, фарҳангӣ ва ресурсҳои демографӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст. Аммо масъалаи он, ки оё Ҷумҳурии Тоҷикистон маркази геополитикӣ ба шумор меравад ё не, қаме баҳснок аст. Барои муайян намудани ин вазъият гузаронидани таҳқиқот ва таҳлилҳои илмӣ зарур мебошад. Гузашта аз ин, муайян намудани мавқеи геополитикии кишвар имкон медиҳад, ки барои таъмини амнияти ҳарбӣ корҳои зарурӣ ва чораҳои саривақтӣ андешида шаванд.

Дар раванди таъмини амнияти ҳарбӣ, дар навбати аввал, муайян намудани таҳдиду хатарҳои ҳарбӣ, ошкор кардани сарчашмаҳои пайдоиши онҳо ва ҷиҳати пешгирии онҳо чораҷӯӣ намудан хеле муҳим мебошад. Зеро ҳама гуна хатарҳои ҳарбӣ хусусияти динамикӣ дорад ва дар ҳолати пешгирӣ накардан метавонад дар миқёси васеътар паҳн шуда, оқибатҳои ноғуворро ба вуҷуд оварад. Хатарҳои ҳарбӣ ҳамчун воқеияти объективӣ дар натиҷаи ба амал омадани таъсиррасонии омилҳои объективӣю субъективӣ метавонад ба сатҳи сифатан нав барояд. Дар чунин раванд хатарҳои ҳарбӣ ба таҳдидҳои воқеии ҳарбӣ табиӣ меёбанд ва ҳавфи ба амал омадани ҷанг ва низоъҳои мусаллаҳонаро воқеи мегардонанд [20].

Дар атрофи таносуби хатарҳои ҳарбӣ ва амнияти ҳарбӣ доимо баҳсу мунозираҳо анҷом меёбанд, аммо ба як масъалаи хеле муҳим, ки тафовути байниҳамдигарии онҳоро муайян менамояд, тавачҷуҳи камтар медиҳанд. Хатарҳои ҳарбӣ дар аксар маврид табиати объективӣ ва баъзан субъективӣ доранд, аз ин рӯ, пешгӯӣ намудан ва ояндабинӣ кардани онҳо хеле мураккаб аст. Аммо амнияти ҳарбӣ дар заминаи фаъолияти субъективӣю бошуурона ва ҳадафмандонаи одамон ташаккул дода шуда, гузаронидани чорабиниҳои пешгирикунанда оид ба безаргардонии таҳдиду хатарҳои ҳарбиро тақозо менамояд [19]. Бинобар ин, амнияти ҳарбӣ ва низоми таъмини онро на ҳамчун раванди худ ба худ бамалоянда, балки низоми махсус ташкилшуда ва амалишавандаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва дорои унсурҳои гуногуни таркибӣ тасаввур кардан зарур мебошад.

Таҳдиди ҷарбӣ дар муқоиса аз хатари ҷарбӣ дар он зоҳир мешавад, ки он низ ҳамчун ҳолати махсуси авзои сиёсӣ ҷарбие аст, ки дар он имконияти воқеии сар задани ҷанг ва низои мусаллаҳона мавҷуд аст. Чунин ҳолат, пеш аз ҳама, бо мавҷудияти муҳолифатҳои шадиди ҷонибҳои даргир алоқаманд буда, дар он ҳадалимкон яке аз ҷонибҳо барои ҳалли муноқишаҳо истифодаи қувваҳои ҷарбиро зарур медонад ва барои истифодаи онҳо омодагӣ мебинад ва дар самти ҳалли вазифаҳои ҷарбии худ дигар унсурҳои ҷарбӣ-стратегии ҳешро сафарбар менамояд.

Таҳдиду хатарҳои ҷарбӣ метавонанд гуногун бошанд ва аз ин рӯ, таъсири онҳо низ ба манфиатҳои миллӣ якранг нест. Дар ин робита бояд гуфт, ки ҷар як давлат номгӯӣ мушаххаси манфиатҳои ҳаётан муҳими худро дорад, ки маҳдуд кардани доираи амалишавии онҳо боиси ба амал омадани равандҳои носолим дар соҳаҳои муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ мешаванд ва чунин ҳолат дар ниҳоят метавонад устувории ҷомеа ва ҳадалимкон рушди устувори ҷомеаро барҳам занад. Таъсиррасонии манфӣ ба соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маънавии ҳаёти ҷамъиятӣ метавонад ҳам аз дохили мамлакат ва ҳам аз хориҷи он ба амал бароварда шаванд. Аз ин рӯ, таҳдиду хатарҳои ҷарбӣ низ метавонанд дохилӣ ва хориҷӣ бошанд.

Таъсиррасонии беруна дар шакли таҳдиду хатарҳои ҷарбӣ дар натиҷаи бархӯрди манфиатҳои миллии давлатҳои гуногун ба амал меояд. Манфиатҳои давлати соҳибистиклол, пеш аз ҳама, манфиатҳои сиёсӣ иқтисодии он, наметавонад бо манфиатҳои давлатҳои дигари соҳибистиклол мувофиқат намояд. Бинобар ин, дар муносибатҳои байнидавлатӣ муҳолифатҳои ҳалношудае метавонанд вучуд дошта бошанд, ки онҳо барои тезутунд гардидани муносибатҳо боис гардида, сарчашмаи пайдоиши хатарҳои ҷарбӣ ба шумор мераванд [22]. Маҳз зери таъсири чунин вазъият дар марҳалаи аввал ниятҳои сиёсӣ пайдо мегарданд ва дар марҳилаҳои баъдӣ амалигардонии манфиати онҳо тавассути неруҳои ҷарбӣ ба вуқӯъ меояд. Воқеа ва ҳодисаҳои таърихӣ низ гувоҳӣ аз он медиҳанд, ки бархӯрди манфиатҳо дар соҳаҳои гуногун, аз бозорҳои иқтисодӣ сар карда то муносибатҳои динию мазҳабӣ метавонанд, ки сарчашмаи пайдоиши таҳдиду хатарҳои ҷарбӣ бошанд.

Дар шароити кунунӣ сарчашмаҳои асосии пайдоиши таҳдиду хатарҳои ҷарбии берунӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд аз чунин омилҳо иборат бошанд:

—мавҷудияти низоъҳои мусаллаҳона дар маҷмӯъ, ва низоъҳои дар наздикии сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарордошта (низоъҳои мусаллаҳонаи Афғонистон ва ғ.);

–терроризми байналмилалӣ, фаъолияти ташкилотҳои террористию экстремистӣ, фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро ва тундгаро, терроризми иттилоотӣ, тарғибу ташвиқи ғояҳои экстремистию террористӣ;

–баҳсҳо ва даъвоҳои ҳудудӣ, низоъҳои сарҳадӣ (хатти сарҳади давлатии нишонагузорӣ нашуда дар байни сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон);

–бархӯрди манфиатҳои геополитикии абарқудратҳо дар минтақаи Осиёи Марказӣ;

–кӯшиши дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ташкил намудани ҳар гуна нооромии сиёсӣ ва инқилобҳои ранга;

–пахн гардидани яроқи қатли ом, технологияҳои истехсол ва истифодабарии онҳо, ба дасти ташкилотҳои террористӣ афтодани онҳо ва ғайра.

Воқеан ҳам терроризми байналмилалӣ, тундгароии динӣ ва фаъолияти ташкилотҳои террористию экстремистӣ дар марҳалаи навини давлатдорӣ миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллий ва ҳарбии кишвар мебошад. Ҳарчанд Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлол бо зухуроти терроризм ва экстремизм мувочеҳ шуда бошад ҳам, дар шароити нави геополитикӣ таъсири он бештар гардида истодааст. Аллакай аз ҷониби Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти бештар 18 ташкилоти террористию экстремистӣ дар ҳудудҳои мамлакат мамнуъ эъло карда шудаанд. Дар миёни онҳо ташкилотҳои террористии «Ал-Қоида», «Давлати Исломӣ», «Ихвон-ул-Муслимин», «Ҳаракати Исломии Ёзбекистон», «Ҳизби Наҳзати Исломӣ», ҳаракати «Толибон», «Гуруҳи 24», ҷараёнҳои салафия, ваҳҳобия ва ҷанде дигарон хеле хатарноканд. Аз ҷониби ташкилотҳои террористию экстремистии номбаргардида дар ҳудуди мамлакат дар тӯли солҳои истиқлол ҷандин маротиба амалҳои террористӣ анҷом дода шудаанд. Ҷанд соли охир онҳо барои ба сафҳои худ ҷалб намудани ҷавонону наврасон ва шаҳрвандони Тоҷикистон фаъолияти густурда ба роҳ монда, ҳамарӯза дар ҷазои иттилоотии кишвар ба тарғибу ташвиқи ғояҳои ифротгарой машғул мебошанд.

Моҳҳои август ва сентябри соли 2021 дар Ҷумҳурии Исломии Афғонистон ба сари қудрат омадани ташкилоти террористии ҳаракати “Толибон” вазъи амнияти минтақаи Осиёи Марказиро ба кулلى дигаргун намуд. Дар ҷунин шароит хавфи дар ин кишвар бештар гардидани фаъолиятҳои террористӣ ва ба маркази омода намудани террористон таъдил ёфтани ин кишвар ба амал омадааст. 10 январӣ соли 2022 дар нишастии навбатии СААД Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иброз доштанд, ки дар шимолу шарқи Афғонистон, ки

сарҳадоти ҷанубии СААД-ро ташкил медиҳад, бештар аз 40 лагери террористӣ бо фарогирии зиёда аз 6 ҳазор террорист амал намуда истодаанд [13]. 15 майи соли 2022 низ дар шаҳри Маскав нишасти навбатии СААД баргузор гардида буд, ки дар он Президенти кишвар масъалаи муташанниҷ гардидани вазъияти ҷарбӣ-сиёсӣ дар шимолу шарқи Афғонистонро ёдовар шуд. Бо ин мақсад Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Федератсияи Русия В.В. Путин рӯзе баъд масъалаи модернизатсияи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистонро муҳокима намуда, барномаи навсозии неруҳои ҷарбии кишварро матраҳ намуданд [12]. Дар ҳақиқат, вазъияти ҷарбӣ-сиёсии Афғонистон барои Тоҷикистон хеле ташвишовар мебошад, зеро Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқоиса бо дигар кишварҳои пасошуравии Осиёи Марказӣ дарозтарин сарҳадро дорад ва он дар минтақаҳои мушкулгузарӣ кӯҳӣ чоғиранд, ки назорати он низ баъзе масъалаҳои навбатиро пеш меорад. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, хуруҷи бошитоби неруҳои этнитофи байналмилалӣ аз хоки Афғонистон ва ба дасти ҳаракати “Толибон” афтодани яроқу аслиҳаи ҷарбӣ дар ҳаҷми хеле калон вазъиятро мураккаб гардонидаст. 28 апрели соли 2022 Пентагон ҳамчун ниҳоди ҷарбии ИМА ба Конгресси ин давлат ҳисобот пешниҳод намуда, иброз дошта буд, ки ИМА баъди берун шудан аз ҳудуди Афғонистон техникаи ҷарбии худро дар ҳаҷми 7 млрд доллар натавонистааст, ки берун оварад ва он дар дасти “Толибон” боқӣ мондаанд. Яроқу аслиҳаи ҷарбӣ ба Ҳукумати Афғонистон ҳамчун кумак пешниҳод гардида буд, аммо дар натиҷаи ба сари қудрат омадани ҳаракати “Толибон”, ҳамаи яроқу аслиҳаи мавҷуда ба дасти онҳо гузаштанд. Собиқ президенти ИМА Доналд Трамп дар яке аз суханронҳои худ қайд намуда буд, ки яроқу аслиҳа ва техникаи ҷарбии ИМА дар Афғонистон ба маблағи 80 млрд доллар арзиш доранд [18]. Чунин вазъият бори дигар шаҳодат аз он медиҳад, ки ташкилотҳои террористӣ барои амалӣ намудани мақсадҳои геостратегӣ ва манфиатҳои геополитикии абарқудратҳо истифода бурда мешаванд.

Чунин ҳолатро дар мисоли ташкил намудани инқилобҳои ранга ва бетартибҳои оммавӣ низ дидан мумкин аст. Чӣ гунае, ки маълум аст, даҳолат намудан ба қорҳои дохилии давлатҳои соҳибистиклол тибқи муқаррароти санадҳои меъёрии ҳукукии байналмилалӣ номумкин аст. Аммо роҳи дигари он, ташкил намудани ҷангҳои иттилоотӣ, дастгирӣ намудани неруҳои сиёсии радикалӣ ва террористӣ ва ниҳоятан ба амал баровардани низоъҳо ва инқилобҳо мебошад. Дар кишварҳои пасошуравӣ, бахусус дар давлатҳои Осиёи Марказӣ, кӯшиши ба амал баровардани чунин бетартибҳо хеле зиёд шуда истодаанд. Чунончи, моҳи январӣ соли 2022 дар Ҷумҳурии Қазоқистон чунин бетартибҳо сар зада буд. Моҳи июни

соли 2022 дар вилояти Қарақалпоқистони Ҷумҳурии Ўзбекистон низ чунин бетартибиҳо ба амал омаданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ кӯшиш намуда истодаанд, ки чунин равандҳои носолиро ба вучуд оваранд. Ин ва дигар ҳодисаю воқеаҳо, тамоюлоти ба ҷангу низоъ нигаронидашуда, даҳолати субъектҳои хориҷӣ ба қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон бори дигар масъалаи таъмини амнияти ҳарбиро дар мадди аввал қарор медиҳад.

Дар баробари таҳдидҳои берунӣ, инчунин, таҳдидҳои дохилӣ низ ба амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд ба таври ҷиддӣ таъсиргузори намоянд. Бояд гуфт, ки масъалаҳои ҳалношудаи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ ва ҳатто ҳарбӣ сарчашмаҳои асосии пайдоиши таҳдиду хатарҳои дохилӣ мебошанд. Инчунин, мавҷудияти муҳолифатҳои байнисинфӣ, байниэтники ва байнимазҳабӣ низ метавонанд сабабгори пайдоиши таҳдиду хатарҳои дохилӣ гарданд. Дар ин робита қайд намудан зарур аст, ки тӯли чанд соли охир созмонҳои террористию экстремистӣ, пеш аз ҳама, ташкилоти террористию экстремистии “Ҳизби Наҳзати Исломи” ва созмони экстремистии “Гуруҳи 24” барои ба қишрҳои зидди ҳам ҷудо намудани ҷомеаи Тоҷикистон кӯшишҳои зиёд намуда истодаанд. Чунин мақсади худро бо роҳи таблиғи ғояҳои тундгарой ва ифротгарой тавассути шабакаи интернет амалӣ намуда истодаанд. Чунин раванди шаклгирии вазъиятро ба инобат гирифта, фаъолияти ташкилотҳои мазкурро ҳамчун таҳдиду хатари беруна ва вазъиятеро, ки онҳо ба амал оварда истодаанд, ҳамчун таҳдиди дохилӣ муайян намудан мумкин аст. Аз ҳама бадтар ин аст, ки бештар намудани сафи норозиён ва дар муқобили сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумат сафарбар кардани қишрҳои гуногуни ҷомеа мақсади сиёсии онҳоро ташкил медиҳад. Чунин тамоюлот боиси ба қишрҳои зидди ҳамдигар ҷудо шудани ҷомеа мешавад, ки дар ин гуна вазъият хавфи ба амал омадани низоъҳои мусаллаҳона ва аз ҳама бадтар эҳтимоли ба қорҳои дохилии давлат даҳолат намудани давлатҳои дигар пайдо мешавад.

Ба ҳар ҳол дар шароити кунунии Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашмаҳои дохилии пайдоиши таҳдиду хатарҳои ҳарбиро ба таври зерин нишон додан мумкин аст.

—мавҷудияти масъалаҳои иқтисодии ҳалталаб, аз рушди иқтисодиёти рақамиву инноватсионӣ, технологӣ каме қафо мондани иқтисоди миллӣ;

—зери таъсири ҷангҳои иттилоотию идеологӣ заиф гардидани ниҳодҳои ҳокимияти давлатӣ, камтар шудани ҷонибдорони сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумат, бештар шудани ҷонибдорони созмонҳои тундгарой ва ғайра.

–мавҷудияти масъалаҳои ҳалталаби иҷтимоӣ, бо ҷойи қор таъмин намудани шаҳрвандон, кам намудани шумораи бекорон, баланд бардоштани музди меҳнат, беҳтар намудани сатҳу сифати таълим ва раванди омода намудани кадрҳо барои соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, ҳифзи иҷтимоию ҳуқуқии аҳоли, коҳиш додани сатҳи амалҳои коррупсионӣ ва ғайра.

–ба талаботи давраи замони ҷавобгӯ ва дар мувофиқа бо манфиатҳои миллӣ тақмил додани қонунҳо ва дарёфти механизмҳои татбиқи самараноки онҳо бо назардошти дигаргуниҳои ҷаҳони муосир;

–ташаққул додани идеологияи миллии умумидавлатӣ ва дар заминаи он ҳифз намудани арзишҳои маънавии ниёгон ва муттаҳид кардани аҳолии Тоҷикистон.

–ҳанӯз ба охир нарасидани рушди инфрасохтори ҳарбии мамлакат ва дар сатҳи зарурӣ маблағгузорӣ нагардидани мудофияи миллӣ.

–дар сатҳи зарурӣ қарор надоштани қоркарди роҳи усулҳои навини сохтмони ҳарбӣ, ба охирагӣ ҷараён доштани модернизатсияи Қувваҳои Мусаллаҳ, дар сатҳи зарурӣ қарор надоштани таъминоти илмӣ методологияи фаъолияти ҳарбӣ.

Ҳамин тариқ, бо дар назардошти таҳдиду хатарҳои ҳарбии берунӣ дохилӣ номгӯӣ манфиатҳои ҳаётан муҳимми мамлакатро муайян намудан зарур аст, то ки онҳо дар низоми амнияти ҳарбии давлат низ ворид карда шаванд. Давлат дар фаъолияти ҳамаҷӯи худ манфиатҳои мазкурро пайгирӣ намуда, барои ҳифзу ҳимояи онҳо ҳамаи имкониятҳои дар ихтиёрдоштаи худро: аз воситаҳои сиёсӣ дипломатӣ сар карда, то нерӯҳои ҳарбиро бояд истифода барад. Бо дарназардошти гуфтаҳо боло ба хулосае омадан мумкин аст, ки амнияти ҳарбӣ падидаи ниҳоят мураккаб буда, дар тури таърих ба хоҷаҳои ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳимми мамлакат аз таҳдиду хатарҳои ҳарбӣ ба вуҷуд оварда шуда, марҳила ба марҳила ташаққул дода мешавад, то ки ба талаботи давраи замони ҷавобгӯ бошад ва ҳамчун қавили амният ва суботи сиёсии ҷомеа баромад карда тавонад.

Таҳлили сарчашмаҳои воқеӣ эҳтимолии таҳдиду хатарҳои ҳарбӣ бо дар назардошти мазмуну мундариҷаи арзишҳо, мақсадҳо ва манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки самтҳои асосии таъмини амнияти ҳарбии мамлакат муайян карда шаванд. Дар заминаи омӯзиши ин масъала самтҳои мазкурро аз фаъолиятҳои ҳарбӣ-сиёсии зерин иборат дониш мумкин аст:

–муайян намудани мундариҷаи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун заминаи асосии ташаққули консепсияҳои амнияти миллӣ ва амнияти ҳарбӣ;

–коркард ва татбиқи сиёсати ҳарбии давлат ва ба таъмини амнияти ҳарбӣ нигаронидани он;

–бо мақсади таъмини амнияти минтақавӣ ва байналмилалӣ, инчунин, чихати иштирок дар танзими низоъҳои сиёсӣ дар сатҳи нав баровардани рушди муносибатҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, амниятӣ, аз ҷумла ҳарбӣ-сиёсӣ бо давлатҳои ҳамсоя, давлатҳои узви СААД, ИДМ, СҲШ ва ғайра;

–дар мувофиқа бо талаботи давру замон ташаккул додани Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, баланд бардоштани иқтидори мудофиавии онҳо, рушди сиёсати ҳарбӣ-техникӣ ва ғайра.

Чӣ тавре мушоҳида намудан мумкин аст, яке аз самтҳои сиёсати давлатӣ оид ба таъмини амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба таври возеҳу равшан муайян намудани манфиатҳои миллию давлатии Тоҷикистон ташкил медиҳад ва ташаккули концепсияҳои амнияти миллий ва амнияти ҳарбии мамлакат низ аз ҳалли ин масъала вобастагии зиёд дорад. Бояд гуфт, ки баъди ба даст овардани Истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон аз сохтори сиёсии собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ба сохтори нави сиёсии дорои характери демократӣ ворид гардид. Дар чунин шароит манфиатҳои миллию давлатии Тоҷикистон низ аз мавқеи нав ва бо дар назардошти амалишавии мақсадҳои миллий муайян карда шудаанд. То замони ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари узви собиқ ИҶШС наметавонист манфиатҳои худро мустақилона муайян намояд. Аз ин рӯ, манфиатҳои Тоҷикистон бо манфиатҳои давлатии ИҶШС мувофиқат менамуд ва тобегӣ онҳо гардонида шуда буданд [14, с.75-76]. Он замон чунин меҳисобиданд, ки таъмини рушди бомароми саноати пешрафта, механикунонии соҳаи кишоварзӣ, мусоидат намудан ба таҳкими қобилияти мудофиавии ИҶШС, баланд бардоштани санъат ва фарҳанги миллий вазифаҳои асосии Тоҷикистон мебошанд.

Ба андешаи як қатор олимони дар ҳар як мамлакат баъди ба даст овардани истиқлол роҳбарияти сиёсии давлат концепсияи манфиатҳои миллию давлатии илман асоснокшуда ва аз ҷониби сокинони кишвар эътирофшударо ҳанӯз надоранд. Низомии манфиатҳои умумимиллӣ дар раванди ташаккулёбии давлатдорӣ миллий шакл мегирад ва марҳила ба марҳила мукамал гардонида мешавад [17]. Дар робита ба мавзӯи дар рисола таҳқиқгардида гуфтан мумкин аст, ки дар сатҳи зарурӣ тасаввур нагардидан ё эътироф нашудани манфиатҳои миллий ба амнияти ҳарбии дилхоҳ давлат, аз ҷумла барои Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад паёмадҳои манфӣ дошта бошад. Чунин паёмадҳоро ба таври зерин нишон додан мувофиқи мақсад мебошад.

Аввал ин, ки бе дар назардошти манфиатҳо ва мақсадҳои миллию давлатӣ, инчунин бе дарки тақдири ояндаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ

мондани рушди соҳаҳо ва мустаҳкам намудани мавқеи давлат дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ хеле мушкил аст. Гузашта аз ин, дар шароити ҷаҳонишавӣ ҳифзи мустақилият, эҳёи арзишҳои фарҳангӣ, рушди тамаддун ва ташаккули давлатдории миллӣ дар пояи манфиатҳои миллию давлатӣ метавонад имконпазир гардад. Миллате, ки мақсадҳо ва манфиатҳои миллию давлатии худро дарк наменамояд, ҳолати ҳимоятшавандагаш таъмин нест. Ба сари миллате, ки ҳолати ҳимоятшавандигаш таъмин нест, чи аз дохил ва чи аз берун метавонанд фарҳанги бегонаро таҳмил намоянд.

Ғайр аз ин, агар ҳокимияти сиёсӣ зимни амалишавии худ ба низоми манфиатҳои миллию давлатӣ таъя накунад, дар байни мардум нуфузи худро баланд бардошта наметавонад. Танҳо ҳокимияти давлатие, ки ба мақсадҳо, арзишҳо ва манфиатҳои умумӣ таъя мекунад, қодир аст, ки пеши роҳи бӯхронҳои иқтисодӣ иҷтимоиро гирад, коррупсия, терроризм ва ҷинояту ҷинояткориро аз байн барад, ба душманони дохилию берунии давлат посухи зарурӣ диҳад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ чунин тамоюлот ба назар мерасад. Дар аввал роҳбарияти сиёсӣ мамлакат натавонистанд, ки низоми манфиатҳои миллию давлатии Тоҷикистонро бо дар назардошти талаботи давраи замони таҳия созанд. Ин буд, ки дар як муддати кӯтоҳ ба сари мардум фарҳанги бегона таҳмил гардид, ҷомеа ба кишрҳои муҳолифи ҳамдигар ҷудо шуда, мамлакатро ба оташи ҷанги шаҳрвандӣ кашиданд. Дар солҳои минбаъда, аниқтараш баъди ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ва баҳусус баъди бартараф намудани ҳисороти ҷангӣ ва таъмини амнияти сокинон барои ташаккули низоми манфиатҳои миллию давлатӣ, шароити мусоид фароҳам омад. Аз ин давра сар карда, заминаи хеле мустаҳками меъёрию ҳуқуқӣ барои ташаккули манфиатҳои миллӣ ба вуҷуд оварда шуд. Аммо ин раванд то ҳанӯз идома дорад ва дар оянда низ метавонад идома пайдо кунад, зеро муайян намудани манфиатҳои миллию давлатӣ ва бо таъя ба онҳо ба роҳ мондани ғайридаштӣ давлату ҳукумат агар муваффақияти ҷиддӣ ба шумор равад ҳам, марҳалаи навбатӣ дар зехну шуури ҷомеа ҷойгир намудани онҳо ва эътирофи ақсариятро соҳиб шудан аст. Ба ибораи дигар, бояд сокинони кишвар манфиатҳои миллию давлатиро дарк намоянд, аҳаммияти онро барои тақдирӣ имрӯзу фардои Тоҷикистон эътироф созанд ва барои ҳимояи онҳо доимо омода бошанд. Мутаассифона, дар шароити рушди бемайлони технологияҳои иттилоотӣ, афзоиши микёси ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ дар ин самт баъзе мушкилиҳо низ пеш меоянд. Аз ҷумла, тарғибу ташвиқи ғояҳои тундгароӣ ва ифротгароӣ, таҳмили фарҳанги бегона тариқи шабакаҳои интернетӣ, дар муқобили сиёсати давлату ҳукумат сафарбар намудани шаҳрвандон ва

ғайра падидахое мебошанд, ки дар самти амалишавии манфиатҳои миллию давлатӣ ҳалал мерасонанд. Чунин вазъ, албатта, ба амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бетаъсир намеронад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккули манфиатҳои миллию давлатии мамлакат ва татбиқи онҳо саҳми арзанда доранд. Дар Паёмҳои солона ва суҳанронҳои Президенти кишвар пайваста манфиатҳои миллию давлатӣ ироа мегарданд, ҳимояи онҳо таъкид шуда, барои амалишавии манфиатҳои умумимиллӣ ба мақомоти дахлдори давлат дастуру супоришҳо дода мешаванд. Айни замон дар ҳуҷҷатҳои расмие, ки бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидаанд, манфиатҳои миллию давлатӣ инъикоси ҳудро пайдо намудаанд. Аз ҷумла, дар Консепсияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғ. манфиатҳои миллию давлатӣ ба таври мушаххас ифода гардидаанд. Барои мисол, Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта мешавад, ки Консепсия манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар соҳаи сиёсати хориҷӣ ифода мекунад, ки онҳо дар марҳалаи кунунӣ ва ояндаи наздик аз инҳо иборатанд:

–ҳимоя ва таҳкими истиқлоли давлатии Тоҷикистон ва таъмини амнияти миллии он; эҷоди навори амният ва ҳусни ҳамҷаворӣ дар тӯли марзҳои кишвар;

–инкишофи муносибатҳои боварӣ, дӯстӣ ва ҳамкорӣ бо тамоми кишварҳои олам дар асоси манфиатҳои мутақобила;

–фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва тадриҷан баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, таъмини амнияти иқтисодии кишвар;

–таъмини истиқлоли энергетикӣ Тоҷикистон, дастёб шудан ба амнияти озуқаворӣ ва аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳой бахшидани кишвар;

–таъмин ва ҳимояи ҳуқуқу озодиҳо, эътибор ва манфиатҳои шаҳрвандони Тоҷикистон дар дохил ва хориҷи кишвар;

–тақвияти шинохти мусбати Тоҷикистон дар ҷаҳон ба ҳайси давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд;

–мусоидат ба фаъолияти созанда ва қонунии ҷамъиятҳои тоҷикон ва ҳамватанон дар кишварҳои дигар [7].

Ғайр аз ин, ҳадафҳои стратегияи давлату ҳукумат, барномаҳои давлатӣ, стратегияҳо дар мувофиқа бо манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

кабул гардида, барои ба марҳалаҳои навбатии рушду инкишоф расонидани Тоҷикистон нигаронида шудаанд.

Робитаи манфиатҳои миллию давлатӣ бо амнияти ҳарбии давлат бебаҳс аст. Аввал ин, ки амнияти ҳарбӣ, махсусан низоми таъмини он барои дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳимми Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст. Дуюм ин, ки манфиатҳои милли ва дар сатҳи зарурӣ амалишавии онҳо барои ташаккули амнияти ҳарбӣ лозим мебошад. Яке бе дигаре наметавонанд, ки рисолати худро иҷро намоянд.

Чӣ гунае, ки таҳқиқи алоқамандии амнияти ҳарбӣ бо соҳаҳои дигари амният нишон дод, барои он ки амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи зарурӣ таъмин карда шавад ва низоми таъмини он тадричан ташаккул ёбад, зарур аст, ки рушди соҳаҳои дигари ҳаёти ҷамъиятӣ низ ба амал ояд. Бинобар ин, агар як самти таъмини амнияти ҳарбиро баланд бардоштани қобилияти мудофиавии давлат ва ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳимми мамлакат ташкил намояд, самти дигари онро муайян намудани манфиатҳои миллию давлатӣ дар соҳаҳои дигар ва дар мувофиқа бо онҳо ба роҳ мондани фаъолият ва шуғл ташкил медиҳад. Дар ин раванд мустаҳкам намудани пояҳои давлат ва ниҳодҳои давлатӣ, ба амал баровардани рушди иқтисодии кишвар хеле зарур мебошад. Танҳо давлати тавоно ва қудратманд метавонад, ки рушди соҳаҳои гуногуни иқтисодиро таъмин намояд. Махсусан, рушди саноати коркарди ашёи хом ба маҳсулоти ниҳой расонидани он, энергетика, истеҳсоли дастгоҳҳои техникӣ, илмҳои дақиқ, саноати ҳарбӣ, соҳаи соҳаи кишоварзӣ ва умуман он соҳаҳое, ки барои мустаҳкам гардидани амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамиятноканд, бояд дар маркази таваҷҷуҳи доимӣ ва дар мувофиқа бо манфиатҳои миллию давлатӣ ба роҳ монда шаванд.

Дар баробари масъалаи дар боло баррасишуда, инчунин, раванди ташаккулёбии давлатдорӣ милли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз истифодаи омилҳои ҳарбӣ, махсусан сиёсати ҳарбии давлат, ки баҳри таъмини амнияти ҳарбии кишвар равона шудааст, вобастагии зиёд дорад. Дар заминаи татбиқи сиёсати ҳарбии давлат афзалиятҳои фаъолияти ҳарбӣ-сиёсӣ муайян карда мешаванд ва онҳо қутбнамои ҳолати ҳимоятшавандагии манфиатҳои ҳаётан муҳим ба шумор мераванд.

Хусусиятҳои сиёсати ҳарбӣ, мундариҷаи инфрасохтори ҳарбӣ, теъдоди Қувваҳои Мусаллаҳ аз он вобаста нест, ки аини замон Ҷумҳурии Тоҷикистон душманону бадхоҳони худро дорад ё надорад, балки чунин ҳолат маънои онро дорад, ки Тоҷикистон арзишҳо ва манфиатҳое дорад, ки дар ҳолати сар задани ҳуҷумҳои ҳарбӣ ё зӯроварии мусаллаҳона ба хотири дурӣ чустан аз ҷанг наметавонад онҳоро сарфи назар намояд. Зимни

баррасии масъалаҳои таъмини амният зарур аст, ки дар баробари муносибатҳои хуби дигарон, инчунин, ба қобилияти мудофиавии худ така карда шавад.

Баланд бардоштани қобилияти мудофиавии мамлакат то он сатҳе, ки дар мавриди тағйир ёфтани вазъияти ҳарбӣ-сиёсӣ он тавонад мамлакатро аз ҳолати ногувор раҳо диҳад, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати ҳарбии давлат мебошад. Маҳз чунин масъала давлатро маҷбур месозад, ки барои ташаккули низоми амнияти ҳарбӣ барномаҳо ва стратегияҳои гуногун қабул намуда, дар амал татбиқ созад. Бо дар назардошти ҳалли масъалаи мазкур ҳамаи мақомоти давлатиро зарур аст, ки дар самтҳои зерин саъю талошҳои худро мутамарказ намоянд. Чунончи: коркарди меъёрҳои асосӣ ва шарту шароити истифодабарии неруҳои ҳарбӣ; муайян намудани сарчашмаҳои воқеӣ ва эҳтимолии таҳдидҳо ба амнияти ҳарбӣ; гурӯҳбандӣ намудани хатарҳои ҳарбӣ ба давлатдории миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон; рушди инфрасохтори мудофиавӣ, таъмини омодагии сафарбарии иқтисодиёт ва ташаккули захираҳои сафарбарии давлатӣ; мукамал гардонидани низоми мудирияти комплекси ҳарбӣ-саноатӣ; бо дар назардошти воқеиятҳои замони муосир аз сари нав таҳия намудани Консепсияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва такмил додани Доктринаи ҳарбии мамлакат; дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон густариш додани ҳамкориҳои ҳарбӣ-амниятӣ бо давлатҳои дигар, созмонҳои минтақавию байналмилалӣ; коркарди идеологияи давлатии хизмати ҳарбӣ, ташаккул додани низоми таъминоти моддию иқтимоии хизматчиёни ҳарбӣ барои баланд бардоштани нуфузи он.

Бояд қайд намуд, ки нақши Қувваҳои Мусаллаҳ дар таъмини амнияти ҳарбии давлат моҳияти худро аз даст надодаанд. Бинобар ин, дар сиёсати ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ баланд бардоштани иқтидори мудофиавии мамлакат бояд дар маркази диққат қарор дода шавад. Воситаҳои ғайриҳарбӣ ва мусолиҳатомез замоне самарائي дилхоҳ медиҳанд, ки агар давлат барои ҳимояи мамлакат ва манфиатҳои ҳаётан муҳимми худ иқтидори мудофиавии заруриро дошта бошад.

Дар ин раванд лозим доништа мешавад, ки шароитҳои баланд бардоштани самаранокии сиёсати ҳарбӣ ҳамчун омили таъмини амнияти ҳарбии давлат ба вуҷуд оварда шаванд. Аз ҷониби субъектҳои сиёсат ба таври амиқ дарк гардидани манфиатҳои миллию давлатӣ, ба инобат гирифтани таносуби нишондодҳои сифатӣю миқдорӣю онҳо бо иқтидори умумии давлат, инчунин, аз лиҳози геополитикӣ асоснок намудани афзалиятҳо дар муносибат бо давлатҳои дигар шартӣ муҳимми ташаккули сиёсати ҳарбӣ бояд доништа шавад. Манфиатҳои миллии ба таври амиқ даркшуда имкон медиҳанд, ки мақсадҳои мушаххаси ҳарбӣ-сиёсӣ ба таври

дуруст муайян карда шаванд, дар мувофиқа бо мақсади қабулшуда роҳи усулҳои зарурӣ барои ҳимояи манфиатҳо интиҳоб карда шаванд, бо дар назардошти мавқеи геополитикии мамлакат ва умумияти манфиатҳо бо субъектҳои дигари низоми муносибатҳои байналмилалӣ дӯстон ва шарикон муайян карда шаванд.

Ташкил намудани шароити зарурӣ барои ғайриқонунии мунозирати давлат, аз ҷумла устувории сиёсӣ, рушди иқтисодӣ, фазои хуби маънавӣ, иқтисодии баланди мудрофиявӣ, симои мусбати давлату миллат дар арсаи байналмилалӣ барои татбиқи муваффақонаи сиёсати ҳарбӣ лозим мебошад.

Дар сиёсати ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон самти аз ҳама муҳиме, ки дар марҳалаи кунунии давлатдорӣ ҷиҳати таъмини амнияти ҳарбӣ нақши муҳим дорад, ҳамкориҳои ҳарбии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои минтақавию байналмилалӣ мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, бо давлатҳои узви Созмони Аҳднонаи Амнияти Дастаҷамъӣ ва Созмони ҳамкории Шанхай ҳамкориҳои ҳарбии ба ҳалли масъалаҳои амнияти минтақа нигаронидашударо ба роҳ мондааст. Чунин ҳамкориҳо дар шароити тезу тунд гардидани равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ ва тағйир ёфтани авзои ҳарбӣ-сиёсии минтақавӣ, бахусус бештар шудани таҳдиду хатари терроризм ва экстремизм зичтару бештар мешаванд.

Мавқеи давлатҳои узви созмонҳои номбаргардида дар муносибат бо аксари масъалаҳои сиёсати ҷаҳонӣ ва минтақавӣ бо ҳамдигар мувофиқат менамоянд. Махсусан, дар мавриди таъмини амният ва мубориза бо таҳдиду хатарҳо ҳамаи давлатҳои узви СААД ва СҶШ мавқеи ягона доранд. Бинобар ин, ҳамкориҳои ҳарбии дар ин замина ташаккулбанда ба манфиатҳои онҳо пурра мувофиқат мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати ҳарбии худ доимо муқобили ҷангу низоъ баромад мекунад. Таъмини амнияти минтақавӣ, аз ҷумлаи амнияти Осиёи Марказӣ, ҳалли мусолиҳатомези низоъҳои Афғонистон ва дигар нуқтаҳои даргир манфиатҳои хориҷии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, ҳама гуна ҳамкорӣ, ки барои пешгирӣ намудани ҷангу низоъ равонашударо ҷонибдорӣ менамояд ва дар ин раванд, яъне раванди сулҳофарӣ, таъмини амният ва ҳалли мусолиҳатомези низои мусаллаҳона ғайриқонуни ширкат меварзад.

Ҳамкории ҳарбӣ ва ҳарбӣ-техникии Вазорати мудрофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вазоратҳои мудрофияи кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ асосан дар самтҳои мубодилаи иттилооту таҷрибаомӯзӣ дар мубориза бар зидди терроризму дигар зухуроти номатлуб, ташкили пайвасти машку унсурҳои гуногуни низоми, оморасозии афсарони касбӣ ва расонидани кумакҳои техника ба Артиши ҷавони кишвар ба роҳ монда шудааст. Вазорати мудрофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкории

самарабахшро бо созмонҳои байналмилалӣ, назари Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ, Созмони Ҳамкориҳои Шанхай, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, Аҳдномаи Атлантикаи Шимолӣ (НАТО), Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид оид ба «Дастгирии кӯшишҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи проблемаҳои минаҳо» ва дигар ташкилоти бонуфузи ҷаҳонӣ густариш додааст. Айни замон Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо зиёда аз 50 кишвари олам ҳамкориҳои ҳарбӣ ва ҳарбӣ-техникии дучонибаву бисёрҷониба ба роҳ мондааст [21].

Ҳамкориҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Федератсияи Русия дар мақоми махсус қарор гирифтаанд. Бояд гуфт, ки аз 1992 то 2020 байни Тоҷикистону Русия беш аз 290 созишномаи байнидавлатӣ, байнимақомотӣ ва байнихукуматие, ки ҳамкориро дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ-техникӣ, фарҳангӣ-техникӣ ва дигар самтҳо ба танзим мебароранд, ба имзо расонида шудаанд. Санадҳои асосии муносибатҳоро Шартнома оид ба дӯстӣ, ҳамкорӣ ва кӯмаки мутақобила (25.05.1993) ва Шартномаи ҳамкориҳои шарикӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия (16.04.1999) ташкил медиҳанд [9].

Дар санаи 5 октябри соли 2012 зимни сафари қорӣи Президенти Федератсияи Русия В.В. Путин ба Тоҷикистон, созишнома дар бораи тамдиди муҳлати будубоши пойгоҳи ҳарбии Федератсияи Русия дар Тоҷикистон ба имзо расонида мешавад. Тибқи созишномаи мазкур пойгоҳи ҳарбии Русия дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2042 нигоҳ дошта мешавад [8]. Ҳар ду ҷониб объекти мазкурро ҳамчун қафили истиқлоли сиёсии Тоҷикистон ва воситаи таъмини сарҳадоти ҷанубии ИДМ меҳисобанд. Бояд гуфт, ки дар шароити кунунӣ, махсусан дар вазъияте, ки дар ҳудуди Афғонистон ҳаракати террористии «Толибон» ба сари қудрат омадааст, ҳузури пойгоҳи низомии 201-ум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъмини амнияти минтақавӣ аҳаммияти бағоят муҳим дорад. Моҳи декабри соли 2021 парлумонҳои Тоҷикистон ва Русия масъалаи ташкил намудани низоми муттаҳидаи мудофияи зиддихавоиро тасдиқ намуданд ва тибқи он Федератсияи Русия барои ҷимояи ҳарими ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми худро мегузорад ва техникаи ҳарбии заруриро барои ба амал баровардани он таъмин менамояд [5].

Омода намудани кадрҳои ҳарбӣ яке аз самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои ҳарбии байни Тоҷикистону Русияро ташкил медиҳад. Аз соли 1993 сар карда ҳамасола дар мактабҳои олии ҳарбии Федератсияи Русия зиёда аз 100 нафар барои таҳсили ҳарбӣ фиристода мешаванд. Соли 2013 бошад, шумораи онҳо дар як сол то 150 нафарро ташкил медиҳанд [11].

Сафҳои Артиши миллӣ асосан аз ҳисоби хатмкунандагони Донишқадаи ҳарбии Вазорати мудофия ва Академияву омӯзишгоҳҳои олии

ҳарбии давлатҳои хориҷии дуру наздик бо афсарони касбӣ пурра гардонида мешаванд. То ин дам аз ҳисоби хатмкунандагони Донишкадаи ҳарбӣ, ки ҳамасола беш аз 200 нафар афсарони касбӣ онро аз рӯйи 18 ихтисос хатм менамоянд, зиёда аз 4 ҳазор нафар ба ҳайати ҷузъу томҳои Вазорати муҳофиза ва дигар сохтору мақомоти қудратии кишвар шомил гардидаанд. Инчунин, ҳамасола афсарон ва курсантони тоҷик ба муассисаҳои таҳсилоти ҳарбии Федератсияи Русия, ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Озарбойҷон, Ҳиндустон, Чин, Покистон, Чехия баҳри таҳсил, бозомӯзӣ ва баланд бардоштани малакаи касбӣ фиристода мешаванд. Тадбирҳои саривақтӣ вобаста ба тайёр намудани мутахассисон дар ин мактабҳои олии имконият фароҳам овард, ки сафи навҳои Қувваҳои Мусаллаҳ, ҷузъу томҳои Вазорати муҳофиза ва дигар сохторҳои қудратӣ бо афсарони касбӣ пурра гардонида шаванд. Айни ҳол дар муассисаҳои олии таълимии ҳарбии кишварҳои ба мо дӯсту ҳампаймон, яъне Академияву омӯзишгоҳҳои олии ҳарбӣ қариб 600 нафар курсант ва беш аз 120 нафар шунаванда таҳсили илми низомӣ менамоянд [21].

Яке аз самтҳои муҳимтарини ҳамкорӣҳои ҳарбиро гузаронидани машқҳои ҳарбии муштарак ташкил менамоянд. Дар ин самт низ иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле фаъол аст. Машқҳое, ки аз ҷониби СААД ва СҲШ пайваста баргузор мешаванд, дар ҳудудҳои давлатҳои зуви ин сомзонҳо гузаронида мешаванд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин машқҳои ҳарбии муштарак борҳо баргузор карда шудаанд. Махсусан, баъди ба сари қудрат омадани ҳаракати “Толибон” ва мураккаб гардидани вазъи ҳарбӣ-сиёсӣ барои тақвияти омодагии ҳарбӣ ва пешгирии эҳтимолияти ба амал омадани зӯрвариҳои ҳарбӣ чунин машқҳо бештар гузаронида мешаванд. Барои мисол, моҳҳои январ ва март соли 2022 бо иштироки афсарони пойгоҳи ҳарбии 201-ум дар машқгоҳҳои ҳарбии Лохур, Самбулӣ ва Ҳарбмайдон машқҳои густурда ва тактикӣ бо истифодаи техникаҳои хушигарду ҳавоӣ баргузор гардида бубанд.

Инчунин, ҳамкорӣҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қазоқистон низ хеле хуб ба роҳ монда шудаанд. Ҳанӯз аз 8 апрели соли 1997 байни Тоҷикистон ва Қазоқистон Созишнома дар бораи ҳамкорӣҳои ҳарбӣ ба имзо расонида шудааст. Дар доираи амалишавии ин созишнома ҳамасола хизматчиёни ҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои идомаи таҳсил ба мактабҳои олии ҳарбии Ҷумҳурии Қазоқистон фиристода мешаванд. Аз соли 2008 то соли 2021 дар Донишгоҳи миллии муҳофиза ба номи Президенти якуми Ҷумҳурии Қазоқистон беш аз 100 афсари баландрутба омода карда шудаанд. Хатмкунандагони ин донишгоҳи олии дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар

сохторҳои қудратӣ вазифаҳои роҳбарикунандаро ишғол намуда, хизмати ҳарбии худро иҷро намуда истодаанд [10].

Санаи 23 феввали соли 2022 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарфармондеҳи Олии Қувваҳои Мусаллаҳ, генерали артиш муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни вохӯрӣ ба муносибати 29-солагии таъсисёбии Қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон иброз намуданд: «Ҳоло зиёда аз 80 ғоизи афсароне, ки дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ хизмат мекунанд, хатмкардагони донишқадаҳо ва академияҳои ҳарбӣ мебошанд. То имрӯз мо дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҳарбии дохил ва хориҷ аз кишвар зиёда аз 24 ҳазор нафар мутахассисони низомиро омода кардем ва ҳоло 8 ҳазор нафар ҷавонони мо дар чунин муассисаҳо таҳсил карда истодаанд. Дар робита ба ин, таъкид месозам, ки масъалаҳои интиҳоб ва ҷобачогузори кадрҳо, тарбияи афсарони ҷавон, баланд бардоштани сатҳи касбияти онҳо ва дар рӯҳияи ватандӯстиву ватанпарварӣ тарбия намудани ҳайати шахсӣ бояд таҳти таваҷҷуҳи аввалиндараҷа ва доимии ҳайати фармондеҳии Қувваҳои Мусаллаҳ, роҳбарони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва муассисаҳои таҳсилоти олии ҳарбӣ қарор дошта бошанд» [16].

Бинобар ин, чи гунае, ки баъзе муҳаққиқони ватанӣ иброз доштаанд, Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамкорҳои ҳарбии кишвар бо давлатҳои узви СААД ва СҲШ кафили асосии амният ва субот мебошад.

Яке аз самтҳои муҳимтарини таъмини амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташаккули Қувваҳои мусаллаҳи замонавӣ ва баланд бардоштани иқтидори мудоғиавии онҳо ташкил медиҳад, то ки дар ҳама гуна шароит манфиатҳои ҳаётан муҳимми мамлакатро ҳимоя карда тавонанд. Бояд гуфт, ки баъди ба даст овардани истиқлоли Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистони соҳибистиклол дар шароити ниҳоят мураккабу ҳассоси сиёсӣ низомӣ ва иқтисодиву иҷтимоии таърихи мардуми тоҷик ва давлати тоҷикон таъсис дода шуданд, зеро таъсиси Артиши миллӣ ҳамчун яке аз рӯкҳои муҳимтарини давлатдорӣ миллӣ зарурати шадиди рӯз ва тақозои мубрами он айёми басо вазнину тақдирсоз буд [16].

Дар солҳои душвори муҳолифатҳои дохилӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ рушди инфрасохтори ҳарбии кишвар ба мушкилиҳои ҷиддӣ рӯбарӯ гардида буд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, Қувваҳои Мусаллаҳи кишвар, ҷузъу томҳои он дар роҳи барқарорсозии соҳти конституционӣ, ба эътидол овардани вазъият, безарар гардонидани гурӯҳҳои экстремистиву террористӣ ва дигар унсурҳои ҷинояткор содиқона вазифаҳои худро иҷро намуданд.

То ба имрӯз Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккули Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакат қорҳои зиёдро анҷом додааст. «Тайи

даврони Истиқлол барои ҷузъу томҳои Қувваҳои Мусаллаҳ, дигар сохторҳои низомӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, дар маҷмӯъ, 2226 иншооти биноҳо бунёд гардидаанд» [16]. Зарурати артиши пурқувват дар сатҳи афкори ҷамъиятӣ низ эҳсос мегардад, бахусус насли калонсол хизмат намудан дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳро қарзи Ватан-модар медонанд. Ба ҳамаи он нигоҳ накарда, ки бархе аз намояндагони табақаҳои болоии ҷомеа барои озод намудани фарзандони худ аз хизмати ҳарбӣ кӯшиш намоянд ҳам, дар мамлакат ҳаракатҳои зиддиҳарбӣ вучуд надорад.

Баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз собиқ Иттиҳоди Шуравӣ артиши хеле заифро ба мерос гирифт. Бинобар ин, роҳбарияти сиёсии кишвар чи дар солҳои вазнини ҷанги шаҳрвандӣ ва чи солҳои минбаъда барои рушди Қувваҳои Мусаллаҳ саъю талоши беандоза намудаанд. Дар навбати аввал бо истифода аз имкониятҳои мавҷудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтидори омодагии ҷангию мудофиавии артиши миллӣ ба роҳ монда шудааст. Идомаи мукамалсозӣ ва таъминоти моддию техникии Қувваҳои Мусаллаҳ дар заминаи ҳамкорихои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ сурат мегирад.

Қайд намудан бамаврид аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ду далел доимо ба тақомули Қувваҳои Мусаллаҳ диққати аввалиндараҷа медиҳад. Якум, дар солҳои аввали ба даст овардани Истиқлол сар задани ҷанги шаҳрвандӣ ва дуюм, дар ҳамсоякишвари Афғонистон тӯли 40 сол идома доштани ҷангу низоъ. Агар ба масъалаи ҷанги шаҳрвандӣ назар афканем, гуфтан мумкин аст, ки дар он солҳо агар Қувваҳои Мусаллаҳи ташаққулёфта мавҷуд мебуд, пеши роҳи чунин бетартибҳо гирифта мешуд. Албатта, ба амал омадани ҷанги шаҳрвандӣ сабабҳои гуногуни худро дорад, аммо артиши заифи он давра натавонист пеши роҳи онро гирад. Бинобар ин, ба хоҳири роҳ надодан ба чунин воқеаҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста иқтидори мудофиавии мамлакатро баланд бардоштан меҳаҳад. Масъалаи низоъҳои Афғонистон тайи солҳои истиқлол барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташвишвар боқӣ мемонад, зеро ташкилотҳои террористию экстремистӣ аз фазои ноороми ин кишвар истифода намуда, барои худ дар қаламрави ин кишвар лагерҳои террористӣ ташкил намудаанд [15]. Вазъи моҳи сентябри соли 2021, баъди ба сари қудрат омадани ҳаракати “Толибон” боз ҳам вазнинтар гардид. Дар муддати як соли сипаригардида ҳаракати “Толибон” ҷандин маротиба таҳдид намудаанд. Бинобар ин, дар ин муддат ҳамкорихои ҳарбии Тоҷикистон бо давлатҳои узви СААД ва СҲШ боз ҳам тақвият дода шудаанд.

Баланд бардоштани иқтидори ҳарбию мудофиавии мамлакат аз ҷаъолияти ҳарбӣ-тарбиявӣ низ вобаста мебошад. Дар ин самт ташаққул ёфтани робитаҳои мутақобилаи ҷомеа ва Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакат

яке аз омилҳои муассир ба шумор меравад. Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки омодагии на танҳо артиш, балки тамоми миллат барои ҳимояи Ватан яке аз омилҳои муҳимтарине мебошад, ки ғолибияти артиши миллиро таъмин менамояд. Шуури мудофиавии халқ ва омодагии онҳо барои ҳимояи Ватан дар ҳолати сар задани зӯровариҳои ҳарбӣ унсuri муҳимми амнияти ҳарбӣ мебошад ва иқтидори ҳарбии мамлакатро бамаротиб баланд мебардорад. Аз ин рӯ, ташкил намудани низоми самараноки тарбияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ бояд унсuri муҳимтарини иқтидори мудофиавии давлат доништа шавад. Артише, ки аз ҷониби мардум дастгирӣ меёбад, мағлубнашаванда аст.

Ҳамин тариқ, марҳалаи кунунии рушди муносибатҳои байналмилалӣ агарчанде барои таъмини амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон имкониятҳои зиёдро фароҳам оварад ҳам, дар натиҷаи тағйирёбии тартиботи ҷаҳонӣ ва гузаронидани ислоҳоти дохилӣ боиси пайдоиши таҳдиду хатарҳои гуногун мешавад. Гузашта аз ин, муҳолифатҳои байнидавлатие, ки дар шароити имрӯза руҳ медиҳанд, давлатҳоро аз ҷангу низоъҳои мусаллаҳона эмин нигоҳ дошта наметавонанд. Бинобар ин, амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳалаи навини давлатдорӣ аҳамияти бағоят муҳим касб менамояд.

Баъди ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо така ба таҷрибаи таърихӣ ва бо истифода аз дастовардҳои низоми демократӣ кӯшиш намуда истодааст, ки амнияти ҳарбии худро дар сатҳи зарурӣ таъмин созад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ташаккули амнияти дастаҷамъӣ дар доираи СААД, СҲШ ва ИДМ афзалияти бештар медиҳад, ҳамаи давлатҳоеро, ки ба манфиатҳои миллӣ ва амнияти миллии Тоҷикистон зарару зиён намерасонанд, ба ҳайси шарикони стратегӣ мешуморад, бахусус иштирок ва мусоидат дар ҳалли низоъҳои мусаллаҳонаро ҷонибдорӣ мекунад. Айни замон амнияти ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути қувваҳо, воситаҳо ва имкониятҳои дарихтиёрбудаи вай таъмин карда мешавад. Аз он сабабе, ки истифодаи накардани Қувваҳои Мусаллаҳ дар муқобили давлатҳо ҳанӯз ҳам риоя намешавад, манфиатҳои ҳаётан муҳимми Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозои онро менамоянд, ки мамлакат иқтидори зарурии ҳарбию мудофиавӣ дошта бошад. Бинобар ин, барои таъмини амнияти ҳарбии худ Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ба Қувваҳои Мусаллаҳи худ ва ба ҳамкориҳои ҳарбӣ бо шарикони стратегӣ така мекунад.

АДАБИЁТ

1. Алимов, Б.Х. Геополитические реалии Таджикистана в Центральной Азии и персоязычный альянс региона [Текст] / Б.Х. Алимов // Вестник ТГУПБП. Серия гуманитарных наук. – 2013. – №4. – С.204-208.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска [Текст] / Пер. с англ. – М.: АСТ, 2017. – 384 с.
3. Блажко, Д. В. Человеческий фактор как основополагающий элемент военной мощи государства / Д.В. Блажко // Наука – образованию, производству, экономике. - Минск: БНТУ, 2016. - Т. 2. - С. 434-435.
4. Доктринаи ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 03.10.2005, №475 тасдиқ гардидааст.
5. "Зонтик" для двоих: как Россия и Таджикистан объединят систему ПВО [Электронный носитель]. –URL: <https://tj.sputniknews.ru/20211210/russia-tajikistan-obedinennaya-sistema-pvo-1044082814.html> (дата обращения: 25.04.2022 г.)
6. Ковалев, А.А. Влияние геополитических факторов на обеспечение военной безопасности Российской Федерации [Текст] / А.А. Ковалев // Управленческое консультирование. – 2018. – №6. – С.53-62.
7. Консепсияи сиёсати ҳориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27январии соли 2015, №332 тасдиқ шудааст.
8. Москва и Душанбе продлили срок аренды военной базы РФ до 2042 года [Электронный ресурс]. –URL: <https://ria.ru/-20121005/-767003602.html> (дата обращения: 25.02.2022 г.)
9. Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия [Захираи электронӣ]. –URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/142/munosibathoi-tojikiston-bo-rossiya> (санаи муроҷиат: 21.03.2022)
10. Нагуманова, Ж.М. Некоторые аспекты подготовки военных и научных кадров для Вооруженных Сил Республики Таджикистан [Текст] / Ж.М. Нагуманова, С.С. Умарзода // Вестник Военного института Министерства обороны. Серия политических, военных и общественных наук. – 2021. – №4 (30). – С.76-83.
11. Подготовка сержантского и офицерского составов ВС государств Центральной Азии, входящих в Организацию Договора о коллективной безопасности [Электронный ресурс]. –URL: <https://arsenal-otechestva.ru/article/114-podgotovka-sostava> (дата обращения: 12.12.2021 г.)
12. Путин и Рахмон обсудят модернизацию армии Таджикистана [Электронный ресурс]. – URL: <https://tj.sputniknews.ru/20220516/putin->

rahmon-tajikistan-armiya-modernizaciya-1048486277.html (дата обращения: 29.05.2022 г.)

13. Рахмон: у южных границ ОДКБ насчитывается более 6 тыс. боевиков [Электронный ресурс]. –URL: <https://regnum.ru/news/polit-/3471704.html> (дата обращения: 23.03.2022 г.)

14. Ризоён, Ш.Ш. Национальные интересы во внешней политике Республики Таджикистан: структура и специфика [Текст]: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04. –Душанбе, 2017. – 185 с.

15. Сафарализода Х.К., Шарипов Ш.Х. Роль коллективной безопасности в борьбе с новыми мировыми вызовами и угрозами // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2022. – № 6. – С.302-313.

16. Суханронӣ ба муносибати 29-солагии таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.02.2022 [Захираи электронӣ]. –URL: <http://president.tj/node/27828> (санаи мурочиат: 12.05.2022)

17. Трухачёв, В.В. Сущность и содержание политических механизмов формирования и реализации национальных интересов [Текст] / В.В. Трухачёв // Вестник РУДН. Серия: Международные отношения. – 2010. –№2. –С.17-27.

18. У талибов осталась военная техника США на \$7 млрд, заявили в Пентагоне [Электронный ресурс]. –URL: <https://regnum.ru/news/it-/3577888.html> (дата обращения: 24.05.2022 г.)

19. Фадеев, В.Н. Военные угрозы - новые реалии [Текст] / В.Н. Фадеев // Вестник Московского университета МВД России. – 2015. – № 8. – С.144-148.

20. Хангулиев, А.Х. Военные угрозы безопасности в современных условиях [Текст] / А.Х. Хангулиев, Р.Х. Биджев // Аллея науки. – 2021. – Т.1. – №1 (52). – С.498-503.

21. Шералӣ Мирзо: «Ислоҳоти ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакат идома дорад» [Захираи электронӣ]. –URL: <https://khovar.tj/2021/02/sheral-mirzo-islo-oti-arb-dar-uvva-oi-musalla-i-mamlakat-idoma-dorad-vaziri-mudofiai-to-ikiston-ba-savol-oi-habarnigoron-i-amit-hovar-posuh-dod/> (санаи мурочиат: 24.04.2022)

22. Чумаков, А.Н. Глобальный мир: столкновение интересов [Текст] / А.Н. Чумаков. –М.: Проспект, 2018. –512 с.

23. Цырендоржиев, С.Р. К вопросу о сущности военных угроз и невоенных мер их парирования [Текст] / С.Р. Цырендоржиев // Вестник МГИМО-Университета. – 2015. – № 2 (41). –С.133-142.

ПРОЯВЛЕНИЕ ВОЕННЫХ УГРОЗ И ОПАСНОСТЕЙ В НОВЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ И НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

АЗИЗЗОДА ХАФИЗ ДЖАБОР,

соискатель отдела политологии Института философии,
политологии и права имени А. Баховаддинова
Национальной академии наук Таджикистана,
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 33;
тел: (+992) 935-72-45-55

В данной статье раскрыта роль Основоположника национального мира и единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в укреплении основ национальной государственности, обеспечении национальной безопасности и политической стабильности. Всесторонне проанализированы и рассмотрены инициативы Главы государства на высоком уровне. В Республике Таджикистан с первых дней обретения независимости отечественные ученые и исследователи уделяли внимание отдельным вопросам национальной безопасности и ее различным аспектам, обосновывали инициативы и поручения Главы государства, уважаемого Эмомали Рахмона на жизненно важные интересы страны. Также одним из важнейших вопросов обеспечения военной безопасности является выявление военных угроз и их предотвращение. В этом контексте автором показаны наиболее важные процессы и факторы военного сотрудничества Таджикистана с государствами-членами Организации договора о коллективной безопасности и Шанхайской организации сотрудничества, предпочитаемые анализу как реальное явление военно-безопасной жизни. Также в статье уделено внимание повышению военно-оборонительного потенциала страны и военно-просветительской деятельности, а формирование взаимоотношений между обществом и Вооруженными Силами страны признано одним из действенных факторов.

Ключевые слова: Лидер нации, Вооруженные Силы, обороноспособность страны, достижения демократического строя, военная безопасность, политическая стабильность, национальные интересы, предотвращение угроз и опасностей, роль высших военных институтов, безопасность.

**MANIFESTATION OF MILITARY THREATS AND DANGERS IN
THE NEW GEOPOLITICAL CONDITIONS AND DIRECTIONS OF
ENSURING MILITARY SECURITY IN THE REPUBLIC OF
TAJIKISTAN**

AZIZZODA HAFIZ JABOR,

Applicant for the department of political science Institute of philisiphy,
Political Science and low named after A. Bakhovaddinov of the National
Academy of Sciences of Tajikistan,
734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave. 33;
tell: (+992) 935-72-45-55

This article reveals the role of the Founder of National Peace and Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon in strengthening the foundations of national statehood, ensuring national security and political stability. The initiatives of the Head of State at a high level were comprehensively analyzed and considered. In the Republic of Tajikistan, from the first days of gaining independence, domestic scientists and researchers paid attention to certain issues of national security and its various aspects, substantiated the initiatives and instructions of the Head of State, respected Emomali Rahmon, on the vital interests of the country. Also, one of the most important issues of ensuring military security is the identification of military threats and their prevention. In this context, the author shows the most important processes and factors of Tajikistan's military cooperation with the member states of the Collective Security Treaty Organization and the Shanghai Cooperation Organization, which are preferred to analysis as a real phenomenon of military security. The article also pays attention to increasing the country's military-defense potential and military educational activities, and the formation of relationships between society and the country's Armed Forces is recognized as one of the most effective factors.

Keywords: *Leader of the Nation, Armed Forces, country's defense capability, achievements of the democratic system, military security, political stability, national interests, prevention of threats and dangers, the role of higher military institutions, security.*

УДК: 327.88

ТАЪСИРИ ТЕРРОРИЗМ БА АМНИЯТИ МИЛЛӢ ВА СУБОТИ СИЁСИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МАДВАЛИЕВ ҶАМОЛИДДИН АЛИҶОНОВИЧ,

унвонҷӯи кафедраи сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
735140, Тоҷикистон, вилояти Хатлон, ш.Бохтар, кӯчаи Айнӣ 67;
тел.: (+992) 918-22-30-03; e-mail: Taj-Lucky@mail.ru

Терроризми замони муосир бо идеологияи радикализми динӣ алоқамандии зич дорад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин навъи терроризм аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиқлол ба суботи сиёсӣ ва амнияти миллии кишвар таъсиргузори намудааст. Дар ибтидои асри XXI зери таъсири омилҳои геополитикӣ хавфу хатарҳои терроризми байналмилалӣ бештар гардида, боиси афзоиши шумораи созмонҳои террористӣ экстремистӣ гардиданд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дар назардошти афзалиятҳои амнияти миллию ҳифзи суботи сиёсӣ бо қарори Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти як қатор созмонҳои террористӣ экстремистӣ дар қаламрави кишвар мамнӯъ эълон карда шудааст. Рушди технологияҳои иттилоотӣ ба ташиклоти террористӣ имкониятҳои нафараҳам оварда, барои ташиқи гояҳои радикалии онҳо истифода шуда истодаанд. Дар чунин шароит пешгирӣ намудани тавсеаи гояҳои террористӣ экстремистӣ яке аз роҳҳои мубориза бо ин зӯҳуроти номатлуб мебошад.

Калидвожаҳо: *терроризми байналмилалӣ, радикализми динӣ, экстремизми динию сиёсӣ, амалҳои террористӣ, созмонҳои террористӣ экстремистӣ.*

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ бо зӯҳуроти терроризм ва тундгароии динию сиёсӣ мувҷеҳ гардида буд. Ҳанӯз аз солҳои 1992 сар карда тундгароёни динию сиёсӣ, пеш аз ҳама, тундгароёни исломӣ барои муташанниҷ намудани авзои сиёсии мамлакат ва ташиқи намудани давлати исломӣ дар муқобили ҳукумати конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон усулҳои террористӣ муборизаи сиёсиро истифода менамуданд. Дар ин давра на танҳо намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои қудратӣ, балки донишмандон ва равшанфикроне, ки ҷонибдори ҳукумати конститутсионӣ буданд, ҳадафи тундгароёни исломӣ қарор мегирифтанд. Қобили зикр аст,

ки «дар ин давра тундгароёни диние, ки дар хориҷи кишвар қарор доштанд, ба гурӯҳҳои силоҳбадасти муҳолифини исломии Тоҷикистон роҳу усулҳои фаъолияти террористиро меомӯзониданд. Дар баъзе аз мавридҳо ҳуди онҳо дар амалиёти ҳарбӣ ва террористӣ бевосита иштирок менамуданд» [8, с.141]. Сол то сол таъсири ин падида ба суботи сиёсӣ ва амнияти миллии кишвар бештар гардида, дар солҳои минбаъда низ хавфу хатари ба амал омадани ҳучумҳои террористиро зиёд намудаанд. Ғайр аз ин, як қатор олимони ватанӣ таъкид бар он менамоянд, ки муташанниҷ гардидани авзои сиёсӣ геополитикии олам, пайдоиши субъектҳои нави геополитикӣ, бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ, шиддат гирифтани ҷангҳои иттилоотӣ идеологӣ боиси тавсеа ёфтани фаъолияти ташкилотҳои террористӣ экстремистӣ мегардад [16; 17]. Бо дарназардошти чунин вазъият ва махсусан, дар шароити зуҳури терроризми байналмилалӣ ва зиёд гардидани шумораи ташкилотҳои террористӣ экстремистӣ ҳифзи суботи сиёсии ҷомеа ва таъмини сулҳу субот аз ҳарвақта дида муҳимтару заруртар гардидааст.

Вобаста ба таъсири терроризм ва хавфу хатари он тӯли ду даҳсолаи охир олимону муҳаққиқони ватанӣ андешаҳои гуногун баён намуда, дар маҷмӯъ, оқибатҳои ногувори ин падидаи номатлубро барои давлатдаории навини тоҷикон ибраз доштаанд. Чунончи, Н.Ш. Раҳмонова дар таҳқиқоти худ ибраз медорад, ки «амалияи вобаста ба ҷалби қишрҳои гуногуни ҷомеа ба равияҳои ифротӣ на танҳо дар кишвари мо, балки дар дигар мамлакатҳо низ нишон медиҳад, ки танҳо қишри ҷавон бештар ба онҳо рӯ оварда истодааст, ки ин боиси таассуфу ташвиш аст. Зеро, вақте ки ифроту терроризм симои нав касб мекунад, ин метавонад ба пояҳои амниятӣ суботи кишварҳо зарбаи сахт зада, паҳншавии ин равияҳои номатлубу харобиоварро қувват бахшад. Истифодаи неруи ҷавонон дар амалӣ намудани ғояҳои хатарноки ифротӣ нишонаи костагии мафкуравӣ ва ғоявии онҳо буда, рафъи ин ҳолат ҳамбастагии фаъолияти тамоми ниҳодҳои низомӣ сиёсиро тақозо менамояд» [11, с.89].

Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар қаламрави мамлакат аз ҷониби ташкилотҳои террористӣ ва гурӯҳҳои силоҳбадасти ҷиноӣ дар муқобили олимону донишмандон, арбобони сиёсӣ, сиёсатмадорон ва ниҳодҳои давлатӣ пайваста амалҳои террористӣ ва ҳучумҳои мусаллаҳона анҷом дода мешуд. Ғайр аз ин, онҳо дар аксар маврид ба ғорати аҳолии осоишта ва таҷовуз намудани қонуни духтарон машғул мегардиданд. Одамрабӣ, асиргирӣ ва шиканҷа усулҳои маъмулии ин гурӯҳҳо маҳсуб меёфт. «Аз соли 1994 сар карда, вақте ки дар миёни намояндагони Ҳокимияти давлатӣ ва Иттиҳоди муҳолифини тоҷик гуфтушунидҳои мусолиҳатомез оғоз гардиданд, террористон ва ташкилотҳои террористӣ бо роҳи муташанниҷ

намудани авзои сиёсӣ ва тезутунд гардонидани низоъ меҳостанд ба раванди сулҳи тоҷикон ҳалал ворид намоянд» [8, с.141]. Барои амалӣ намудани ин ҳадафи худ онҳо тарконидан, асир гирифтани, ҳучумҳои мусаллаҳона ва ғайраро истифода менамуданд. Дар ин давра ва солҳои баъдӣ чунин категорияи одамон ҳамчун объекти террористӣ интиҳоб гардида буданд: арбобони сиёсӣ, мансабдорони сатҳи болоӣ, вакилони мардумӣ, сиёсатмадорони шинохта, ғаёлолони ҷамъиятӣ ва донишмандону олимони шаҳрвандони хориҷӣ, махсусан рӯзноманигорону намоёндогони созишҳои байналмилалӣ ва дигарон. Чунин амалҳо чи дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва чи дар солҳои баъдӣ ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ низ ба мушоҳида мерасид. Чунончи, дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ аз ҷониби террористон бераҳмона ба қатл расонидани фарзандони барӯманди миллати тоҷик, аз қабилӣ муовини сарвазир М.Назаршоев, академик М.Осимӣ, профессорон М.Ғуломов ва Юсуфхон Исҳоқӣ, рӯзноманигори шинохта Отаҳон Латифӣ, прокурори генералии Тоҷикистон Н.Ҳувайдуллоев, спикери Шуроӣ Олӣ С.Кенчаев ва даҳҳо нафар нависандагону донишмандон, кормандони давлатию ҷамъиятӣ ба ин онҳо мисол шуда метавонанд [6]. Мутассифона, баъдӣ ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон, ки 27 июни соли 1997 дар шаҳри Москва сурат гирифта буд, таҳдиди терроризм аз байн нарафт ва аз он давра то ба имрӯз дар қаламрави мамлакат даҳҳо амали террористӣ рӯй додаанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 1992-1997 дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ беш аз 100 ҳазор нафар ҷони худро аз даст дода, бештар аз 100 ҳазор нафари дигар гуреза шуданд ва хисороти аз ин ҷанг расонидашуда 7 млрд долларро ташкил намудааст. Гузашта аз ин, ҷанги шаҳрвандӣ рушди соҳаҳои гуногуни мамлакатро осебпазир намуда, кишварро ба даҳсола қафо кашид. Чунин ҳолатро ба инобат гирифта, муҳаққиқи рус Л.Е. Васильев иброз медорад, ки дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ ҳокимияти марказӣ ҷунон заиф гардида буд, ки қудрати пурра зерӣ назорат қарор додани сарҳадҳои давлатӣ ва вазъи дохилии кишварро надошт. Чунин ҳолат ба тундгароӣ исломӣ имкон медод, ки бо хориҷи мамлакат озодона робита барқарор намуда, дар минтақаҳои гуногуни кишвар лагерҳои ҳарбӣ ташкил намоянд. Ин буд, ки чи дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва чи дар солҳои минбаъда вазъият дар дохили мамлакат ва минтақаи Осиёи Марказӣ муташанниҷ гардида буд» [3, с.99]. Бо андешаҳои мазкур қисман розӣ шудан мумкин аст, зеро қафилӣ сулҳу субот ва ҳолати ҳимоятшавандагии сарҳадоти давлатию тартиботи ҷамъиятӣ аз иқтисоди зарурии сохторҳои қудратӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ вобастагӣ дорад. Аммо дар шароити муосир ба ғайр аз ин, инчунин. омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ, идеологию фарҳангӣ низ дар

ин самт таъсиргузоранд, ки дар самти мубориза бо терроризм ва тундгарой бояд пурра ба инобат гирифта шаванд.

Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва махсусан баъди ба имзо расидани Созишномаи умумии истикрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дастаҳои силоҳбадасти террористиро экстремистӣ ба ҳоҷагии халқ ва суботи сиёсии кишвар зарару зиёни ҷиддӣ расонидаанд. Яке аз онҳо гурӯҳи муташаққили ҷинойтии Ризвон Садиров мебошад, ки бо ҳамроҳии бародарони худ Фатҳуддин, Валиҷон ва Баҳром Садировҳо яққоя амал менамуданд. Ин дастаи мусаллаҳи ҷинойтӣ асосан ба одамрабӣ, асирگیری ва ташкил намудани амалиётҳои террористӣ, аз ҷумла суиқасд ба ҷони арбобони сиёсӣ машғул мегардиданд. Декабри соли 1996 ин дастаи ҷинойтпеша яққанд нафар кормандони намоёндагии СММ-ро гаравгон гирифта буданд. Санаи 5-уми феввали соли 1997 Баҳром Садиров – бародари Ризвон Садиров дар ноҳияи Обигарм 4 рӯзноманигори рус, 5 корманди намоёндагии СММ ва 2 корманди Созмони байналмилалӣи Салиби Сурхро гаравгон мегирад. Барои озод намудани онҳо талаб менамояд, ки Ҳукумати Тоҷикистон барои ворид шудани нерӯҳои Ризвон Садиров аз қаламрави Афғонистон ба ҳудуди Тоҷикистон роҳ кушояд. Моҳи ноябри соли 1997 Ризвон Садиров ду шаҳрванди Фаронсаро гаравгон гирифта, барои озод намудани онҳо озолии бародараш – Баҳром Садировро талаб намуда буд. 2-юми декабри соли 1997 сохторҳои қудратии мамлакат дар муқобили ин дастаи ҷинойтпеша амалиёти махсус гузаронида, Ризвон Садировро безарар мегардонанд [12]. Ғайр аз ин, 1-уми августи соли 1997 дастаи ҷинойтпешаи Ризвон Садиров ду писари муфтии Тоҷикистон Амонулло Неъматзодаро дуздида, бар ивази онҳо озод намудани бародараш Баҳром Садиров ва 100 ҳазор доллар талаб намуда буд. 27-уми августи соли 1997 бошад ҳуди Амонулло Неъматзодаро дастگیر намуда, асир мегиранд. Рӯзе баъд аз ин ҳодиса сохторҳои қудратии мамлакат дар муқобили ин дастаи ҷинойтӣ амалиёти махсус анҷом дода, онҳоро озод менамоянд [4].

Дар санаи 20-уми июли соли 1998 ҷаҳор намоёндаи нозирони СММ майор Ришард Шевчук аз Полша, майор Адолфо Шерпеге аз Уругвай, нозири масъалаҳои шаҳрвандӣ Ютака Акино ва тарҷумон Ҷӯраҷон Маҳрамов ҳангоми бозгашт аз воҳӯрӣ бо намоёндагони Иттиҳоди муҳолифини тоҷик дар ноҳияи Рашт аз ҷониби гурӯҳи силоҳбадасти номаълум ваҳшиёна ба қатл расонида мешаванд [5]. Дартар муайян мегардад, ки ин ҳуҷуми террористиро гурӯҳи ҷинойтпешаи Абдулло Раҳимов, мулаққаб ба Мулло Абдулло анҷом додааст [10].

Солҳои 1998-2001 собиқ аъзоёни Иттиҳоди муҳолифини тоҷик Мансур Муаккалов ва Раҳмон Сангинов дастаи силоҳбадасти ҷинойтӣ ташкил намуда, дар тӯли ин солҳо зиёда аз 400 ҷинойти махсусан вазнин, аз

ҷумла 270 куштор, ба гаравгонгирӣ, таҷовуз ба номус, ғорати аҳолии озоишта машғул гардидаанд. Ҳанӯз моҳи ноябри соли 1997 дар натиҷаи якҷоя намудани неруҳои ҳарбии ҳукумат ва неруҳои ҳарбии Иттиҳоди муҳолифини тоҷик Мансур Муаккалов фармондеҳи қисми низомии №41008 таъйин гардида буд. Аммо ўро барои сарпечӣ намудан аз иҷрои фармонҳои вазири мудоиға аз вазифаи ишғолнамудааш озод намуда буданд. М. Муаккалов бо ҳамроҳии Р. Сангинов дар водии Кофарниҳон ва дараи Ромит ҳудуди зери назорати худро давлати алоҳида эълон намуда, дар он истеъмоли машруботи спиртӣ, дар як синфхона таълим додани духтарон ва писарон ва ғайраро манъ намуда, бо усулҳои асримиёнагӣ аҳолии озоиштаро идора менамуданд. Моҳҳои июн ва июли соли 2001-ум сохторҳои қудратии кишвар дар муқобили онҳо амалиёти махсус анҷом дода, М. Муаккалов ва Р. Сангиновро безарар гардониданд ва узви ин дастаи ҷиноиро дастгир намуданд [2].

Яке аз дастаҳои силоҳбадасти ҷиноятпешае, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва солҳои минбаъда ҷиноятҳои вазнин ва амалҳои террористӣ содир намудааст, гурӯҳи ҷиноятпешаи силоҳбадасти Абдулло Раҳимов (Мулло Абдулло) мебошад. Моҳи сентябри соли 2010 ин гурӯҳи ҷиноятпеша дар дараи Камароби ноҳияи Рашт ба қорвони ҳарбии Вазорати мудоғиҳои Тоҷикистон ҳамлаи ногаҳонӣ анҷом дода, 25 хизматчиҳои ҳарбиро ба ҳалокат мерасонад. Дар миёни ҳалокшудагон 7 нафар афсарон ва боқимонда аскарони қаторӣ буданд [15]. Моҳи апрели соли 2011 мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратии Тоҷикистон гурӯҳи террористиеро, ки Мулло Абдулло роҳбарӣ менамуд, аз байн бурданд [18, с.134].

Дар таърихи 3 сентябри соли 2010 узви Ҳизби Исломии Туркистон (собиқ Ҳаракати Исломии Ўзбекистон) террористи худкуш Акмал Каримов дар назди шуъбаи мубориза бо ҷиноятҳои муташаққили Раёсати қорҳои дохилии вилояти Суғд дар автомашинаи бомбагузошташуда худро метарконад, ки дар натиҷа 3 нафар ба ҳалокат расида, 25 қорманди милитсия қароҳатҳои гуногун мебардоранд. Дар рафти анҷом додани қорабиниҳои ҷустуҷӯӣ барои муайян намудани иштирокдорони дигари ин амали террористӣ қормандони мақомоти амният се мошини дигари бо бомба мучаҳҳазбударо пайдо намуда, безарар гардониданд, ки онҳоро низ террористон ният доштанд дар назди биноҳои дигари мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва муассисаҳои давлатӣ тарконанд [18, с.134]. Дертар бародари террористи худкуш Фирдавс Каримов, ки дар ҳавлии ӯ Акмал Каримов таҷҳизоти таркандаро омода намудааст, ба ҷавобгариҳои ҷиноятӣ қашида мешавад. Ғайр аз ин, дар робита бо ин амали террористӣ 47 нафар узви Ҳаракати Исломии Ўзбекистонро дастгир менамоянд, ки онҳо ният

доштандро дар минтақаҳои дигари Тоҷикистон амалҳои террористӣ анҷом диҳанд [14].

Яке аз воқеаҳои дигари бо амалҳои террористӣ ва фаъолияти террористӣ алоқаманд кӯшиши ба амал овардани табaddулотӣ давлатӣ аз ҷониби ташкилоти террористию экстремистии Ҳизби Наҳзати Исломӣ мебошад. Роҳбари ин ташкилоти террористӣ Муҳиддин Кабирӣ бо собиқ муовини вазири мудофия Абдуҳалим Назарзода ба амал баровардани табaddулотӣ давлатиро пешакӣ маслиҳат ва тарҳрезӣ намуда, бо ин мақсад зиёда аз 20 дастаи силоҳбадасти ҳар кадомашон иборат аз 15-20 нафарӣ ташкил намуда, бо супориши онҳо шаби 4 сентябри соли 2015 ба қисмҳои низомии Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва биноҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҳуҷумҳои мусаллаҳона анҷом доданд, ки дар натиҷаи он 52 нафар ба ҳалат мерасад. Баъди руҳ додани ин воқеа генерал Назарзода дар рафти амалиёти зиддитеррористӣ кушта мешавад ва зиёда аз 190 узви фаъоли ин гурӯҳи террористӣ дастгир гардида, ба муҳлатҳои гуногун аз озодӣ маҳрум мегарданд [18, с.134].

Дар вақти руҳ додани ин ҳодиса раиси собиқ Ҳизби Наҳзати Исломӣ аллакай ба хориҷа паноҳ бурда буд. Айни замон низ ӯ дар хориҷа қарор дорад ва бо пешниҳоди Прокуратураи генералии Тоҷикистон ӯ дар рӯйхати сурхи Интерпол ворид карда шудааст. Муҳиддин Кабирӣ тайи солҳои охир дар хориҷи кишвар ҳаммаслакони худро муттаҳид намуда, фаъолияти террористию экстремистии хешро идома дода истодаанд. Онҳо аз ҷониби як зумра бозигарони сиёсати ҷаҳонӣ аз лиҳози молӣ дастгирӣ ёфта, фаъолияти зиддиҳуқуматии худро тариқи шабакаи Интернет фаъол намудаанд. Дар тӯли ҷаҳор соли охир онҳо дар шабакаи интернет садҳо видеоролиқҳои дорои хусусияти террористию экстремистиро ҷойгир намуда, мардумро барои сарнагун намудани ҳокимият кӯшоду равшан даъват менамоянд. Онҳо кӯшиш менамоянд, ки аз хориҷа истода вазъи сиёсиро иҷтимоии кишварро ноором созанд. Ҳадафи аслии онҳо ташкил намудани давлати исломӣ мебошад. Бо ин мақсад онҳо дар шабакаи интернет сомонҳои гуногуни иғвоангез ва дорои хусусияти террористию тундгарой ташкил намуда, барои вайрон намудани сохтори конститусионии давлат ва ҳалалдор намудани тартиботи ҷамъиятӣ кӯшиш намуда истодаанд. Як қатор муҳаққиқон иброз мекунанд, ки Ҳизби Наҳзати Исломӣ ҳанӯз дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ аз давлатҳои хориҷӣ мунтазам кумаки молиявӣ дарёфт намуда, бо дастаҳои силоҳбадасти ҷиноятии Афғонистон робитаи қавӣ дошта, барояшон лагерҳои террористӣ муҳайё намуда буданд [9, с.55].

Қобили зикр аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба монанди давлатҳои дигар бо дарназардошти хавфу хатари афзоюндаи терроризм ва тундгароии

исломӣ рӯйхати ташкилотҳои террористию экстремистиро ташкил намуда, фаъолияти онҳоро дар қаламрави кишвар мамнуъ эълон намудааст. Аз ҷумла, ташкилотҳои террористию экстремистии «Ал-Қоида», «Ҳаракати Толибон», «Ҳизби Исломии Туркистон» (собик Ҳаракати Исломии Ёзбекистон), «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Бародарони Муслмон» ё худ «Ихвон-ул-Муслимин», «Давлати Исломӣ», «Қабҳат-ан-Нусра», «Қамоати Ансоруллоҳ» аз ҷониби Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилотҳои террористӣ доништа шуда, фаъолияти онҳо дар қаламрави Тоҷикистон мамнуъ эълон гардидааст. Ғайр аз ин, соли 2015 бо қарори Додгоҳи Олии мамлакат Ҳизби Наҳзати Исломӣ низ ҳамчун ташкилоти террористӣ доништа шуда, фаъолияташ дар қаламрави Тоҷикистон манъ карда мешавад. Дар хориҷи кишвар бо роҳбарии раиси ташкилоти террористии Ҳизби наҳзати исломӣ иттиҳодияи Паймони миллии Тоҷикистон ташкил карда шудааст, ки ин иттиҳодия низ соли 2019 аз ҷониби Додгоҳи Олии Тоҷикистон ҳамчун ташкилоти террористӣ эълон гардидааст.

«Қамоати Ансоруллоҳ» соли 2007 аз ҷониби яке аз аъзоёни собик Иттиҳоди муҳолифини тоҷик Амриддин Табаров ташкил карда мешавад. Ин ташкилоти террористию экстремистӣ масъулияти ба амал баровардани ҳучуми террористии соли 2010-ро, ки дар назди бинои Раёсати мубориза бо ҷиноятҳои муташаккили ш.Хуҷанд руҳдодаро бар уҳда гирифта буд. Бахори соли 2011-ум дар раванди амалиёти зиддитеррористие, ки дар муқобили гурӯҳи силоҳбадасти Мулло Абдулло анҷом дода шуд, дар байни узви ин гурӯҳ, инчунин, парчами «Қамоати Ансоруллоҳ» низ пайдо мегардад. Моҳи майи соли 2012-ум Додгоҳи Олии кившар «Қамоати Ансоруллоҳ»-ро ташкилоти экстремистию террористӣ эълон намуда, фаъолияти онро дар ҳудуди Тоҷикистон мамнуъ гардонид. Солҳои 2014-2015 ин ташкилоти террористӣ дар шабақӣ Интернет ҷиҳоди исломиро ба таври васеъ тарғибу ташвиқ намуда, шаҳрвандони кишварро барои иштирок дар ҷангҳои Сурия сафарбар менамуд. Масалан, моҳи ноябри соли 2014-ум дар шаҳрҳои Конибодом ва Истаравшан 12 шаҳрванди Тоҷикистон бо ҷурми робита доштан бо «Қамоати Ансоруллоҳ» дастгир карда мешаванд. Онҳо аз Федератсияи Русия ба ватан баргашта, ният доштанд, ки ҳам ҳудашон ва ҳам оилаҳои худро ба Сурия бибаранд [9, с.68].

Аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлол масъалаи гаравидани ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ ва террористӣ ҳукумати кишвар ва ҷомеаи Тоҷикистонро ба ташвиш овардааст. Аз ин рӯ, пайвастании ҷавонон ба ин гуна ҳаракатҳои сиёсӣ динӣ барои суботи сиёсии кишвар хатари ҷиддӣ эҷод намуда, хавфи ба амал омадани ҳучумҳои террористиро меафзояд. Муҳаққиқи ватанӣ Н.Ш. Раҳмонова иброз медорад, ки ба

гаравиши чавонон ба гурӯҳҳои ифротӣ ва инкишофи ҷинойтҳои муташаккил омилҳои зерин муосидат намудаанд:

– вазъи мураккаби сиёсӣ ва иқтисодии Тоҷикистони тозаистиқлол баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ;

– ҷанги шаҳрвандӣ, ки дар натиҷаи он ҳокимияти марказӣ назорати қариб 30% қаламрави ҷумҳуриро аз даст дода буд;

– набудани заминаҳои муосири ҳуқуқӣ баъди ба даст овардани истиқлол;

– хушунатҳои маҳаллӣ-этниқӣ барои ба даст овардани ҳокимияти давлатӣ;

– сатҳи пасти маърифати ҳуқуқии аҳоли ва ғ. [11, с.88].

Омилҳои мазкур воқеан ҳам барои тавсеаи миқёси фаъолиятҳои ифротгарой ва террористӣ, махсусан, барои гаравидани чавонон ба сафи ин гуна ташкилотҳо хеле таъсирнок буд, аммо дар солҳои аввали ба даст овардани истиқлол, на дар солҳои охир. Зеро тӯли солҳои охир зери таъсири дигаргуниҳои иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодию идеологӣ шаклҳои фаъолияти террористӣ ва ифротгарой ба дигаргунии ҷиддӣ рӯбарӯ шуда, ба омилҳои ба тавсеаи ғояҳои террористию тундгарой мусоидаткунанда як қатор масъалаҳои дигари ҳаёти ҷамъиятӣ ва равандҳои иҷтимоию сиёсиро ворид намудан мумкин аст. Масалан, айни замон яке аз омилҳои муассири гаравидани чавонон ба сафи ташкилотҳои террористию экстремистӣ муҳочирати меҳнатӣ мебошад. Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кишварҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла дар Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Қазоқистон ба муҳочирати меҳнатӣ сафар намуда, дар баъзе аз мавридҳо ба доми террористону ифротгароён меафтанд.

Яке аз масъалаҳои ташвишовари Тоҷикистон, ки барои афзоиши терроризм мусоидат менамояд, шомилшавии чавонон ва шаҳрвандони кишвар ба сафи ташкилоти террористии «Давлати Исломӣ» мебошад. Муҳаққиқони масъалаи терроризм ва қоршиносони ин соҳа иброз медоранд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан онҳое, ки ба ҷараёни динии Салафия пайваستاанд, бештар барои пайвастан ба сафи «Давлати Исломӣ» кӯшиш менамоянд. Инчунин, аз ҷониби ташкилоти террористию экстремистии «Ҷамоати Ансоруллоҳ» низ барои пайвастан ба сафи «Давлати Исломӣ» таблиғот гузаронида мешавад [1]. Ҷараёни динии Салафия дар Тоҷикистон аз ибтидои солҳои 2000 пайдо мешавад. Фаъолон ва мубаллиғони онро хатмкардаҳои мактабҳои олии баъзе кишварҳои Шарқи Наздик ташкил медоданд. Чунин нафарон барои таблиғи ғояҳои Салафия (вахҳобия) аз ҷониби ниҳодҳои гуногуни ин кишварҳои исломӣ маблағгузорӣ мешуданд. Тибқи маълумоти васоити ахбори омма, зиёда аз 20 ҳазор шаҳрванди Тоҷикистон ба ҷараёни Салафия пайравӣ

менамуданд[13]. Соли 2009 Додгоҳи Олии Тоҷикистон ғаёлияти онро дар ҳудуди мамлакат мамнуъ эълон намуд. Аммо баъд аз он, ки алоқамандии салафиҳо ва ваҳҳобиҳо бо “Давлати Исломи” пурра ошкор гардид, тавачҷуҳи мақомоти қудратии кишвар ба масъалаи пешгирӣ намудани гаравидани ҷавонон ба ин ҷараёни ифротгароиву тундгарой бештар шуд [9, с.73].

Бо дарназардошти хусусиятҳои терроризми замони муосир ва махсусан дигаргуниҳои сиёсӣ геополитикӣ гуфтан мумкин аст, ки мубориза бо терроризм бояд хусусияти маҷмӯӣ дошта бошад. Яъне дар самти мубориза бо ин падидаи номатлуб бояд ҳамаи имконият ва воситаҳои мавҷуда ба таври васеъ истифода бурда шавад. Чунин ҳолатро Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон Р.А. Юсуф низ таъкид намудааст. Ба ақидаи ӯ, «таҷрибаи ватанӣ оид ба мубориза бар зидди экстремизм ва терроризм нишон дод, ки дар самти мубориза бо ин падидаҳои номатлуб маҳдуд гардидан бо истифодаи неруҳои қудратӣ самаранок дилхоҳ намедихад. Дар ин самт коркард ва амалигардонии маҷмӯи ҷорабиниҳо ва таъсиррасониҳои ташкилӣ, идеологӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ ба омилҳои бавучудоварандаи руҳияи тундгарой ва ифротгарой дар байни қишрҳои гуногуни ҷомеа зарур мебошад» [18, с.137]. Сиёсатшиноси ватанӣ Г.Н. Зокиров низ дар мавриди мубориза бо терроризм чунин мавқеъро ҷонибдорӣ намуда, иброз медорад, ки «сиёсатмадорон, ходимони давлатӣ ва ҳама гуна маъмурони дигарро лозим аст, ки зӯриро фақат дар ҳолатҳои махсус истифода намоянд. Албатта, дар ҳолатҳои воқеагариҳои амалҳои террористӣ истифодаи зӯрӣ воситаи ягона ва самаранок аст. Вале аҳли ҷомеа ва муборизони зидди терроризм бояд чунин тарзи муносибатҳоеро ихтиёр намоянд, ки муносибатҳои байни умумиятҳо ва мақомоти давлатӣ ҷамъиятӣ ба сатҳи муқовимат нарасанд. Бинобар ин, манбаъҳои пайдоиши инкишофи терроризмро бояд нобуд сохт» [7, с.46].

Ҳамин тариқ, терроризм ва ғаёлияти созмонҳои экстремистӣ террористӣ дар марҳалаи кунунии давлатдорӣ миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба суботи сиёсӣ ва амнияти миллии кишвар мебошанд.

АДАБИЁТ

1. В Прикамье задержаны около 30 вербовщиков в запрещенную организацию "Джамаат Ансоруллох" [Электронный ресурс]. URL: <https://tass.ru/proisshestiya/3801937> (дата обращения: 12.07.2020 г.)
2. В Таджикистане казнили Гитлера [Электронный ресурс]. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/278090> (дата обращения: 10.07.2020 г.)

3. Васильев Л.Е. Проблемы безопасности в Восточной Евразии: борьба с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. –М., 2009. –С.99.
4. Доклад Генерального секретаря ООН о положении в Таджикистане. 4 сентября 1997 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/233/38/img/N9723338.pdf> (дата обращения: 06.07.2020 г.)
5. Доклад Генерального секретаря ООН о положении в Таджикистане. 13 августа 1998 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/232/23/IMG/N9823223.pdf> (дата обращения: 06.07.2020)
6. Живи и помни! Писатель Мансур Сайфиддин (Суруш) о причинах и последствиях деяний экстремистско-террористической организации Партия Исламского Возрождения Таджикистана [Электронный ресурс]. URL: <http://sogdiana.tj/main/8708-zhivi-i-pomni-pisatel-mansur-sayfiddin-surush-o-prichinah-i-posledstviyah-deyaniy-ekstremistsko-terroristicheskoy-organizacii-partiya-islamskogo-vozhrozhdeniya-tadzhikistana.html> (дата обращения: 12.07.2020 г.)
7. Зокиров Г.Н. Терроризм. –Душанбе, 2004. – С.46.
8. Кудратов К.А. Особенности и перспективы борьбы с терроризмом в Таджикистане // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: история, философия. – 2013. –Т.12. –№4. –С.141.
9. Попов Д. Таджикистан перед лицом угрозы международного терроризма // Россия и мусульманский мир. – 2017. –№3 (297). –С.55.
10. Рахимов Абдулло (Мулло Абдулло) [Электронный ресурс]. URL: <https://centrasia.org/person2.php?st=1013881084> (дата обращения: 06.07.2020 г.)
11. Рахмонова Н.Ш. Нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мубориза бо терроризми байналмилалӣ // Маҷаллаи илмӣ-таҳлилии «Қонунгузорӣ». – 2017. –№3(27). –С.89.
12. Садиров Ризвон Мардонович [Электронный ресурс]. URL: <https://centrasia.org/person2.php?st=1013881202> (дата обращения: 09.06.2020 г.)
13. Салафиты вне закона [Электронный ресурс]. URL: https://www.ng.ru/cis/2009-06-26/6_Salafiya.html (дата обращения: 12.07.2020 г.)
14. Таджикистан: 48 человек задержаны по подозрению в организации сентябрьского теракта в Худжанде [Электронный ресурс]. URL: <https://www.fergananews.com/news.php?id=16190> (дата обращения: 11.07.2020 г.)

15. Таджикистан: В ущелье Камароб погибли 25 и без вести пропали 25 военнослужащих [Электронный ресурс]. URL: <https://www.fergananews.com/news.php?id=15575> (дата обращения: 12.07.2020 г.)

16. Сафарализода Х.К. Внешние угрозы как результат столкновения геополитических интересов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 6. – С. 276-284.

17. Сафарализода Х.К., Ашурзода Д.Х. Политизация религии как фактор появления религиозно-политического экстремизма и ее влияние на национальную безопасность страны // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2019. – № 6. – С. 264-271.

18. Юсуф Р.А. Борьба с терроризмом в Таджикистане // Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. – 2017. – №1 (57). – С.134.

ВОЗДЕЙСТВИЕ ТЕРРОРИЗМА НА НАЦИОНАЛЬНУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ И ПОЛИТИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

МАДВАЛИЕВ ДЖАМОЛИДДИН АЛИДЖОНОВИЧ,

соискатель кафедры политологии и международных отношений
Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава
735140, Таджикистан, Хатлонская область, г. Бохтар, ул. Айни 67;
тел.: (+992) 918-22-30-03; e-mail: Taj-Lucky@mail.ru

Современный терроризм тесно связан с идеологией религиозного радикализма. В Республике Таджикистан этот вид терроризма повлиял на политическую стабильность и национальную безопасность страны с первых дней обретения независимости. В начале XXI века под влиянием геополитических факторов возросла опасность международного терроризма, что привело к увеличению количества террористических и экстремистских организаций. В Республике Таджикистан, принимая во внимание приоритеты национальной безопасности и защиты политической стабильности, по решению Верховного суда Республики Таджикистан деятельность ряда террористических и экстремистских организаций на территории страны объявлено запрещенным. Развитие информационных технологий предоставило новые возможности террористическим организациям и используется для продвижения их радикальных идей. В таких условиях предотвращение распространения

террористических и экстремистских идей является одним из способов борьбы с этими негативными явлениями.

Ключевые слова: *международный терроризм, религиозный радикализм, религиозно-политический экстремизм, террористические акты, террористические и экстремистские организации.*

IMPACT OF TERRORISM ON NATIONAL SECURITY AND POLITICAL STABILITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

MADVALIEV JAMOLIDDIN ALIJONOVICH,

Competitor of the Department of Political Science and International
Relations of the Bokhtar State University named after Nosir Khusrav
735140, Tajikistan, Khatlon region, Bokhtar city, street Ayni 67;
tel.: (+992) 918-22-30-03; e-mail: Taj-Lucky@mail.ru

Modern terrorism is closely connected with the ideology of religious radicalism. In the Republic of Tajikistan, this type of terrorism has affected the political stability and national security of the country since the first days of independence. At the beginning of the 21st century, under the influence of geopolitical factors, the danger of international terrorism increased, which led to an increase in the number of terrorist and extremist organizations. In the Republic of Tajikistan, taking into account the priorities of national security and the protection of political stability, by decision of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan, the activities of a number of terrorist and extremist organizations in the country have been declared prohibited. The development of information technology has provided new opportunities for terrorist organizations and is being used to promote their radical ideas. Under such conditions, preventing the spread of terrorist and extremist ideas is one of the ways to combat these negative phenomena.

Keywords: *international terrorism, religious radicalism, religious and political extremism, terrorist acts, terrorist and extremist organizations.*

УДК: 338.43(545.3)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ МОНИТОРИНГА И ОЦЕНКИ НАЛОГОВЫХ ЛЬГОТ, СТИМУЛИРУЮЩИХ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУБЪЕКТОВ ЭКОНОМИКИ

МИРСАИДОВ АВРОР БОБОЕВИЧ,

доктор экономических наук, профессор, заместитель директора

Института экономики и демографии НАНТ

734024, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Айни 44;

тел. (+992) 90-444-60-12; e-mail: chirad-68@mail.ru-

ДЖУМАБОВ ХУРШЕД КОДИРОВИЧ,

директор НИИ Финансы, кандидат экономических наук, доцент кафедры

налогов и налогообложения Таджикского государственного

финансово - экономического университета

734067, Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14;

тел. (+992) 93-434 -85-58; e-mail: andoz-73@mail.ru.

В статье обосновывается необходимость постоянного проведения анализа эффективности применяемых мер налогового стимулирования инвестиционно-инновационной деятельности субъектов экономики и в связи с этим исследуются вопросы совершенствование методики мониторинга и оценки налоговых льгот, стимулирующих инвестиционно-инновационной деятельности. Выявлено ряд проблем в сфере введение и использование инвестиционных налоговых льгот, связанных с повышением его результативности и эффективности. Отмечается введение налоговых льгот, хотя создаются благоприятные и конкурентоспособные условия для субъектов отдельной сферы предпринимательского сектора, но при этом могут подавить ряд субъектов других сфер, которые формирует условия для инновационного развития общества. В связи с этим для недопущения нарушения свобода конкуренции и принцип справедливости, обосновывается, что политика введение преференций должна ориентироваться на реализации приоритетов (инновационное-инвестиционной деятельности) на основе установление научно-обоснованных критериев предоставления льгот, минимизирующих влияние групп особых интересов. Авторы, с целью реализации содержания и назначения налоговых льгот и раскрытия его потенциального преимущества предлагают алгоритм проведения мониторинга на основе

четкого разделения понятия результативности и эффективности применения налоговых льгот, разработки критериев и показателей оценки результативности и эффективности налоговых льгот, а также увязывания системы оценки результативности и эффективности налоговых льгот.

Ключевые слова: *индустриально-инновационное сценария развитие экономики, стимулирующая функция налога, инвестиция, капитальные вложение, НИОКР, инновация, налоговая система, налоговые льготы, мониторинг налоговых льгот, алгоритм мониторинга.*

С целью реализации основных задач, предусмотренных в Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 ключевое место занимает индустриально-инновационный сценарий развития страны, которое «предполагает создание основ инновационного развития экономики страны, прежде всего, на базе проведения реформ в системе образования и подготовке современных кадров для отраслей экономики. Данный сценарий возможен при формировании инновационных подходов при решении экономических и социальных вопросов, усилении институциональной базы развития, совершенствования правовой системы и усилении защиты прав собственности, включая интеллектуальную, что будет благоприятствовать росту как внутренних частных, так и прямых иностранных инвестиций»[7, с.21]. Обеспечение индустриально-инновационного развития отраслей национальной экономики страны зависит от создания государством благоприятных условий, способствующих привлечению и размещению инновационных инвестиций. Потому что технико-технологическая модернизация отраслей экономики и внедрение новых инновационных технологий требует значительных размеров инвестиции, финансовых затрат. Ограниченности этих ресурсов выступает как существенным препятствием для разработки и реализации инновационных инвестиционных проектов, направленную на внедрении новых технологий и модернизации производства [4, с.53]. Следовательно, формирование стимулов к активизации инновационной деятельности, разработки и реализации инновационных инвестиционных проектов путем совершенствование налоговой политики и налоговых преобразований в контексте реализации инновационно-промышленной политики государства является главной задачи современного этапа развития страны. В связи с этим правительством республики с целью активизации стимулирующей функции налоговой системы применяет налоговые льготы, как косвенного метода стимулирования. В последние годы в республике увеличивалось

наименование предоставленных налоговых льгот в том числе по налогу на доход и налогу на добавленную стоимость.

Таблица 1. – Динамика налоговых льгот по налогу на прибыль и налогу на добавленную стоимость (млн. сомони)

Годы	Налог на прибыль		Налог на добавленную стоимость	
	Источник (налогооблагаемая база)	Льготы	Источник (налогооблагаемая база)	Льготы
2015	225.5	30.9	11 744.9	2 104.6
2016	736.1	82.6	11 831.5	2 129.7
2017	1 249.7	162.5	15 566.7	2 611.2
2018	3 887.6	542.4	20 660.3	3 261.3
2019	3 153.1	519.2	21 533.7	3 876.1
2020	5 622.5	730.9	21 646.2	3 896.3

Источник: Отчет Налогового комитета Республики Таджикистан при Президенте Республики Таджикистан.

Как видно из данных таблицы в период 2015-2020 гг. объем льгот по налогу на прибыль увеличилось с 30,9 до 730, 0 млн. сомони, или более чем в 23 раза. Доля льгот с налогооблагаемой базы за анализируемый период в среднем составило 13%. Объем льгот на налога на добавленную стоимость увеличилось с 2104,6 до 3896,3 млн. сомони, или 85%. Его доля в налогооблагаемом базе также в среднем составил 18%. Таким образом, для хозяйствующих субъектов экономики эти названные льготы являются дополнительными источниками для инвестиций. Кроме того, в цене создаваемой продукции хозяйствующих субъектов – налогоплательщиков большой удельный вес занимает налоговая составляющая. Следовательно, введение налоговых льгот уменьшает налоговую нагрузку производителей, например научно-технической продукции, что позволяет снизить цену продукции, тем самым повысить ее конкурентоспособность. Плюс к этому в результате введение льгот происходит повышение покупательной способности покупателей, что содействует развитию рынка инновационных продуктов. Таким образом, налоговые льготы стимулируют не только производителей, но и потребителей, что способствует экономическому росту и переориентации экономической деятельности на инновационно-индустриальное развитие.

Как известно налоговые льготы выступают как одним из форм косвенной инвестиции государство в конкретных секторов или субъектах экономики. Другим словами налоговые льготы являются налоговыми или бюджетными расходами. Поэтому принятие решений о введение налоговых льгот для активизации индустриально- инновационной деятельности

должно базироваться на результат мониторинга данных видов льгот. В данном процессе важным этапом оценки эффективности применение налоговых льгот является его инвентаризация, а затем сбор, обработка и анализ информации.

Как выше было отмечено в современных условиях, когда переход на индустриально-инновационному развитию экономики является стратегической целью правительство республики, осуществление инвентаризации налоговых стимулирующих механизмов в области индустриально-инновационному развитию актуализируется. В экономике страны хотя наблюдается активные позитивные структурные сдвиги, например возрастание доли промышленности в создании ВВП, однако из за сырьевой и импортной зависимости все еще существуют препятствие инновационному развитию. (см рисунок 1.)

Существующие механизмы государственной политики, в первую очередь бюджетно-налоговые инструменты еще на достаточном уровне не могут стимулировать инновационному развитию субъектов экономики страны. Это вызывает необходимость в упорядочение и оценки существующих налоговых льгот, а также их инвентаризации, которые направлены на модернизацию технико-технологической базы производства и внедрение инноваций.

В соответствие с статье 189 Налогового кодекса Республики Таджикистан – «Налоговые освобождения» ряд видов доходов не подлежат обложению налогом, что повышает их инвестиционно-инновационную деятельность. Например, освобождается от налогообложение: «доходы новых предприятий от поставки произведенных товаров, если их учредители в течение 12 календарных месяцев с даты первичной

государственной регистрации вносят в уставный капитал этих предприятий нижеуказанные объёмы инвестиции на следующие сроки:

а) 2 года, если объём инвестиций составляет свыше 200 тысяч долларов США до 500 тысяч долларов США;

б) 3 года, если объём инвестиций составляет свыше 500 тысяч долларов США до 2 миллионов долларов США;

в) 4 года, если объём инвестиций составляет свыше 2 миллионов до 5 миллионов долларов США;

г) 5 лет, если объём инвестиций превышает 5 миллионов долларов США» [6, с.204]. Эти меры дали толчок на активизацию инвестиционной деятельности хозяйствующих субъектов экономики, способствовали увеличению объема капитальных вложений, который представляет собой инвестиции в основной капитал (основные средства): затраты на строительство новых объектов, расширение, реконструкцию и техническое перевооружение действующих объектов, приобретение оборудования, инструмента, инвентаря, проектно-изыскательские работы и др. Предоставление налоговых преимуществ создает систему стимула к расширению и модернизации технико-технологической базы своего производства на основе увеличения объемов инновационных капитальных вложений.

Как видно из данных таблицы 2. в период 2015-2021 гг. объем капитальных вложений увеличился с 9,7 до 15,1 млрд. сомони, или рост составил 155,6%. В анализируемый период объем капитальных вложений увеличился: в промышленности- 27,2%, транспорт и связь – 60%, строительство и промышленность строительных конструкций и деталей - 13,8 раза, торговля и общественное питание-31,6%, жилищное строительство (включая индивидуальное) – 75%, коммунальное хозяйство - 8,6 раз, образование – 43,8%. Эти большие суммы капитальных вложений были направлены на создание новых и модернизации действующих основных фондов предприятий указанных отраслей экономики.

Таблица 2. – Динамика капитальные вложений по отраслям экономики республики (млн. сомони)

Показатели	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 к 2015,%
Капитальные вложения по отраслям экономики всего	9749,9	11179,7	11371,6	13361,0	12517,8	11755,6	15124,9	155,6
В том числе								
промышленности	4482,0	5673,1	5991,6	7974,2	6119,7	5683,5	5649,5	127,2
транспорт и связи	1019,1	1507,3	1202,7	1152,1	1049,3	1084,9	1612,2	160

строительство и промышленность строитель-ных конструкций и деталей	106,0	713,8	957,5	1906,7	2031,4	1804,4	1464,8	13,8 раза
торговля и общественное питание	266,6	195,3	136,7	110,5	347,5	157,1	351,4	131,6
жилищное строительство (включая индивидуальное)	2472,6	1435,3	1106,7	488,0	1754,5	2378,7	4261,7	175
коммунальное хозяйство	130,7	506,8	44,9	15,7	175,0	105,1	1130,9	8,6 раза
Образование	326,2	678,4	719,7	500,8	659,8	386,0	469,2	143,8
Здравоохранение	448,8	134,1	220,0	323,2	347,4	163,2	169,9	-62,1

Источник: Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2022, С.309-310.

Инновационную направленность инвестиций или капитальные вложения можно наблюдать при анализе воспроизводственной структуры инвестиций в основной капитал, которые направляются на новое строительство, расширение, реконструкцию и техническое перевооружение действующих оборудования. Как видно из данных таблицы 3. в 2021 г в республике из всех инвестиций на производственных объектах 1745,3 млн. сомони было направлено на техническое перевооружение и реконструкцию действующих предприятий, которое составило 22,9% от общей суммы всех инвестиций. Произошло рост объема инвестиции на расширение действующих предприятий, увеличившейся за анализируемый период более чем в 89,6%. В 2021 г. более 6% всех инвестиции в основные производственные фонды, которое составило 5234,9 млн. сомони было направлено на новое строительство. Объем инвестиций в новое строительства в 2021 по сравнению с 2015 г. увеличилось более чем в 40,3%. В период 2015-2021г объем инвестиций на отдельные объекты действующих предприятий увеличилось в 2,7 раза.

Таблица 3. – Воспроизводственная структура капитальных вложений по объектам производственного назначения (млн.сомони)

Показатели	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 к 2015,%
Всего капитальных вложений	5760,0	7458,2	7560,4	9259,9	7549,7	6938,3	7628,4	152,2
В том числе направленно:								
на техническое перевооружение и реконструкцию	1722,5	1829,3	1874,7	587,0	791,8	1036,5	1745,3	101,3

действующих предприятий								
на расширение действующих предприятий	67,7	95,7	97,9	6,1	76,7	228,2	128,4	189,6
на новое строительство	3731,0	4761,7	4804,7	7548,5	5871,1	5191,6	5234,9	140,3
на отдельные объекты действующих предприятий	238,8	771,5	783,1	1118,3	810,1	482,0	519,8	217,7

Источник: Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2022, С.309.

Техническое перевооружение и реконструкция действующих предприятий, которые направлены на переустройство существующих цехов и объектов, способствует повышению его технико-экономического уровня, тем самым обеспечат росту производственной мощности предприятий, повышению производительности труда, снижению материалоемкости и энергоемкости производства и тд [5, с.13]. Предоставление инвестиционных налоговых льгот активизировал в экономике республики вышеуказанных процессов.

Следует подчеркнуть, что в республике налоговые льготы предоставляются субъектам свободных экономических зон (СЭЗ). СЭЗ выступает одним из действенных и эффективных институтов, способствующий деловой активности и ускорения индустриально-инновационному развитию регионов страны[12, с.32]. Развитие свободных экономических зон является одной из самых действенных институциональных нововведений для решения приоритетных задач, реализации стратегических программ. Потому что здесь появляется свойства и производительность инноваторских инфраструктур (наукоградов, бизнес-инкубаторов, технопарков, особых финансовых зон и т. д.), что создает инновационно- инвестиционных стимулов, инвестиционную привлекательность в конкретных регионах республики. В связи с этим, на территории свободных экономических СЭЗ Республики Таджикистан, предпринимательская деятельность его субъектов, независимо от форм собственности, освобождается от уплаты всех видов налогов, предусмотренных Налоговым кодексом республики Таджикистан. (Таблица 4.). Потому что, посредством деятельности субъектов СЭЗ привлекаются иностранные инновационные прямые инвестиции, которые выражаются в создание новых предприятий, основанных на современном оборудовании и новых технологий.

Таблица 4. - Субъектам СЭЗ, которым предоставляются льготы по следующим налогам

Налоги/Льготы	Налоговая ставка	
	В условиях СЭЗ	На остальной территории Республики Таджикистан
Налог на прибыль юридических лиц, %	0	13-18%
Налог на добавленную стоимость, %	0	15
Налог на объекты недвижимости, %	0	9-15
Земельный налог, \$/га 0	0	0,1-1,0
Налог на транспортные средства, \$/л.с.	0	0,6-14,5
Налог с продажи хлопка и первичного алюминия, %		10,0
Налог, уплачиваемый по упрощенному режиму, %		5-6
Таможенные пошлины, % от таможенной стоимости	0 – для иностранных инвесторов, заработная плата иностранных работников Таможенные пошлины, % от таможенной стоимости	0-23

Источник: Обращение министра экономического развития и торговли Республики Таджикистан. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://akitr.ru/upload/iblock/3cc/1lpxppg384qth5kmibk3zi9hlrlygv8l.pdf](https://akitr.ru/upload/iblock/3cc/1lpxppg384qth5kmibk3zi9hlrlygv8l.pdf).

Однако анализ эффективности результатов деятельности субъектов свободных экономических зон с учетом применения налоговых и других льгот показывает, что в целом они не способствовали росту социально-экономическим показателям многих субъектов СЭЗ и не отличались от уровня показателей роста субъектов, функционирующих вне свободной экономической зоны. Наш взгляд, в данном случае цели данных льгот были направлены на реализацию национальной целевой программы развития свободных экономических зон, чем обеспечение эффективность налоговых льгот.

В связи с этим постоянное проведение анализа эффективности применяемых мер налогового стимулирования является одним из главных задач налоговых органов и других заинтересованных ведомостей. Без проведения оценки результативности вводимых налоговых льгот основных направлений налоговой политики государства, а также расширение перечня предоставляемых льгот дискредитирует саму идею их введение. Следует отметить, что в республике установлено «Порядок предоставление налоговых и таможенных льгот», утвержденным Правительством Республики Таджикистан (от 31 декабря 2020 г. № 670), которое «определяет и регулирует предмет, цель и требования предоставления льгот, а также оценку и контроль эффективности предоставляемых льгот» [8, с.3]. Однако, существует ряд проблем в сфере введение и использование налоговых льгот, связанных с повышением его эффективности. Введение налоговых льгот хотя создают благоприятные и конкурентоспособные условия для субъектов отдельных сфер предпринимательского сектора, но при этом могут подавить ряд субъектов других сфер, которые формируют условия для инновационного развития общества. В связи с этим для недопущение нарушение свободы конкуренции и принципа справедливости, политика введение преференций должно ориентироваться на реализацию приоритетов (инновационное-инвестиционной деятельности) на основе установление научно-обоснованных критериев предоставления льгот, минимизирующих влияние групп особых интересов. Неопределённость и слабый уровень гибкой и целенаправленной политики в области введение налоговых льгот является одним из главных проблем, связанных с их результативности и эффективности. В связи с этим совершенствование методики проведение мониторинга инвестиционных налоговых льгот в условиях ускоренной индустриализации и инновационного развития экономики страны актуализируется и требует пересмотра пунктов мониторинга и оценки налоговых льгот выше указанного постановления правительство республики.

В настоящее время инвентаризацией и оценкой эффективности инновационных налоговых льгот в республике занимается не только налоговые органы, но и Министерство финансов Республики Таджикистан и Министерство экономического развития и торговли Республики Таджикистан. Министерство финансов Республики Таджикистан совместно с Налоговым комитетом Республики Таджикистан проводит постоянный анализ результатов предоставленные в рамках действующих законодательных актах республики налоговых освобождений, в том числе налоговых льгот, которые направлены на стимулирование инновационной деятельности и осуществления научных исследований. По мнению

специалистов Министерства финансов Республики Таджикистан осуществление мониторинга эффективности введенных налоговых льгот возможно на базе налоговой отчетности, которое формируется на основе налоговых деклараций. Однако у них отсутствует системный подход к проведению мониторинга. Мониторинг налоговых льгот представляет собой совокупность приемов и способов определения результативности и эффективности льготы в конкретные периоды времени. Это является научным способом познания сущности и направленности налоговых льгот на основе изучения во всем многообразии связей и зависимостей. Прежде всего необходимо различать результативность и эффективность налоговых льгот [1, с.192]. Результативность – это уровень применения налоговых льгот в разрезе отдельных видов льгот. Что касается эффективности налоговых льгот, то оно отражает в себя соотношение полученных результатов от введенных налоговых льгот (экономического, социального или иного эффекта) и ресурсов, которые израсходованы на их достижение.

Таким образом, с целью реализации содержания и назначения налоговых льгот, раскрытия его потенциальных преимуществ, необходимо:

- четко разделить понятия результативности и эффективности применения налоговых льгот;
- разработать критерии и показатели оценки результативности и эффективности налоговых льгот;
- увязать систему оценки результативности и эффективности налоговых льгот.

В рамках настоящего исследования нами предложено критерии и показатели оценки результативности и эффективности инвестиционно-инновационных налоговых льгот, которые приведены в таблице 5

Таблица 5. - Критерии и показатели оценки результативности и эффективности инвестиционно-инновационных налоговых льгот

Группы налоговых льгот	Критерии и показатели результативности	Критерии и показатели эффективности
Инвестиционные налоговые льготы (преференции)	<i>Критерии</i> - существенность льгот для налогоплательщиков (их значимость как источника финансирования капитальных вложений) и повышение инвестиционной активности <i>Показатели:</i> 1) отношение (в процентах)	<i>Критерий</i> - экономическая эффективность льгот как источника косвенного бюджетного финансирования инвестиций <i>Показатели:</i> 1) отношение (в процентах) объема прироста капитальных вложений к

	сумм льгот (налоговых расходов) к сумме собственных источников финансирования капитальных вложений (амортизации и прибыли) 2) отношение (в процентах) сумм льгот (налоговых расходов) к сумме капитальных вложений 3) прирост (снижение) фактических объемов капитальных вложений и темпы их роста (снижения) за анализируемый период 4) прирост (снижение) фактических объемов капитальных вложений и темпы их роста (снижения) по сравнению с плановыми (прогнозными) значениями	сумме потерь бюджета (налоговых расходов), вызванных применением льгот и преференций (к разнице между общей суммой этих льгот (потерь) и суммой прироста налоговых поступлений в бюджет от результативного применения льгот и преференций) 2) коэффициент льготоёмкости инвестиций как отношение темпов роста (снижения) суммы льгот к темпам роста (снижения) инвестиций в основной капитал в целом и по видам льгот и налогов
--	---	--

Составлено по: Барулин С.В. Налоговый мониторинг, М.2012, https://bstudy.net/616132/pravo/nalogoviy_monitoring; Ануфриева, Е. М. Проблемы мониторинга налоговых льгот для оценки эффективности их использования / Е. М. Ануфриева // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Экономические науки. – 2014. – № 1. – С. 35–44.

Для осуществления мониторинга налоговых льгот необходимо разработать План-график его проведение, которые должны охватить следующие основные мероприятия:

–установление перечень вопросов, которые подлежат мониторингу на определенный период действующих механизмов налогового стимулирование, в том числе механизмов, способствующие развитию инновационной деятельности; разработка предложений по их включению в налоговые декларации на следующий год;

–подготовка рекомендаций по внесению изменений в формах налоговых деклараций, которые обосновывают необходимость проведение мониторинга использование и востребованности стимулирующих механизмов налогов;

–разработка предложений по внесению изменений в форме статистической налоговой отчетности на следующий год, которое обосновывает необходимости отражение в отчётность данных о стоимостных и количественных индикаторов в части действующих налоговых стимулирующих механизмов.

В целом можно утверждать, что перечень подлежащих мониторингу действующих налоговых льгот, которые ориентированы на стимулирование

развитие инновации, представляется корректным. Но, и можно заметить, что хотя ряд налоговых льгот, прямо не стимулируют инновационную деятельность, однако носят инновационный характер. Необходимо предстоит совершенствовать структуру инновационных налоговых льгот, поскольку по мере модернизации и развитие экономики расширяется направление инновационных отношений. Например, отсутствует на практике применение инвестиционного налогового кредита, которое способствует технико-технологическому модернизации экономики хозяйствующих субъектов. Однако, на практике инвентаризируют только те налоговые льготы, для которых возможно провести мониторинг и оценку в рамках существующих статистической налоговой отчетности. Поэтому, те льготы, которые не получили отражение в налоговой отчетности не подлежат мониторингу. В связи с этим возникают трудности в приобретение информации по инвестиционному налоговому кредиту. Такая информации можно приобрести лишь в «ручном» режиме посредством запроса информации с местного уровня или из отчетов Счетной палаты Республики Таджикистан.

В связи с этим необходимо внести изменения в статистическую налоговую отчетность, прежде всего в части мониторинга инновационных налоговых льгот. Эти изменения должны произойти в зависимости от масштабов предпринимательской деятельности и отраслевой принадлежности. Потому что в настоящее время информация в налоговой отчетности, данные по поступлениям и начислениям налогов получили отражение в укрупненном видам экономической деятельности. Поэтому необходимо ввести информацию по налоговым льготам в разрезе отраслей и конкретным видам экономической деятельности. В зарубежной практике накоплен опыт по составлению аналитической справки по инновационным налоговым льготам, которые можно использовать. [2].

ЛИТЕРАТУРА

1. Ануфриева, Е. М. Теоретические аспекты налогового льготирования / Е. М. Ануфриева // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского. – 2012. – № 28. – С. 191–194.

2. Жердева А.И., Немирова А.С. Налоговые льготы: практика применения в России и за рубежом // Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2015. № 12 с.43-54 [Электронный ресурс]. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2015/12/10410> (дата обращения: 9.01.2023).

3. Закон Республики Таджикистан «Об инновационной деятельности» №822 от 16 апреля 2012 года

4.Мирсаидов А.Б. Тоҳирзода М. Роль инновационного инвестирования в индустриальное развитие регионов страны// Экономика Таджикистан, № 3., 2019 с.51-56

5.Мирсаидов А.Б., Рахимов З.С. Оценка инвестиционной деятельности в отраслях гидроэнергетики Таджикистана // Human Progress. 2022. Том 8, Вып. 1. С.13. URL: http://progress-human.com/images/2022/Tom8_1/Mirsaidov.pdf, свободный. DOI 10.34709/IM.18.13

6.Налоговой кодекс Республики Таджикистан, 2022. 324с

7.Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Душанбе, 2016.,104 с.

8.Постановление Правительство Республики Таджикистан о «Порядке предоставления налоговых и таможенных льгот» (от 31 декабря 2020 г. № 670), 21 с

9.«Руководство Осло: Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям». М.: ЦИСН, 2010.С.31

10.Статистический сборник Республики Таджикистан, 2021, с. 665;

11.Статистический сборник Республики Таджикистан, 2022, с. 406

12.Шмонов Н.Н. Историческое исследование проблем развития особых экономических зон. – Казань: Изд-во КГУКИ, 2010.– 158 с..

**ТАКМИЛИ МЕТОДИКАИ МОНИТОРИНГ ВА АРЗЁБИИ
ИМТИЁЗҲОИ АНДОЗӢ, КИ ФАЪОЛИЯТИ САРМОЯГУЗОРИЮ
ИННОВАТСИОНИИ СУБЪЕКТҲОИ ИҚТИСОДИРО ХАВАСМАНД
МЕГАРДОНАНД**

МИРСАИДОВ АВРОР БОБОЕВИЧ,

муовини директори Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи
миллии илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои иқтисод, профессор
734024, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Айни 44;
тел. (+992) 90-444-60-12; e-mail: chirad-68@mail.ru

ҶУМЪАБОВ ХУРШЕД КОДИРОВИЧ,

директори Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии молия, номзади илмҳои
иқтисодӣ, дотсенти кафедраи андоз ва андозбандии Донишгоҳи давлатии
молия ва иқтисоди Тоҷикистон
734067, Тоҷикистон, ш.Душанбе кӯчаи Нахимов 64/14;
тел: (+992) 93-434-85-58; e-mail:andoz-73@mail.ru.

Дар мақола зарурати таҳлили пайвастаи самаранокии тадбирҳои татбиқиавандаи ҳавасмандгардонии андоз барои фаъолияти сармогузорӣ ва инноватсионии субъектҳои хоҷагидор асоснок карда шуда, вобаста ба ин масъалаҳо доир ба тақмили методологияи мониторинг ва арзёбии имтиёзҳои андоз, ки ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ ва фаъолияти инноватсиониро суръат мебахшад, баррасӣ шудааст. Як қатор муаммоҳоро дар соҳаи ҷорӣ намудан ва истифода бурдани имтиёзҳои андози сармоягузорӣ ва арзёбии натиҷа ва самаранокии он алоқаманданд, муайян карда шуданд. Қайд карда мешавад, ки ҷорӣ намудани имтиёзҳои андоз, гарчанде он барои субъектҳои соҳаи алоҳидаи баҳиши соҳибкорӣ шароити мусоид ва рақобатпазир фароҳам меорад, аммо дар айни замон метавонад як қатор субъектҳои соҳаҳои дигарро, ки барои рушди инноватсионии соҳа шароит фароҳам меоранд, боздорад. Аз ин лиҳоз, бо мақсади пешгирии вайронкунии озодии рақобат ва усулҳои адолат асоснок карда мешавад, ки сиёсати ҷорӣ намудани имтиёзҳо бояд ба татбиқи афзалиятҳо (фаъолияти инноватсионӣ сармоягузорӣ), дар асоси меъёрҳои илман асоснокшуда додани имтиёзҳо, ки таъсири гурӯҳҳои махсуси манфиатдорро кам мекунанд. Муаллифон бо мақсади татбиқи муҳтаво ва мақсади ҳавасмандгардонии андоз ва ошкор намудани манфиатҳои потенциалии он алгоритми мониторингро дар асоси ҷудокунӣ аниқӣ мафҳумҳои натиҷанокӣ ва самаранокии татбиқи имтиёзҳои андоз, таҳияи меъёр ва нишондиҳандаҳои арзёбӣ, инчунин усулҳои пайвастани системаи баҳодихӣ натиҷанокӣ ва самаранокии имтиёзҳои андозиро пешниҳод кардаанд.

Калидвожаҳо: сценарияи индустриалӣ-инноватсионии рушди иқтисодӣ, функсияҳои ҳавасмандгардонии андоз, сармоягузорӣ, сармоягузори асосӣ, тадқиқоти илмӣ, инноватсия, низоми андоз, имтиёзҳои андоз, мониторинги имтиёзҳои андоз, алгоритми мониторинг.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF MONITORING AND EVALUATION OF TAX BENEFITS THAT STIMULATE INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITIES OF ECONOMIC SUBJECTS

MIRSAIDOV AUROR BOBOEVICH,

Deputy Director of the Institute of Economics and Demography of the National
Academy of Science. Doctor of Economics, Professor,
734024, Tajikistan, Dushanbe, Ayni ave. 44;
tel. (+992) 90-444-60-12; e-mail: chirad-68@mail.ru-

DZHUMABOEV KHURSHED KODIROVICH,

Director of the Research Institute of Finance, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Taxes and Taxation, Tajik State

Financial and Economic University

734067, Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimov 64/14;

tel: (+992) 93-434-85-58; e-mail: andoz-73@mail.ru

The article substantiates the need for continuous analysis of the effectiveness of the applied measures of tax incentives for investment and innovation activities of economic entities and, in connection with this, examines the issues of improving the methodology for monitoring and evaluating tax incentives that stimulate investment and innovation activities. A number of problems have been identified in the field of introduction and use of investment tax incentives related to increasing its effectiveness and efficiency. The introduction of tax incentives is noted, although it creates favorable and competitive conditions for the subjects of a separate sphere of the business sector, but at the same time it can suppress a number of subjects in other areas that create conditions for the innovative development of society. In this regard, in order to prevent the violation of freedom of competition and the principle of justice, it is justified that the policy of introducing preferences should focus on the implementation of priorities (innovation-investment activities) based on the establishment of evidence-based criteria for granting benefits that minimize the influence of special interest groups. The authors, in order to implement the content and purpose of tax incentives and reveal its potential benefits, proposed an algorithm for monitoring based on a clear separation of the concepts of effectiveness and efficiency of the application of tax incentives, developing criteria and indicators for assessing the effectiveness and efficiency of tax incentives, as well as linking the system for evaluating the effectiveness and efficiency tax incentives.

Keywords: industrial-innovative scenario of economic development, stimulating function of tax, investment, capital investment, R&D, innovation, tax system, tax benefits, monitoring of tax benefits, monitoring algorithm.

УДК: 338.43

ДАСТРАСӢ БА ҒИЗО – ШАРТИ МУҲИММИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРИ

АШӢРОВ ИХТИӢР САИДОВИЧ,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи молия ва қарзи

Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон

734025, Тоҷикистон, Душанбе, кӯчаи М.Турсунзода 30;

тел: (+992 37) 905-55-77-88; e-mail: ikhtiyor.ashurov@inbox.ru

САФАРОВА АНОРХОЛ ҚУМАЕВНА,

унвонҷӯи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур

734003, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 146;

тел: (+992) 93-501-81-44; e-mail: anora2303.@mail.ru

Дар мақолаи мазкур, муаллифон қайд менамоянд, ки бинобар паст будани сатҳи даромади хонаводаҳо бехтар намудани вазъи дастрасӣ ба ғизо дар байни аҳоли ҳамчун мушкилии то ба охир ҳалношуда боқӣ мемонад. Вазифаи асосӣ дар давраи дарозмуҳлат шугли пурмахсул мебошад. Ҳоло дар ҷумҳурӣ мушкилоти таъмини хатмкунандагони низомии таҳсилоти касбӣ бо шугл ба назар мерасад. Мушкилоти норасоии қувваи кори баландихтисос барои соҳаҳои пешбурди иқтисодиёт ва соҳибкориҳои хурд ба назар мерасад.

Сохторҳои амалкунандаи истеҳсолот, ки ба хоҷагиҳои майдамоли асос ёфтааст, қодир нестанд, ки талаботи аҳолиро бо маҳсулотҳои асосии хӯрокворӣ таъмин намоянд. Имрӯз Тоҷикистон наметавонад бехатарии озуқавориро ҳудро таъмин намояд, зеро сохтори хоҷагидориҳои он ба рақобати бозор тобовар нест. Зарурати ташики кооперативҳои истеҳсолӣ ва муттаҳид намудани онҳо ба кластерҳо расидааст. Ташики кластерҳо бояд дар пояи аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудани онҳо бо дарназардошти шароити иқлим, ҷуғрофӣ, мавҷудияти захираҳо ва инфрасохтори истеҳсолӣ сурат гиранд.

Калидвожаҳо: дастрасӣ, озуқа, паст, сатҳи даромад, хонавода, мушкилӣ, таъмин, хатмкунандагон, таҳсилоти касбӣ, шугл, қувваи корӣ, аландихтисос, соҳибкориҳои хурд, сохтор, амалкунанда, истеҳсолот, хоҷагиҳои майдамоли, талаботи аҳоли, хӯрокворӣ, бехатарии озуқаворӣ, рақобат, тобовар, зарурат, кооперативҳо, кластерҳо, инфрасохтори истеҳсолӣ

Яке аз масъалаҳои муҳимми таъмини бехатарии озуқаворӣ дар қатори мавҷудияти хӯрокворӣ, дастрасии ба он мебошад, ки ба қобилияти харидории мардум вобастагӣ дорад. Агар озуқаворӣ мунтазам дастрас набошад, аҳоли аз норасоии доимӣ ё муваққатии озуқаворӣ азият мекашанд.

Дигар масъалаи муҳим баланд бардоштани сатҳи даромади аҳоли бо таъмин намудани онҳо бо ҷойи кор ба ҳисоб меравад. Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» самтҳои асосии вусъатдиҳии шуғли пурмахсул нишон дода шудааст, ки аз инҳо иборат аст:

–дастгирӣ ва рушди соҳибкории хурду миёна дар шаҳру деҳот, ҳамчун роҳи самарабахши афзун намудани теъдоди ҷойҳои корӣ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ;

–ҳавасмандкунии рушди «шуғли сабз», вусъатдиҳӣ ва дастгирии давлатии низоми соҳибкории экологӣ ва бозори хизматрасониҳои экологӣ;

–таъмини аҳолии деҳот бо ҷойҳои кор тавассути азхудкунии заминҳои партов ва нав;

–рушди шабакаи таълимӣ барои ба даст овардани малакаҳои касбӣ, бозомӯзӣ ва такмили ихтисос, ки талаботи занон, ҷавонон, гурӯҳҳои осебпазир, аз ҷумла, маъюбонро ба иноват мегирад;

–ҳавасмандии ҳаматарафаи фаъолияти фермерӣ ва соҳибкории хурд дар баҳши аграрӣ тавассути такмили низоми қонунгузорӣ, бахусус, барои ҷавонон;

–диверсификатсияи муҳочирати берунаи меҳнатӣ, аз ҷумла, бо назардошти омили гендерӣ ва таҳкими танзими давлатии раванди бозгашти муҳочирон;

–рушди бахшҳои меҳнатталаби иқтисодиёт, ки маҳсулоти он ба содирот равона карда мешавад (комплексҳои агросаноатӣ, саноати бофандагӣ ва истихроҷи канданиҳои ғоиданок);

–амалӣ намудани сиёсати давлатии шуғл, ки бо сиёсати соҳаи маориф ҳамроҳанг аст;

–истифодаи васеи хизматрасониҳои телекоммуникатсионӣ дар раванди мубодилаи маълумот оид ба таҳлили ҷойҳои корӣ дар байни ҷавонон ва мусоидат ба соҳибкорӣ.[3]

Барои иҷрои ин вазифаҳо бояд ҳиссаи табақаи миёна (мутобиқи методологияи байналмилалӣ арзёбӣ) дар соли 2030 то 50 фоиз афзоиш дода шавад. Тадбирҳои асосӣ дар доираи ин вазифа инҳо мебошанд:

–мусоидат ба афзоиш додани даромади аҳоли, бахусус, аҳолии деҳот, ҷавонон ва занҳо;

–фароҳам овардани шароит барои ба даст овардани ҷойҳои кори
сазовор ва пурмахсул, аз ҷумла, бо кор таъмин намудани табақаҳои
осебпазири аҳоли;

–коҳишдиҳии сатҳи нобаробарӣ дар ҷомеа.[3]

Бо мақсади муайян намудани дараҷаи даромади аҳоли ва тафовути он
дар шаҳр ва деҳот динамикаи онро тартиб дода, ба чунин ҳулоса омадан
мумкин аст, ки новобаста аз бӯҳрони молиявӣ даромадҳои аҳолии
Тоҷикистон дар солҳои 2016-2021-ум 27,1 % зиёд шудааст. Рақамҳои оморӣ
нишон медиҳанд, ки сатҳи даромади аҳолии деҳот нисбат ба аҳолии
шаҳрнишинҳо боз пастар гардидааст (ҷадвали 1).

Агар дар ин давра сатҳи даромади якмоҳаи аҳолии шаҳрҳо ба андозаи
84,7 фоиз афзуда ба 686,97 сомонӣ расида бошад, пас сатҳи даромади
аҳолии деҳот 98,7 фоиз афзудааст, ки нисбат ба даромади аҳолии
шаҳрнишин 4,06 сомонӣ, ё 0,6 фоиз кам аст.

Ҷадвали 1. –Таҳлили даромади хонавода дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
дар солҳои 2016-2021

Нишондиҳандаҳо	Солҳо						2021 нисбат ба соли 2016, %
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Ҳамагӣ	351,14	374,12	409,78	475,72	518,19	684.50	194,9
Шаҳр	371,85	410,03	430,52	497,49	524,32	686.97	184,7
Деҳот	343,75	361,16	399,35	439,47	513,85	682,91	198,7
Фарқи байни шаҳр ва деҳот	+28,1	+48,87	+31,17	+58,02	+10,47	+4,06	X
Шаҳр нисбат ба деҳот. %	108,2	113,5	107,8	113,2	102,0	100,6	X

Фарқи байни даромади аҳолии шаҳрнишин ва деҳот тамоюли
коҳишбӣ дорад. Агар фарқи байни даромади аҳолии шаҳр ва деҳот дар
соли 2016-ум 28,1 сомонӣ ё 8,2 % бошад, пас дар соли 2021 – ум ба 4,06
сомонӣ расидааст.

Яке аз нишондиҳандаҳои нигаронкунандаи сатҳи даромади аҳоли дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон фарқи сатҳи даромади табақаҳои гуногуни аҳоли ба
ҳисоб мераванд. Омори расмӣ аҳолиро аз рӯи даромад ва хароҷотҳояшон
ба 10 табақа (квинтел) тақсим менамояд ва аз онҳо дар маҷмуаҳои омори
расмӣ табақаи аввал (табақаи 10 ғоизаи камтаъмин ва табақаи 10 ғоизаи
сертаъмин) оварда мешаванд. Мо низ бо истифода аз рақамҳои оморӣ
таркиби даромади ин табақаҳои аҳолиро зеро таҳқиқот қарор додем.
Мақсад аз ин, муайян намудани фарқияти сохтори даромади табақаҳои
гуногуни аҳоли мебошад. Дар ҷадвали 4 динамикаи сохтори даромадҳои

табакаи 10 фоизаи камтаъмин ва табакаи 10 фоизаи сертаъмин оварда шудааст (ҷадвали 2).

Аз рақамҳои ҷадвали овардашуда бармеояд, ки агар даромадҳои пулии аҳолии 10 фоизаи камтаъмин дар соли 2020-ум 160,8 сомони ро ташкил дода бошад, пас даромади пулӣ аҳолии 10 фоизаи бештар таъмин 4036,53 сомони ро ташкил дод, ки нисбатан 25,1 баробар зиёд аст.

Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» омадааст, ки «мавҷуд будани иқтидорҳои захиравӣ ҷиҳати бунёди кластерҳои истеҳсолии ба содирот нигаронидашуда дар минтақаҳои кишвар» яке аз имкониятҳои ҳаллӣ таъмини аҳоли бо ҷои кор ва маоши баланд доништа шудааст.

Ҷадвали 2. – Динамикаи сохтори даромади табакаи 10 фоизаи камтаъмин ва табакаи 10 фоизаи сертаъмин, ба як нафар аҳоли (сомонӣ) [1]

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					2020 нисбат ба соли 2016, %
	2016	2017	2018	2019	2020	
Даромади пулӣ, аҳолии 10 фоизаи камтаъмин, сомонӣ	82,25	92,90	113,52	128,90	160,80	195,5
Даромади пулӣ аҳолии 10 фоизаи бештар таъмин, сомонӣ	840,94	1008,28	1093,85	1186,80	4036,53	480,0
Фарқи байни даромади пулии аҳолии 10 фоизаи бештар таъмин, нисбат ба 10 фоизи камтаъмин, баробар	10,2	10,9	9,6	9,2	25,1	+14,9 бар.

Сарчашма: Нишондиҳандаҳои асосии таҳқиқоти буҷети хонаводаҳо. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022. –С20-.23.

Тибқи индикаторҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ҳамасола бояд дар кишвар зиёда аз 100 ҳазор ҷойҳои корӣ таъсис дода шавад. Дар ҳошияи ин вазифаи стратегӣ мо дар доираи таҳқиқоти илмӣ худ таъсиси кластерҳои саноатиро, ҷун омили асосии афзоиши истеҳсоли маводҳои хӯрокворӣ ва сарчашмаи даромади аҳоли донистем.

Яке аз манбаъҳои муҳимтарини ҳаллу ҷасли ин проблема дар раванди рушди сохторҳои амудии ҳампайванд ба асоси таъсиси даври (сикли) «истеҳсол – коркард – нигоҳдорӣ – фурӯш» дар доираи ҳамохангии бизнес мегардад.

Раванди рушди кооператсия ва ҳамгирой бевосита аз тариқи шаклҳои ташкилӣ – ҳуқуқии хочагидорӣ дахлдор амалӣ мешавад ва маҷмуи онҳо низоми кооператсияи соҳавӣ ва ҳамгироии байнисоҳавиро ташкил медиҳад.

Зимни ҳалли масъалаи таъсиси ҳар гуна шакли ташкилӣ – хочагидорӣ, қабл аз ҳама, бояд усулҳои дахлдор, заминаҳо ва шароит, яъне қоидаҳои умумии қоркардшуда аз ҷониби илми аграрӣ ва таҷрибаи истехсолоти кишоварзӣ ба инобат гирифта шаванд.

Ба ақидаи мо, асоси таъсиси иттиҳодияҳо, иттифокҳо ва корпоратсияҳо бояд ба принципҳои зерин таъяс намоянд (расми1).

Таъсиси сохтори нави ҳамгирой бояд на аз қарорҳои субъективӣ мақомоти маҳаллии идорақунӣ ба кишоварзӣ, балки аз заминаҳои объективӣ барояд, ки ба он метавон инҳоро дохил қард:

–ҷанбаи чандсоҳавӣ доштани истехсолот дар низоми сохторӣ;

–дар муассиса муҳайё намудани имконияти таъсиси истехсолоти бузурги қорисозии технологияи истехсоли навҳои муайяни маҳсулот;

–мавҷудияти объекти зарурӣ барои фаъолияти самараноки шакли мазқури хочагидорӣ.

Арзёбии ҳолати воқеии раванди кооператсия нишон медиҳад, ки ҳар як шакли нав идомаи сохтори пешинаи мавҷудаи байнихочагӣ дар марҳалаи навбатии қорисозии раванди илмӣ – техникаӣ мебошад. Таъсиси он асоси методӣ дорад.

Расми1. Прнспнҳои асосии таъсиси иттиҳодияҳо, иттифокҳо ва корпоратсияҳо

Асоси бунёди моделҳои кооператсия ва ҳамгироии истеҳсолот дар чорводориро бояд омилҳои рушди самаранокӣ бо истифодаи равишҳои зерин ташкил диҳад:

- ягонагии ҳадафи иштирокчиён;
- фароҳамовариҳои шароити баробари иқтисодӣ барои шарикон оид ба кооператсия;
- чудо намудани гурӯҳи пешбар, муайян кардани авлавиат барои истеҳсолкунандагон;
- чанбаи марҳалавӣ доштани таҳаввулот, муттасилии истеҳсолот дар асоси муносибатҳои байнихочагӣ.

Микёси система ва шумораи иштирокчиён чанбаи мутахаррик дорад ва бо чунин омилҳо муайян карда мешавад:

- бо сатҳи рушди соҳа;
- зарфияти бозори фурӯши маҳсулот;
- имконияти муассиси асосӣ;
- иқтидори истеҳсолоти хизматрасон;
- сатҳи таъминоти илмӣ;
- идорашавандагии система;
- мувофиқакунонии манфиатҳои иқтисодӣ;
- амнияти экологӣ;
- ҳолати зерсохтор;
- таксимои маъмурӣ — ҳудудӣ.

Рушди шакли ҳамгирӣ дар чорводорӣ бояд бо роҳи ҳаракати рӯзафзун, аз шакли содаи кооперативҳо чун навъи алоҳидаи хочагидорӣ то низоми ҳудудӣ—ҳамгироии дарбаргирандаи на танҳо коркард, балки хизматрасонии агросервис ва як қатор истеҳсолоти ёрирасон, балки дарбаргирандаи фурӯши маҳсулот, таъмини истифодаи дастовардҳои илмӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ, фаъолияти трастӣ, бонкҳо ва сохторҳои тичоратӣ низ бошад.

Солҳои ҳаштодуми асри гузашта дар кишвар таҳти таъсири рушди иқтисодии ҷомеа равандҳои мутамаркази истеҳсолоти кишоварзӣ бар пояи кооператсияи байнихочагӣ ва ҳамгироии агросаноатӣ рушд ёфта буд. Мутобиқи он, консепсияи чунин иттиҳод тарҳрезӣ шуд, механизми ташкилӣ—иқтисодӣ ва таъминоти ҳуқуқӣ барои иштирокчиёни он пешниҳод гардид, андоза ва сохтори муносиби муассисаҳои муштарак муайян шуд. Дар асоси коркарди илмӣ иттиҳодияҳои агросаноатии ноҳияи Шаҳринав, Ховалинг ва як қатор дигар ноҳияҳо ба самаранокии баланди раванди махсусгардонӣ, кооператсия ва ҳамгирӣ ноил шуданд.

Бояд дар назар гирифт, ки таносуб байни ашё, воситаҳои кор ва сатҳи ташкилии он, ҳам аз нигоҳи замонӣ ва ҳам аз лиҳози ҳудудӣ, чанбаи

динамики дорад ва аз шароити табиӣ – иқтисодӣ, андозаи рушди пояи моддӣ – техники вобастагӣ дорад. Аммо пешрафти илмӣ – техники, сатҳи истифодаи он дар чорводорӣ имкон медиҳад, ки самаранокӣ баланд бардошта шавад, ки ин бо такмили истеҳсолот, ҳалли проблемаи истифодаи пору ва дигар мушкилоти экологӣ ва рушди зерсохтор алоқаманд аст.

Мутаносибан, зарурати тағйирдиҳии шаклҳои мавҷудаи истеҳсолот ба вучуд меояд. Ин бештар ба онҳое дахл дорад, ки ба сабаби шаклгирии сохторҳои бозорӣ дар низоми ҳамгирӣ рушд хоҳанд ёфт, ки тақсими меҳнат дар онҳо мутобиқи вазифаҳои истеҳсолоти алоҳидаи равонашуда ба дарёфти маҳсулоти ниҳой амалӣ мешавад. Чунин навъи ҳамгирӣ ба шакли иттиҳоди илмӣ-истеҳсолӣ, иттиҳодияҳо, агрокластерҳо, агрохолдингҳо, агроширкатҳо ва агротехнополисҳо зухур менамояд.

Дар адабиёти илмӣ муосир ва таҷрибаи хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ мафҳумҳои агрокластер ва агрохолдинг ба назар мерасанд. Бинобар ин, зарурати аниқ намудани усулҳои асосии фарқи байни агрокластер ва агрохолдинг ба миён меояд.

Қабл аз ҳама, бояд қайд намуд, ки агрокластер ин муносибате нест, ки маҷбуран соҳибкоронро ба он ворид намоянд, балки ин як навъи тафаккури ҳамгирои ихтиёрии соҳибкорон мебошад. Ҳангоми таҳлили фарқи байни агрокластер ва агрохолдинг онро ба назар гирифт, ки кластер ин шакли ташкилию ҳуқуқӣ намебошад ва субъектҳои он мустақалияти хоҷагидорӣ ва ҳуқуқии худро нигоҳ медоранд (ҷадв. 3).

Ҷадвали 3.– Хусусиятҳои фарқкунандаи агрокластер ва агрохолдинг

Хусусиятҳои фарқкунанда	Агрокластер	Агрохолдинг
Принсипи ташкилӣ	Ҳамкорӣ дар асоси ҳамгирӣ (кооператсия)	Ҳамгироии амудӣ дар асоси ҷамъиятҳои сахомӣ
Шакли ташкилию ҳуқуқӣ	Шакли ташкилию ҳуқуқӣ намебошад	ҚСҚ, ҚСП, ҚФМ, ва дигар ҷамъиятҳои истеҳсолӣ
Асоси истеҳсолот	Маҳсусгардонии чандирӣ дар асоси рушди инноватсионӣ	Маҳсусгардонии мақсаднок барои истеҳсоли намудҳои гуногуни маҳсулот
Мақоми иштирокчиён	Нигаҳ доштани мустақалияти хоҷагидорӣ ва ҳуқуқӣ	Қисман ва пурра гумкардани соҳибхитиёрии иштирокчиён
Бозори меҳнат	Мутаҳаррикии баланди қувваҳои корӣ	Мутаҳаррикии пасти қувваҳои корӣ

Имкониятҳои рақобатнокӣ	Рақобати баланд ҳам дар дохили кластер ва ҳам берун аз он	Рақобати паст дар дохили кластер ва баланд берун аз он
Идора ва ҳамкорӣ	Шурои кластер муносибати байниҳамдигарии субъектҳоро бо розояти ҳамдигарӣ ба низом медарорад	Системаи саҳти банақшагирӣ ва идораи марказонидашуда. Ҳамкории корпоративии аъзоёни кластер
Тақсими фоидаи гирифта	Фоида тибқи хароҷоти кардаи аъзоёни кластер тақсим карда мешавад	Қисми асосии фоида ба сохторҳои рост меояд, ки маҳсулоти ниҳонии кластерро истеҳсол мекунанд ва ӯ мефурӯшанд
Муносибат доир ба баҳои самаранокӣ иқтисодӣ	Самарани гирифташуда аз сармоягузорӣ ба ҳамаи субъектҳои кластер таъсир мерасонад	Самаранокӣ истеҳсоли танҳо барои кластер барои меҳна, на ба сохторҳои алоҳидаи он
Нишондиҳандаҳои иқтисодӣ	Ташаккули нишондиҳандаҳо дар маҷмӯъ ва дар алоҳидагӣ ба субъектҳои кластер	Ташаккули нишондиҳандаҳо барои субъектҳои алоҳидаи кластер

Агрохолдингҳо бошанд, мустақалияти худро қисман ва ё пурра гум менамоянд. Кластерҳо дар асоси рушди инноватсионӣ ва маҳсусгардонии чандирӣ фаъолият менамоянд. Дар агрохолдингҳо маҳсусгардонии мақсаднок барои истеҳсоли навҳои гуногуни маҳсулот ҷой дорад. Идораи ин ду навӣ фаъолият низ фарқи зиёд дорад.

Шурои кластер муносибати байниҳамдигарии субъектҳоро бо розигии ҳамдигарӣ ба низом медарорад. Дар агрохолдинг бошад, системаи саҳти банақшагирӣ ва идораи марказонидашуда амал карда, муносибати байниҳамдигарии субъектҳо аз рӯи усули ҳамкории корпоративии аъзоёни кластер ба роҳ монда мешавад.

Дар маҷмуи тадбирҳо доир ба рушд ва кооператсияи истеҳсолоти агросаноатӣ ҷойгоҳи муҳим ба таъсиси бозор барои фурӯши маҳсулот, ҳамчунин, ба иттиҳоди моддӣ–техникӣ тааллуқ дорад.

Дар низоми ҳаракати маҳсулоти кишоварзӣ ва озуқаворӣ аз истеҳсолкунанда ба истеъмолкунандаи ниҳой, баланд бардоштани нақши сохторҳои агросаноатӣ–иттиҳодияҳо, холдингҳо, агроширкатҳо, кооператсияҳои истеъмолий, бозорҳои озуқаворӣ савдои яқлук, ярмаркаҳо, марказҳои савдо ва мағозаҳо дар назар гирифта мешавад.

Фурӯши бештари маҳсулоти кишоварзӣ ва озуқаворӣ аз рӯи иртиботи бевоситаи истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагон сурат мегирад. Дурнамо дар ин самт бояд ҳамгироии сохторҳои истеҳсолот, коркард, интиқол ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ бошад.

Таъсиси зерсохтори бозорӣ чун қисми муҳимтарини таркибии кооператсия ва ҳамгирӣ дар навбати аввал, ба асоси зерсохтори мавҷуда ва тавонмандии истеҳсоли амалӣ мешавад, ки дар расми 4 оварда шудааст

Истифодаи нуктаҳои асосии механизми мазкури робитаҳои иқтисодӣ ба барқарорсозии баробарӣ байни табодули байнисоҳавӣ ва амиқ шудани равандҳои ҳамгирӣ мусоидат мекунад.

Расми 2. Механизми тақмили бозори маҳсулоти кишоварзӣ

Бад ин тартиб, дар шароити мавҷудаи иҷтимоӣ–иқтисодии рушди равандҳои маҳсусгардонӣ, кооператсия ва ҳамгирӣ ҳатман бояд бо шароити моддӣ–техникӣ, молиявӣ, иқтисодӣ, экологӣ, сиёсӣ ва ғайраи минтақа мутобик гардонида шавад. Канорагирӣ аз ин ва маъмуриятсозии бемаҳдуд ба таназзули иқтисодии маҳсулот-истеҳсолкунанда оварда мерасонад, чунки фишори истеҳсолкунандагони маҳсулоти тағйирпазирро

боздошта наметавонад. Бинобар ин, имрӯз ташаккули низоми мураккаби истеҳсолии ба ҳам алоқаманд бо ҳадафҳои технологӣ зарурати объективӣ мегардад.

Зеркомплекси маҳсулоти ширӣ дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ метавонад ба асоси механизми ташкилӣ–иқтисодии таъминкунандаи манфиатҳои мутақобилаи истеҳсолкунандагони шир, саноати коркард, тичорат ва дигар иштирокчиёни он самаранок фаъолият намояд.

Алҳол маҳсулотистеҳсолкунандагони кишоварзии ҷумҳурӣ аз фурӯши шир даромади кам мегиранд ва бисёрии онҳо зарар мебинанд ё самаранокии паст доранд. Дар ин пасманзар, афзоиши воридоти маҳсулоти ширӣ, маҳсусан, орди шири арзон сурат гирифт.

Шир манбаи доимии маблағ мебошад, ки имкон медиҳад музди меҳнат пардохта шавад ва гардиши маблағ ва ғайра пур карда шавад. Аммо равандҳои манфӣ дар ислоҳоти солҳои охири зеркомплекси маҳсулоти ширӣ ба коҳиши ҷиддии саршумори чорвои ширдеҳ ва дар натиҷа ба камшавии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти ширӣ оварда расонид.

Саноати шири кишвар бо муассисаҳои муаррафӣ мегардад, ки дар сол то 36 ҳаз. тонна шир коркард карда метавонанд. Коҳиши шадиди истеҳсол ва тағйири сохтори каналҳои фурӯши маҳсулоти ширӣ ба вазъи ин соҳа таъсир расонид. Иқтидори муассисаҳои коркарди шир ба ҳисоби миёна на бештар аз 55% аст. Аммо таҳлили натиҷаҳои молиявии ин муассисаҳо нишон медиҳад, ки ғоида аз фурӯши маҳсулоти ширӣ асосан аз ҳисоби афзоиши нарх ба даст меояд ва аз арзиши аслии баландтар аст, гарчанде хароҷот шадидан афзудааст. Дар натиҷа муассисаҳои ин соҳа тайи солҳои 2012 – 2017 ғоиданок кор мекарданд ва сатҳи ғоиданокӣ тақрибан ду маротиба афзуда, 14,2% - ро ташкил додааст.

Таҳлили вазъи зеркомплекси маҳсулоти ширӣ нишон дод, ки дар ҷумҳурӣ ҳам алоқамандии низоми техникӣ, технологӣ, ташкилдихӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии тадбирҳои равонашуда ба рушд ва баланд бардоштани самаранокии он инкишоф ёфтааст.

Дар кишвар ба самаранокии зеркомплекси маҳсулоти ширӣ асосан се омил таъсир мерасонанд. Якум – технологӣ: истеҳсоли хӯрокаи чорво, маҳсулнокии говҳо; сифат, ҳолати пояи моддӣ–техникӣ, ҷорисозии технологияи ояндадор, кори селексионӣ–наслгирӣ, таъминот бо кормандони баландихтисос ва ғайра; Дувум – иқтисодӣ: маблағгузорию давлатӣ ва хусусӣ, каналҳои фурӯш, нарх, ҳавасмандкунии кор ва ғайра; Севум – ташкилӣ: рушди равандҳои кооператсия ва ҳамгирӣ.

Дар шароити ҳамгирӣ рушди ҳаҷми истеҳсоли шир, даромаднокии ва самарабахшии, тавре таҷрибаи кори агрохолдингҳои пешқадами ҷумҳурӣ нишон дод, ба анҷоми маҷмуи тадбирҳои фарогири маблағгузорию шахсӣ

дар пайванд бо дастгирии молиявии давлатӣ ва ҷорисозии технологияи муосири сарфақунандаи манбаъҳо мусоидат кард. Даромади паст ва ё зарар дидани хоҷагиҳои кишоварзӣ аз истеҳсоли шир ба стратегияи иқтисодии корхонаҳои коркарди шир, ки ба коҳиши нархи хариди шир равона шудааст вобастагӣ дорад, зеро корхонаҳои коркард ҳам аз паст намудани нархи хариди шир ва ҳам аз баланд бардоштани нархи маҳсулотҳои ширӣ фоида ба даст меоранд. Нархи 1 тонна шир дар корхонаҳои коркарди саноатӣ ва агрохолдингҳо байни 4 – 5 ҳазор сомонӣ аст, дар сурате, ки онҳо як тонна ширро аз хоҷагиҳои кишоварзӣ то 3 ҳазор сомонӣ мегиранд. Коҳиши нархи шир раванди ҳамгириро номусоид мекунад, чунки дар дохили ҳуди корхонаи коркард, агрохолдинг ширкатҳои идорақунанда худашон нотаносубии нархро таҳриқ мекунад ва дар айни замон, иштироки хоҷагихоро дар тақсими фоидаи ба даст омада аз марҳалаи ниҳой истисно менамоянд. Чунин вазъ, пеш аз ҳама, бо набудани қонунгузории танзимқунандаи фаъолияти иттиҳодияҳои бузург ва Ҳимояқунандаи хоҷагиҳо аз шарикони бемасъул, алоқаманд аст.

Дар натиҷаи равандҳои манфии рӯйдода дар зеркомплекси ширӣ, маҳсулоти ин соҳа дар бисёр субъектҳои он аз рӯйи нишондиҳандаҳои нарх ва сифат рақобатнопазир гардид. Зарурати объективии тарҳрезии маҷмуи тадбирҳо барои рушди он ба вуҷуд омад. Барномаҳои ҳадафманди рушди соҳаи чорводорӣ ва тадбирҳои оид ба баланд бардоштани ҷаззобияти маблағгузории ҳавасмандқунандаи ин соҳаҳо, ҳамчунин, «Консепсияи афзудани ҳаҷми истеҳсоли шир дар солҳои 2016 – 2030» лозиманд.

Барои рафъи вазъи буҳронӣ дар соҳаи чорводорӣ ширӣ пешниҳод мегардад:

–дар асоси шарикӣ хусусӣ – давлатӣ комплексҳои наву бузурги шир таъсис дода шуда, фермаҳои оид ба парвариши ҷавона бозсозӣ шаванд;

–нигоҳдории говҳои сермахсул бо истифодаи инноватсия;

–дарёфти шумораи иловагии ғуночин аз аҳоли ба асоси рушди кооперативҳои истеъмолӣ;

–рушди фермаҳои оилавии хурд бо технологияи пешқадами истеҳсоли шир;

–таъмини талаботи чорводорӣ ширӣ бо хурокаи баландсифати ватанӣ;

–беҳбуди кори селекционӣ – наслгирӣ;

–хизматрасонии фитосанитарӣ ва байтории чорводорӣ ширӣ;

–бо мутахассисони баландихтисос таъмин кардани комплексҳо ва фермаҳо, ҳавасмандқунии кори онҳо.

Механизми рушди зеркомплекс ҳамчунин муқаррарсозии пардохти иловагӣ аз буҷети давлат барои ҳар як тонна шири фурухташуда, маҳдуд

кардани воридоти маҳсулоти ширӣ аз хориҷа, тавсеаи дастрасии маҳсулот-истеҳсолкунандагони кишоварзӣ ба кредит ва лизинг барои сохтмон, бозсозӣ ва замонасозии комплексҳои (фермаҳои) чорводорӣ ва азхудкунии дастовардҳои илмӣ – техникиро пешбинӣ менамояд.

Барои ташаккули кластерҳои комили маҳсулоти ширӣ алҳол дар кишвар як силсила омилҳои боздоранда ҳалал мерасонанд: амалисозии маҷмуи самтҳои инноватсионии рушди онҳо, истифодаи низоми муассири механизми ташкилӣ – иқтисодии фаъолияти зеркомплекс, тарбияи кадрӣ донандаи ин механизм ва ғайра.

Марҳалаҳои асосии таъсиси кластерҳо–омодагӣ, асосӣ ва хотимагӣ мебошанд. Дар сохтори ташкилии он гурӯҳи муассисаҳо ва ташкилотҳои дорои фаъолияти якнамуди мустақил ва алоқаманд байни худ ҷудо карда мешаванд: блоки кластерҳои таъсисдиҳандаи муассисаҳо, блок доир ба парвариши ғуночин ва блоки зерсохтори кластерӣ.

Бо дарназардошти унсурҳои сохторӣ, тарҳи модели усулии кластери маҳсулоти ширӣ таҳия гардидааст (расми 3.)

Расми 3. Модели кластери маҳсулоти ширӣ

Таъсиси чунин кластер имкон медиҳад, ки рақобатпазирии маҳсулот аз ҳисоби рушди ҳамкориҳои мутақобилаи наздики тамоми иштирокчиён, фаъолияти муштаракҳои инноватсионии онҳо ва фурӯши маҳсулот бо бренди ягона баланд бардошта шавад.

Барои ташаккул ва рушди он дар ҷумҳурии анҷоми маҷмуи чунин тадбирҳои инноватсионӣ пешниҳод мегардад:

–замоносазӣи техникаӣ ва технологияи фондҳои асосӣ дар кластерҳои агросаноатии кишоварзӣ;

–тавсияи кооператсия ва ҳамгироӣ, зерсохтори кластер;

–равнақ додани бозори маҳсулоти кишоварзӣ ва озукаворӣ;

–таъмини кадрӣ ва илмӣ – техникаӣ он;

–рушди иҷтимоӣ деҳот ва ғайра.

Бадин тартиб, тавсия мешавад, ки рушди устувори зеркомплексҳои маҳсулоти ширӣ бояд аз ҳисоби шаклҳои хоҷагидорӣ бузургии молӣ ва пеш аз ҳама, аз ҳисоби рушди кластерҳои ҳудудии маҳсулоти ширӣ, рақобатпазирии сохторҳои ҳамгироишуда, сохторҳои миёна ва хурди кооперативҳои истеъмоли, ҳамчунин, тақмили алоқаҳои тавлидӣ – иқтисодӣ дар зеркомплекс таъмин гардад.

Ҳамин тавр, таҷрибаи ҷаҳонӣ назарияи рушди кластерии истеҳсолоти кишоварзӣ дар минтақаҳои алоҳида бо дар назардошти ҷалби хоҷагиҳои деҳқонии инфиродӣ ва хоҷагиҳои наздиқавлигии аҳоли ба мо имкон дод, ки модели универсалии кластери хурдро барои соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёти аграрӣ пешниҳод намоем.

Модели пешниҳодшуда ба худ қисмҳои ташаккулдиҳандаи зерини ин кластерро муттаҳид менамояд (расми 4).

ХК – хоҷагиҳои кишоварзии ҳамаи намудҳои молистеҳсолкунанда;

КБ – корхонаҳои байнихоҷагӣ (агрохолдингҳо);

ХД (Ф) ва ХНА – хоҷагҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагҳои наздиҳавлигии аҳоли;

Расми 4. Модели универсалии кластери хурд

ММК – марказҳои маълумотдиҳӣ ва консултативӣ;

КТваФ – кооперативи таъминотӣ ва фурӯш;

КҚ – кооперативҳои қарзӣ;

ИИТ – институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ.

ХК – хоҷагҳои кишоварзии ҳамаи намудҳои молистеҳсолкунанда;

КБ – корхонаҳои байнихоҷагӣ (агрохолдингҳо);

ХД (Ф) ва ХНА – хоҷагҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва хоҷагҳои наздиҳавлигии аҳоли;

ММК – марказҳои маълумотдиҳӣ ва консултативӣ;

КТваФ – кооперативи таъминотӣ ва фурӯш;

КҚ – кооперативҳои қарзӣ;

ИИТ – институтҳои илмӣ-таҳқиқотӣ.

Андозаи низоми ҳамгирой, шумораи иштирокчиёни он дорои ҷанбаи мутахассис буда, аз чунин омилҳо вобастагии зиёд дорад:

–сатҳи рушди соҳа дар минтақа ва зарфияти бозори истеъмолӣ;

–манбаъҳои мавҷуда ва дар навбати аввал, имконияти муассисаи асосӣ;

- иқтидори истеҳсолоти хизматрасон;
- рушди зерсохтор ва таъминоти илмӣ;
- вазъи экологӣ дар минтақа ва тақсимои маъмурӣ – ҳудудӣ.

Ҳамин тавр, таҳқиқоти гузаронида исбот менамояд, ки:

1. Бояд дар назар дошт, ки беҳтар намудани вазъи дастраси ба ғизо дар байни аҳоли ҳамчун мушкилии то ба охир ҳалношуда боқӣ мемонад. Норасоии ғизо ҳанӯз дар байни 26 Ҷиҳонӣ аҳоли ба назар расида, гипотрофия дар байни 10 Ҷиҳонӣ кӯдакони то синни 5-сола мушоҳида мешавад. Норасоии ғизо дар Тоҷикистон аз нуқтаи назари иқтисодӣ ҷой дошта, он бевосита аз сатҳи даромади хонаводаҳо вобастагӣ дорад

2. Вазифаи асосӣ дар давраи дарозмуҳлат барои ҷумҳурӣ дар бахши меҳнат ин шуғли пурмаҳсул ва баланд гаштани салоҳият мебошад. Ҳоло дар ҷумҳурӣ мушкилоти таъмини хатмкунандагонӣ низоми таҳсилоти касбӣ бо шуғл ба назар мерасад – Ҷиҳонӣ нисбатан пасти хатмкунандагон мувофиқи ихтисоси гирифташуда ба кор таъмин мегарданд, зеро дорони ихтисоси лозима нестанд, метавонад мушкилоти норасоии қувваи кории баландихтисос барои соҳаҳои пешбурди иқтисодиёт ва соҳибкории хурд зиёд намояд. Ин боиси рушди нобаробарии иқтисодии дар минтақаҳо ва оқибат ба нобаробарии имкониятҳо мегардад, ки барои ҷалби мардум ба шуғли истеҳсолӣ ҳалал мерасонад.

3. Сохторҳои амалкунандаи истеҳсолот, ки ба хоҷагиҳои майдамоли асос ёфтааст қодир нестанд, ки талаботи аҳолиро бо маҳсулотҳои асосии хӯрокворӣ таъмин намоянд. Имрӯз Тоҷикистон наметавонад беҳатарии озуқавориро ҳудуд таъмин намояд, зеро сохтори хоҷагидорӣ он ба рақобати бозор тобовар нест.

4. Бо сабаби хурд будани корхонаҳои истеҳсолии маҳсулотҳои кишоварзӣ (хоҷагиҳои деҳқонии инфиродӣ ва хоҷагиҳои наздиҳавлигии аҳоли) зарурати ташкили кооперативҳои истеҳсолӣ ва муттаҳид намудани онҳо ба кластерҳо расидааст;

5. Ташкили кластерҳо бояд дар пояи аз ҷиҳати илмӣ асоснок намудани онҳо бо назардошти шароити иқлим, ҷуғрофӣ, мавҷудияти захираҳо ва инфрасохтори истеҳсолӣ сураат гиранд.

АДАБИЁТ

1. Мутассифона, то имрӯз маълумотҳои маҷмӯаи омории «Нишондиҳандаҳои асосии таҳқиқоти бучети хонаводаҳо дар соли 2021» дастрас нест

2. Нишондиҳандаҳои асосии таҳқиқоти бучети хонавода дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2022. – С. 13-15

3. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. –С. 11-12

ДОСТУП К ПРОДОВОЛЬСТВУЮ – ОСНОВНОЕ ТРЕБОВАНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

АШУРОВ ИХТИЁР САИДОВИЧ,

доктор экономических наук, профессор кафедры финансов и кредита
Российско-Таджикского (славянского) университета
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. М.Турсунзода 30;
тел: (+992 37) 905-55-77-88; ikhtiyor.ashurov@inbox.ru

САФАРОВА АНОРХОЛ ДЖУМАЕВНА,

соискатель ученой степени Таджикского аграрного
университета имени Ш. Шотемур
734003, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 146;
тел: (+992) 93-501-81-44; e-mail: anora2303.@mail.ru

В данной статье авторы отмечают, что из-за низкого уровня доходов населения улучшение доступа населения к продуктам питания остается нерешенной проблемой. Главной задачей на долгосрочную перспективу является продуктивная занятость. В настоящее время в республике остро стоит проблема обеспечения трудоустройства выпускников системы профессионального образования. Проблема нехватки высококвалифицированной рабочей силы возникает в сферах экономического развития и малого бизнеса.

Нынешние производственные структуры, основанные на мелких фермерских хозяйствах, не в состоянии обеспечить потребности населения в основных продуктах питания. Сегодня Таджикистан не может обеспечить собственную продовольственную безопасность, поскольку его экономическая структура не устойчива к рыночной конкуренции. Возникает необходимость в организации производственных кооперативов и объединении их в кластеры. Организация кластеров должна основываться на их научном обосновании с учетом климатических, географических условий, наличия ресурсов и производственной инфраструктуры.

***Ключевые слова:** доступ, продукты питания, низкий уровень доходов, домашнее хозяйство, проблема, предложение, выпускники, профессиональное образование, трудоустройство, рабочая сила, квалифицированный, малый бизнес, структура, оператор, производство, мелкие хозяйства, спрос населения, продукты питания, продовольственная безопасность, конкуренция, устойчивость, потребность, кооперативы, кластеры, производственная инфраструктура*

ACCESS TO FOOD – BASIC REQUIREMENT FOR FOOD SECURITY

ASHUROV IKHTIYOR SAIDOVICH,

doctor of economic sciences, professor of the Department of Finance and Credit
Russian-Tajik (Slavic) University
734025, Tajikistan, Dushanbe, st. M. Tursunzoda 30;
tel: (+992 37) 905-55-77-88; ikhtiyor.ashurov@inbox.ru

SAFAROVA ANORKHOL JUMAEVNA,

Applicant of the Agrarian University of Tajikistan named after Sh. Shotemur
734003, Tajikistan, sh. Dushanbe, Rudaki Avenue 146;
tel: (+992) 93-501-81-44; e-mail: anora2303.@mail.ru

In this article, the authors note that due to the low level of household income, improving the access to food among the population remains an unsolved problem. The main task in the long term is productive employment. Now in the republic there is a problem of providing the graduates of the vocational education system with employment. The problem of the lack of highly qualified labor force appears in the areas of economic promotion and small business.

Current production structures based on small farms are not able to meet the needs of the population with basic food products. Today, Tajikistan cannot ensure its own food security, because its economic structure is not resistant to market competition. There is a need to organize production cooperatives and unite them into clusters. Organization of clusters should be based on their scientific justification, taking into account climatic, geographical conditions, availability of resources and production infrastructure.

Keywords: access, food, low, income level, household, problem, supply, graduates, vocational education, employment, workforce, skilled, small business, structure, operator, production, small farms, population demand, food, food safety, competition, resistant, need, cooperatives, clusters, production infrastructure.

УДК: 330.342.338.621

ТАҲЛИЛИ БАЪЗЕ АЗ ХАВФҲОИ ЭҲТИМОЛӢ ВА РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ: ВАЪЪ ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОН

ОДИНАЕВ АМИН ИБРОҲИМОВИЧ,

сардори Раёсати таҳлили масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди баҳши хусусии
МТС-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 89;
тел. (+992) 988-55-26-90; e-mail: o-amin@mail.ru

НАҶМУДИНОВ МАНУЧЕҲР САФАРАЛИЕВИЧ,

мутахассиси пешбари Раёсати таҳлили масъалаҳои соҳибкорӣ ва рушди
баҳши хусусии МТС-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 89;
тел. (+992) 44-600-53-30; e-mail: Kand75@mail.ru

Дар мақола баъзе аз хавфу хатарҳои эҳтимолӣ ва таъсири манфии он ба рушди рушди иқтисоди миллӣ таҳлилу арзёбӣ гардидааст. Дар ин замина муаллифон, бо далелҳои асоснокшуда вобаста ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ, хусусан дар шароити вусъат гирифтани таҳримҳои иқтисодиву тиҷоратӣ ва канда шудани занҷирҳои мавҷудани таъминоти молу маҳсулот, кор ва хизматрасониҳо, инчунин, ба таври бегона боло рафтани нархҳо, махсусан, нархи маводи ғизоӣ як силсила таклифотро пешниҳод намудаанд, тадқиқи онҳо ба муътадил нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои макроиқтисодии кишвар мусоидат хоҳад кард.

Калидвожаҳо: таъмини амнияти иқтисодӣ, хавфҳои эҳтимолӣ, рақобати тиҷоратӣ, иқтисодиёти ҷаҳон, воридоти маҳсулот, бочҳои гумруқӣ, сарбозии андоз, амнияти озуқаворӣ.

Дар шароити зудтағйирёбандаи сиёсӣ иқтисодии ҷаҳон ва то рафт шиддат гирифтани рақобати тиҷоратӣ миёни кишварҳои абарқудрат ҳар як мамлакатро водор месозад, ки дар самти пешгӯии хавфу хатарҳои эҳтимолӣ ва коҳиш додани таъсири манфии онҳо ба рушди иқтисоди миллӣ, нақшаву барномаҳои мушаххас ва илман асоснокшударо ҷиҳати баргараф намудани оқибатҳои манфии ҳар гуна бӯҳронҳои эҳтимолӣ ва дар ин замина, муътадил нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ тадбирҳои зарурии воқеан амалишавандаро роҳандозӣ намояд.

Зикр кардан бамаврид аст, ки пеш омадани ҳар гуна таҳдиду хатар ва бухронҳо ҳар як кишварро маҷбур месозад, ки дар бисёр самтҳо, аз ҷумла, самти таҳкими истиқлоли технологиву иқтисодӣ, ба муввафақиятҳои назаррас ноил гардад. Яъне таҳдиду хатарҳои эҳтимолӣ дар баробари паёмадҳои манфӣ доштанишон, боз имконест, ки ба сӯйи истиқлоли комили иқтисодиву иҷтимоӣ ва технологӣ бо қадамҳои устувор пеш равад. Вале ин танҳо дар сурате метавонад амалӣ гардад, ки агар ғавран барномаи мушаххаси истодагари ва зиддибухронӣ таҳия ва тадбиқи самараноки он таъмин карда шавад.

Бояд тазаққур дод, ки ҳоло дар ҷаҳон амалан кишваре мавҷуд нест ва вучуд дошта ҳам наметавонад, ки дар алоҳидагӣ талаботи аҳолии худро аз лиҳози ҳаргуна моли маҳсулот қор ва хизматрасониҳо пурра таъмин наояд. Аз ин нуқтаи назар ҳулоса баровардан мумкин аст, ки кишварҳо, ҳатто мамлакатҳои абарқудрат низ аз бисёр ҷиҳат аз ҳамдигар вобаста мебошанд.

Бинобар ин, пеш омадани ҳар гуна бухронҳо, аз ҷумла иқтисодиву сиёсӣ, иҷтимоӣ ва молиявӣ болои як кишвар, малакати дигаро дар қанор нахоҳад гузошт. Масалан, дар ин самт бухрони Ҷумҳурии Украина ва ҷорӣ гардидани бастаи васеи таҳримҳои аҳамияти иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсидоштаи кишварҳои Ғарб бар зидди Федератсияи Русияро метавон мисол овард. Ҳарчанд ки Федератсияи Русия дорои имконоту захираҳои бузурги аҳамияти иқтисодидошта бошад ҳам, вале таҳримҳои ҷоригардида метавонад на таҳо ба иқтисодиёти Русия, балки ба кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла кишвари мо низ то андозае таъсири манфӣ расонад. Чунки Федератсияи Русия дар миёни шарикони иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойи аввалро ишғол намуда, тибқи омили расмӣ соли 2021 гардиши мол миёни Русия ва Тоҷикистон беш аз 1,1 миллиард долларро ташкил додааст. Илова бар ин, дар давоми солҳои 2007–2021 аз Федератсияи Русия ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар ҳаҷми 1,6 миллиард доллар сармоя ворид гардидааст [1]. Ҳамзамон, дар соли 2021 тавассути низомии пардохт аз Федератсияи Русия ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳаҷми тақрибан 1,8 миллиард доллар маблағ интиқол гадидааст, ки ин нисбат ба ҳаҷми интиқоли маблағ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Федератсияи Русия 59 дарсад мебошад. Рақамҳои овардашуда, бешубҳа, далели возеҳу равшани шарикони асосии иқтисодиву тичоратӣ будани Федератсияи Русия бо Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Федератсияи Русия дар баробари кишвари мо барои дигар кишварҳои ҳамсоя, аз ҷумла ҷумҳуриҳои Қирғизистон, Ўзбекистон, Туркменистон ва Қазоқистон низ аз ҷумлаи шарикони асосии тичоратӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар дар пайи вазъи баамломада дар баробари кишвари мо кишварҳои

зиргардида нақшаю барномаҳои зиддибухронии худро қабул намуданд. Масалан, Ҷумҳурии Қирғизистон ҷиҳати дастгирии рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва муътадил нигоҳ доштани нишондиҳандаҳои макроиқтисодии кишвар дар пасманзари таҳримҳои иқтисодиву иҷтимоӣ зидди Федератсияи Русия ҷоригардида барномаи мушаххаси зиддибухрониро қабул намуд.

Дар нақшаи зиддибухронии Ҳукумати Қирғизистон масъалаҳои ба эътидол овардани бозори молиявӣ, дастгирии соҳаи кишоварзӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ, ва рушди баҳши хусусӣ ва соҳибкорӣ ҳамчун вазифаҳои асосӣ муайян гардидаанд.

Дар доираи нақшаи мазкур маблағгузорӣ ба соҳаҳои зерин бештар афзалият дода шудааст, аз ҷумла:

- Барои ташкили захираҳо 2,2 миллиард сом;
- Баланд бардоштани музди меҳнат ва имтиёзҳо—32,9 миллиард сом;
- Хариди тухмӣ ва нуриҳои минералӣ 2,5 миллиард;
- Барои субсидияи меъёри фоиз ва пешниҳоди қарз ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) бо 6 дарсади солона 26 миллиард;
- Дастгирии соҳибкории хурду миёна пешниҳоди қарзҳо бо меъёри 10 дарсади солона дар ҳаҷми 7,2 миллиард;
- Дастгирии соҳаҳои энергетика ва роҳу нақлиёт дар доираи қарзҳои давлатӣ тавассути табдил додан ё конвертасияи онҳо бо доллар 36 миллиард сом;
- Ба маротиб кам намудани сарбории андоз барои воридоти ашёи хоми барои истеҳсоли баъзе аз навъҳои алоҳидаи маҳсулот;
- Пурра бекор намудани баъзе аз молу маҳсулот, аз ҷумла воридоти шакар, рағани рустанӣ ва орд аз пардохти ААИ;
- Ташкили Шурои амнияти озуқаворӣ ва дар ин замина, таъсиси мағозаҳои махсус ҷиҳати ба фурӯшбарории шакар, орд ва рағани рустанӣ.

Дар маҷмӯъ, барои амалӣ намудани нақшаи зиддибухронии Ҷумҳурии Қирғизистон ҷудо гардидани 126 миллиард сом пешбинӣ шудааст [6].

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пасманзари буҳрони молиявӣ ҷаҳонӣ дар соли 2008 ва паҳн шудани бемории сироятии коронавирус дар соли 2019 аллакай таҷрибаи таҳия ва тадбиқи барнома ва нақша-ҷорабиниҳои зидди буҳрониро андӯхтааст. Тавассути чунин иқдомҳо пайомадҳои манфии он ба рушди иқтисоди миллӣ, буҷети давлатӣ, гардиши савдои хориҷӣ, қурби асъори миллӣ, инчунин, ба фаъолияти корхонаҳои саноативу муассисаҳои хизматрасонии кишвар қаблан низ рӯйи даст гирифта буд.

Дар ин давра, таъсиси Муассисаи давлатии “Фонди дастгирии соҳибкории назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва дар ин замина ташкил гардидани КВД бонки саноативу содиротии Тоҷикистон “Саноатсодиротбонк”, инчунин, ба тавсиб расидани Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи

пешгирии таъсири бемории сироятии “COVID-19” дар соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 5 июни соли 2020, №1544, аз ҷумлаи барномаҳои асосии зиддибуҳронии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб мераванд.

Дар доираи тадбирҳои мазкур бо мақсади дастгирии гурӯҳҳои осебпазирӣ ҷомеа ва соҳибкорони ватанӣ сабукиҳои зиёди андозиву қарзӣ ва имтиёзу ҷубронпулиҳо ба маблағи умумии беш аз 450 миллион сомонӣ пешниҳод карда шуданд. Илова бар ин, дар соли 2020 аз ҷониби ташкилотҳои қарзии кишвар ҷиҳати коҳиш додани таъсири пандемия ба зиёда аз 260 ҳазор нафар муштарӣ ба маблағи 2 миллиарду 300 миллион сомонӣ имтиёзҳои вобаста ба қарздорӣ пешниҳод гардида, ба соҳибкорони истехсолӣ 4 миллиард сомонӣ қарз дода шуд [2].

Маҳз ҳамин чораҳои саривақти имкон фароҳам сохтанд, ки нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ дар мамлакат муътадил нигоҳ дошта шаванд, аммо вазъи баамаломата бори дигар кишварҳоро вазифадор менамояд, ки то ба эътидол омадани вазъ нақша–чорабиниҳои иловагиро дар ин самт тарҳрезӣ намоянд. Таҳия ва қабули нақшаи чорабиниҳо доир ба пешгирии таъсири хавҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ аз 18 марти соли 2022, №116, яке аз чораҳои муҳим ва саривақтии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт ба ҳисоб меравад. Нақшаи чорабиниҳои мазкур аз 5 фасл ва 50 банд иборат буда, фарогири қариб ҳама бахшҳои иқтисобиву иҷтимоии кишвар мебошад[3]. Азбаски ҳоло 70 дарсади маҷмуи маҳсулоти дохилӣ, қариб 80 дарсади пардохтҳои андозии буҷети давлатӣ ва 67 дарсади аҳолии аз лиҳози иқтисоди ғайри кишвар ба бахши хусусӣ рост меояд, бинобар ин, дар доираи чораҳои пешбинигардида дар баробари дигар соҳаҳо ба рушди бахши хусусӣ, соҳибкорӣ ва дастрасӣ ба захираҳои қарзӣ–молиявӣ низ тавваҷҷуҳи махсус зоҳир гардидааст, ки муҳимтарини онҳоро чунин хулоса намудан мумкин аст:

–Тақвияти корҳо дар самти муаррифии имкониятҳои сармоягузорӣ ва иқтидорҳои мавҷудаи кишвар дар арсаи байналмиллалӣ ҷиҳати ҷалби ғарби бештар сармояи хориҷӣ, хусусан сармояи мустақим;

–Ҷудо намудани қарзҳои дарозмуддат бо ғоизҳои нисбатан паст ба истехсолкунандагони ватанӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва бахши хусусӣ;

–Тақвияти корҳо доир ба баргарафсозии монеаҳои маъмурию сунъӣ дар самти васеъ намудани хизматрасониҳои электронӣ ба соҳибкоруни сармоягузoron;

–Ба маротиб зиёд намудани содироти меваю сабзавот, бахусус меваю сабзавоти барвақтӣ;

–Бо дарназардошти имкониятҳои мавҷуда ҷудо намудани маблағҳои иловагӣ барои таъмини хоҷагиҳои деҳқонӣ бо ва аҳоли бо тухмиҳои хушсифати зироатҳои кишоварзӣ ва нуриҳои менаралӣ.

–Ба андешаи мо, бо дарназардошти имконоти иқтидорҳои мавҷуда амалӣ намудани баъзе аз масъалаҳои зерин дар доираи бандҳои зикргардидаи нақша-чорабиниҳо вобаста ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ мувофиқи мақсад шуморида мешаванд:

–Гузаронидани мониторинги дақиқ доир ба раванди тадбиқи мораторияи навбатии эълонгардида аз 16 март соли 2022, №362, ба санчиши субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва таъмини самаранокии раванди иҷрои он. Аз таҷрибаҳои мушоҳида мегардад, ки дар сурати тадбиқи дурусту самараноки моратория зиёни молии соҳибкорон метавонад тақрибан то 35 дарсад коҳиш ёбад [4];

–Мониторинги сатҳи бархӯрдории субъектҳои соҳибкорӣ вобаста ба имтиёзу сабукиҳои андозию гумрукӣ ва қарзиву молиявии дар қонунгузориҳои амалкунанда пешбинигардида.

Баланд бардоштани фарҳанг ва мафкураи аҳоли дар самти хариди маҳсулоти ватанӣ. Тадбиқи чунин механизм ба дастгирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ ва дар ин замина, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат хоҳад кард. Дар ин замина ҷоннок намудни корҳо вобаста ба тарғиби сатҳу сифати молу маҳсулоти истеҳсолнамудаи соҳибкорони ватанӣ тавассути шабакаҳои телевизионӣ муҳим дониста мешавад.

–Дар назди вазорату идораҳои дахлдори давлатӣ, кушодани телефонҳои боварӣ ва доимоамалкунанда барои мурочиати соҳибкорон ва сармоягузон ҳангоми пеш омадани даҳлатҳои беасос аз ҷониби сохтору мақоматҳои ҳифзи ҳуқуқ, андоз, гумрук ва дигар мақомоти санчишию танзимкунандае, ки ба фаъолияти онҳо, монеъ эҷод менамоянд;

–Боз ҳам ҷоннок намудани фаъолияти ҳамкории марказҳои дастгирии соҳибкорӣ, *Агентии содироти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон*, Палатаи савдо ва саноати кишвар, Иттифоқи “Тоҷикматлубот” ва дигар сохторҳои марбут ба соҳа бо соҳибкорон ва истеҳсолгарони ватанӣ доир ба роҳу усулҳои нисбатан содаю камхарҷ дар робита ба афзоиши истеҳсол ва содироти молу маҳсулот;

–Аз пештара дида боз ҳам тақвият бахшидани корҳо вобаста ба муаррифии иқтидорҳои мавҷудаи захираҳои қарзӣ моливӣ, махсусан, қарзҳои имтиёзноки молиявӣ, инчунин, соҳаҳои афзалиятнок барои сармоягузорӣ дар доираи фаъолияти БДА “Амонатбонк”, КВД “Саноатсодиротбонк”, КВД “Тоҷинвест” ва Муассисаи давлатии “Фонди дастгирии соҳибкории истеҳсолии шаҳри Душанбе” бо соҳибкорон ва молистеҳсолкунандагони ватанӣ.

Бо дарназардошти имкониятҳои мавҷуда дар доираи қарзҳои имтиёзнокӣ КВД “Саноатсодиротбанк” ва Муассисаи давлатии “Фонди дастгирии соҳибкорӣ ва истеҳсоли шаҳри Душанбе” ва дигар муассисаҳои марбут ба соҳа ҷудо намудани қарзҳои имтиёзнок ба соҳибкории ҷавони ихтироъкор (стартап) дар соҳаҳои афзалиятнок дар ҳамкорӣ бо «Клуби соҳибкории ҷавон» ба мақсад мувофиқ мебошад. Зикр кардан бамаврид аст, ки ҳоло Федератсияи Русия дар пасманзари таҳримҳои чоригардида ҷиҳати кам кардани таъсири манфии онҳо ба иқтисодиёт ва коҳиш додани вобастагии кишвар аз молу маҳсулоти воридотӣ ҷудо намудани беш аз 2 миллиард рубл қарзҳои имтиёзнокро барои дастгирии соҳибкории ҷавони ихтироъкори то 25 сола пешбини намудааст;

Иваз намудани пардохти молу маҳсулоти асосии воридотӣ аз доллар дар баробари рубли русӣ ба юан низ ба мақсад мувофиқ мебошад. Чунки Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Мардумии Чин (ҶМЧ) барои кишвари мо аз ҷумлаи шарикони асосии тичоратӣ ба ҳисоб мераванд. Аз сабаби гарон будани арзиши юан, ҳоло беш аз 28 кишвари ҷаҳон аллакай онро барои ҳисоббаробаркуниҳо вобаста ба муомилоти иқтисодӣ тичоратӣ васеъ истифода мебаранд. Рафтори таҷовузкоронаи ИМА доир ба масъалаҳои тичорати байналмилалӣ ва нигоҳ доштани нақши пешбарандаи доллар боиси хеле заиф шудани қурби асъори хориҷӣ, ба монанди евро, рубли русӣ ва лираи туркӣ гардида аст. Бинобар ин, бисёре аз кишварҳои, ки ин асъорро истифода мебаранд, бо сабаби дучор гардиданашон ба мушкилоти ҷиддии иқтисодӣ омодаанд, ки аз истифодаи доллар даст кашанд. Дар ҳоли ҳозир дастикам 28 кишвар, аз ҷумла Русия, Покистон, Нигерия, Эрон, Венесуэла ва Алҷазоир истифодаи юанро дар низомии ҳисоббаробаркуниҳои фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ дастгирӣ кардаанд. Ҳануз дар соли 2018 Чин бо Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Аргентина, Британияи Кабир, Швейтсария, Бразилия ва бисёр кишварҳо ва минтақаҳои дигар созишномаҳои мубодилаи асъорро имзо карда буд. Дар ин замина ҳоло беш аз 60 кишвар ва минтақа юанро ба захираҳои асъории худ дохил кардаанд. Дар нимсолаи аввали соли 2020 Филиппин аз рӯи ҳаҷми ҳисоббаробаркуниҳои шаҳрвандон ва ширкатҳои худ бо юани чинӣ дар ҷойи 22-юм қарор гирифт, ки ин нисбат ба соли қабли ду зина зиёд мебошад. Ҳаҷми ҳисоббаробаркуниҳои юанӣ аз Филиппин афзоиши хеле босуръатро нишон медиҳад. Масалан, дар нимаи аввали соли 2020-ум ҳаҷми умумии ҳисоббаробаркуниҳои юанӣ 302,5 миллиард юанро ташкил дод, ки ин назар ба нимаи аввали соли гузашта 138 дарсад зиёд аст. Ноғуфта намонад, ки Филиппин аз рӯи пардохтҳо бо юан дар байни кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ Шарқӣ дар ҷойи аввал баромад. Дар низомии SWIFT ҳам ҶМЧ мавқеи хоссаро ишғол намуда, саҳми он дар раёбандии асъори ҷаҳонӣ бар асоси омили SWIFT ҷойи чор-панҷумро ишғол менамояд, ки хеле таъсирбахш аст. Ҳамин тавр, ҳоло

дар ҷаҳон беш аз сад намуди асър мавҷуд аст, вале на бештар аз даҳ нави онҳо қодир ба асари байналмилалӣ шуданро доранд ва яке аз онҳо юан ба ҳисоб меравад [5]. Аз ин нуқтаи назар, дар баробари рубли русӣ ба юан низ иваз намудани долларро ҳангоми пардохти молу маҳсулоти асосии воридотӣ зарур шуморида мешавад;

–Ғафол ва устувор гардонидани маркетинги бозори меҳнати кишвар дар Федератсия Русия ва Беларус, инчунин, ҷоннок намудани имконияту иқтидорҳои соҳаи сайёҳии мамлакат ба мақсад мувофиқ мебошад. Чунки дар пасманзари таҳримҳои ҷоригардида бисёре аз кишварҳои Ғарб дарҳои худро барои шахвандони Русия ва Беларус бастаанд. Ин вазъ эҳтимол метавонад зиёд гардидани таваҷҷуҳ ва шумораи сайёҳон ба кишвар таъсири мусбат расонад;

–Дар доираи имкониятҳои мавҷуда ҷудо намудани қарзҳои имтиёзнок ба хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ). Ба андешаи мо, чунин қарзҳо, пеш аз ҳама, ба хоҷагӣ бояд рағбона қарда шаванд, ки сатҳи даромаднокиашон баланд буда, фарҳанги истифодаи самараноки замин ва тақрирестехсолиро таъмин қарда метавонанд. Илова ба ин, маҳв ё барҳам додани ғайриқонунии хоҷагиҳои деҳқоние, ки ҳақди ақал ҳолати одии тақрирестехсолиро таъмин қарда наметавонад. Ин имкон медиҳад, ки на танҳо замин истифодабарандаи аслии худро пайдо намояд, балки ба хоҷагиҳои даромаднок имкон фароҳам мегардад, ки майдони заминҳои дар ихтиёрдоштаро аз ҳисоби хоҷагиҳои зараровар инкишоф дода, самаранокии истеҳсолотро дар ин соҳа таъмин намояд. Зикр намудан бамаврид аст, ки ҳоло Ҷумҳурии Қирғизистон дар доираи нақшаи зиддибуҳронии худ ҷиҳати дастгирии чунин хоҷагиҳои деҳқонӣ пешниҳоди қарзҳои бо меъёри 6 дарсади солона дар ҳаҷми 26 миллиард сом пешбини намудааст;

Муайян намудани нуқтаи безарар (*точки безубыточности*) ва қобилияти қорозмудагии аъзои хоҷагӣ ҳангоми ташкили ғайриқонунии хоҷагии деҳқонӣ дар ҳар як ҷамоати деҳот ба мақсад мувофиқ мебошад. Дар ин рағбанд барои ҳар як хоҷагии наваташкил ҷорӣ намудани муҳлати озмоишӣ (*испытательный срок*) дар муҳлатҳои муайян зарур шуморида мешавад. Татбиқи меҳанизми мазкур аз бисёр ҷиҳат ба истифодаи самараноки замин ва афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот, махсусан маҳсулоти ба содирот нигаронидашуда, дар заминаи аз як пора замин гирифтани на кам аз 2-3 ҳосил мусоидат хоҳад қард.

Дар баробари дигар ҷораҳои пешбинишуда вобаста ба қоғиш додани ҳавфу ҳатарҳои эҳтимолӣ, махсусан, ба амнияти озуқаворӣ кишвар, ташкили Шурои амнияти озуқаворӣ низ то ба эътидол овардани вазъ мувофиқи мақсад мебошад. Зикр қардан зарур аст, ки таҳримҳои иқтисодӣ алайҳи Русия ҳамчун шарикӣ асосии тижоратӣ дар баробари дигар кишварҳои ҳамсоя дар мамлақати мо низ боиси афзоиши арзиши маводи сӯхт ва якбора боло рафтани арзиши маҳсулоти озуқаворӣ ва молу маҳсулоти ниёзи мардум гардид. Ин вазъ то

андозае амнияти озукавори кишварро, ки яке аз ҳадафҳои стратегии аст, зеро хатар қарор қарор дод. Лозим ба зикр аст, ки тибқи меъёрҳои байналмилалӣ амнияти ғизоии дар ин ё он кишвар танҳо дар сурате метавонад таъмин гардад, агар аз 60 то 80 дарсади маводи ғизоӣ дар дохили кишвар тавлид шавад. Дар ин замина воридоти маҳсулоти ғизоӣ набояд бештар аз 20 дарсадро ташкил диҳад [7].

АДАБИЁТ

1. Маълумоти кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 21.01.2021;
3. Нақшаи чорабиниҳо доир ба пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисоди миллӣ аз 18 март соли 2022, №116
4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 март соли 2022, №362 “Дар бораи эълон намудани мораторий ба ҳама намуди санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ”
5. <https://beststocks.ru>
6. Нақшаи зиддибухронии Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон
7. Фикру андешаҳои шахсии муаллиф

АНАЛИЗ НЕКОТОРЫЕ ВОЗМОЖНЫЕ ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ К РАЗВИТИЮ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: СИТУАЦИЯ И ПУТИ ЕЕ РЕШЕНИЯ

ОДИНАЕВ АМИН ИБРАГИМОВИЧ,

начальник Управления исследования проблем предпринимательства
и развития частного сектора ЦСИ при Президенте

Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел.: (+992) 988-55-26-90; e-mail o-amin@mail.ru

НАЖМУДИНОВ МАНУЧЕХР САФАРАЛИЕВИЧ,

ведущий специалист Управления исследования проблем предпринимательства
и развития частного сектора ЦСИ при Президенте Республики Таджикистан

734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 89;

тел. (+992) 44-600-53-30, e-mail: Kand75@mail.ru

В статье анализируются и оцениваются некоторые возможные вызовы, угрозы и его негативные последствия на развитие национальной экономики. В

этом контексте авторы, с обоснованными фактами, в связи с предотвращением воздействия возможные вызовы и угрозы, особенно в условиях усиления экономических и торговых санкций, а также беспрецедентный рост цен, особенно цен на продукты питания, представлен ряд предложений, их реализация будет способствовать стабилизации макроэкономических показателей страны.

Ключевые слова: обеспечение экономической безопасности, возможные риски, торговая конкуренция, мировая экономика, импорт продукции, таможенные пошлины, уклонение от уплаты налогов, продовольственная безопасность.

ANALYSIS OF SOME POTENTIAL CHALLENGES AND THREATS TO DEVELOPMENT THE NATIONAL ECONOMY: SITUATION AND WAYS TO SOLVE IT

ODINAEV AMIN IBRAGIMOVICH,

deputy head of Department of entrepreneurship issue research and private
sector development. Center for Strategic research under the President of
Tajikistan

734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave.89;
tel.: (+992) 988-55-26-90, e-mail: o-amin@mail.ru

NAZMUDINOV MANUCHER SAFARALIEVICH,

Leading Specialist Department of entrepreneurship issue research and
private sector development. Center for Strategic research under the
President of Republic of Tajikistan

734025, Tajikistan, Dushanbe, Rudaki ave 89;
tel.: (+992) 44-600-53-30, e-mail: Kand75@mail.ru

The article analyzes and evaluates some possible challenges, threats and its negative consequences on the development of the national economy. In this context, the authors, with substantiated facts, in connection with the prevention of the impact of possible challenges and threats, especially in the face of increased economic and trade sanctions, as well as an unprecedented increase in prices, especially food prices, presented a number of proposals, their implementation will contribute to the stabilization of macroeconomic country indicators.

Keywords: ensuring economic security, possible risks, trade competition, global economy, product imports, customs duties, tax evasion, food security.

УДК: 13

РУШДИ ҲАӢТИ МАӢНАВИИ ҶОМЕАИ ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ ТАҲАВВУЛОТИ ОЛАМИ МУОСИР

УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН,

доктори илмҳои фалсафа, профессор, директори Маркази
тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 89;
тел.: (+992) 372-27-67-28; e-mail: khidiev@mail.ru

Дар мақола вазъи ҳаёти маънавии ҷомеаҳои муосир, бахусус кишварҳои рӯбаинкишоф, зимни талоши онҳо барои ҷифзи ҷеҳраи хосси фарҳангияшон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Тамоюлотии гуногунсамтаи чунин талошҳо вобаста ба имконияти посухгӯиши ин кишварҳо ба падидаҳои ҷаҳонишавӣ ва умуман дигаргуниҳои олами имрӯза нишон дода шудааст. Дар ин маврид таъкид шудааст, ки дигаргуниҳо дар олами ҳаёти маънавӣ бо вуҷуди таъсирпазириҳои бебаҳс, аз дигаргуниҳои пайгири соҳаҳои дигар, аз ҷумла сиёсат, иқтисодиёт ва ғайра фарқ мекунам. Дигаргуниҳои дар соҳаҳои ахиран зикришуда аксар маврид ба таври амудӣ роҳандозӣ гардида, тавсеаи онҳо барои ҷомеа нисбатан бе зиддияти ошкоро сурат мегиранд. Вале дар соҳаи ҳаёти маънавии ҷомеа, ки умдатан ба пешниҳод ва дар зеҳни ҷомеа ҷой додани арзишҳо, меъёрҳо ва усулҳои муносиби равобиту муносибатҳо алоқамандӣ дорад, дигаргуниҳо на ҳама вақт суфтаву ҳамвор ҷараён мегиранд. Бинобар ин, дигаргуниҳои ин соҳаи ҳаёти ҷомеа ҳамеша дар фазои зиддиятнок мегузаранд ва дар ҳолати хусусияти идорашиаванда пайдо карданишон барои густариши ҳаёти маънавии ҷомеа монеа ва мушкилоти дигар низ метавонад эҷод намояд. Роҳҳои паст намудани шиддати чунин зиддиятҳои арзишию хусусияти ҷаҳонбинӣ доштара муаллиф дар мақола арзёбӣ намудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, зарфиятҳо, низоми иҷтимоӣ, ҷаҳонбинӣ, андешаҳои мушобех, хоҷагидорӣ, глобалии неолибералӣ, низоми мафкуравию сиёсӣ, марзҳои фарҳангӣ, ангеаҳои модерникунонӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ.

Дар маҷрои тағйироти серҳаракати ҷаҳони имрӯз фарҳанг на танҳо мавриди таъсирпазирӣ дигаргуниҳои ҳаёти ҷомеа қарор мегирад, балки аз бисёр ҷиҳат худ ба равандҳои ҷомеаҳои муосир таъсиргузор мебошад,

самти арзишии ин падидахоро дар зехни мардум меғунҷонад ва мутаносибан дидгоҳу мавқеъгириҳои субъекту объектҳои онҳоро замина меғузорад. Яъне ҳаёти маънавии ҷомеа низ дар маҷрои ин равандҳо иштироки ғайбдорӣ ва ин ҳолат оинаест, ки қудрати фарҳангро барои нигоҳ доштани ҷилва додани сатҳи зарурати посухгӯӣ ба дигаргунӣҳои мураккаби ҳаёти ҷомеа нишон медиҳад. Аммо тобиши ин зарфиятҳо табиист, ки дар як сатҳ қарор надорад ва ин қудрати рақобатпазирӣ ба даъвати таҳдидҳои муосир ҷавобгӯ будани онҳоро намоиш медиҳад. Дар ин рақобатҳо баъзе аз фарҳангҳо талоши дар мадори арзишии худ ҷилва додани равандҳои ҳаёти ҷомеаҳоро менамоянд ва бо ин ба меҳвари маънисозӣ маънибахшии ин равандҳо табдил меёбанд. Вале, мутаассифона, ин на ба ҳамаи фарҳангҳо муяссар мегардад ва онҳо бо талоши тавассути паснигарӣ нигоҳ доштани фосилагирии мардумро аз арзишҳои тарғибкунандашон, баръакс, зарфияти устувор ҳифз кардани мавқеи худро дар ҳаёти ҷомеаҳо аз даст медиҳанд. Дар сурате, ки фарҳанг дар низомии иҷтимоӣ аслан ба сифати танзимкунандаи муносибатҳои мураккабу гуногунҷанбаи гурӯҳҳои иҷтимоӣ, умумиятҳо ва умуман ҷомеа аз нигоҳи меъёрҳои арзишӣ баромад мекунад. Ба шарофати таъсири унсурҳои фарҳангӣ дар афрод маҷмуи умумии тасаввуроти ҷаҳонбинӣ ба ҳамдигар наздик ташаккул ёфта, бо таъки аз он одамон самти амали иҷтимоии худро пешбини муайян месозанд. Ҳузури андешаҳои мушобех, эътибори самти рафтори якнавохт, ташаккули равобиту ҳамкориҳои муназзам дар байни шумораи муайяни одамон мавҷудияти ҷомеаро ба унвони як воҳиди кулл имконпазир месозанд. Илова бар ин, фарҳанг бо таъки аз қоидаҳои (ҳинҷорҳои) иҷтимоӣ ба мисли пешниҳоди ҳар гуна иҷозату мамнӯбиятҳо, изҳори сарзанишу ситоишҳо барои иҷрои рафтори муносиб заминаи интиҳоби самти қобили қабули рафторро барои фард дар ҷомеа фароҳам меорад.

Ҳассосияти масъалаҳои ёдоваршуда имрӯзҳо на дар ҳошияи ҳодисаҳои ношӣ аз рақобатҳои низомӣ иқтисодии кишварҳои бузург, эътилофҳо ва низомҳои мафкуравию сиёсӣ, балки бевосита дар радифи онҳо мушоҳида карда мешавад. Ин рақобатҳо на танҳо барои исботи имтиҳони экзистенсиалии пояҳои низомии муносибатҳои хоҷагидорӣ глобалии неолибералӣ шамшер аз ғилоф берун кашидаанд, балки меҳомонҳои мавҷудбударо дар роҳи паҳншавии арзишҳои ҳосси фарҳангии ин низом аз байн бардоранд. Агар тибқи низомии муносибатҳои хоҷагидорӣ глобалии неолибералӣ иқтисоди кишварҳои инкишофёбандаю пойбасти фанновариҳои кишварҳои пешрафта буда, мебоист ба манбаи ашёи хом табдил ёфтанаширо амри табиӣ қабул кунанд, пас ҳамин тавр марзҳои

фарҳангии худро низ онҳо бояд барои воридшавии арзишҳои “пешрафтаи демократӣ” ба намунаҳои ҷорӣ бардоранд. Воқеан ҳам ин ҳолатҳо ба сурати имтиҳони ҷиддие барои то ҷӣ андоза барои ҳаёти имрӯзаи ҷамъиятӣ муносибу ҷавобгӯ будани зарфияти посухгӯиҳои ин низомҳо, созмону ташкилотҳои глобалию минтақавиро дар шакли борику равшан зухур карданд. Дар ин раванд, агар баъзе аз амсилаҳои арзишии низомсоз худро дар меҳвари талоши посухгӯиҳо ба ҷунин равандҳо қарор дода бошанд, пас амалҳои дигар мавқеи холис, мушоҳидакорона, худканорагирӣ (изолятсионизм), худмутобиқатсозиро пеш гирифтанд, ки ин аз воқеияти ҳаёти ҷамъиятии онҳо, гуногунии низомҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ бармеояд. Ҳамчунин, миқёси то ҷӣ андоза таъсир доштани онҳо ба идоракунии самти ҳаёти умумибашарӣ дар ин маврид нақши таъйинкунанда дорад. Яъне ҳар кадоме аз ин мавқеъгириҳо сабабҳои объективии худро доштанд.

Нотавониҳои муайян дар баробари ин равандҳо боис гашт, ки вусъатталабии амсилаҳои рақобаткунанда низоми мудирӣ баъзе кишварҳои рушдбандаро ба мадори имтиҳонҳо, озмоишҳои барои ин ҷомеаҳо тарҳрезӣшуда бикашанд, ки баъзе аз онҳо бо исмиҳои «инкилобҳои ранга», ҳидоятӣ самтбахшӣ ба мурусту пайравӣ аз арзишҳои умумӣ ва ғайра маълуманд. Дарки муносиби ин равандҳо шеваи бархӯрди бештари кишварҳои рушдбандаро бо воқеияти ҳаёти ҷомеаҳои худ ва умуман ҷомеаи башарӣ, тағйир доданд. Ҷомеаҳои алоҳида барои таъмини шароити муътадил ҷараён гирифтани ин равандҳо акнун кушиш менамоянд, ки мунтазам барномарезии иҷтимоиро пайрезӣ кунанд ва арзишҳои меъёрҳои зиндагии одамонро дар қолаби ин тарҳҳо пешбинӣ намоянд. Вале, мутаассифона, на ҳама вақт ҷунин иқдомҳо ба комёбӣ меанҷоманд, зеро баъзан тарҳрезон тамоюлоти талаботу ангеаҳои рушди маънавии ўро аҳёнан зимни барномарезиҳо канор мегузоранд. Бинобар ҳамин, зарурати масъалаи ба ҳам наздик сохтани иқдомоти эъмори ниҳодҳои навини иҷтимоӣ муносиб бо диду арзишҳои бунёдии аъзоёни ҳар як ҷомеа имрӯзҳо ҳарчи бештар ба миён гузошта мешавад ва дар татбиқи ин иқдом яке аз шартҳои муҳими таъмини суботи ҷамъиятию қафолати риояи ҳукуку озодиҳои инсон дида мешавад. Аз ин рӯ, тарҳҳои ҷомеасозӣ, ки пештар ба хотири расидан ба сатҳи рушди ҷомеаҳои пешрафта рӯи қолабҳои «демократикунӣ ғарбӣ», «имрӯзикунӣ саноатӣ» ва ғайра дар ҷомеаҳои хуб тавсеанаёфта роҳандозӣ мешуд, айни замон камтар қобили тавачҷӯх мебошанд. Ангеаҳои модерникунонӣ ва демократикунӣ бо худ дар тарҳҳои ҷомеасозии бештари ҷомеаҳо иловатан мушахаскунандаи «суверенӣ»-ро (демократияи суверенӣ, модерникунонии суверенӣ) қасб

мекунанд, ки далолат ба вижигиҳои раванди инкишофи онҳоро доранд. Яъне зуҳури пеҷидағиҳои муаммобарангез дар ҷомеаҳои пешрафта майли тақлидсозӣ сирф ба ворисият гирифтани таҷрибаи роҳи паймудаи кишварҳои пешрафтаре акнун барои ҷомеаҳои рӯбаинкишоф камтар сохтааст. Ин воқеиятест, ки нодида гирифтани он номумкин аст ва он бо омилҳои гуногун иртиботи наздик дорад.

Дар робита бо қазовати ёдоваришуда қобили зикр аст, ки одамон бо вучуди кӯшишҳои низомҳои муайян, барои дар ҳолати изтиробу амниятталошии бесобиқа нигоҳ доштанишон талоши ба равандҳои иҷтимоӣ таъсир расониданро аз фикру тарҳи амалашон канор намегузоранд. Зеро мебинанд, ки аҳёнан бо суиистифода аз изтиробу амниятталошии онҳо нерӯҳое ба арсаи сиёсат кӯшиши омадан менамоянд, ки вазъияти мавҷударо метавонанд боз ҳам ваҳимтару носолимтар гардонанд. Ин ҳолатро мо тобистони имсол дар минтақаи Бадахшони кишварамон шӯҳид гаштем ва имрӯзҳо дар як қатор ҷомеаҳои муосир зуҳури чунин падида аҳёнан мушоҳида мешавад. Масалан, ҳатто дар ҷомеаҳои пешрафта мебинем, ки нерӯҳои муайян бо шиорҳои қавмситезию усулгароёна байни кишрҳои алоҳидаи аҳоли маҳбубият касб намуда, шанси ба сари қудрат омадани худро ҳарчи бештар месозанд, аз ҷумла Ҳизби Алтернатива барои Олмон, Ҳизби Миллии Фаронса, Ҳизби Усулгарои Утриш, ҳаракатҳои қавмгароёнаи итолиёвӣ ва ғайра. Онҳо одамонро ба он бовар кунониданӣ мешаванд, ки танҳо онҳо қудрати мардуми одиро аз балоҳои ҷаҳонишавӣ ва аз панҷаи мушкилиҳои энергетикӣ норасоӣҳои озӯкаворӣ озод карданро доранд, на демократҳои глобалистӣ. Тибқи қазовати онҳо низомҳои демократии муосир аз бисёр ҷиҳат ба ҳифзи молу дороиҳои синфҳои соҳибмулки глобалист саргардонад ва ниёзҳои одамони одӣ барояшон беарзиш аст. Яъне ба андешаи онҳо ваъдаҳое, ки субъектони раванди ҷаҳонишавӣ ба мардум дар мавриди ба саодату хушбахтии моддӣ маънавӣ расонидан дода буданд, пучу беасос ва амалинашавандаанд.

Тамоюли зикршуда имрӯзҳо ҳарчи бештар зехни ҷавононро ба худ ҷалб намуда истодааст, ки ин дарвоқеъ, бо дарназардошти ҷалбу ҳузури онҳо дар корзорҳои низомии гуруҳҳои тундрав ва кишварҳои рақобаткунанда ба ҳайси зарҳаридони ҷангӣ мояи ташвишу нигарониҳост. Омили тавсеаёбии ин вазъият аз бисёр ҷиҳат марбут ба мушкилоте аст, ки ҷомеаҳои муосир бо онҳо рӯбарӯянд ва қариб дар ҳама ҷойи минтақаҳои олам бо ҳам якнавохт мебошанд. Дар радифи ин мушкилот метавон аз вусъати нобаробариҳои иҷтимоӣ, нобаробарии даромадҳо, коҳиши эътимоди одамон ба якдигар, зиддият ба ҷаҳонишавӣ ва низомии мардумсолорӣ, раванди боз ҳам бештар сарватманд табақаи дороҳо дар

мукоиса бо муфлисшавии босуръати камбизоатҳо, сустшавии суръати рушди иқтисодии аксар кишварҳои пешрафта бар асари маҳдудиятҳои дастёбӣ ба манбаъҳои арзони энергетикӣ, эҳсоси беҳуқуқӣ ва ғайра ном бурд, ки онҳо батадрич дар ҷаҳони муосир хусусияти системавӣ касб карда истодаанд. Лозим ба зикр аст, ки печидагии ин равандҳо дарки саривактии онҳоро низ мушкил месозад ва масъулияти ҳар як ҷомеаро барои дарёфти роҳи ҳаллашон бидуни уммедворӣ ба ёрии кишвари дигар бештар месозад. Ҷомеаи муосири Тоҷикистон дар қиболи чунин ҷолишҳо ҳамеша идораи тағйиротҳои иҷтимоиро муҳим мешуморад ва барои таъмини талаботи аъзоёни ҷомеа сарчашмаҳои дохилии рушду захираҳои муассиро самаранок истифода мебарад. Аҳли ҷомеа низ ҳимоят аз арзишҳои муштаракро барои таъмини ҳузури ҳарчи бештари амалҳои созанда дар арсаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ муҳим мешуморад ва аз онҳо ҷонибдорӣ менамояд.

Ҳамин тавр, ҳаёти маънавии ҷаҳони муосир низ дар қаринаи равандҳои трансформатсионӣ ҳар лаҳза чехраи худро дигаргун месозад ва ҷилои он ҳамеша на ба ҳолати дирузу на ба пешгӯйҳои муфассирони иҷтимоӣ айнан монанд аст. Дар ин маврид дигаргуниҳое, ки дар олами ҳаёти маънавӣ ба вуқӯ мепаиванданд, бо вучуди таъсирпазихи бебаҳс, аз дигаргуниҳои пайғири соҳаҳои дигар, аз ҷумла сиёсат, иқтисодиёт ва ғайра фарқ мекунад. Дигаргуниҳои дар соҳаҳои ахиран зикршуда, усулан аз нигоҳи равишшинохтӣ ба таври амудӣ роҳандозӣ мегарданд ва тавсеаи онҳо барои ҷомеа нисбатан бе зиддияти ошкоро сурат мегирад. Вале дар соҳаи ҳаёти маънавии ҷомеа, ки умдатан ба пешниҳод ва дар зехни ҷомеа ҷой додани арзишҳо, меёрҳо ва усулҳои муносиби равобиту муносибатҳо сарикор доранд, дигаргуниҳо на ҳама вақт суфтаву ҳамвор ҷараён мегиранд. Бинобар ин, дигаргуниҳои ин соҳаи ҳаёти ҷомеа ҳамеша дар фазои зиддиятнок мегузаранд ва дар ҳолати хусусияти идоранашаванда пайдо карданашон барои густариши ҳаёти маънавии ҷомеа монеа ва мушкilotи дигари ба пуррагӣ пешбининашавандаро метавонанд эҷод кунанд. Аз ин рӯ, зимни бардошт аз таҳқиқи ин масъала С. Ҳантингтон ҳолати омезиши фарҳангҳо ва тағйироти дар ин замина ташаккулёбандаро хатарзо унвон карда, эҳтимоли аз сарҳади ҳамдигар бидуни бархӯрди нақзҳо гузаштани онҳоро зери шубҳа мегузорад. Ин ҳолатро ӯ ҳамчун зуҳури «бархӯрди тамаддунҳо» унвон карда, бо чунин натиҷагирӣ аз паёмади омезиши фарҳангҳо изҳори нигаронӣ мекунад[4].

Яъне дар фарқ аз дигаргуниҳои илмию иқтисодӣ, ки сарҳадоти ҷомеаҳои гуногунро қариб бидуни зиддиятҳои мушкилзо убур мекунанду табақаҳои гуногуни аҳолиро ба дунболи худ мебаранд, дигаргуниҳои фарҳангӣ ҳамеша барои фазоҳои фарохтари иҷтимоӣ (минтақавӣ, миллӣ,

байналмилалӣ ва ғайра) саршори печидагиҳо зоҳир гардида, ба кундӣ фаро гирифта мешаванд. Зеро аз нигоҳи он ки ифодаи маъниҳои дар ин дигаргуниҳо нухуфта барои ҳамагон на якхела, балки вобаста ба самти талаботашон дастрас аст, онҳо инро новобаста аз вижагиҳои фарҳангӣ дархӯри тамоюлоти зиндагиашон қабулу арзёбӣ мекунанд ва бо ин тамоюлоти зиддиятнокашон ба маҷрои равандҳои инкишофи ҷомеа равона мегарданд.

Бо така аз бардошту мушоҳидаи раванди дигаргуниҳои ҳаёти фарҳангии маънавии ҷомеаи муосири Тоҷикистон метавон гуфт, ки имрӯз зуҳури арзишҳои нав, намунаҳои моҳиятан дигари робитаю рафтори ҳос ба муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, ниҳодҳои дар заминаи ин дигаргуниҳо ташаккулёбанда идома дорад, ки ҳамагон онро ба ҳубӣ мушоҳида менамоянд ва кӯшиши дар сатҳи муайян дарк намудани ин равандҳоро ба харҷ медиҳанд. Вале бардоштҳои муҳаққиқон аз моҳияти ин равандҳо яқсон нест, зеро омилҳои таъсиррасон ба ин равандҳо дар сатҳҳои минтақавию ҷаҳонӣ чехраи ягонаю устувори шинохташаванда ҳанӯз қасб накардаанд. Барои ҳалосӣ аз чунин ҳолати мураккаби шинохти вазъияти олами маънавии муосир дар миёни таҳлилгарони мо низ баъзан бартарият ба паснигарии равишшинохтӣ дода шуда, зимни он аз мавқеи арзишҳои гузашта баҳо додани ҳаводиси ҳаёти муосир бартарият пайдо мекунад. Бинобар ин, аксарият аз он афсурдахотир мешаванд, ки нафарони зиёд бо иқтибос аз осори гузаштагон таҳлили вазъи имрӯзаро роҳи ягонаю асосӣ мешуморанд ва ин қолаби фикрӣ зарфияти ба бор овардани навгониеро надорад. Чунин тамоюл боиси ҳамеша дар оғӯши таърихи гузашта панох ҷустани наслҳои гуногун гардида, қобилияти дарки равандҳои муосирро кундтар менамояд. Илова бар ин, ҳисси ҳузури худро насли имрӯзи мо дар маҷрои равандҳои пурталотуми таърихӣ ҳозира аксар маврид аз даст медиҳад ва аксуламалаш муҳотаби аслиашро аз даст медиҳад ва гузашта барояш ҳамчун таърихи муосир тасаввур мегардад. Вобаста ба маънидоди чунин ҳолатҳо ҷомеашиноси олмонӣ К. Манхейм мефармояд: «Чунин кӯшиш ба таври пурра мувоҷеҳ бо зиддиятҳои оштинопазир аст ва дар охир фурупошии ногузири худро ба бор дорад. Гузаштаро зехни романтикӣ ҳамчун таърихӣ дарк намуда, ҳамзамон, ӯ маҷбур аст, ки ин падидаҳои номуносибро бо муосирият оштии диҳад» [1, 270].

Барои дастрас шудани маънои таърихӣ ҳаводис ҳалқаи замонии онҳоро бо вижагиҳояшон ба инобат гирифтани зарур аст, то ин ки дар маҳдудии интиҳоби усулҳои қолабии ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли масъалаҳо боқӣ намонем. Бинобар ин, зимни баррасии масъалаи дарёфти усулҳои

муассири таҳқиқотӣ аз падидаҳои ҳаёти имрӯзаи фарҳангии ҷомеа мо зарурати бо назарияҳои муносиб сарикор гирифтавро эҳсос мекунем.

Назарияи тазод бо пешниҳоди ин андеша, ки ҷомеа бар асоси зиддиятҳои мухталиф сомондеҳӣ шудааст, ташаккул ёфтааст ва имрӯз зимни омӯзиши масъалаҳои марбут ба тағйироти фарҳангӣ васеъ ба кор гирифта мешавад. Ба таври усулӣ ин назария ба асли будани зиддиятҳои сохторӣ таъкид намуда, вазифаи худро дар шинохти решаҳо ва омилҳои шаклгирии зиддиятҳо ва моҳияти онҳо мебинад. Вале вобаста ба воқеияти ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон мо бояд зимни пайравӣ аз ин назария, инчунин, масъалаи ба ҳам муносибат кардани зиддиятҳо низ мадди назар дошта бошем. Зеро ҳар кадом узви ҷомеа дар баробари ба дунболи манофеи худ андармон буданашон, инчунин, муросою ҳамкорӣ бо ҳамдигарро низ ҷустуҷӯ мекунанд ва табиист, ки ин дар маҳсули эҷоди фарҳангии онҳо низ таҷассуми худро меёбад. Танҳо дар ҳамин сурат онҳо ноил ба муваффақият дар қонеъ сохтани талаботашон, аз ҷумла талаботи маънавияшон мешаванд. Чунин сифатҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ барои ҷомеаи тоҷикистонӣ низ бегона нест ва равшан мебинем ки онро имрӯз он зимни мурочиат ба мероси суннатии худ тобиши созгор бо муносирият дода истодааст. Ин нуктаро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вохӯрӣ бо аҳли ҷамоатчиҳои мамлакат ба муносибати 10-солагии қабули қонуни хусусияти сирф миллидоштаи кишварамон–Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» соли 2017 хеле ҷолиб баён намуда буд: «Бо қабули қонун ва амалӣ гардидани он мардуми мо бори дигар итминон ҳосил карданд, ки урфу одат, расму ойин ва ҷашну маъракаҳо, ки рукҳои муҳимми ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд мебошанд, ба танзим даровардан мумкин аст.

То қабули қонун дар байни ҷомеаи мо таҳти таъсири омилҳои гуногун меҳру муҳаббати ҳамдигарӣ, одаму одамгарӣ ва инсондӯстиву инсонгарой хеле коҳиш ёфта буд. Хушбахтона, ба шарофати амалӣ гардидани ин қонуни инсондӯстона вазъи муносибатҳои байнихамдигарии одамон рӯ ба беҳбудӣ овард, ки ин, албатта, хуб аст, зеро инсонҳо танҳо бо кумаки якдигар саодатманд шуда метавонанд. Мо бояд кӯшиш намоем, ки бо амалҳои солаҳ, аз ҷумла инсондӯстӣ, ҷавонмардӣ, саховатпешагӣ ва ғимматбаландӣ умр ба сар барем, кумаки худро ба дигарон дарег надорем, аз дилзорӣ парҳез кунем, накукориро шиори зиндагӣ қарор дода, яққоя барои рӯзгори босаодат талош намоем ва суннатҳои неки фарҳанги миллий ва урфу одатҳои писандидаи халқамонро бо сифатҳои боз ҳам баланди инсонӣ ба ояндагон ба мерос гузорем» [5].

Баррасии масъалаи таҳқиқи ҳаёти маънавӣ аз ин дидгоҳ имкони медиҳад, ки ба ҷомеа мо ҳамчун ба як муҳити ҳамкорию таъовун нигариста, зиддиятҳои мавҷударо ба сифати заминаи ҳалли масъалаҳои дар пеш истода қабул кунем. Яъне, ҷомеа новобаста аз он ки дарбардорандаи тазодҳои гуногун мебошад, аммо ин ба ҳеҷ вачҳ фазои ҳамкорию ваҳдатро маҳдуд намекунад. Ин дид бархилофи мавқеи Ҷ. Миллс аст, ки меғуфт ҳар фард зимни ҳамкорӣ бо дигарон ҳамеша дар пайи ҳадди аксар кардани суди худаш аст. Баръакс, дар воқеият афрод барои дастёбӣ ба ҳадафҳоишон манфиаташонро дар пайванд бо мановфеи дигарон қарор медиҳанд. Дар ин маврид онҳо кӯшиш менамоянд, ки амалашонро дар асоси эҳтиром ба арзишҳо, меъёрҳои рафторе, ки ба таъмини суботу низоми иҷтимоӣ амалӣ гардонанд. Ҳамин низомҳо, намунаи рафторҳои, ки ниёзҳои инсонро таъмин месозанд ва барои баҳои ҷомеа заруранд, ниҳоди иҷтимоӣ меноманд. Ба ибораи дигар, ниҳоди иҷтимоӣ низоми муташаккили аз арзишҳо, меъёрҳо ва муносибатҳои иҷтимоӣ иборат аст, ки барои таъмини инкишофи ҷомеа хизмат менамоянд. Аз ин рӯ, ниҳоди иҷтимоӣ ҳамчун низоми ташаккулёфтаи робитаю муносибатҳост, ки арзишҳои умумию муштаракро дарбар мегирад. Мардум тавассути ниҳодҳо дар афкори ҳамдигар ҳузур пайдо мекунанд ва дар раванди ба даст овардани ҳадафҳои муштарак ширкат меварзанд. Дар ин замина арзишҳои умумӣ ташаккул меёбанд, эҳтиром ба намунаҳои рафтори писандида риоя мешавад.

Агар аз ин дидгоҳ ба вазъи ҳаёти маънавии имрӯзаи ҷомеа нигарем, пас мебинем, ки дар он низоми робитаҳои гуногун, арзишҳои гуногун, ҳамкориҳои муштарак ва ғайра созмон ёфта истодаанд, ки барои устувории суботи он хизмат менамоянд. Акнун барои ҳамчун низоми дар ҳоли идоракунӣ қарор гирифтани ин равандҳои мураккаби иҷтимоӣ фарҳангӣ дар баробари дарёфти шеваи муносибати дарку арзёбии онҳо, инчунин, созмондиҳии ниҳодҳои хосси ба ин равандҳо хидматкунанда муҳим аст.

Бинобар ин, созмондиҳии ниҳодҳои иҷтимоӣ ба таҳкими чунин арзишҳо нигаронидашуда дар эҷоди фазои мусоиди фарҳангӣ барои дар рафтору муносибатҳои иҷтимоӣ ҷой додани арзишҳои муносиб ба ин ҳадаф нақши муҳим доранд. Мусаллам аст, ки аз чунин фазои фарҳангӣ кулли аъзои ҷомеа ва дар маҷмӯъ, суботи ҷамъиятӣ суд мебаранд. Аз ин бармеояд, ки дар таҳқику таҳлили вазъи ҳаёти фарҳанги маънавии ҷомеаи имрӯзаи Тоҷикистон пайравӣ аз назарияи ниҳодгароӣ низ дар баробари назарияи тазод судманд ба назар мерасад. Гуфтумони марказии татбиқи ин равишро метавонад дар баробари таҳлили падидаҳои фарҳангии минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ, инчунин, санадҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими

анъана ва чашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ва ғайра низ ташкил диҳад. Беҳуда нест, ки аксари андешамандони муосири мо бо дарназардошти он таҳаввулоте, ки ин ду санади ҳукукии сирф хусусияти миллидошта дар ҳаёти фарҳангии ҷомеаи мо, дар зехну тафаккур ва рафтору муносибатҳои ҷамъиятӣ ба вучуд оварданд, ин тағйиротро ҳамчун таҳаввулоти инқилобӣ ном ниҳоданд.

Ҳаёти маънавии ҷомеа чунин соҳаи мураккаби ҳаёти ҷомеа аст, ки ба ҳастии инсон сифати иҷтимоӣ медиҳад ва ӯ ба шарофати чунин хусусиятҳои бунёдии касбқардаш аз ҳастии табиӣ фарқ мекунад. Тавассути маънавиёт инсон имконияти дарки олами атроф ва ба роҳ мондани муносибати зарифонау нозукононаро бо муҳити ҳаётгузарониаш ба даст меорад. Ҳамзамон, маҳз маънавиёт имкон фароҳам меорад, ки инсон маърифати маънавию мундариҷаи ҳастияшро дар ҷомеа ва умуман олам ба роҳ монад, худро такомил диҳад, масъулиятро дар назди наслҳои оянда дарк кунад. Аз ин рӯ, таърихи башарият шояд он аст, ки тӯли рушди ҷомеаи башарӣ инсоният ҳамеша бо тарзи ба худ хос, муносибат ба руҳияи замони худ ба ин масъалаҳо рӯбарӯ шудааст ва ба онҳо ҷавобҳои дархӯри талаботҳоиашро додааст. Имрӯзҳо низ дар рӯбарӯии масъалаҳои мубрами ҳаёти худ ва умуман олам, маҳз бо азму талош аз пешбурди ҳаёти маънавӣ инсон қобилияти посух гуфтанро ба масоилу мушкилоти замонаш ба ҳарч дода истодааст.

Андешаҳои зикршуда гувоҳи онанд, ки ҳаёти маънавии ҷомеаҳо ҳам аз рӯйи шакл ва ҳам аз лиҳози муҳтаво хеле гуногунранганд. Онҳо таҳти таъсири таҷрибаҳои таърихӣ, шароитҳои моддӣ мавҷудияти ҷомеа, вазъи сиёсии (геополитикии) ҷаҳон, ки рӯзафзун рӯ ба дигаргуншавӣ аст, доиман тағйир мепазиранд. Дигаргуниҳои имрӯз дар воқеияти ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон мушоҳидашаванда, аз ҷумла вусъати муносибатҳои гуногунҷанба бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нишасту чорабиниҳои сатҳҳои муътабари байналмилалӣ, аз минбари СММ ҳусни оғоз бахшидани Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор» ва ғайра, барои наслҳои гуногуни кишварамон басо хотирмон ва барои рақам задани дурнамои рушди иҷтимоию сиёсии он арзиши бесобиқа доранд. Ин падидаҳо гувоҳи онанд, ки бо мурури бо суръати зиёд ба фазои муносибатҳои куллан нав воридшавии ҷаҳони муосир, Тоҷикистон низ бемайлон сабӣ менамояд берун аз мадори ин ҷараёнҳо ҳамчун мушоҳидакори бетараф боқӣ намонад, балки имконияти барои аз равандҳои мазкур ба манфиати қонеъсозии талаботи рушди худ баҳра бурданро пайдо намояд. Яъне зуҳури падидаҳои ҳаёти олами

минтақавӣ ва фаротар аз онро ба манфиати раванди рушди инкишофи ҳаёти ҷомеа алоқамандии ногузастанӣ бахшидани Тоҷикистон амалияи идоракунии кишварамонро дар чехраи сифатан нав намудор месозад.

Зимни баҳогузори ба ҳодисаҳои ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон аз чунин мавқеи фалсафӣ ҷомеашиносӣ имрӯз мо шояд он мегардем, ки бо дарки талаботи ҷараёни рушди нумӯи ҷомеа ва батадриҷ ҷустуҷӯ намудани роҳҳои манфиатбахши таъмини ин талабот дастгирии ин иқдомҳо дар байни кишрҳои гуногуни ҷомеа густариш меёбад ва ба тадриҷ ба нуруи такондиҳандаи ғайбнокӣ бисобиқаи онҳо табдил меёбад. Бо таъа аз густариши чунин амалияи ҷомеасозӣ, кишвари мо метавонад раванди имрӯз ташаккулефтаи стодаи ҳувиати минтақавӣ осеимарказиро [3] на танҳо муҳтавои сирф сиёсӣ, балки иловатан фарҳангии тамаддунӣ бахшад, ки инро зарфияти маънавии тӯли таърих касбкардаи он имконият медиҳад. Зеро тоҷикон маҳз бо таъа аз чунин зарфияти маънавии ҳастисозашон дар тӯли таърих на танҳо мавҷудияти худро тавонистанд таъмин намоянд, балки барои равнаку ривочи умумиятҳои иҷтимоии ҳамҷавори худ пайроҳаҳои наву пӯёро рақам зананд.

Агар аз ин фарози қисмати иҷтимоӣ ба таърихи пайнамудаи тоҷикон назар андозем, ба осонӣ мебинем, ки қору пайкор ва амалҳои ҳастанопазир онро аз ҷашидани шахди саодату неъматӣ безаволи ҳусни тафохум доштан бо ҳамсояҳо бенасиб нагардонида будааст. Балки дар баробари ташаккули таҳаввули ҳеш мардуми мо ба умумиятҳои дигари ҳампахлуви ҳамниҳодонаш андӯштани сабақи аз ин шахд ҷашиданро ба хоҳири идомаи ҳаёти иҷтимоиашон дареғ надоштааст. Дар ҳар як зинаи ташаккули ҳеш тоҷикон сарҳади тамоюли робитаҳои дӯстонаро бо ҳамсоягони ҳеш вусъат бахшида, аз ин нигоҳ ба эъмори пойдевори умумиятҳои мураккабтару пешрафтатар шарафебу қомеб мегаштанд. Яъне тавассути чунин тамоюли ҳамкориҳо тоҷикон сареътар аз дигар мардумон доираи ҳамгароиҳои худро аз марзи ҳувиати авлодию қавмӣ фаротар бурда, дар шаклгирии тамаддуни умумибашарию минтақавӣ сахм гирифтаанд. Моёи илҳомбахши ин амалҳо барои онҳо, пеш аз ҳама, майлу рағбат ва дилбастагии аҷдоди мо ба иқдоми созандагии бунёдкориҳо ва эҷоди фазои ҳусни тафохуми таҳаммулпазирӣ миёни кишрҳои гуногуни ҷомеа, аз ҷумла мардумони ҳамҷавор ба шумор мерафт. Маҳз дар партави андешаи ҷовидонӣ рустою шахрҳои муараққӣ бо дастӣ аҷдоди мо дар ҳар як ғӯшаю қанори минтақа қомат меафрохт ва бо ин рифоҳи зиндагии мардум, новобаста аз мансубияти қавмиашон, беҳтару рангинтар мегашт [2, 448]. Минбаъд дар заминаи ҳарчи бештар вусъат бахшидани доираи тамоюли ваҳдатгароиҳои ҳеш мардуми мо тавонистанд муттаҳидшавиашонро дар шакли умумиятҳои

бузургтар аз оилаю авлод, яъне халқияту миллати мустақил таъмин намоянд. Мусалламан, инро метавон воқеан як ҷаҳиши беназири иҷтимоӣ дар таърихи ташаккули миллати бедори тоҷик арзёбӣ намуд, ки омӯзишу дарки назариявии он метавонад мундариҷаи илмҳои ҷамъиятии моро боз ҳам ғанитару рангинтар созад ва ҳамчунин, дарки амиқи назариявии ин мавзӯ метавонад муҳтавои донишҳои моро дар бораи ҳодисаҳои дар ҳаёти имрӯзаи ҷомеаҳои ҳамҷавори осӣёимарказӣ ба амалоянда амиқтару ақсуламали моро нисбат ба онҳо муносибтару санҷидатар гардонад. Зеро падидаи ғавқуззикр баёнгари он аст, ки фосолаи замони зухури тағйироти иҷтимоию сиёсӣ, аз ҷумла аз як шакл ба шакли дигари муносибатҳои ҳамсоғӣ гузаштани одамон, муддати умри чандин наслҳоро дарбар гирифта, ибтикору ҷоннисориҳои бепоёнро талаб мекунад. Танҳо дар натиҷаи чунин омӯзишу пажӯҳиш ва дарки муҳтавои инкишофи миллатамон меҳру муҳаббат ва садоқати мо ба таъриху фарҳанги мутамаддину бостониамон боло меравад ва дар марҳалаи созандагии кунунӣ моро ба идомаи анъанаҳои ватанпарастонаи наслҳои пешин ва иҷрои амалҳои созанда барои шукуфоии Ватани азизамон ҳидоят менамояд.

Аз ин дидгоҳ баррасӣ намудани муҳтавои тамоюли ташаккули робитаю ҳамкориҳо дар ҷомеаи инсонӣ, аз ҷумла ҷомеаи тоҷикон, зарурати ҷалби тавачҷуҳи моро ба дарки яке аз омилҳои таъмини устуворию тавсеаёбии он, яъне эътимоди иҷтимоиро низ тақозо менамояд. Густариши мавҷудияти эътимоди иҷтимоӣ дар муҳити ростину саодатбори умумиятҳои таърихӣ одамон, ба монанди оила, авлод, халқ, миллат, омили муҳими пойдории ҳамкориҳо ва устувории арзишҳои ба фазои нави муносибатҳои мураккаби сиёсӣ пайвастанӣ онҳо мешавад. Ташаккули воҳидҳои мураккаби сиёсӣ, аз қабили давлат маҳз ба ҳамин омил алоқамандии ногустастанӣ дорад. Тоҷикон дар масири ташаккули худ ба ин арзишҳо дар бештари марвидҳо ғайолтар аз соири мардумон арҷу эҳтиром мегузоштанд ва аз ин дидгоҳ низ ба эъмори давлатҳои аз нигоҳи замони хеш пешрафта бо сарбаландиву саодатмандӣ ноил мегаштанд. Чунин мисолҳоро аз ин ибтикорот мо метавонем фаровон ёдовар шавем ва эътимод ҳосил намоем, ки на танҳо зухури онҳо, балки таҷрибаи идоракунии онҳо низ муддатҳои тӯлонӣ дар ганҷинаи фарҳанги сиёсии инсоният аз намунаҳои беҳтарини анъанаҳои давлатдорӣ шинохта шудаанд. Зикри ин омилҳо аз он ҷиҳат зарур аст, ки асароту таъсири он ҳанӯз ҳам дар хотираи иҷтимоии мардуми мо ҷой дорад ва он имрӯз ба манфиати таъмини суботи минтақавӣ метавонад хизмат кунад.

Дар баробари ин, таъкид кардан бамаврид аст, ки роҳи паймудаи инсоният дар масири таърих ҳеҷ гоҳ тахту ҳамвор набудааст. Дар ин ҷода баъзан ба асари омилҳои гуногун дурахши партави хуршеди дӯстию эътимоди мутақобилаи иҷтимоию сиёсӣ, мутаассифона, байни мардумони минтақа коҳиш меёфтӣ пойдевори ниҳодҳои сиёсии эъморнамудаашон таназзул меёфтанд ва баъзан муддати мадиди қарнҳо нухбагони сатҳи мудирияти иҷтимоияшон дигар имконияти татбиқи мустақилонаи иродаи сиёсиашонро бо даҳолати хоҷагони берунӣ аз даст медоданд. Яке аз давраҳои тӯлонитарини ин гуна маҳдудиятҳои ҳамкорию робитаҳои дӯстона барои мардуми минтақа пас аз ба даст овардани истиқлоли сиёсии онҳо ба амал пайваست. Баъзе аз кишварҳои минтақа баҳри эҷоди чунин маҳдудиятҳо дарвозаҳои худро ба рӯи ҳамсоягони яқумраи худ маҳкам баста, риштаҳои садсолаҳо танидаи дӯстиро кандаю ҳар кадоме кӯшиши мустақилона аз вартаи мушкilot берун омаданро ба ҳарҷ медоданд. Ин ҳодиса мучиби он гардид, ки минбаъд тамоюли ҳамкориҳои ҳасанаи мардумони минтақа маҳдуд ва фазои муоширати созанда маҳдудтару ҷилои ойинаи умеди беҳбуди вазъ хиратар мегардид.

Давоми якҷанд соли охир ду кишвари дӯсту ҳамсоя бар ҳилофи интизорҳои бозингарони сиёсию пасипардагии минтақа ҷаҳиши тасаввурнашавандаеро аз марзҳои муносибатҳои сарди пешина амалӣ гардониданд, ки ин воқеан ҳам ба нафъи суботи умумиминтақавӣ хизмат хоҳад кард. Қобили зикр аст, ки маҳз дар заминаи густариши ин ҳамкориҳои нишонаҳои баръалои собиқаи деринаи дӯстии таърихӣ мардумони кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ чилвагар мегардад ва дар замони ҳозир маъною муҳтавои ҷавобгӯ ба талаботи рушди онҳоро касб мекунад. Самараи собиқаи таърихӣ ин ҳамкориҳо пеши назари мо бо тобиши чехраҳои бузурги файласуфону адибон, меъморону олимони соҳаҳои гуногун, ки паҳлу ба паҳлуи якдигар дар эъмори тамаддуни минтақа саҳм гирифтаанд, чилвагар мегардад ва воқеан ҳам, барои ташаккули ҳувияти умумиминтақавиамон мусоидат менамояд. Бинобар ин, ҳар қадам ҷою макони ин минтақа барои сокинони хушманди он арзиши баландро барои он пайдо мекунад, ки барояшон ҳувияти минтақавиашонро зинда нигоҳ медорад ва ба наслҳои минбаъда ба мерос мегузорад. Акнун насли имрӯза вазифадор аст, ки ин меросро зинда нигоҳ дораду бо ҷидду ҷаҳд онро ғанитар гардонад. Бинобар ин, тақвият додани ҳамкориҳои фарҳангии гуногунчанба ба манфиати ҳар кадоме аз кишварҳои минтақа аст. Сарҳадҳо бояд заминаро барои ҳамкориҳо ва таъмини сулҳу субот фароҳам оранд, барои гуфтугӯи анъанаҳои гуногуни фарҳангӣ мусоидат намоянд ва дар ин замина ба ташаккули арзишҳои ҷавобгӯ ба равандҳои мураккаби ҷаҳони

муосир замина фароҳам оранд. Танҳо дар ин сурат метавонем мутмаин бошем, ки низомҳои демократию дунявии идоракунии кишварҳоямон воқеан ҳам аз ҳадафи созандагӣ бунёдкорӣ ва ҳусни тафохум нисбат ба кулли мардумони минтақа пайгирӣ мекунад. Аз ин лиҳоз, мо бояд аз эҷоди он арзишҳои пайгирӣ кунем, ки тарзҳои гуногуни ҳаёти умумиятҳои иҷтимоии дар минтақа қору ғайриқонуни қонандаро ба ҳамдигар наздик месозанд, бадбиниро нисбат ба муваффақиятҳои ҳамдигар коҳиш медиҳанд, мардумро шарикӣ шодию ғами ҳамдигар месозанд ва ғайра.

Бинобар ин, арзёбии чунин падидаҳо дар фарҳанги имрӯзаи мо бояд маъноӣ чилои дархӯри дигаргуниҳои ҷаҳони муосирро пайдо кунад ва барои ташаккули арзишҳои таҳаммулгароёна мусоидат намояд, зеро ҳама гуна осори фарҳангӣ дар ҳар давраи замон дар қаринаи ҳаёти муайяни ҷамъиятӣ тавлид мешавад ва вҷағҳои онро бояд ба пуррагӣ дар худ инъикос намояд. Аз ин рӯ, осори фарҳангӣ аз дигаргуниҳои, ки дар ҳаёти ҷомеа меғузарад, ҳеҷ вақт дар қанор нест ва аз ягон ҷиҳат онро бо услуби ба худ хос тасвир менамояд ва дар зехни аҳли ҷомеа ҷой медиҳад. Хушбахтона, имрӯз мо инро нисбат ба тасвиру таҳлили падидаҳои ғавқуззикӣ марбут ба ҳамқорҳои минтақавӣ дар асарҳои гуногуни фарҳангии кишварамон мушоҳида мекунем ва онҳо на танҳо барои тарғиб, балки барои пешбинию вусъат баҳшидани ғазои ин ҳамқорҳои замина хоҳанд гузошт.

Посуҳҳои муносиб ба талошҳои ҳассосу ҳавланғези ҷаҳони имрӯз, хусусан дар даҳсолаи охир гувоҳи роҳандозии ғайриқонуни муътадили ниҳодҳои давлатӣ аст, ки маҳсули сиёсати ҳадафмандонаи кишварамон аст. Дар ин радиғ иқдомҳои барои ҳиғзи истиқлоли кишвар аз таҳдидҳои муҳталиғ, эҷоди қамарбанди дастаҷамъонаи амниятӣ дар тӯли хатти сарҳади давлат бо Афғонистон, шарикӣ дар эҳёи Роҳи Абрешим, эҷоди хатти иртибототии мустақим бо кишварҳои дунё, ҳимоят аз рукнҳои дунявии давлатдорӣ миллий дар муносибатҳои сатҳҳои гуногун ва ғайра пешӣ назари ҳар як фарди соҳибватан симои барҷастаи пайқараи муҳташами давлатдорӣ қуҳанамонро қилвағар месозад.

АДАБИЁТ

1. Манхейм К. Избранное: диагноз нашего времени. – М.: Изд-во «РАО Говорящая книга», 2010. – с. 270.
2. Негматов Н.Н. Таджикский феномен: История и теория. - Душанбе, 1997. - 448 с.

3. Прочь от Москвы. Аркадий Дубнов - о том, почему постсоветская Азия начинает свою игру. - <http://www.fergananews.com/articles/9854>, 16.03.2018

4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2014

5. Э. Раҳмон. Боз як инкилоби маънавию иҷтимоӣ. Суханронӣ дар мулоқот ба муносибати қабули қонуни хусусияти сирф миллидоштаи кишварамон – Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – “Минбари халқ”, 12 июли соли 2017, № 28 (1112)

РАЗВИТИЕ ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ТАДЖИКИСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ХОДЕ СОВРЕМЕННОГО МИРОВОГО РАЗВИТИЯ

УСМОНЗОДА ХАЙРИДДИН УСМОН,

доктор философских наук, профессор, директор Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рӯдаки 89;
тел.: (+992) 372-27-67-28; e-mail: khidiev@mail.ru

В статье анализируется состояние духовной жизни современных обществ, особенно развивающихся стран, в связи с их стремлением защитить свои уникальные культурные особенности. Показана разнонаправленность таких усилий в зависимости от способности этих стран реагировать на явления глобализации и изменения в современном мире. При этом подчеркивается, что изменения в мире духовной жизни, несмотря на их бесспорные последствия, отличаются от последующих изменений в других областях, в том числе в политике, экономике и т. д. Изменения в последних областях большей частью осуществляются по вертикали, и их расширение происходит относительно без явных противоречий для общества. Однако в сфере духовной жизни общества, которая в основном связана с представлением и закреплением в сознании общества ценностей, норм и соответствующих способов отношений, изменения не всегда протекают гладко. Поэтому изменения в этой сфере жизни общества всегда происходят в конфликтной атмосфере, и если они станут управляемыми, то могут создать препятствия и другие проблемы для развития духовной жизни общества. В статье автор рассмотрел пути снижения напряженности таких противоречий ценностей и мировоззрений.

***Ключевые слова:** культура, способности, социальная система, мировоззрение, сходные идеи, неолиберальная глобальная экономика, идейно-политическая система, культурные границы, мотивы модернизации, гражданское общество.*

THE DEVELOPMENT OF THE SPIRITUAL LIFE OF THE TAJIKISTAN SOCIETY IN THE COURSE OF THE MODERN WORLD DEVELOPMENT

USMONZODA HAYRIDDIN USMON,

D. Sc. in philosophy, professor, director of the Center for strategic
research

under the President of the Republic of Tajikistan
734025, Tajikistan, Dushnabe city, Rudaki ave. 89;
tel.: (+992) 372-27-67-28; e-mail: khidiev@mail.ru

The article analyzes the state of spiritual life of modern societies, especially developing countries, due to their efforts to protect their unique cultural features. The multi-directional trends of such efforts are shown depending on the ability of these countries to respond to the phenomena of globalization and changes in the world today. In this case, it is emphasized that the changes in the world of spiritual life, despite their indisputable effects, differ from the subsequent changes in other fields, including politics, economy, etc. The changes in the last-mentioned fields are mostly carried out vertically, and their expansion takes place relatively without obvious contradictions for the society. However, in the sphere of the spiritual life of society, which is mainly related to the presentation and placing in the minds of the society of values, standards and appropriate methods of relations, changes do not always flow smoothly. Therefore, the changes in this area of society's life always take place in a conflicting atmosphere, and if they become manageable, they can create obstacles and other problems for the development of the spiritual life of society. In the article, the author discussed ways to reduce the tension of such contradictions of values and worldviews.

Keywords: culture, abilities, social system, worldview, similar ideas, neoliberal global economy, ideological and political system, cultural borders, motives of modernization, civil society.

УДК: 323.1;1

ИДЕОЛОГИЯ ВА ДЕИДЕОЛОГИЗАТСИЯ: МОҲИЯТИ ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛӢ

ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР,

доктори илмҳои фалсафа, профессор, узви Комиссия марказии
интихобот ва раёспурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рудақӣ 42,
тел.: (+992) 918-63-97-54; e-mail: makfirat@mail.ru

Мақолаи мазкур ба таҳлили ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии масъалаи идеология ва деидеологизатсия бахшида шудааст. Таносуби мавҷудияти байни ин ду зухурот муайянкунандаи ҳосияти равандҳои сиёсӣ ва режими сиёсии ҷомеаҳо баромад мекунад. Таҳлил нишон дод, ки дар давраҳои дарозии таърихӣ муборизаи мафкуравӣ дар шакли бархӯрди идеологияҳо давом дошта, бархе аз олимони деидеологизатсияро ҳамчун василаи раҳӣ аз ин бархӯрдҳо маънидод намудаанд. Омӯзиши мавзӯи муайян мекунад, дар асл назарияҳои деидеологизатсияи пешниҳоднамуда ба муқобили идеологияи коммунизм нигаронида шуда буданд.

Калидвожаҳо: идеология, деидеологизатсия, идеологияи либерализм, коммунизм, суқути идеология, ҷомеаи бидуни идеология, бархӯрди идеологӣ, манфиатҳо, қувваҳо, мақсадҳо, бархӯрди тамаддунҳо.

Идеология дар марҳалаҳои гуногуни рушди ҷомеаи инсонӣ бо мақсадҳои муайян истифода шуда, василаи таҳкимбаҳши неруҳои гуногуни сиёсӣ дар роҳи ба даст овардани мақсадҳои гузошташуда маҳсуб меёбад. Он барои асосноккунӣ ва конунӣ будани амалҳои татбиқшаванда василаи зарурӣ буда, то дараҷаи муайян ба таъмини қонунмандии ҳокимият низ хизмат намудааст. Тавассути коркарди идеологии ҷомеа ҳадафҳои бузурги таърихӣ амалӣ шудаанд, зеро он вазифаи дигаргунсозии шуури ҷамъиятиро тавассути тарғиби низоми арзишҳо ва муқаррароту меъёрҳо иҷро намуда, қудрати ташаккули муносибати нави ҷамъиятиро ба раванди ҳодисот дорад. Аз ин рӯ, нақш ва мақоми идеологияҳоро дар ҳаёти ҷомеа сарфи назар кардан мушкул аст.

Дар баробари ин, метавон собит намуд, ки таърихи муборизаи байни неруҳои гуногуни сиёсӣ аслан муборизаи байни идеологияҳои сиёсӣ мебошад. Соҳибони онҳо аз ин василаи пуриктидор дар марҳилаҳои гуногуни рушди ҷомеаи инсонӣ истифода бурдаанд ва имрӯз ҳам истифода мебаранд.

Ҳамзамон бо ин, дар илм ва амалияи сиёсӣ чараёнҳо ва назарияҳое пайдо шуданд, ки вобаста ба хусусияти марҳалаи муайяни таърихӣ мавҷудияти идеологияҳоро ҳатмӣ намешумориданд. Яке аз чунин равияҳои зидду нақзи идеологии ин назарияҳо дар бораи «сукути идеология» ё «анҷоми идеология» мебошанд, ки дар солҳои 50-60-уми садаи гузашта ба вучуд омада буданд. Яке маъруфтарин муаллифони Д.Белл буд, ки дар асари худ «Сукути идеология» вобаста ба ин масъала фикрҳои худро пешниҳод карда буд.

В.Н. Кузнецов назарияи Д.Беллро дар бораи анҷом ва ё ба охир расидани давраи идеологияҳо баррасӣ намуда, қайд мекунад: «Имрӯзҳо дар байни зиёиён дар масъалаҳои умумӣ баъзе мувофиқаҳо ба даст омадаанд, аз он ҷумла: давлати некуаҳволии умумӣ, имконпазирии ғайримута-марказонии ҳокимият, иқтисоди омехта ва плюрализми сиёсӣ эътироф шудаанд. Аз ин нуқтаи назар давраи идеологӣ ба охир расидааст» [1,44]. Воқеан ҳам бахсҳо дар масъалаи зарурати мавҷуд будан ва ё набудани идеология ва нақши он дар амалиномаи сиёсат муддати дурудароз давом доштанд. Махсусан, дар солҳои 50-60-уми асри гузашта вобаста ба пайдоиши назарияҳои гуногун, аз қабili назарияи конвергенсия чунин мавқеъҳои илмие арзи ҳастӣ намуданд, ки наздикшавии низомҳои сиёсии ба ҳам муҳолифҳо дар масъалаҳои муайян ҳамчун замина баҳри аз байн рафтани идеологияҳо медонистанд. Муаллифони ин назарияҳо собит кардани мешуданд, ки бо аз байн рафтани муҳолифатҳои идеологӣ зарурат ба мавҷудияти онҳо намемонад.

Ба ақидаи Е.П.Енгонян: «Дар марҳалаҳои гуногуни таърихӣ идеология бо маъниҳои гуногун тафсир карда мешуд. Гуногунрангии зуҳуроти ҷамъиятӣ, ки аз рӯйи он олимони меҳостанд тарҳи умумии ҷаҳонро тасвир кунанд, гуногунрангии тавассути идеологияҳо ироашавандаро ташаккул меод. Ҳатто дар кадом як марҳала мавқеъҳое пайдо шуданд, ки баҳри даст кашидан аз ин истилоҳи «номувофик» ва ё то ба сатҳи рамзҳои забонӣ фаровардани идеология даъват мекарданд. Вале аксари онҳое, ки таҳқиқи ин масъаларо давом медоданд, кӯшиш намуда истодаанд, ки мафҳуми мазкурро маънии тоза диҳанд» [2,7]. Ин бесабаб набуд, зеро маҳз тавассути неруи бузурги идеологӣ метавон муваффақияти сиёсатро таъмин намуд. Аз ҳамин сабаб ҳам эътирофи сукути идеологияҳоро ғайримакбул мешумориданд.

Ҳамзамон, бо ғурупошии низоми Шуравӣ ва идеологияи коммунизм равияҳое пайдо шуданд, ки мавҷудияти минбаъдаи идеологияҳоро мувофиқи мақсад намешумориданд. Ба таври дигар, дар бораи фарорасии марҳалаи бидуни идеология ё деидеологизатсия суҳбат мекарданд.

Деидеологизатсия, сиёсати бидуни идеология ё суқути идеология, ки тарғиб карда мешуд, аслан ба инобат намегирифт, ки идеологияҳо василаи амалӣ намудани сиёсатҳо мебошанд. Аз ин ҷо мушкилӣ дар фаҳмиши моҳияти идеология ба вучуд меомад. Вале дертар аксари он олимоне, ки равияи мазкурро талқин мекарданд, назари худро вобаста ба он тағйир доданд, зеро рушди ҷомеа воқеиятро дар бораи нақш ва мақоми идеологияҳо инъикос карда меистод. Вазъи сиёсӣ водор менамуд, ки барои шаклгирӣ ва устуворгардони мавқеи сиёсӣ дар шароити нави геополитикӣ зарурати мавҷудият ва рушди минбаъдаи идеологияҳо дарк карда шавад.

Ба ақидаи ҷомеашинос К.Гадчиев: «Садаи XX-ро садаи идеология меноманд, зеро дар ин муддат ҷангҳои шадид байни низомҳои идеологӣ мегузаштанд. Вале охири аср бо мавҷудияти мубоҳисаҳо атрофи ҷой, мақом, нақш ва дурнамои идеологияҳо дар ҷаҳони муосир тавсиф мешавад. Сатҳ ва шакли ин мубоҳисаҳоро намояндагони он элитаҳои илмӣ ва сиёсӣ муайян менамуданд, ки дар бораи ғолибияти қатъии демократияи ғарбӣ ва мутаносибан эътирофи идеология ҳамчун дастоварди замони гузашта садо баланд мекарданд. Вале воқеияти оғози асри XXI нишон дод, ки барои муҳокимаҳо дар бораи марғи идеологияҳо ва аз даст додани нақши худ ҳамчун омили муҳимми ҳаёти сиёсӣ ҳанӯз барвақт аст» [3,189]. Таҷрибаи сиёсӣ нишон дод, ки сиёсат наметавонад аз идеология даст кашад. Идеология ҳамчун ҷузъи таркибии сиёсат қайҳо мавқеи худро устувор гардондааст. Робитаи зичи идеология ва сиёсат дар муаррифӣ ва химояи манфиатҳои гурӯҳ ва синфи муайян аён мегардад, ки даъвои қудрат доранд. Бо боварӣ метавон гуфт, ки тули таърихи мавҷудияти дурударози худ ҳокимият аз идеология дида василаи самараноктари химояи худро наёфтааст, ҳарчанд дар баъзе марҳалаҳо аз василаҳои дигари таъсиррасон низ истифода бурдааст.

Воқеияти асри XX нишон медиҳад, ки муқовимати идеологӣ байни низомҳои капиталистӣ соцсалистӣ натиҷаи муҳолифати шадиди арзишию ғоявӣ буд, ки ҳеҷ як ҷониб дар масъалаи принципҳои идеологии худ майли тағйирпазирӣ надошт. Дар натиҷа ҳама гуна бархӯрдҳо маҳз дар ҷабҳаи идеологӣ мегузаштанд. Вобаста ба ин ғурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ ва азбайнравии идеологияи онро дар доираҳои илмӣ Ғарб ҳамчун марҳалаи «суқути идеологӣ» маънидод кардани мешуданд. Вобаста ба ин масъала Ф.Фукуяма қайд мекунад, ки: «Бо анҷоми муқовимати идеологӣ байни Шарқ ва Ғарб таҳавуллоти идеологии инсоният ба охир расид ва марҳалаи ҷаҳони бидуни идеология ташаккул ёфт. Либерализми ғарбӣ, демократияи либералии ғарбӣ ғолибияти комил ва қатъиро ба даст овард. Ояндаи инсоният дар маҷрои тағйирпазирӣ ба сӯи демократияи либералӣ,

ба ҷомеае, ки ба арзишҳо, усулҳо ва муқаррароти либерализм асос ёфтааст, майл дорад» [4,].

Ӯ эътироф мекунад, ки бо аз байн рафтани фашизму коммунизм, ки давоми садаи XX дар рақобати шадид бо либерализм қарор доштанд, бартарияти идеологияи охири собит гашт. Дигар ягон идеология қудрати муқобилат бо онро надорад. Мавҷудияти нуруи алтернативии муҳолифи идеологиро ба либерализм рад карда, Ф.Фуқуяма ҳамзамон, мавҷудияти дин ва миллатгароиро дар рақобати минбаъда бо идеология инкор намекунад. Ӯ менависад, ки: «Ба сукути таърих ягон зарурат нест, ки тамоми ҷомеа либералӣ бошад. Муҳим он аст, ки эродҳои идеологӣ барои шаклҳои нисбатан болотари зиндагии яққоя мавҷуд набошанд» [4,].

«Тафаккури нави сиёсӣ» ҷаҳонро тасвир мекунад, ки дар он манфиатҳои иқтисодӣ афзалият доранд, асосҳои идеологӣ барои низоъҳои ҷиддӣ байни миллатҳо мавҷуд нестанд ва мутаносибан истифодаи қувваи ҳарбӣ ғайриқонунӣ мегардад.[4,] Таҳлили «Сукути таърих»-и Ф.Фуқуяма собит месозад, ки объекти асосии он нишон додани аҳамият ва нақши идеологияҳо, бахусус идеологияи коммунизм дар раванди шаклгирӣ ва рушди муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Ӯ идеологиро ҳамчун унсури низоми саз эътироф намуда, азбайнравии идеологияи коммунизмо ҳамчун охир ё сукути таърих маънидод мекунад.

Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки назарияи деидеологизатсия аслан бо мақсади маҳви идеологияи коммунизм дар шаклҳои гуногун амалӣ карда мешуд, аз он ҷумла қорқарди назарияҳои нави сиёсӣ, аз қабилӣ назарияи конвергенсия ва ҷомеаи неухаҳолии умумӣ. Аз байн рафтани он бошад, марҳалаи деидеологизатсия ё худ мавҷуд набудани идеологияҳои муҳолифро асоснок мекард.

Муҳаққиқ С.Қарағанов қайд мекунад, ки: «Баъди фуропошии Иттиҳоди Шуравӣ даҳсолаҳо ҷунин ба назар мерасид, ки сукути идеология ва муборизаҳои идеологӣ фаро расидааст. Ақидае роиҷ буд, ки ҷаҳон ба сӯйи низоми ягонаи арзишҳо, ки ба низоми демократияи либералии ғарбӣ ва капитализм асос ёфтааст, майл дорад. Аврупо ва Амрико бо озодӣ ва низоми сиёсии ғолиби худ ҷалбқунанда буданд. Тасаввурот дар бораи ғолибияти арзишҳои ғарбӣ бо бартарияти бузурги ҳарбии Амрико дастгирӣ меёфт. Охири солҳои 80-90-ум ғалабаи қатъии идеологияи ғарбиро на танҳо дар сиёсат, балки дар муносибатҳои байналмилалӣ низ тасдиқ мекарданд. Вале соли 2000 воқеияти дигарро пеш овард» [5,]. Вақт нишон дод, ки идеологияҳо вобаста ба зарурати худ қудрати мавҷуд буданро нигоҳ доштанд. Муҳаққиқи итолиявӣ Н.Боббио барҳақ қайд мекунад, ки: «Идеологияҳо ҳаргиз аз байн нарафтаанд, онҳо аз пештара дида

зиндатаранд. Ба ивази идеологияҳои пештара идеологияҳои нав омадаанд. Дарахти идеология доимо сабз аст»[6, 47]. Тағйирпазирии идеологияҳо имкон додааст, ки онҳо дар шаклҳои нав ва ё навшуда зоҳир гарданд ва барои ба даст овардани мафкураи ҷомеаҳо мубориза намоянд.

С. Ҳантингтон бошад, дар консепсияи машҳури худ бо номи «Ғарб ба муқобили ҷаҳони боқимонда» қайд мекунад, ки: «Сарчашмаи асосии низоъҳо на идеология ва на иқтисод мешавад. Сарҳадҳои муҳимтарини ҷудокунандаи инсоният ва сарчашмаҳои афзалиятноки низоъҳоро фарҳанг муайян хоҳад кард... Низоъҳои нисбатан аҳамиятнок дар сиёсати ҷаҳонӣ байни миллатҳо ва гурӯҳҳои сар мезананд, ки ба тамаддунҳои гуногун мансубанд. Бархӯрди тамаддунҳо омили бартариятнок дар сиёсати байналмилалӣ мегардад. Хати ҷудокунандаи байни тамаддунҳо–хатҳои бархӯрдҳои оянда мебошанд» [7,]. Воқеияти ин гуфтаҳо имрӯз собит шуда истодаанд. Вале дар ин ҳолат ҳам наметавон нақши таъсиррасони идеологияҳоро инкор кард, зеро онҳо дар шакли маҷмӯи батанзимдаровардашудаи арзишҳо ва ғояҳо ифодакунандаи манфиатҳои тамаддунҳо баромад намуда истодаанд. Маҳз мавҷудияти асосҳои идеологӣ баҳри таъмини дарки умумияти мақсад ва манфиатҳои намояндагони тамаддунҳои гуногун василаи таҳрикдиҳандаи қувваҳои гуногун гашта истодаанд. Аз ин рӯ, наметавон унсури идеологиро дар мубориза ва ё бархӯрди тамаддунҳо қотееона инкор кард.

Олими рус К.С.Гадчиев воқеан ҳам дуруст қайд мекунад: «Охири идеология ва мутаносибан охири таърих буда наметавонад. Ҳар як насл таърихи худро меофарад, ҳар як ҷамъаи одамон тарҳи худташкилиӣ ҷамъиятиро сиёсӣ, тарзи зиндагӣ, ки дорои арзишҳо меёро, муқаррарот ва принсипҳои худ мебошанд, асоснок мекунад. Олами сиёсатро бе идеология тасаввур кардан номумкин аст [3,].

Мавқеҳои илмӣ дар боло овардашуда аз он далolat мекунад, ки баҳсҳои илмӣ дар масъалаи идеология ва нақшу мақоми он вобаста ба воқеияти замон ва мақсаду ҳадафҳои ҳокимиятҳо шакл гирифтаанд. Дар натиҷа гурӯҳе дар шинохти мавқеи он муваффақ гашта, дигаре онро ҳамчун василаи муваққатӣ ва азбайнраванда маънидод кардааст. Вале ба ақидаи мо, деидеологизатсия ҳам худ шакли муайяни идеология аст, ки бо мақсади нест намудани идеологияи коммунизм коркард шудааст. Гуфтаи таърихӣи Оноре де Балзак дар бораи он, ки «идеяҳо фақат бо идеяҳо метавон нобуд кард» дар ин ҳолат ба мавқеи истифода шудааст. Вагарна ғолибияти либерализмро қатъӣ эътироф намудан оё маънои мавҷудияти идеологияро надорад? Албатта, дорад. Агар аз ин мавқеъ ба масъала назар кунем, пас деидеологизатсия ин маънои аз байн рафтани муҳолифати идеологиро

дорад, на аз байн рафтани тамоми идеологияҳоро. Зеро воқеияти сиёсӣ нишон дод, ки тавассути иваз намудани шакл ва азнавкунии бархе аз қисмҳои арзишӣ ва меъёрӣ идеологияҳо тавонистанд мавҷудияти худро нигоҳ доранд.

К.С. Гадчиев дар бораи охир ӯ эҳёи идеологияҳо ақидаронӣ намуда қайд мекунад: «Метавон тасдиқ намуд, ки фазои ҷаҳонии иттилоотӣ идеологӣ ба майдони ҷарб барои соҳибияти мақом, қудрат, нуфуз ва ҷанги глобалии идеяҳо, тарҳҳои гуногуни сохтори ҷамъиятӣ, тарзи зиндагӣ, доктринаҳо, имичҳо, нуфуз дар тақсмоти бозорҳои ҷаҳонӣ ва пешгомии ҷаҳонӣ мубаддал гаштааст. Яқдигарро пурра намуда, дар як вақт дар рақобат қарор гирифта идея ва тарҳҳои мазкур чи ба дурнамои рушди инсоният дар маҷмӯъ ва чи ба тақдири ҳар як инсон дар алоҳидагӣ таъсири худро мерасонанд [3, 93]. Дар ҳошияи иқтибоси мазкур метавон илова намуд, ки воқеан ҳам муборизаҳои идеологӣ дар замони муосир ҷузъи таркибии ҷангҳои иттилоотӣ буда, ба шиддати баланд гузашта истодаанд. Пас метавон тасдиқ намуд, ки мавҷудияти эҳтиёҷот ба идеология сиёсатро доимо водор мекунад, ки шаклҳои мувофиқи онро қорқард ва амалӣ намояд, то ин ки устувории худро таъмин кунад.

Лозим ба ёдоварист, ки табиати иҷтимоӣ сиёсии муборизаҳои замони муосир ифодаи мавҷудияти ҷанбаи ғоявӣ ахлоқӣ дар онҳо мебошад. Ба ақидаи Д.Л.Сибакон: «Зиддиятҳои иҷтимоӣ, ки ба низоъҳои сиёсӣ оварда мерасонанд, дар баробари сабабҳои хусусияти моддӣдошта, инчунин, зерпардаи дохилии ғоявӣ ахлоқӣ низ доранд. Он дар муқовимати усулҳои ахлоқӣ, доктринаҳои идеологӣ, ки гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ онҳоро ҷонибдорӣ менамоянд ва ифодаи манфиатҳои субъектҳои сиёсат инъикос меёбад. Ҷанбаи гуманитарӣ барои натиҷаи муборизаи сиёсӣ аҳаммияти хос дорад, зеро таъсирирасонӣ ба руҳияи коллективӣ ва ҷаҳонбинӣ ҷузъи таркибии он боқӣ монда, ба вазъи амнияти миллӣ таҳдиди ҷиддӣ дорад» [8, 129]. Дар ин асос метавон хулоса намуд, ки моҳияти идеологии низоъҳои муосир, агар онҳоро мо хоҳ бархӯрди тамаддунҳо ном барем, хоҳ ҷизи дигар, баръало намудор буда, самти асосии майлдоштаи онҳо субъектҳои сиёсат ва манфиатҳои ӯ мебошад.

Деидеологизатсия дар баробари ҷанбаи идеявӣ ҷанбаи инфрасохторӣ низ дорад, ки онро мо дар мисоли муваффақияти либерализми ғарбӣ дидем. Иқтибоси овардашуда дар бораи дастгирии ғарбӣ ва молиявии амрикоӣ аз муваффақияти либерализми ғарбӣ, ки дар боло ёдовар шудем, худ тасдиқи ин гуфтаҳо мебошад. Дар ин бора метавон бо ақидаи олими рус А.Рубсов розӣ шуд, ки: «Идеологияи муваффақи коммунистӣ дар баробари ғояҳо, инчунин, тавассути инфрасохтори қудратманд побарҷо буд. Захираҳои

бемахдуд бартарияти рақобатпазирии онро дар бозори идеологӣ таъмин мекард. Аз ин рӯ, деидеологизатсия дар мо маънои шикасти низоми ниҳодҳоро низ дошт. Барои нест кардани ғоя касодкунии иқтисодиёт ва механикаи он басанда шуд, ки мошинаи идеологӣ бекора гардад.[9.] Воқеан ҳам чунин аст. Татбиқи самараноки идеологияҳо тавассути механизми муайяни инфрасохторӣ имкон дорад. Чуноне таҷрибаи фаъолияти идеологии замони Шуравӣ нишон медиҳад, сохторҳои махсуси давлатию ҳизбӣ маҳз ба фаъолияти идеологӣ машғул буданд. Шӯъбаи идеологии Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунист муҳаррики асосии пешбаранда ва ташаккулдиҳандаи фаъолияти идеологӣ махсуб меёфт. Бо ин мақсад дастгирии ҷиддӣ, доимӣ ва устувори давлатӣ амалӣ мешуд. Шикасти идеологияи коммунизм бевосита бо шикасти механизми татбиқкунандаи он алоқамандӣ дошт.

Воқеияти охири садаи бист дар шароити Тоҷикистон низ нишон дод, ки ҳалои идеологӣ ба муттаҳидӣ ва ягонагии ҷомеа таҳдиди калон дорад. Фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ, ба даст овардани истиқлоли давлатӣ ва эълони гуногунакидагӣ, ки аз бозсозии замони горбачевӣ сарчашма мегирифт, боиси сустшавии пояҳои ғоявию арзишӣ ва идеологии ҷомеа гашт.

Ташаккули давлатдории навини тоҷикон дар шароити бадшавии вазъи иқтисодию иҷтимоӣ, номуайянии идеологӣ ва фаъолгардии қувваҳои гуногуни сиёсӣ, ки ҳар кадом меҳостанд ба таври худ сохтори давлатдориро бинанд, сурат мегирифт. Дар ин масир яке аз масъалаҳои ниҳоят мураккаб маҳз номуайянии идеологӣ буд. Воқеан ҳам замоне буд, ки ғоя, арзиш ва усулҳои муттаҳидкунанда, ки тавонанд ҷомеаро ба ҳам оваранд, мавҷуд набуданд. Дар натиҷа коммунистҳо бо қувваҳои охири меҳостанд идеологияи худро нигоҳ доранд, исломиҳо бошанд, ба таҳмили ғояҳои бунёди давлати исломӣ машғул буданд, ки муносибати ҷомеа ба онҳо яқхела набуд. Демократҳо бошанд, фаҳмиши озодиро мутлақ гардонида, онро то сатҳи анархия расонида буданд. Мушкилии мафкуравӣ, ки дар ҷомеа ба вучуд омада буд, вазъро бамаротиб душвор мегардонид. Аксарият ба дарки моҳияти баъзе арзишҳо ва ғояҳои, ки таҳмил мешуданд, дуруст сарфаҳм намерафт. Дар натиҷа парокандагии иҷтимоӣ ба вучуд омада буд. Ҳолати мазкур ҳамзамон собит мекард, ки раванди фалачи ҳокимият оғоз ёфтааст, зеро ҳокимият дигар қудрати таъмини идоракуниро надошт. Ҳам аз диди назариявӣ ва ҳам амалӣ собит гаштааст, ки ҳокимияти сиёсӣ барои таъмини устувори худ наметавонад ҳамеша аз қувва истифода барад. Дар ин раванд бакорандозии механизми идеологӣ бамавриду муфид арзёбӣ мегардад. Зеро тавассути мавҷудияти

занчираи ба ҳам алокаманди арзишҳову ғояҳо, ки ифодакунандаи манфиатҳои умум мебошанд, метавон ҳамгирой ва дастгирии ҷомеаро аз қудрати мавҷуда таъмин намуд. Вале воқеияти Тоҷикистони солҳои 90-ум тамоман дигар буд.

Дар мамлакат ба вучуд омадани низоми биёрҳизбӣ барои инкишофи плюрализми афкор имкон фароҳам овард. Аммо ин раванд дар фазои камтаҷрибагии сиёсӣ дар шароити нав, сатҳи пасти шуури сиёсӣ ва фарҳанги сиёсӣ сурат гирифт, ки боиси афзоиши хушунат дар ҷомеа гардид. Ҳар яке аз ҳизбҳои нави сиёсӣ ваъда меоданд, ки дар сурати ба сари қудрат омадан вазро муътадил хоҳанд кард, вале ҳеҷ кадоми онҳо дар он замон чунин қудратро надоштанд. Зеро заминаи идеологии мустаҳкам, низоми ташаккулёфтаи арзишҳо ва меъёру ғояҳо надошта, дар асл «машқи таҷрибаи сиёсатсозӣ» мекарданд. Дар натиҷа ҷанги шаҳрвандӣ сар зад, ки пайомадҳои ноговорро ба бор овард.

Таҳлили таҷрибаи сиёсии Тоҷикистон нишон дод, ки ҳалои идеологӣ таҳдиди парокандагӣ ва тафриқаю зиддиятро дар ҷомеа пурзӯр намуда, амнияти ҷомеаро осебпазир мегардонад. Фаъолияти давлат дар шароити ҳалои идеологӣ бесамар буда, он наметавонад одитарин функсияҳои ҳудро иҷро намояд. Зеро яке аз омилҳои муҳим дар ин самт мавҷудияти ҳамбастагии ғоявӣ арзишӣ ба ҳисоб меравад, одамонро ба ҳам меорад, умумияти манфиатҳои онҳоро таъмин намуда, ҷиҳати ширкат дар инкишофи минбаъдаи давлат онҳоро ҳавасманд мегардонад.

Ҳамин тариқ, дар заминаи таҳлили асосҳои назариявӣ ва моҳияти идеология ва деидеологизатсия муайян гардид, ки:

– идеология ва деидеологизатсия мафҳумҳои мебошанд, ки дар робитаи зичи функсоналию мазмунӣ қарор дошта, ифодакунандаи амал дар самти муайян намудани нақш, мавқеъ ва мақоми ин зухуроти ҷамъиятӣ дар ҳаёти ҷомеа мебошанд. Фарқ дар он аст, ки мафҳуми аввал марҳалаи мавҷудияти идеология ва дуоми шароити бидуни онро ифода мекунад. Деидеологизатсия аз диди назариявӣ шароит ва вазъиятест, ки бархӯрди идеологӣ мавҷуд нест;

– деидеологизатсия ҳамчун ҷараёни идеологие баромад мекунад, ки меҳвари онро тарғиби арзишҳои идеологияи либерализми ғарбӣ ташкил медиҳад. Сараввал мақсади он аз байн бурдани идеологияи коммунизм буд, баъди ғурупоиши Иттиҳоди Шуравӣ бошад, ташкили низоми ҷаҳонӣ бо бартарияти либерализми ғарбӣ, арзишҳо, меъёрҳо ва ғояҳои он маҳсуб меёфт. Деидеологизатсия ифодаи маҷмуи ақида, арзиш ва манфиату меъёрҳои баромад мекард, ки ба муқобили идеологияи коммунистӣ нигаронида шуда буд, ҳатто аз байн рафтани коммунизм ва ғолибияти

либерализмро ҳамчун «сукути идеология» ва ё «охири идеология» низ маънидод мекарданд;

– деидеологизатсия на танҳо «сукути ғоя», балки сукути инфрасохтори идеологиро низ пешбинӣ менамояд. Дар асоси он таҳриб намудани механизми татбиқкунандаи идеология василаи таҳриби ҳуди идеология маҳсуб меёбад. Дар ин замина ҳулоса намудан мумкин аст, ки деидеологизатсия ҷанбаи инфрасохторӣ низ дорад, маҳз он ҳастии идеологияҳоро қувват мебахшад;

– деидеологизатсия устувории худро нигоҳ дошта натавонист, зеро ягон сиёсат бидуни идеология наметавонад пойдор бошад. Идеология ҳамчун василаи татбиқи сиёсат, ифода ва ҳимояи манфиатҳои субъекти сиёсат баромад намуда, аз байн нарафт, балки дар шакли навшуда зухур кард ва то имрӯз ин раванд идома дорад.

Воқеияти замони муосир вобаста ба нақши идеологияҳо собит месозад, ки онҳо ҷузъи таркибии муборизаҳои иттилоотии замон буда, рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ имкониятҳои таъсиррасонии онҳоро бамаротиб боло бурдааст. Вобаста ба ин, муборизаҳои ҷараёndoшта дар фазои маҷозӣ то як дараҷа муборизаҳои идеологие мебошанд, ки қудратҳо тавассути таъсиррасонии мафкуравӣ мақсад ва манфиатҳои худро амалӣ карда истодаанд. Чунин вазъ бори дигар гуфтаи мутафаккиреро дар бораи он, ки «дар табиат ва ҷамъият маҳвшавӣ нест, фақат мубаддалшавӣ ҳаст» собит месозад. Идеология ҳам нест нашудааст, фақат дар шакли дигар зухур кардааст.

АДАБИЁТ

1. Кузнецов В.Н. Социология идеологии: Курс лекций./ В. Н. Кузнецов/ [Текст]. – М., 2005.- 414с.

2. Енгоян А.П. Е 615 Идеологические основы социально-политических трансформаций в постсоветской Армении /А.П. Енгоян/[Текст]. Отв. ред.: К.А. Мирумян. – Ер.: Изд-во РАУ. – 358 с.

3. Гаджиев К.С. Конец или возрождение идеологии./ К.С.Гаджиев/ [Текст] – Свободная мысль. – 2016. – № 1 (1655). – С. 93 – 104.; Гаджиев К.С. Идеология в глобализирующемся мире// К.С.Гаджиев / [Электронный ресурс].//<https://uchebnikfree.com/politologiya-geopolitika> (дата обращения: 31.01.22); Политическая идеология: кризис или возрождение? / К.С.Гаджиев // [Текст]. Свободная мысль. – 2013. – № 1. – С. 189 – 198.

4. Фукуяма Ф. Конец истории? // Ф.Фукуяма/ [Электронный ресурс]/ Вопросы философии. 1990. №3.- С.134-135 (145) <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/226/1/fukujiama.pdf> (дата обращения: 28.01.22).

5. Караганов С. Новая идеологическая борьба?//С.Караганов/ [Электронный ресурс] <https://we.hse.ru/data/2016/04/22>. (дата обращения: 1.02.22).

6. Cotroneo G. Le nuove frontiere del pensiero politico dopo la fine della ideologie // Il liberalismo come pratico della libertà. A cura di G. Pagano. Napoli, 1997. P. 47.

7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций?/ С.Хантингтон/ [Электронный ресурс]// - <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2007/-2498-> (дата обращения: 27.12.2016).

8. Цыбаков Д.Л. Борьба идеологий в современном политическом процессе: информационно-психологический аспект //Д.Л.Цыбаков //Среднерусский вестник общественных наук, №2, 2009. С.129-132.

9. Рубцов А. Превращения идеологии: как конфликтуют идеи и институты// А.Рубцов// [Электронный ресурс]//<https://www.rbc.ru/opinions-politics/22/02/2018/>. (дата обращения: 1.02.22)

ИДЕОЛОГИЯ И ДЕИДЕОЛОГИЗАЦИЯ: СУТЬ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРАКТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ

ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР,

Доктор философских наук, профессор, член Центральной комиссии
по выборам и референдумам Республики Таджикистан
734025, Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 42;
тел: (+992) 918-63-97-54; e-mail: makfirat@mail.ru

Данная статья посвящена анализу теоретических и практических аспектов проблемы идеологии и деидеологизации. Соотношение существования между этими двумя проявлениями определяет специфику политических процессов и политического режима обществ. Анализ показал, что идеологическая борьба в форме столкновения идеологий продолжалась в течение длительных исторических периодов, а деидеологизация некоторыми учеными трактовалась как средство избавления от этих столкновений. Изучение темы определяет, что, по сути, предложенные теории деидеологизации были направлены против идеологии коммунизма.

Ключевые слова: идеология, деидеологизация, идеология либерализма, коммунизм, конец идеологий, общество без идеологии, идеологическое столкновение, интересы, силы, цели, столкновение цивилизаций.

IDEOLOGY AND DEIDEOLOGIZATION: THE ESSENCE OF THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

HIDIRZODA MAHFIRAT UMAR,

Doctor of Philosophy, Professor, Member of the Central Commission for
Elections and Referenda Republic of Tajikistan.

734025, Tajikistan Dushanbe. ave., Rudaki 42;

tel: (+992) 918-63-97-54; e-mail: makfirat@mail.ru

This article is devoted to the analysis of theoretical and practical aspects of the problem of ideology and de-ideologization. The correlation of existence between these two manifestations determines the specifics of political processes and the political regime of societies. The analysis showed that the ideological struggle in the form of a clash of ideologies continued for long historical periods, and some scientists interpreted de-ideologization as a means of getting rid of these clashes. The study of the topic determines that, in fact, the proposed theories of de-ideologization were directed against the ideology of communism.

Keywords: *ideology, de-ideologization, ideology of liberalism, communism, end of ideologies, society without ideology, ideological clash, interests, forces, goals, clash of civilizations*

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В Вестнике Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «Международные отношения и безопасность» печатаются статьи в области политологии, экономики и социологии, которые являются результатами научно-исследовательских работ Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан и других организаций. Редколлегия журнала обращает внимание авторов на необходимость при направлении статьи в редколлегию строго соблюдать следующие правила:

1. Статьи принимаются по рекомендации главного редактора Вестника или его заместителей.

2. Текст статьи представляется редакционной коллегии в виде файла на съемном диске и бумажном носителе и должен быть подготовлен в текстовом редакторе MS Word, шрифт Times New Roman 12 пт для статей на русском и таджикском языках. Для компьютеров с Windows XP и любой версией MS Office необходимо использовать клавиатурный редактор Keypman. Интервал между строками – 1,15. Все листы рукописи должны быть пронумерованы.

3. Размер статьи не должен превышать 10 стр. компьютерного текста, включая текст, таблицы, список литературы (не более 15 источников), рисунки, число которых не должно превышать 6.

4. Рисунки, диаграммы и фотографии прилагаются отдельно в формате той программы, в которой они выполнены. Диаграммы в формате Excel, рисунки и фотографии в формате JPEG.

Оформление статьи:

1. Титульная страница статьи должна содержать: УДК, Ф.И.О. автора(ов) (полностью), ученая степень и (или) звание, должность, название учреждения(ий), в котором выполнена представленная статья, адреса(почтовый и электронный), номера телефонов, полное название специальности.

2. Сокращение слов, имен, названий не допускается, за исключением общепринятых сокращений мер, физических, химических и математических величин, терминов и т.д.

3. Ссылки на цитируемую литературу даются в тексте статьи в квадратных скобках, например: [1], [1, 3–5]. Список литературы приводится общим списком (под заголовком «Литература») в порядке упоминания в тексте и оформляется следующим образом:

Для книг: фамилия и инициалы автора, полное название книги, том или выпуск, место издания, издательство, год издания, номер страницы или общее количество страниц. Для периодических изданий: фамилия и инициалы автора, название статьи, название издания, год и номер издания, номер страницы или первая и последняя страницы статьи.

Например:

1. Махмадов А.Н., Асадуллаев И.К. Национальный интерес Таджикистана. (Методическое руководство). – Душанбе: Авесто, 2009. – С.8.

2. Френсис Фукуяма. Неясность национального интереса// Независимая газета. 1992, 16 октября. -С.3-5.

К статье прилагается резюме на русском, английском и таджикском языках (не менее 5 строк) и ключевые слова (3–10).

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения рукописей, рекомендовать статьи к депонированию.

Рукописи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Текст присылаемой рукописи является окончательным, должен быть тщательно подготовлен, выверен, без исправлений и подписан автором(ами). Подробную инструкцию по оформлению статей можно скачать на сайте ЦСИ (www.mts.tj) на главной странице в разделе МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ.

Примечание: Позиции авторов и редакционной коллегии могут не совпадать. За правильное использование источников, фактов и цифр ответственность несут авторы.

Адрес редакции: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 89,
тел.: (+992 37) 221-11-00; (+992 37) 221-16-36
Факс: (+992 37) 221-11-00
E-mail: info@mts.tj

Ба матбаа 14.02.2023 тахвил гардид. Чопаш 16.02.2023
ба имзо расид. Коғазии офсет. Андозаи 70x100 1/8.
Ќузьи чопии шартӣ 23,5. Адади нашр 100 нусха.
Супориши № 03/23. Нархаш шартномавӣ.

Маҷалла дар чопхонаи ҚДММ «Аржанг» ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21